

776061/

VALENTIN ORGA

MOȚA

Pagini de viață
File de istorie

Argonaut
1999

776061

Valentin Orga

MOTĂ

**Pagini de viață
File de istorie**

Părinților mei

Valentin Orga

MOTA
Pagini de viață
File de istorie

BCU Cluj-Napoca

4060 068 9105

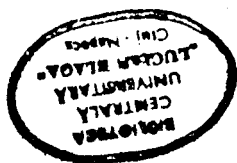
Editura Argonaut
Cluj-Napoca

Copertă: Victoria OLARU

SERIA:

•DOCUMENTE • ISTORIE • MĂRTURII •

776061

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
ORGA, VALENTIN

Moța : pagini de viață – file de istorie / Valentin Orga –
Cluj-Napoca : Argonaut, 1999

232 p ; 14,85x21 cm

Bibliogr.

Index,

ISBN 973-9350-28-3

1. Moța, I.

94(498.4) Moța, I.

929 Moța, I.

Copyright © ARGONAUT, 1999

Cluj-Napoca, tel./fax: 064-425 626

Consilier editorial atestat: EMIL POP

Prezenta lucrare este rezultatul documentării făcute pe parcursul mai multor ani în vederea reconstituirii vieții și activității ziaristului, preotului și luptătorului pentru libertatea românilor ardeleni, care a fost Ioan Moța. Dificultățile nu au fost puține întrucât, pentru un asemenea subiect sursele sunt destul de sărace iar verificarea, pe mai multe căi, a informațiilor obținute, cu atât mai mult îngreunată.

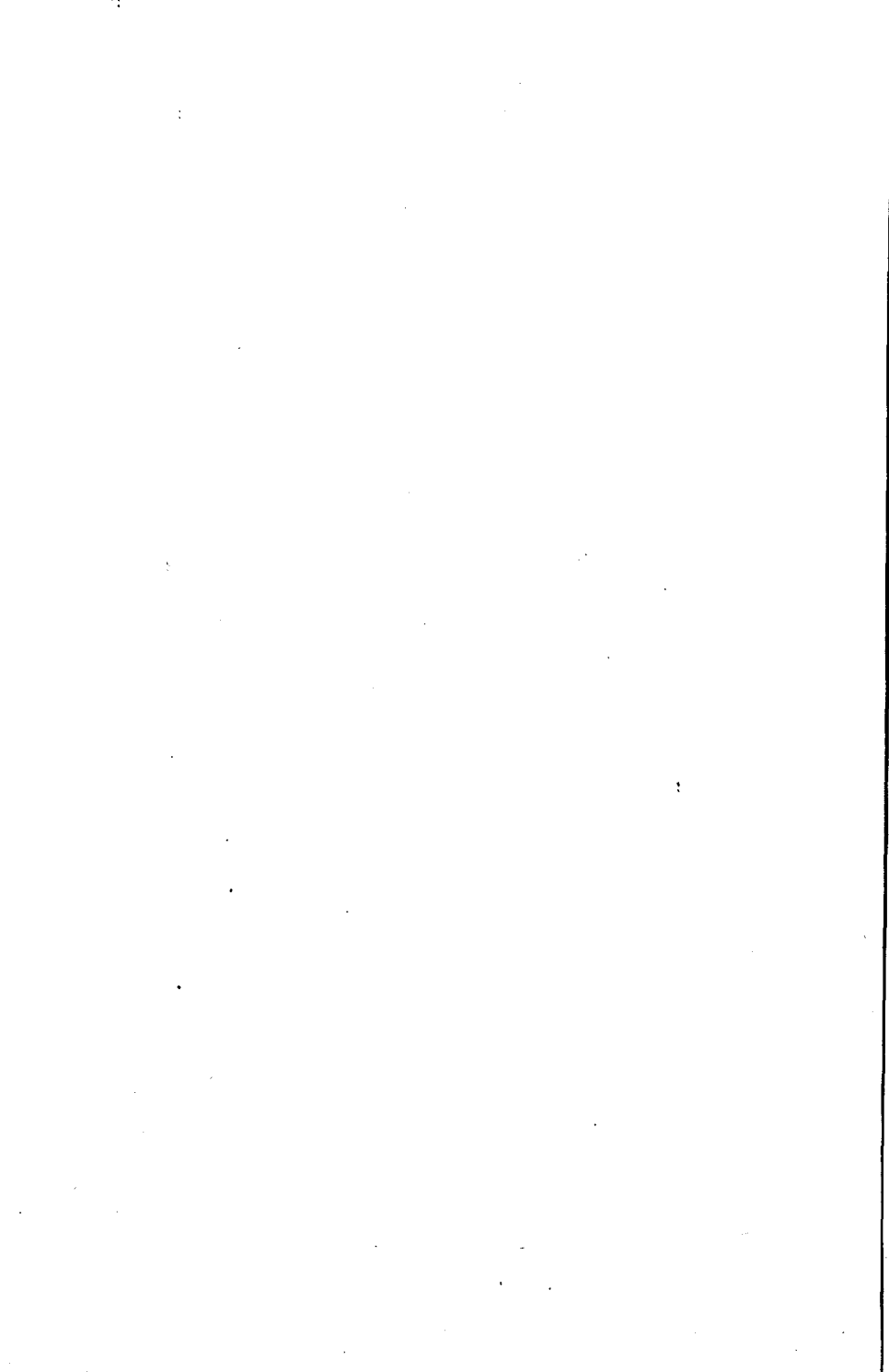
Datorez această lucrare dascălilor mei, în mod special prof.univ.dr. Nicolae Bocșan și prof.univ.dr. Doru Radosav, cărora le aduc sincere mulțumiri pentru îndrumările bibliografice, coordonarea activității de cercetare și mai ales pentru lectura manuscrisului, pentru sugestiile făcute. De asemenea, mulțumesc domnului dr. Gheorghe Iancu, de la Institutul de Istorie Națională din Cluj, pentru recomandările făcute pe parcursul documentării mele.

Mulțumiri aduc și editorului pentru încrederea pe care a avut-o încă înainte de a încheia această carte, pentru sprijinul pe care mi l-a acordat în permanență pentru publicarea ei.

În toți acești ani am fost încercat de deznădejde, renunțare, elan sau ambiție; peste unele am trecut cu bine iar pe celelalte le-am exploatat eficient. Aceasta s-a datorat și soției mele care a dat dovadă de răbdare și înțelegere.

Cum demersurile mele vor continua, întrucât această lucrare este doar o parte dintr-un proiect mai amplu despre locul și rolul Oraștiei în istoria Transilvaniei, aș fi bucuros pentru orice observație, sugestie, îndrumare sau sprijin, pentru alte informații ori surse documentare (scrisori, fotografii, arhive personale ș.a.), care le pot primi la C.P. 190, Of.P. nr.1, Cluj-Napoca, cod.3400.

Autorul

INTRODUCERE

În condițiile în care investigația istorică era subordonată unor comandamente extraprofesionale ale regimului totalitar, cercetarea regională, monografiile și mai ales biografiile au fost marginalizate, unele, ce contraveneau cu linia partidului - interzise pur și simplu, în favoarea unor demersuri așa-zis "generale", care serveau o istorie oficială. În consecință istoricii au renunțat ori au fost nevoiți să renunțe la realizarea biografiilor unor personalități ale istoriei românești. Astfel că, o serie de protagoniști ai scenei politice și culturale românești au rămas de domeniul istoriei "ascunse" sau "tănuite". Accentul a fost pus tot mai mult pe rolul maselor în derularea istoriei.

Din șirul, atât de lung al personajelor "uitate", ne-am propus să redăm circuitului istoriografic figura preotului-ziarist Ioan Moța din Orăștie și în parte, ca o necesară completare, o reconstituire a destinului fiului său Ioan I. Moța. Nu dorim în demersul nostru să bruscăm ierarhii stabilite sau să reducem importanța altor personaje, măbind exagerat rolul celor mai sus amintiți. Nu ne-am propus nici să facem o restaurație ci mai degrabă o reevaluare obiectivă, o redare a implicării unui om în evenimentele la care a fost părtaş, în nici un caz unul pasiv.

Motivul "uitării" lui Moța au fost multiple: fusese un preot cu state vechi de serviciu în cadrul comunității orăștience, ajuns chiar protopop peste un ținut ce însemna zeci de sate; în această calitate a reușit câteva realizări importante pentru comunitatea căreia îi aparținea, printre care și ctitorirea impunătoarei catedrale din Orăștie; a fost în slujba concetățenilor săi și în calitate de ziarist, timp de peste patru decenii; a editat în această calitate mai multe ziare și reviste, dintre care *Libertatea* a făcut înconjurul întregii Transilvanii, depășind chiar granițele teritoriilor locuite de români; curajul cu care a folosit această presă în slujba neamului său l-au făcut foarte popular. Peste toate acestea se adăuga faptul că fiul său era unul dintre întemeietorii *Legiunii Arhanghelului Mihail*, iar jertfa acestuia pe frontul din Spania a făcut să-i crească popularitatea, atât formațiunii politice pe care o crease, cât și a părintelui său. Cum legionarii erau considerați elemente periculoase pentru regimul comunist și implicit niște "pete negre" ale istoriei românilor, numele preotului Moța și a fiului său fuseseră puse

la index. Popularitatea lor era socotită periculoasă chiar și în condițiile în care aceștia erau deja morți.

Demersul nostru își propune o dublă reconstituire: pe de-o parte a personalității acestora, a modului lor de a înțelege și a acționa în condițiile istorice în care au trăit, iar pe de altă parte a mediului orăștian căruia i-au aparținut, relevând fapte și momente din istoria Transilvaniei la care ca individualități sau împreună cu grupul din care au făcut parte au participat.

Activitatea lui Ioan Moța senior debutează într-o perioadă în care națiunea română din Transilvania reușise, prin fruntașii săi politici, să rețină atenția opiniei publice europene prin "momentul Memorandului", și se va desfășura pe parcursul unei epoci pline de evenimente pentru românii ardeleni, ce va culmina cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Punctul culminant al carierei sale, recunoașterea meritelor pe care le-a avut în lupta pentru Unire, a fost, după opinia noastră, desemnarea sa pentru Misiunea Patriotică Națională ce a fost trimisă în Statele Unite la sfârșitul primului război mondial, pentru a face propagandă în favoarea cauzei românești. Maxima expresie a popularității sale a fost însă atinsă cu ocazia alegerilor parlamentare din 1937, când a candidat pe listele electorale ale *Partidului "Totul pentru Țară"* și a fost ales deputat în trei circumscripții (București, Hunedoara, Suceava) și senator în a patra (Arad).

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, când Moța se afirmă ca un ziarist și un dârz naționalist, în Austro-Ungaria se produc schimbări importante, care afectează într-o anumită măsură și lupta națională a românilor ardeleni. Anii aceștia se caracterizează prin apariția unor semne tot mai evidente ale crizei sistemului dualist, ele îmbrăcând haina conflictului din ce în ce mai accentuat între Viena și Budapesta. Mișcările naționale ale popoarelor coroanei austriece adâncesc tot mai mult această criză.

Schimbările care au loc sunt nu numai foarte complexe, ci și variate, producându-se în toate sectoarele sociale și la toate nivelele societății. Dar aceste schimbări sunt influențate și de "mozaic" de popoare ce alcătuia imperiul. Diferențele etnice și religioase erau însoțite de diferențele gradului de dezvoltare economică a diferitelor provincii. De exemplu, raportul agricultură-industrie are valori diferite

pentru Cisleitania față de Transilvania.¹ Diferit era și gradul de aplicare al reformelor economice de la o provincie la alta. În agricultura Transilvaniei - care era preponderentă față de industrie - dominantă economic era marea proprietate, care se afla în mâinile aristocrației maghiare. Reprezentanții acesteia, promovați în funcții de conducere prin sistemul dualist, au impus o serie de legi care să slujească conservatorismul aristocrației, menținerea unor stări anacronice.² Tot acest sistem economic, bazat pe exploatarea excesivă a pământului, se răsfrângea asupra naționalităților nemaghiare. La sistemul de exploatare se adăuga și sistemul de moștenire practicat de țărănimea românească. Așa se face că a crescut "numărul românilor care nu au nici un fel de avere afară de căscioara care-i adăpostește".³ Cu timpul, românii, la fel ca și celelalte naționalități nemaghiare, încep să achiziționeze, pe diferite căi tot mai multe proprietăți, fapt ce le permite posesia unor mari proprietăți. Se poate vorbi așadar, la un moment dat și de o mare proprietate românească (peste 50 ha), dar care reprezenta foarte puțin în comparație cu proprietățile maghiare (doar 5,7% față de 85,7%). Doar 24 de familii și câteva instituții românești vor trece de această cifră, iar opt familii trec chiar de 1.000 ha (Mocioneștii - 13.500 ha, Aurel și Anuța Vlad - 3.200 ha, Ioan Mihu - 2.500 ha, Al.Vaida-Voevod - 1.837, familia Mihalyi etc.). La baza acestei politici de acumulare de terenuri agricole s-au aflat băncile, care (sau prin care) se cumpărau proprietăți ale maghiarilor și se parcelau, revânzându-se către români. Se poate vorbi de o adevărată ofensivă românească pe acest plan. Fenomenul nu scapă nici politicienilor maghiari care iau atitudine, trăgând semnale de alarmă.⁴

Un alt aspect ce caracteriza această perioadă, sfârșit și început de secol, l-a constituit emigrația. Datorită situației materiale precare, mulți oameni se gândesc să-și încerce norocul în alte părți ale lumii, de unde veștile păreau - cel puțin - mai bune. Situația de ansamblu din Austro-Ungaria face ca dintre cei ce iau drumul spre America de Nord, 90% să fie supuși ai Curții de la Viena. La starea economică precară se adaugă și cauze de ordin politic și cultural. După constituirea Partidului

¹ L.Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p.20

² ibidem, p.22-25

³ I.Russu-Șirianu, *Românii din regatul ungar*, Arad, 1904, p.297.

⁴ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.32

Liberal și formarea guvernului prezidat de Tisza Colomán, precum și în urma evenimentelor care au dus la dobândirea independenței de stat a României, clasele maghiare dominante din Transilvania și Ungaria, și-au intensificat politica lor de asuprire națională. Amintim în acest context legile școlare (din 1879 și 1883), înființarea în 1885 a asociației EMKE cu scopul declarat al promovării politicii de maghiarizare, sau legea specială a presei din 1893. La acestea se adaugă lipsa drepturilor electorale, a reprezentării politice, care se circumscriu și ele în contextul cauzelor emigrării.⁵ Bineînțeles că nu trebuie să ometem din context mirajul ce-l oferea spațiul trans-atlantic. SUA erau, de pildă, în plin avânt al dezvoltării industriale. Statul canadian, care pe atunci când începe fenomenul românesc al emigrării, acordă pământ gratuit pentru a favoriza colonizarea. Necesarul de brațe de muncă determină o intensă activitate a agenților de imigrare. Drumul spre "prosperitate" nu costa mai mult de 300 coroane și nu se cereau alte formalități.⁶ Este greu de stabilit cu exactitate numărul românilor transilvăneni plecați în pribegie. După unele surse, între 1899-1913 au emigrat din Transilvania 95.390 meseriași și țărani ruinați.⁷ Conform recensământului din 1920, 39% s-au stabilit la New York; 12,7% în Ohio; 10,9% în Pensylvania; 6,2% în Michigan; 6,1% în Illinois, iar restul în alte 45 de state.⁸ Cei mai mulți dintre cei plecați și-au păstrat legăturile cu locurile natale, intenția lor fiind de a se întoarce acasă după dobândirea unui venit mai consistent.

Am prezentat aceste date și pentru a face o legătură cu ecoul pe care activitatea Misiunii Patriotice a desfășurat-o în SUA, misiune din care va face parte și preotul Ioan Moța, alături de Vasile Lucaciu și Vasile Stoica.

Revenind la încercarea de a contura un tablou al situației economice și sociale din Transilvania, menționăm dezvoltarea unei tot mai numeroase păături mijlocii. Acesteia îi va reveni în perioada următoare un rol important atât din punct de vedere economic, cât mai ales politic. Ea cuprinde burghezia sătească, beneficiară a politicii de achiziționare de suprafețe agricole, de care am vorbit mai sus,

⁵ Stelian Popescu, *Emigrația română din America de Nord*, în *Apulum*, XV, 1977, p.482

⁶ *Ibidem*, p.483

⁷ L.Maior, *Mișacrea națională...*, p.26

⁸ St.Popescu, *op.cit.*, p.487

funcționarii de bancă, juriștii și alte categorii profesionale. Cei mai mulți dintre aceștia devin acționari ai băncilor, cooperativelor de credit, societăților de asigurare sau diferitelor reuniuni economice.

Băncile devin instrumente eficiente pentru realizarea de către români a creșterii economice a națiunii, dar și un sprijin consistent al progresului cultural. Iată cum vedea ziarul orăștian *Activitatea*, în 1902, rolul acestor instituții într-un articol intitulat "*Chemarea băncilor*": "să se îngrijească a acuirea moșii mai mari și să le împartă celor lipsiți de pământ prin parcelare".⁹

Numărul lor crește de la an la an. Dacă în 1892 erau 40 de bănci, în 1901 vor fi 83,¹⁰ pentru ca în 1910 să ființeze 145.¹¹ Crește implicit și numărul funcționarilor, care ajunge în primii ani ai secolului XX la 581.¹²

Pe lângă activitatea depusă pe tărâm economic, băncile sprijină și cultura și învățământul. Astfel banca "*Albina*" a alocat în perioada 1872-1918 suma de 684.540 cor în acest scop,¹³ în timp ce "*Ardeleana*" a disponibilizat numai pentru învățământ, în perioada 1885-1918 aproximativ 23.000 cor.¹⁴

Fruntașii politici ai românilor au înțeles că au nevoie de sprijinul maselor de români din satele și comunele ardelene. Pentru ca acestea să-și conștientizeze cât mai bine rolul politic aveau nevoie de învățătură. Rolul la sate îi revenea școlii. Dar povara întreținerii acesteia era pentru multe comunități prea grea. Sprijinul băncilor devenea cu atât mai necesar cu cât se accentuase politica de maghiarizare dusă de Budapesta. Pericolul era deosebit, dat fiind faptul că nu exista un învățământ în limba română, corespunzător, proporțional măcar, numărului populației românești. În ceea ce privește starea de lucruri de până la 1906 (înainte de legea lui Apponyi), în Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș românii aveau pentru învățământul primar de stat 1.213 școli (reprezentând 21,6% din totalul acestor școli), pentru cel comunal 297 (5,3%), iar pentru cel confesional 4.101 (73,1% din școlile de acest gen). Din totalul școlilor

⁹ *Activitatea*, II, 1902. nr.25

¹⁰ I. Enescu, op.cit., p.141

¹¹ ibidem, 139

¹² L. Maior, *Mișcarea națională...*, p.36

¹³ ibidem

¹⁴ V. Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie până la Unire*, mss., p.32

confesionale existente în aceste ținuturi, românii care le frecventau reprezentau 41,76%, germanii 5,42%, sârbii și croații 2,46%.¹⁵ Totodată, erau înregistrați doar 3.102 învățători români în școlile confesionale. Lor li se adăugau 3.858 preoți.¹⁶ Cei mai mulți dintre aceștia își trag originea din țărâtime, fiind prima sau a doua generație desprinsă din mijlocul acesteia. În unele cazuri exista o tradiție de familie, mai cu seamă în cazul preoților. Situația materială, atât a preoților, cât și a învățătorilor depindea de mărimea și bogăția satului în care își desfășurau activitatea.

După demonstrația de solidaritate făcută în timpul mișcării memorandiste, cercurile de la Budapesta considerau că trebuie să-și facă mai eficientă politica de maghiarizare. Principalele obiective vizate sunt școala și biserica, care din lipsa banilor puteau deveni vulnerabile.

Cea mai activă categorie profesională - deși redusă numericeste - în frământările vremii o reprezentau juriștii. Numărul lor nu trece pe la 1905, de 290.¹⁷ Din rândul lor se recrutează nucleul conducerii mișcării naționale. Poziția lor de independență față de stat și de organisme de jur, profesiunea de jurist, fiind o profesiune liberă, le va permite să se angajeze în lupta națională. Duelul dus în permanență cu o legislație îndreptată împotriva naționalităților asuprite, le conferă acestora o imagine, de eroi, în fața poporului. Mai mult, prezența lor în mișcarea națională conferea acesteia un caracter de drept.

Sub aspect politic, mișcarea națională, după momentul culminant al *Memorandului* și Congresul naționalităților nemaghiare ce a avut loc în 1895 la Budapesta, a intrat într-un con de umbră datorat măsurilor luate împotriva Partidului Național, a crizei izbucnite în sânul conducerii sale. Situații identice înregistrate la nivelul celorlalte mișcări naționale au făcut inoperante alianțele stabilite între naționalitățile nemaghiare din Ungaria.

O consecință a crizelor înregistrate la nivelul doctrinar și al conducerilor o constituie intensificarea asuprii naționalităților prin măsurile luate de guvernele ce s-au perindat la acest sfârșit de secol. Măsurile au fost luate și ca urmare a solidarității manifestate de naționalități cu ocazia procesului *Memorandului* sau a Congresului.

¹⁵ I. Enescu, *op.cit.*, p.78

¹⁶ L. Maior, *Mișcarea națională...*, p.35

¹⁷ *Ibidem*, p.36

Accentul este pus pe "deznaționalizarea" popoarelor nemaghiare, pentru transformarea Ungariei "istorice" multinaționale, într-un "stat național unitar".¹⁸ Reacția autorităților este una de teamă, de salvare de la eșec, căci criza dualismului era evidentă. Ea îmbrăcase haina conflictului dintre Viena și Budapesta. Se impunea deci o "nivelare" etnică pentru întreaga Transleitanie, adică o maghiarizare rapidă.

Măsurile de represiune la adresa naționalităților nu întârzie să apară. Astfel, încă în lunile imediat următoare procesului de la Cluj, guvernul Wekerle a întărit efectivele agenților siguranței publice la orașe și pe cele ale jandarmeriei la sate, declanșând o urmărire a celor care au luat parte la manifestațiile prilejuite de proces sau și-au manifestat solidaritatea cu împrescații.¹⁹

Guvernul de la Budapesta a scontat că va da o lovitură de grație mișcării naționale desființând și interzicând activitatea Partidului Național Român. Motivul ordinului 321 al ministrului de interne a fost acela că existența și activitatea acestuia nu avea bază legală.²⁰

Noul guvern Banffy, instalat la începutul anului 1895, se face ecoul cercurilor reacționare maghiare supunând Parlamentului spre discuție mai multe petiții prin care se cereau: înăsprirea codului penal în sensul transformării lui într-o armă eficientă în mâinile judecătorilor, pentru apărarea "statului unitar maghiar"; schimbarea legii presei astfel încât nimeni să nu se mai poată substitui și să nu mai scape de răspundere; revizuirea legii electorale în defavoarea naționalităților; modificarea legii naționalităților astfel încât limba maghiară să devină obligatorie în toate domeniile; restrângerea comunicațiilor poștale cu România, pentru a se îngreuna pătrunderea cărților și ziarelor românești în Transilvania; înlăturarea caracterului național al celor două biserici - ortodoxă și greco-catolică; controlul mai sever asupra școlilor confesionale ale naționalităților și instituirea obligativității pentru învățătorii nemaghiari să obțină diplome de calificare numai de la instituții de stat; absolvenții de școli nemaghiare să susțină bacalaureatul la comisii numite de guvern ș.a.²¹ De menționat că

¹⁸ L. Botezan, *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei, din anii 1895-1898*, în AIIA-Cluj, 1970, p.214

¹⁹ T.V.Păcățianu, *Cartea de aur*, VII, p.727

²⁰ Pe larg la L. Botezan, *Contribuții...1895-1898*. p.214

²¹ T.V.Păcățianu, *op.cit.*, p.759

guvernul nu s-a mulțumit doar să le supună discuției, ci le va pune în aplicare pas cu pas.

Începând cu anul 1896 s-a pornit o adevărată ofensivă împotriva școlilor confesionale românești.²² Direcția a dat-o Denes Pazmani, cel care a cerut în Parlament în 1894, să fie puse sub control școlile românești, căci ele ar educa "numai dușmani pe seama statului".²³

La rândul ei, biserica, prin rolul său de bastion al luptei naționale nu putea să nu intre în vederile politicii maghiare. Banffy continuă politica inaugurată de așa zisele legi politice bisericești ale guvernului Wekerle. S-a încercat subordonarea bisericii greco-catolice cu ocazia conferinței de la Cluj din 1897. Reușita acestei încercări ar fi făcut din românii acestei confesiuni "membrii bisericii catolice istorice ungurești", cum scria Francisc Hoss-Longin.²⁴ În 1898 a fost votată legea pentru întregirea veniturilor preoțești, asemănătoare cu aceea de salarizare a învățătorilor, care prevedea creșterea salariului după o anumită perioadă petrecută în aceeași parohie, iar statul își aroga dreptul de a contribui la completarea salariului. Împărțiți în două categorii, după numărul de clase absolvite, preoții ortodocși erau dezavantajați. Dar ce era mai grav, ajutorul nu era primit prin diecezele episcopale sau protopopiate ci, direct de la stat. Erau vizați în acest fel, preoții "infideli" autorităților.²⁵

Intenții de desființare sau de amestec în treburile interne au existat și în cazul *Astrei*. De pildă s-au făcut presiuni de modificare a numelui acesteia, amenințată fiind chiar cu interzicerea activității ei până la modificarea dorită de autorități.²⁶

Presa, care devenise o armă redutabilă în mâna naționaliștilor români, era și ea supusă hărțuielilor. Ziarele - cum constata cu mulțumire George Barițiu - apărau "cu devotament interesele națiunii românești; toți redactorii și colaboratorii lor își sacrifică timpul, sănătatea și liniștea sufletească pentru acele interese".²⁷ Tot Barițiu spunea că "un redactor român trebuia să scrie având în față codul penal

²² L. Botezan, *Contribuții... 1895-1898*, p. 215

²³ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 715

²⁴ L. Botezan, *Contribuții... 1895-1898*, p. 214

²⁵ *Ibidem*, p. 218

²⁶ *Ibidem*, p. 219

²⁷ *Observatorul*, 1885, nr. 46

și știind că la spate, îi stă jandarmul".²⁸ Numeroasele procese de presă nu i-a înspăimântat pe ziaristi, deși loviturile, una după alta, erau tot mai greu de suportat. Cel mai concludent exemplu este cel al *Tribunei* din Sibiu, care în intervalul 1893-1903 a plătit în urma proceselor 40.656 cor, redactorii săi fiind condamnați la 17 ani temniță.²⁹ În marea majoritate a cazurilor temnița îl privea pe autorul articolului sau pe responsabilul "om de paie"³⁰. Amenda impusă ziarului, leafa celor întemnițați și a familiei lor, a redactorilor care îi înlocuiau, cădeau în seama administrației.³¹ Vasile Lucaciu, la una din ieșirile sale din temniță, a sintetizat situația existentă printr-o frază memorabilă: "puterea adversarilor noștri a fost temnița și tăria noastră este temnița".³²

Ziaristica este expresia stării de spirit a unei societăți într-o anumită epocă. Înainte de unire, societatea intelectuală ardeleană era o societate de idealisti - scria în 1926 Ion Agârbiceanu - lupta națională concentra toate forțele națiunii într-o singură tabără; abonarea ziarului românesc, ca și colaborarea la el, era socotită de cei mai mulți ca o datorie națională. Ziarele noastre de pe vremuri nu se redactau, în cea mai mare parte în redacție: colaborările externe erau abundente. Chestiunile de ordin național, cultural, economic, preocupau pe toată lumea și articolele nu le cunoșteai dacă sunt scrise în redacție sau venite de la colaboratori externi. Sufletul național neprihănit anima toate manifestările de viață ale unui popor oprimat. Presa era oglinda frământărilor și preocupărilor unui popor care decenii întregi nu a avut altă posibilitate de a se exprima public.³³ Ziarele erau scrise - cum consemna G.Tulbure - cu credința preotului când slujește la altar și se citeau cu evlavie creștinului când se apropie de cuminecătură.³⁴

²⁸ Al.Vaida-Voevod, *Cum e fapta și răsplata*, în Anuarul Presei Române, 1926

²⁹ I.Lupaș, *Epocile istorice ale ziaristicii românești transilvănene*, în Studii istorice, vol.V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, p.326

³⁰ "Omul de paie" era redactorul care își asuma responsabilitatea pentru anumite articole în cazul sesizării autorităților, pentru a salva redactorii valoroși, ferindu-i de închisoare.

³¹ Al.Vaida-Voevod, *Cum e fapta...*, p.78

³² I.Lupaș, op.cit., p.326

³³ I.Agârbiceanu, *Greutățile presei românești din Ardeal*, în Almanahul Presei Române, 1926

³⁴ Ge.Tulbure, *A murit o presă*, loc.cit., p.90

Eficacitatea măsurilor luate de cercurile maghiare în scopul realizării politicii de nivelare etnică și lingvistică a fost înlesnită și de criza produsă în sânul Partidului Național după întemnițarea memorandiștilor. Această criză avea să se întindă pe o perioadă de timp relativ mare și avea să îmbrace diverse forme, de la nesupunere în fața autorității președintelui, acceptarea ingerințelor în problemele de partid a formațiunilor politice rivale din Regat, conflicte doctrinare, atacuri în presă ș.a. Defecțiunile apar la nivelul conducerii, membrii comitetului executiv încercând să-și impună autoritatea sau să influențeze anumite decizii sau orientări.

În octombrie 1893, sub pericolul de a fi condamnat la ani mulți de temniță pentru delict de presă Eugen Brote, vicepreședintele Partidului național, trece în România, urmat fiind la scurt timp de A.C.Popovici. De altfel, întreaga conducere a partidului, amenințată de proces a fost sfătuită de unele cercuri politice din Regat, să treacă munții. D.A.Sturdza, considera că statul român, emigrația transilvăneană și opinia publică europeană ar putea face mari presiuni asupra guvernului maghiar.³⁵ Plecarea lui Brote, întemnițarea lui Septimiu Albin și a lui Russu-Șirianu în septembrie 1893, aduce *Tribuna* în dublu pericol: destrămarea redacției și intrarea ei sub controlul absolut al președintelui PNR, Ioan Rațiu. Acesta din urmă îl aduce în redacție pe Valeriu Braniște, pentru a-i suplini pe cei plecați. Mișcarea îl nemulțumește pe Brote, care spera să poată controla redacția ziarului și din exil. Mai mult, plecarea lui Brote nu a fost văzută cu ochi buni de ceilalți lideri ai partidului. Situația se agravează atunci când acesta demisionează din Comitetul executiv, fapt ce înseamnă scoaterea totală a ziarului de sub influența celorlalți conducători, căci Brote era proprietarul Institutului tipografic, editorul *Tribunei*. Acesta devenea o persoană particulară, proprietara unei tipografii și a unui ziar ce era în fapt organul partidului. Rațiu îi refuză demisia și-l sacrifică pe Braniște. În cele din urmă Brote este nevoit să vândă Institutul către comitet, căci altfel l-ar fi pierdut, conform legislației în vigoare.³⁶

Dacă apropierea procesului memorandiștilor atenuază asperitățile din sânul conducerii, întemnițarea conducerii va crea

³⁵ L.Boia, *Criza PNR și trecerea la activism (1893-1905)*, în Studii, Revistă de istorie, T.24, 1971, nr.5, p.964

³⁶ L.Boia, *Criza PNR...*, p.964-965

premisele adâncirii neînțelegerilor. În perioada detenției liderilor partidului, *Tribuna*, redactată de I.Russu-Șirianu, T.L.Albini, Gh.Bogdan-Duică ș.a., se implică, influențată fiind de E.Brote și Ioan Slavici, în luptele pentru putere din România. Sub influența celor doi se afla și Vasile Mangra, desemnat președintele comitetului substituit, constituit cu scopul de a coordona activitatea partidului cât timp conducerea oficială se afla închisă.³⁷ Această implicare nu era pe placul celor întemnițați. Astfel că imediat după grațierea din septembrie 1895 se declanșează "oficial" criza. Tribuniștii credeau că Rațiu și ceilalți nu vor lua măsuri împotriva lor. Așteptau chiar ca unii să se retragă într-un plan secund, lăsând locul altora mai tineri. Ei erau hotărâți să-și păstreze pozițiile pe care se aflau în acel moment.³⁸ Spre surprinderea lor, dr.Rațiu ia măsuri autoritare - pe alocuri exagerate - pentru restabilirea ordinii în partid. La ședința comitetului din noiembrie 1895, 17 din cei 19 membri prezenți votează pentru trecerea Institutului tipografic în proprietatea unui consorțiu, înlăturându-l pe T.L.Albini, aflat în acel moment proprietarul acestei instituții. După înlăturarea acestuia, urmează îndepărtarea pe rând a lui Bogdan-Duică, iar apoi cea a lui Russu-Șirianu. În același timp, Brote, inspiratorul opoziției dr.Rațiu este pus într-o situație delicată de manevrele tactice ale liberalului D.A.Sturdza, ajuns prim-ministru. Să o rupă cu liberalii ar fi însemnat să rămână fără sprijin la București, să continue cu aceștia ar fi însemnat să-i dezamăgească pe partizanii săi din Ardeal.³⁹ Considerându-i neîndreptățiți de președintele PNR, de partea celor trei redactori înlăturați trec Brote, Slavici, S.Albini, A.C.Popovici și D.A.Sturdza. Ei încearcă să convingă și să atragă de partea lor o serie de fruntași locali ai mișcării naționale: V.Mangra, V.Lucaciu, Aurel Popovici-Bărceanu, Nicolae Păcurariu, Aurel Danciu ș.a. Ce-i drept măsurile autoritare ale dr.Rațiu au fost în măsură să-i pună pe gânduri pe mulți dintre aceștia.⁴⁰ Aceasta cu atât mai mult cu cât noua redacție de la *Tribuna*, instalată de președintele partidului, a deschis un atac dur atât la adresa celor trei ex-tribuniști, dar și a susținătorilor lor de la București.

³⁷ L.Botezan, *Contribuții...1895-1898*, p.221-223; L.Boia, *Criza FNR...*, p.966

³⁸ L.Boia, *Criza FNR...*, p.966

³⁹ L.Boia, *Criza FNR...*, p.967-968

⁴⁰ L.Botezan, *Contribuții...1895-1898*, p.223

Convocată la 10 ianuarie 1896, ședința Comitetului executiv a dezvăluit clar existența a două grupări rivale la acest nivel. Pozițiile celor două tabere au ieșit în evidență încă de la început când s-a discutat pe marginea raportului prezentat de președintele Rațiu. Dintr-o grupare făceau parte Rațiu, Iuliu Coroianu, G.Pop de Băsești, Teodor Mihali, Rubin Patița, în opoziție situându-se Dimitrie Popovici-Bărceanu, Vasile Fodor, Demetriu Comșa, spre care înclinau Vasile Lucaciu și G. Tripon.⁴¹ După această ședință, opoziții vor înainta un protest, iar unii dintre ei (Popovic-Bărceanu, D.Comșa și N.Cristea) își vor depune demisiile.⁴² Nici următoarele întâlniri dintre cele două grupări nu vor duce la un consens. Mai mult, neînțelegerile își vor găsi ecou și în presă, unde cele două tabere se atacă reciproc, reproșându-și situația din sânul mișcării naționale.

Treptat acest conflict devine în fapt un conflict între generații. Perioada cât au fost închiși memorandiștii, în primele rânduri ale partidului au fost promovate elemente mai tinere. Aceștia din urmă, la ieșirea din temnițele maghiare a conducerii, așteptau să fie cooptați în comitet, recunoscându-li-se meritele și reușitele din aceea perioadă. Dar ei sunt nevoiți, în urma măsurilor autoritare ale dr.Rațiu, să treacă în planul secund al luptei.

Toate aceste disensiuni pot fi puse și pe seama inactivității partidului. Pasivismul a fost ani de zile tactica oficială a românilor din Transilvania. Adoptată parțial încă din 1867, a fost reafirmată la Conferința din 1881 și a devenit tactica generală a PNR după Conferința din 1887.⁴³ Vicențiu Babeș motiva această hotărâre: "părăsind noi lupta electorală acolo, unde ea imposibilă ni s-a făcut, nu vrem să lăsăm puterile noastre retrase de pe teren în neactivitate, ci dorim și ne vom sili a le îndrepta toate cu atât mai mult spre organizarea, conservarea și perfecționarea noastră internă, pentru scopul de a ne fortifica intelectualminte, moralmente și materialmente."⁴⁴ Tactica pasivității nu a fost, așadar, pasivitate exclusivă și generală, ci o pasivitate privind numai domeniul electoral. În rest se preconiza o activitate susținută și complexă pe linia

⁴¹ L.Botezan, *Contribuții...1895-1898*, p.224

⁴² L.Boia, *Criza PNR...*, p.969

⁴³ I.I.Șerban, *Contribuția presei din Orăștie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)*, în *Apulum*, XII, 1974, p.448

⁴⁴ T.V.Păcățianu, *op.cit.*, vol.VIII, p.339

intereselor vitale ale națiunii române, de ridicare a sa la nivelul necesar confruntării politice la momentul potrivit. De altfel, adepții pasivismului doreau să ferească partidul de a-și măcina forțele într-o confruntare politică inegală. Pasivismul nu a fost totuși o tactică uniformă, nici în conținut și nici în sfera de cuprindere a maselor. Au existat organizații locale ale PNR care se opuneau tacticii oficiale sau existau zone în care partidul era aproape inexistent.⁴⁵

Pătrunderea în lumea capitalului, prin înființarea de bănci, achiziționarea unor mari suprafețe agricole, orientarea spre ocupații care să-i asigure independența față de statul maghiar, a făcut din elita naționalităților o forță politică competitivă politic. Receptivă la idei novatoare, ea simte nevoia să se afirme activ în viața parlamentară. Revizuirea orientării politice a partidului și rezolvarea crizei avea de trecut peste o opoziție care miza înainte de toate pe tradiție și evoca momentele adesea eroice ale luptei naționale, a căror valoare nu putea fi contestată. Mai mult, pasiviștii acuzau pe novatori că vor să spargă unitatea și disciplina de partid, abătându-se de la hotărârile Conferinței din 1887. Și aceasta pentru că acceptarea activismului presupunea renunțarea la punctele 1 și 9⁴⁶ din programul partidului, considerate ca fiind irealizabile în acele condiții. Principalul argument al noului curent, transformat în acuzație, a fost acela potrivit căruia pasivismul politic și-a atins scopul, dar a cauzat un mare rău luptei naționale lăsând populația românească din Ardeal, insuficient sau de loc instruită politic, la discreția demagogiei și corupției electorale. Dată fiind dorința maselor de a participa la viața politică în speranța îmbunătățirii situației, activiștii cereau desemnarea de candidaturi din partea partidului pentru fiecare cerc electoral românesc.⁴⁷

Lupta dintre cele două orientări se duce și pe tărâmul presei, uneori cu argumente ce ar fi măhnit pe înaintașii lor. Gruparea opoziționistă avea nevoie de un organ de presă propriu. Concentrați la Arad, vechii tribuniști, sprijiniți de frunțașii locali, dar mai ales de

⁴⁵ I.I.Șerban, *Contribuția...*, p.448-449

⁴⁶ În programul Partidului Național se stabilise încă din 1881, întărindu-se cu ocazia celorlalte Conferințe naționale, printre altele: redobândirea autonomiei Transilvaniei (pct.1.) și nerecunoașterea dualismului (pct.9). De aici și abținerea de a lua parte la viața politică. (B.Surdu, *Conferința de constituire a Partidului Național Român din Ungaria (1881)*, AIIA-Cluj, 1968, p.322

⁴⁷ I.I.Șerban, *Contribuția...*, p.450

liberalii din România prin intermediul lui Brote și Slavici, vor edita aici *Tribuna Poporului*, începând cu 6 ianuarie 1897. În jurul acestui ziar se vor grupa I.Russu-Șirianu, Gh.Bogdan-Duică, Gustav Augustini, Mihai Veliciu, Roman Ciorogariu, Vasile Mangra, Nicolae Oncu, Petru Truția, Ioan Suciuc, Șt.Cicio-Pop, Vasile Goldiș ș.a.⁴⁸ Încă din primul an, influența ziarului a crescut, dovadă fiind repartizarea pe județe a abonaților săi: Arad-207; Timiș-Torontal-93; Caraș-Severnii-91; Hunedoara-72, Sibiu-55; Bihor-51; Brașov-50 ș.a. Pe lângă abonamentele din Transilvania, ziarul mai avea 87 subscripții din România. În 1898 numărul abonamentelor a ajuns la 4.000.⁴⁹

Criza din partid, devenită în fapt o dispută între pasiviști și activiști se va tranșa oficial abia în 1905, la Conferința PNR. Balanța a fost înclinată de conturarea unui nou grup activist, pe lângă cel de la Arad, la Orăștie, dar și de pătrunderea în Comitetul executiv a unor tineri: Iuliu Maniu, Al.Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Nicolae Comșa ș.a. Din acest moment conducerea partidului intră pe mâna unor noi generații, mai tinere, mai dinamice. Sunt generațiile care vor contribui decisiv la realizarea Unirii de la 1918.

Orașul Orăștie a jucat un rol important începând cu ultimele două decenii ale veacului trecut și până la unirea din 1918. Aici ia ființă în 1885, din inițiativa avocatului dr.Ioan Mihu, banca "*Ardeleana*", în jurul căreia se va centra întreaga activitate economică, culturală și chiar politică și care va deveni un instrument eficient pentru frunțașii orăștieni în eforturile lor de ridicare economică, de emancipare culturală și politică a românilor din ținut.

Dr.Mihu, stabilit în Orăștie în 1883, ca avocat se va bucura de sprijinul mai vârstnicilor juriști Samoil Pop și dr.Avram Tincu în inițiativa sa. Treptat se conturează în jurul său un grup de intelectuali sau de reprezentanți ai localităților din ținut, care se implică în activitățile și întreprinderile economice, culturale și politice la nivel local, iar uneori chiar la nivelul conducerii mișcării naționale. Printre aceștia s-au numărat: Ioan Mihaiu, mare proprietar, fost notar cercual, Laurean Bărcean, fost notar cercual, dr.Aurel Muntean și dr.Silviu Moldovan, avocați în Orăștie, dr.Ștefan Erdelyi, medic, Iosif de Orbonaș, Daniil David, Aurel Popovici-Bărcean funcționar la consiliul

⁴⁸ L.Boia, *Criza FNR...*, p.974

⁴⁹ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.54

orășenesc și contabil la bancă, Simion Corvin (tată și fiu), comercianți, Vasile Domșa, protopop în Orăștie, Elie Popovici în Sebișel ș.a. Numeric, grupul va cunoaște o creștere în timp, ceea ce presupune o dezvoltare a clasei mijlocii, o prosperitate în sânul comunității orăștiene. Acestora li se vor adăuga tinerii întorși de la școli: Ioan Moța, dr.Aurel Vlad, dr.Romulus Dobo, dr.Romul Boca, dr.Cornel David, Ioan I.Vulcu. Venirea lor a adus un suflu nou în activitatea grupului datorită relațiilor cu tinerii din alte centre urbane și a mobilității mari de care dau dovadă, precum și datorită unui nou mod de abordare a problemelor naționale și a curentului novator ce se făcea simțit la nivelul mișcării naționale.

Iată, așadar în mare, tabloul istoric al condițiilor în care Ioan Moța și-a început și și-a desfășurat activitatea până la Unire.

După 1918, treptat rolul Orăștiei în viața politică, culturală și economică a Ardealului scade. Unele dintre personalitățile sale devin doar simple nume din provincie, cu recunoaștere locală, puțini fiind cei care vor reuși să se mențină în sferile înalte ale vieții sociale din România Mare. Moța, în eforturile sale de a nu pierde popularitatea și prestigiul de care se bucura, poziția sa, încearcă mai multe soluții politice. După ce părăsește Partidul Național Român, la fel ca alți ardeleni, se orientează și mai mult spre dreapta încadrându-se în Liga Apărării Național Creștine, condusă de antisemitul A.C.Cuza, din care va pleca la scurt timp, nemulțumit de lipsa de comunicare a liderului formațiunii cu restul conducerii. Va accepta să candideze pe listele Uniunii Naționale în alegerile organizate de guvernul Iorga, fiind ales senator. Dar și acest mariaj a durat doar cât a durat guvernul căci Moța era atras mai degrabă de manifestările tinerei generații. Fără a-și găsi locul dorit în jungla politică din Regat, fără a mai putea face față concurenței din presă, bătrânul preot acordă o mai mare atenție problemelor bisericii și enoriașilor săi.

Am considerat că o lucrare dedicată lui Ioan Moța nu ar fi completă dacă nu am vorbi și despre fiul său Ionel I.Moța. Și aceasta cel puțin din motivul că cei doi și-au influențat reciproc destinul politic: fiul datorează formația sa politică educației primite, îndeosebi de la tatăl său și prin exemplul acestuia, în spiritul luptei naționale, fiind pregătit, la fel ca și alți tineri ardeleni să devină o nouă generație de luptători pentru dreptate socială și națională într-un Ardeal înrobite; la

rândul său preotul-ziarist se lasă atras de luptele tinerei generații, fiind câștigat pentru "cuzism", iar mai apoi, în special după moartea fiului său se va înregimenta în mișcarea legionară.

Situația complexă în care se afla societatea românească după primul război mondial, criza generală ce o cuprinsese, mizeria materială ce persista, teama clasei politice de a nu pierde ceea ce războiul a oferit: câștiguri teritoriale, angoasa pe care imigrările evreilor, destul de consistente, și presiunilor exercitate de marile puteri au creat-o, sunt aspecte pe care oamenii politici, partide, categorii sociale au încercat să le exploateze sub diferite forme și în diverse scopuri. Atitudinile unora, mai ales din tânăra generație, din acele momente tulburi, au fost transformate cu timpul în acte istorice de către doctrinarii sau biografii de mai târziu.

Reacțiile tinerei generații, concretizate prin grevele studentești din anii 1922-1924 au fost justificate tot de asemenea stări de lucruri. Exploatate la rândul lor de către partidele politice, aceste explozii sociale au evoluat spre imaginea unui conflict al tinerei generații cu statul, cu sistemul șubrezit de corupție și indiferență. În noul tablou, statul duce o luptă împotriva tineretului, marginalizându-l. Viitorul națiunii părea, astfel în pericol. Întreaga propagandă prindea pe fondul social în care într-adevăr tinerii erau cei mai afectați din punct de vedere material și psihologic de criza economică ce caracteriza evoluția economiei românești.

Dar nu trebuie uitat și un alt aspect, să admitem subiectiv, ce privea tânăra generație: problema idealului. Realizarea marelui edificiu - România întregită - a dat sensuri noi și mult diferite celor două generații. Se produce o "ruptură", datorată în primul rând lipsei de ideal. Fiecare erau în căutarea propriului drum. Împlinirea idealului național îi aduce și pe cei care l-au îndeplinit într-un "sens giratoriu", punând în cumpănă propria lor cale. Prin urmare întreaga atmosferă se modifică. Nichifor Crainic avea să scrie despre generația idealului național: "după realizarea lui, a rămas o generație fără ideal. Eroii războiului, obosiți, s-au apucat nu de organizarea victoriei, ci de exploatarea ei, socotită ca un drept, ce ar decurge din sacrificiu, din datoria împlinită."⁵⁰ Goga, unul dintre activii luptători pentru unitate avea să scrie la rândul său: "Poate nu greșesc când afirm că după jertfa

⁵⁰ N.Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii* (I), București, 1991, p.148

mare, resursele de energie creatoare scăzând, mersul ascendent al acestui crez (ideea națională-n.n.) s-a oprit și o linie de oboseală a intervenit în rândurile noastre. S-ar părea că după tensiunea tranșelor, nervii discordați cer odihnă și că pe urma vărsării de sânge, noi ce am câștigat în suprafață am pierdut în adâncime." În concepția sa, "poetul pătimirii noastre" considera că "ideea națională, reazimul de căpetenie al vieții de stat, trebuie adaptată împrejurărilor schimbate", căci dacă "privind în jur și spunând adevărul întreg, trebuie să recunoaștem că viața publică în opera ei constructivă nu are nici tăria, nici inițiativa pe care le cere noua alcătuire de stat", care alcătuire este măcinată de "fenomene de desagregare", iar "resorturile morale ale societății au pierdut din vigoare."⁵¹

Analizând mișcarea studențească, Iuliu Hațieganu scria despre o anume stare de lucruri, acuzată de înșiși studenții: "după unirea tuturor provinciilor se impunea colaborarea tuturor bărbaților de seamă ai vieții noastre politice. Trebuiau concesii reciproce pentru asigurarea unei grabnice consolidări. Urmează însă guvernarea singuraticelor partide politice, care privesc problemele vitale ale neamului prin ochelarii strâmți ai intereselor de partid. (...) În mijlocul acestor lupte politice detestabile se ivește o colectivitate de oameni (...) cari ascunși sub masca politicianismului își creează situații cu scop unic de a se îmbogăți."⁵²

La corupția și venalitatea oamenilor politici se mai adaugă și fenomenul imigrării masive a evreilor în România, care fenomen culminează cu îmbogățirea peste noapte a unora dintre ei sau cu implicarea altora în activitatea mișcării comuniste. Infiltrarea lor rapidă în sistemul socio-economic al țării și tendințele de influențare a celui politic, presiunile făcute de marile puteri asupra României în problema evreiască, fac din evrei un punct de referință pentru nemulțumirea unor categorii sociale.

De aici începe "ruptura" de generațiile anterioare, acum începe "rătăcirea" unei generații atât de controversate și mai ales pentru acestea toate (și chiar mai multe) tânăra generație și-a căutat propriul drum. Un drum alunecos, spre a-și găsi locul în istorie. Acest loc nu putea și nu trebuia să fie mai prejos decât al altor generații. De aici

⁵¹ O.Goga, *Mustul care fierbe*, București 1992, p.42

⁵² Acțiunea Românească, I, 1924, nr.1

teama de a nu se risipi. În acțiunile lor apare și se impune ca o notă specifică teribilismul, curajul de a lua "viața în piept". Vor ajunge să facă pasul de la *a vrea să fie* o generație teribilă, la *a se crede* o generație teribilă. În zelul lor, alunecarea în extreme a însemnat de fapt soluția - bănuită - de a-i propulsa undeva sus, în istorie. Se crease în rândurile acestei generații o "atmosferă de euforie, încredere și tembelism"⁵³ care se va concretiza în planul cultural și cel politic.

Această generație, pornită pe calea instruirii sale trebuia să treacă, cum scria Goga, printr-un "întreg cortegiu de mizerii, neagră sărăcie". Drumul tinerilor "din umbra satelor și până la licența universitară trece printr-un coridor sinistru de lipsuri și umilinți. (...) Dezgustul și stoicismul, ura și revolta cresc în ungherele dosnice unde învață carte băieții noștri. Și cine să se mire, dacă din aceste patimi care s-au dospit în tăcere s-aude uneori protestarea și pumnii se strâng cu infrigurare în fața celor copleșiți de bunătăți și de urcușul pripit pe scara norocului?"⁵⁴

Când au pornit la drum, ei erau conștienți de criza în care intrase lumea întreagă și care făcea ca ideologia generației războiului să nu fie valabilă. "Noi, *generația tânără* - scria Eliade - trebuia să găsim rosturile noastre. Dar, spre deosebire de înaintașii noștri, care se născuseră și trăiseră cu idealul reîntregirii neamului, noi nu mai aveam un ideal de-a gata la îndemână. Eram liberi, disponibili pentru tot felul de *experiențe*. (...) Ele ni se impuneau printr-o fatalitate istorică. Eram *prima generație* necondiționată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat."⁵⁵ Dar ei nu doreau să piardă ocazia de a intra în istorie. Hotărâți, au afirmat încă de la începuturi că "nu ne intimidază nici sarcasmul suficient al bătrânilor inteligenți, nici muștrările maturilor, nici glumele imbecililor de ambele sexe, nici nepăsarea celor din jur care se pretind a fi astăzi îndrumătorii noștri spirituali, nici seaca indiferență a universitarilor. Vom arăta că ne cunoaștem îndestul forțele ca să cutezăm cu frunțile răsturnate, să-i privim în ochi și să le cumpănim loviturile. Iar cum știm că vom întâlni împotriviri, nu așteptăm, ci lovim *noi întâi*. Voim să biruim (...) valorile pure, spirituale, absurd de spirituale. Valorile creștinismului."⁵⁶

⁵³ M.Eliade, *Profețism românesc*, București, 1990

⁵⁴ O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.56

⁵⁵ M.Eliade, *Jurnal*, vol.I, București, 1993, p.145

⁵⁶ idem, *Profețism românesc*, vol.I, p.21-22

Tânăra generație își caută propria luptă și pentru ea un ideal, căci așa cum zicea Iorga, "soarele răsare nu ca să apună, ci ca să lumineze până apune".⁵⁷ Lupta pe care ei o vor duce va trebui să aibă și rezultate, iar această generație trebuie să lase în urma ei semne valorice ale trecerii ei prin timp. Goga oferise un răspuns pentru această situație: "ce-ar putea fi suprema dogmă în mijlocul vârtejului amețitor al zilelor noastre, dacă nu exaltarea ideii naționale, singurul articol de credință, care poate însemna mântuirea?"⁵⁸ Mirajul unei lupte naționaliste îi atrage îndeosebi pe studenți, nemulțumiți fiind și de numeroasele tare sociale, căci "după schimbarea de hartă, sângele nostru proaspăt zvâcnește în organismul descătușat." Sufletul "tinerilor de azi, copii furtunilor de ieri, desfăcut de zgura trecutului tresare pătimaș, dornic de o nouă religie. Românismul după triumful de pe câmpul de luptă își croiește astăzi morala adecvată."⁵⁹ Cruceații acestei noi morale va fi tocmai studențimea, care, cum scria I. Hațieganu, "reacționând la timp a pus în vibrație mișcarea latentă națională."⁶⁰ Ba mai mult lupta studenților se va întinde dincolo de naționalism, căci "studențimea a fost și rămâne, prin sensibilitatea vârstei sale, seismograful mai simțitor al zguduirilor sociale."⁶¹

Momentul coborârii lor în arenă l-a constituit grevele studențești din 1922-1923. Acum, mai hotărâți ca oricând "tinerii năpăstuiți își cer dreptatea lor - cum bine înțelegea Goga - împletită din greșeli și sfânt adevăr."⁶²

Nu putem trece cu vederea un alt aspect ce a influențat noua generație: lipsa unui conducător, a unui port-drapel ori a unui Învățător. Port-drapelul luptei naționale a ars pentru un neam întreg. El avea să rămână pentru restul perioadei un monument al culturii românești: Nicolae Iorga. Crainic spunea că în persoana lui Iorga "clocoteau mistuitoare puteri profetice."⁶³ El a dominat prin spiritul său providențial generații, a subordonat toate energiile unui neam întreg credinței întru unitate, neadmițând altceva. Dar a devenit profetul care

⁵⁷ Dacia Nouă, 1923, nr.3

⁵⁸ O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.61

⁵⁹ ibidem

⁶⁰ Acțiunea Română, 1924, nr.1

⁶¹ Calendarul, II, 1933, nr.269

⁶² O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.56

⁶³ N.Crainic, *op.cit.*, p.148

și-a pus inima la gheață", spre deznădejdea unei generații ce aștepta să fie suficient de matură pentru a-i deveni "turmă", el "dascăl și părinte". Și aceasta pentru că - așa cum aprecia același Crainic, "în anul 1924, N.Iorga era sorbonizat complet (...) odată cu această onoare, convingerile sale naționaliste se îndoiau cu apă umanitaristă. (...) El a pierdut cu totul influența extraordinară pe care o avusese odinioară asupra tineretului. Pentru îndrumarea acestui tineret și pentru lunga și dureroasa lui dramă, ce avea să urmeze, sorbonizarea lui a însemnat o mare pierdere."⁶⁴ Marele nostru istoric se rezumă la a analiza situația creată de răzvrătirea studenților, considerând că a devenit o masă de manevră pentru politicieni. Aceștia, în opinia lui Iorga, profită de pe urma "voinței de a face ceva, de a se distinge în vreun chip, de a-și însemna numele printr-o operă - calități care pot da unei societăți forțe neconținut noi pentru cel mai mare folos ale ei. (...) Ei (politicienii-n.n.) s-au aruncat asupra sufletului tânăr doritor de acțiune, pentru a crea o mare armată a dezordinii azi, care mâine va putea fi o sacră legiune a propagandei electorale."⁶⁵

Prin urmare tineretul își caută alți îndrumători. Astfel s-a apropiat în diferite perioade de profesorii A.C.Cuza, Nichifor Crainic sau Nae Ionescu. Iată cum explica Crainic apropierea studențimii de A.C.Cuza și Nicolae Paulescu: "De ce tineretul s-a simțit atras de un Paulescu sau un Cuza? Fiindcă aceștia, peste compromisurile celorlalți, au știut singuri să trăiască în absolut. A.C.Cuza în absolutul eminescian, Paulescu în absolutul creștin. Doctrina lor nu cunoaște corupție. Viața lor e ca doctrina lor. Ei ancorează în puritatea rasei și în puritatea credinței. Tinerețea are afinități organice pentru ceea ce este pur și se simte atrasă către ceea ce este absolut. Excesele ei, violențele ei sunt reacțiuni împotriva a tot ce pângărește puritatea rasei sau puritatea credinței, care sunt valori absolute ale vieții acestui popor. Căci o tinerime care crede în dogma purității rasei și proclamă absolutul credinței religioase, nu rătăcește."⁶⁶

Cu timpul o parte a tinerilor implicați în mișcările studențești își vor căuta un drum pe care să meargă singuri, alegându-și dintre ei un lider. Cum nici un partid nu-și pune problema regenerării vieții naționale, o regenerare morală, tinerii și-au creat propria lor

⁶⁴ N.Crainic, *op.cit.*, p.188

⁶⁵ N.Iorga, art.*Seducerea tineretului*, în *Neamul Românesc*, 1923, nr.230

⁶⁶ N.Crainic, *op.cit.*, p.239

organizație. Legiunea Arhanghelului Mihail a fost prima manifestare organizatorică din punct de vedere politic a tinerei generații. Prin constituirea acesteia ei devin, mai mult sau mai puțin, echidistanți fața de partidele politice, ridicându-se chiar împotriva politicianismului. Fără a avea ceva din agresivitatea rea, la care va fi împinsă cu timpul, Legiunea devenise treptat un loc de educație, un laborator de formare de noi caractere. Spre ea vor veni numeroși intelectuali ce se iveau din rândurile generației tinere.

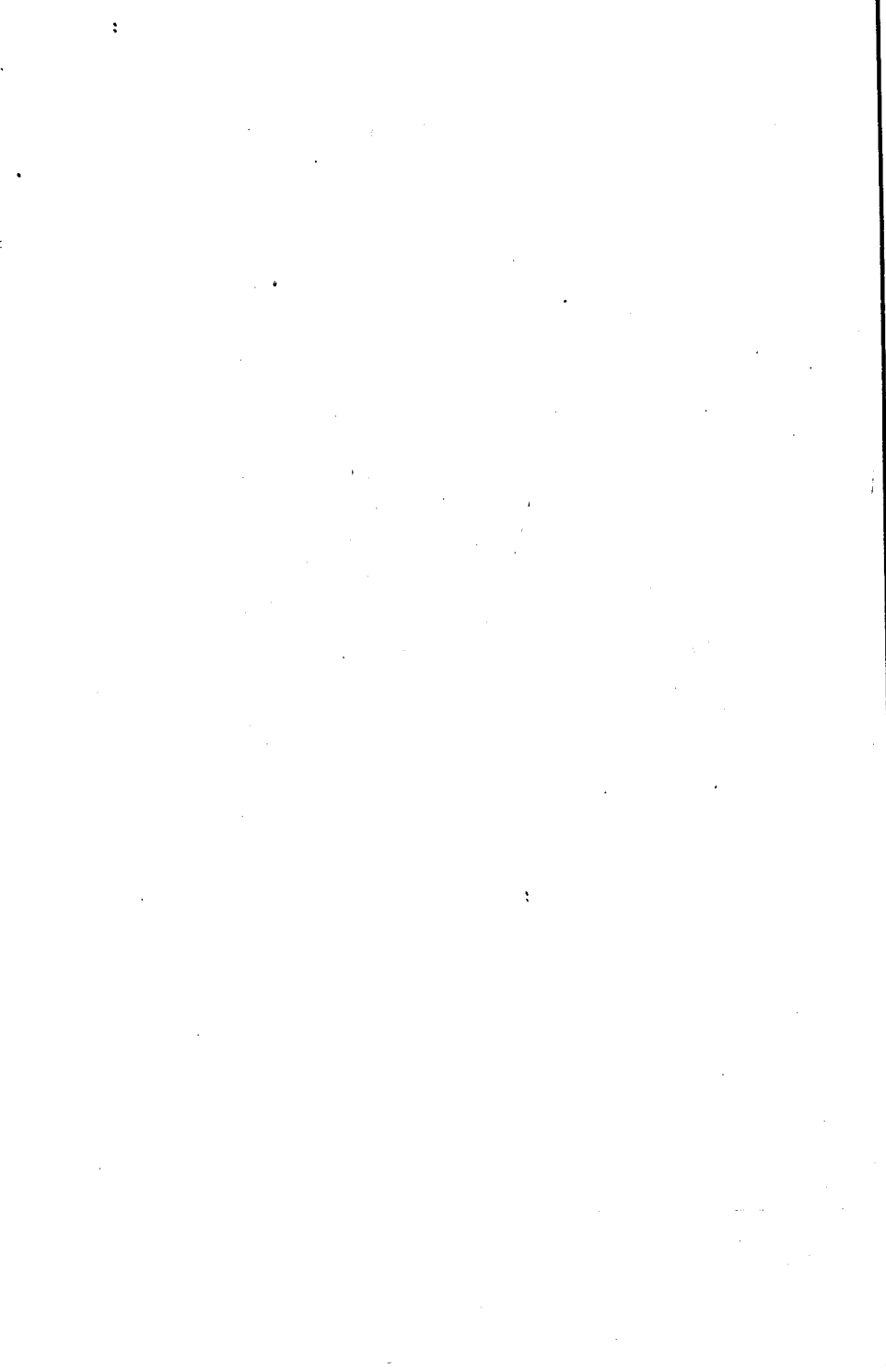
Tânăra generație și-a ales și liderul. "La bătălie și căprarul poate lua steagul când nu mai sunt grade. Ne-om face căprarul General! - scria *Fământ Strămoșesc*. Și va avea fiecare de răspuns pentru faptele sale."⁶⁷ Dar nu și-au făcut căprarul general ci numai Căpitan: "acest supranume haiducesc exercita o seducție irezistibilă, asociind aventura de codru cu sugestia idolatriei musoliniene și hitleriste."⁶⁸ Ideea a prins și în mediile intelectuale. Nu puțini erau tinerii cu carte care mărturiseau: "Nu vreau să știu ce spune, idei am și eu. Vreau numai să-l văd și să cred în el!"⁶⁹ Dacă Hitler și Mussolini au creat o stare de psihoză, Codreanu a fost el o creație a acestei stări.

Iată că tânăra generație și-a dobândit liderul, și-a creat un ideal bine conturat sprijinit pe două fundamente: românismul și ortodoxia și o organizație proprie: Legiunea. Mulți au început să vină și mai mulți se interesau de mișcare, privindu-o cu simpatie. Perspectivele în plan politic i-a făcut pe mulți oameni politici să-și apropie acest tineret, alții au început să se teamă și au urzit comploturi.

⁶⁷ Pământ Strămoșesc, I, 1927, nr.1, p.9

⁶⁸ N.Crainic, *op.cit.*, p.296

⁶⁹ Ibidem., p.297

CAPITOLUL I

SFÂRȘIT DE VEAC ÎN ORĂȘTIE

1. Orăștie - centru al luptei pentru libertate a românilor

La sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, orașul Orăștie a devenit un important centru de concentrare a eforturilor românilor transilvăneni în lupta lor de eliberarea națională. O parte însemnată a populației orașului era românească¹, în timp ce satele învecinate erau dominate de o populație formată dintr-o clasă țărănească română² "conștientă, harnică, râvnitoare de progres", după cele scrise de Silviu Dragomir.³

În ultimele decenii ale secolului trecut, intelectualitatea românească din ținut⁴ s-a manifestat cu tot mai multă vigoare pe planul luptei naționale; cu diversele ei aspecte, aducându-și o contribuție importantă la dezvoltarea conștiinței naționale a populației românești și creând "o vie atmosferă românească",⁵ ce se ridica la nivelul celorlalte centre importante ale mișcării naționale: Sibiu, Arad, Brașov, Blaj etc.

¹ Conform recensământului din 1850 orașul Orăștie avea o populație de 3.961 locuitori, din care 1.904 erau români, 1.026 erau sași, 823 maghiari, 191 țigani, restul evrei și armeni. La recensământul din 1910 din cei 7.642 locuitori, românii erau în număr de 3.821, maghiarii crescuseră la 2.145, iar sașii însumau 1.294. În 1920 din cei 7.144 de locuitori, 4.107 erau români, 1.492 maghiari, 1.170 germani.

² Conform datelor statistice pentru 9 comune (Beriu cu 5 sate, Geoagiu cu 11, Mărtinești cu 7, Orăștioara cu 5, Rapoltu Mare cu 5, Romos cu 4, Turdaș cu 4, Șibot cu 4, Cugir cu 3) asupra cărora Orăștie avea înrăurire, în 1850 populația rurală era de 35.157 locuitori, din care 31.814 erau români, 316 maghiari, 616 sași și 1.212 țigani. La recensământul din 1910 în cele 34 de localități rurale aparținătoare cercului politico-administrativ Orăștie trăia o populație de 28.936 locuitori, distribuită etnic astfel: români - 26.071; maghiari 1.817; sași - 699; alții - 349.

³ I. Mișu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, studiu introductiv de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, p.VI.

⁴ Termenul de "ținut" în acest context, nu desemnează o unitate administrativă ci un spațiu ce într-un fel sau altul gravitează în jurul orașului Orăștie și este mai degrabă determinat de împărțirea administrativ-bisericăscă. Acest teritoriu este acoperit de protopopiatele Orăștie și Geoagiu, ultimul fiind "înghițit" de celălalt.

⁵ I.Mișu, *Spicuri...*, p.VI

Cu toate piedicile care stăteau în calea afirmării sale, la sfârșitul veacului al XIX-lea s-a dezvoltat și o burghezie română în ținutul Orăștiei. Aflată în permanentă concurență cu burghezia maghiară și săsească, ea a ajuns la reale și uriașe progrese. Orașul era unul din cele 4 localități cu consiliu organizat din județul Hunedoara, alături de Deva, Hațeg și Hunedoara.⁶ Iar ținutul Orăștiei era organizat potrivit legii din 1876 ca plasă subordonată, firesc, prefecturii județului Hunedoara. Organizarea aceasta va dura până în 1918.⁷

Orăștie, -Szászváros - "oraș al sașilor"⁸, era un oraș cu o structură multiethnică, în timp ce ținutul aparținător era în cea mai mare parte românesc. Poziția sa geografică îi permitea o largă comunicare cu celelalte zone importante ale românismului. Drumul ce leagă Banatul de Sibiu, Brașov sau Blaj trecea și prin Orăștie. Manifestarea solidarității sașilor, menținea orașul în legătură cu celelalte centre populate de aceștia.

Românii și aici, la fel ca în întreaga Transilvanie, îndepărtați din viața politică, asupriți național, lipsiți de sprijin și împiedicați în dezvoltarea culturală și a învățământului, se orientează cu mai multă energie spre făurirea unei vieți economice naționale, socotită ca mijloc al revitalizării și dimensionării întregii mișcări politice naționale, mobilizându-și în această direcție forțele, stabilind planuri chibzuite și realist alcătuite.⁹

Fruntașii românilor transilvăneni sunt conștienți că îmbunătățirea stării propriului popor, stimulează și contribuie decisiv la propășirea vieții culturale, creează o bază mai solidă și mai largă mișcării naționale, asigură condiții propice pentru o viață spirituală temeinică și bogată, oferă mult mai multe posibilități de reușită politicii naționale, de afirmare a drepturilor națiunii române. Împlinirea obiectivelor economice, deși e suspectată și uneori împiedicată, rămâne, totuși, anevoie de controlat pentru autorități.¹⁰

⁶ I. Enescu și I. Enescu - *op. cit.*, p.96.

⁷ I. Frățilă, *Prefectura județului Hunedoara*, în Sargeția, VIII, 1971, p.244.

⁸ Orăștie era numele românesc al orașului, Bross cel german, iar Szászváros era cel maghiar

⁹ K. Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p.99.

¹⁰ V. Dobrescu, *Făurirea unei vieți economice naționale*, în Apulum, 1980, p.423.

Porniți pe calea luptei pentru emancipare și afirmare în toate domeniile de activitate, intelectualii, îndeosebi, din Orăștie și împrejurimi s-au grupat în jurul băncii "Ardeleana" și a dr.Ioan Mihu. Acesta era autoritatea morală marcantă, recunoscută atât de cei din Orăștie, cât și de către conducerea mișcării naționale. Deși nu a ieșit în prim-planul luptei politice, activitatea lui a fost amplă și deosebit de complexă. Unul dintre cei mai mari proprietari, el a condus spre succes banca "Ardeleana", a inițiat o serie de acțiuni culturale sau economice de educare a poporenilor, fiind în acea perioadă mentorul grupului de intelectualilor din jurul său.

În apelul lansat pentru subscripția de acțiuni la "Ardeleana", I.Mihu apare, întâia dată ca făuritor de program economic în sens naționalist. El pornește de la două adevăruri spre a fixa caracterul național și românesc al tuturor așezămintelor noastre economice: nici un popor și nici o țară nu e în stare a face pași serioși spre civilizație, dacă nu-și va dura înainte de toate temelie solidă a progresului său economic; în al doilea rând, cel mai însemnat factor al progresului economic îl constituie capitalul ieftin și accesibil tuturor. Aceste idei le imprimă întregului grup și vor fi reflectate în articolele ce vor apărea în ziarele orăștience, dar mai ales în activitatea desfășurată de aceștia în Orăștie.¹¹

Activitatea grupului condus de dr.I.Mihu, oricât de intensă ar fi fost ea nu ar fi putut da rezultate care să depășească aria ținutului. Pentru a face cunoscute acțiunile lor, ideile politice, economice sau culturale care stăteau la baza acestora, pentru a se face ei înșiși cunoscuți, au considerat că este necesar să editeze o gazetă. Momentul era cu atât mai potrivit cu cât criza din sânul Partidului Național se acutiza. Grupul avea nevoie de o posibilitate de exprimare clară a poziției în acest conflict, poziție pe care trebuia să o cunoască cei în mijlocul cărora gruparea în fruntea căreia se afla dr.I.Mihu, își desfășura activitatea. După consultări și, probabil, după stabilirea surselor de finanțare, încă din anul 1894, la începutul anului 1895, va apărea primul număr al *Revistei Orăștiei*.¹² Direcțiunea Institutului tipografic "Minerva" și-a asumat înființarea acestui "organ de publicitate, care deocamdată să apară odată pe săptămână, cu scopul de a apăra interesele economice și culturale ale poporului român".¹³ Era primul periodic românesc din comitatul Hunedoarei, făcând parte din "marele val" cunoscut în presa națională în deceniul al zecela al secolului trecut, în

¹¹ I. Mihu - *op. cit.*, p.VI.

¹² Apare la 1/13 ianuarie 1895.

¹³ Revista Orăștiei, an I, 1895, nr.1 din 1/13 ian. (mai departe R.O.)

condițiile politice create de momentul cu multiple implicații al mișcării memorandiste.¹⁴

Pe frontispiciul foii apărea ca editor-director Aurel Popovici Bărcianu, iar ca proprietar Institutul tipografic "Minerva". Responsabili pentru redacție au fost pe rând, dr.Silviu Moldovan, Ioan M. Corvin, Ioachim Munteanu și P.P. Barițiu.¹⁵ Acesta din urmă a fost pentru întreaga perioadă a apariției și responsabil pentru tipar. Dar, potrivit însărcinării Adunării generale a acționarilor "Minervei", *Revista Orăștiei* stă sub conducerea direcțiunii întregi a Institutului, "dintre membrii cărei direcțiuni are a o subscrie unul ca director-editor, iar altul ca redactor răspunzător."¹⁶ Direcțiunea era formată când a apărut primul număr, din A.P.Bărcianu, dr.Ștefan Erdely, Laurian Bercianu, Nicolae Ivan, dr.Silviu Moldovan.¹⁷

În vederea realizării unei gazete cât mai interesante și mai accesibile, a fost chemat de la Sibiu și tânărul Ioan Moța. Alegerea nu este deloc întâmplătoare. Acesta se ocupa de redactarea *Foii Poporului* de doi ani,¹⁸ experiența lui fiind necesară grupului de la Orăștie. Mai mult, I.Moța era născut la Nojag, protopopiatul Deveii, la 31 decembrie 1868, în familia preotului Ioan Moța, care timp de 47 de ani și-a păstorit părintește, pe calea credinței greco-orientale, consătenii,¹⁹ ceea ce însemna pentru tânărul ziarist o întoarcere acasă.

2. Anii de studiu. Primii pași în presă.

Ne vom opri în rândurile ce urmează asupra unor date biografice din tinerețea lui Ioan Moța, moment ce a însemnat nu numai intrarea sa în presă ci și în rândurile mișcării naționale românești.

¹⁴ I.I.Șerban, H.Rotche, *Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în lupta pentru eliberarea națională (1895-1918)*, în *Apulum*, XXII, 1985, p.254.

¹⁵ S.Moldovan a fost responsabil pentru nr.1-46/1895; I.M. Corvin: 47/1895 - 52/1896; I. Munteanu: 1-27/1897; P.P. Barițiu 34/1897 - 52/1899.

¹⁶ R.O., I, 1895, nr.43 din 21 oct./2 nov.

¹⁷ Ibidem, nr.37 din 9/21 sept.

¹⁸ Ibidem, IV, 1898, nr.2 din 10/22 ian.: Foaia Poporului, III, 1895; vezi și I. Moța, *42 de ani de gazetărie, contribuții la istoria gazetăriei populare din Ardeal și Banat, Orăștie*, 1935, p.15

¹⁹ Libertatea, VIII, 1909, nr.25 din 26 iun./9 iul.

Primii ani de școală i-a urmat în satul natal - Nojag, după care se va înscrie și va urma gimnaziul din Beiuș. Aici este coleg cu George Maior și Ioan Nistor. În clasa a VII-a (1885/86), pentru care avem date, obține calificativul "bun" la: purtare morală, religie, limba română, germană, fizică și "suficient" la: limba maghiară, istorie, matematică, gimnastică, limba greacă, iar la limba latină obține "nesatisfăcător".²⁰ În clasa a VIII-a din 13 notări, este apreciat doar la 8. Obține un "eminent" la limba română, unde îl are profesor pe Ioan Clitoncu.²¹ Își încheie studiile gimnaziale la Brad, dovadă creațiile literare semnate în acel timp, publicate în *Trituna*, precum și informația ce o avem din necrologul publicat de ziarul *Universul*, la moartea sa.²²

În anul 1887, îl aflăm student la Sibiu, la secțiunea teologică a Institutului pedagogico-teologic al arhiepiscopiei ortodoxe române din Transilvania. Aici era coleg printre alții cu Elie Cristea.²³ După absolvirea anului II, în 1888/1889, Ioan Moța întrerupe studiile pînă în anul 1893, cînd se înscrie în anul III. Acum îl are coleg pe Ilarie Chendi²⁴ cu care, probabil, de atunci leagă o strînsă prietenie. În perioada cînt a întrerupt studiile a lucrat în cancelaria avocatului Francisc Hossu-Longin din Deva²⁵, liderul românilor din Congregația comitatensă.

Dintre dascălii care funcționau în acea perioadă la Institutul teologic și care i-au îndrumat pașii, i-am reținut pe: dr. Petru Șpan, Ioan Hannia, Iosif Ghibu, Demetriu Cunțanu, Demetriu Comșa, D. Popovici-Bărcian sau George Dima.²⁶

Încă din anii studenției Ioan Moța a desfășurat o intensă activitate publicistică. A colaborat la revista manuscrisă *Musa* a "*Societății de lectură Andrei Șaguna*", atît cu material folcloric, adunat din zona de baștină, cît mai ales cu creații proprii. De altfel, în ultimul an al studenției

²⁰ *Raportu despre gimnasiu superior gr-cat. de Beiușiu*, editat de P. Mihuțiu, Beiuș, 1886 p.41.

²¹ *Ibidem*, Beiuș, 1887, p.41.

²² *Universul*, LVII, 1940, p.322.

²³ *Anuarul institutului pedagogico-teologic al arhiepiscopiei ortodoxe romane din Transilvania, în Sibiu, pentru anul scolastic 1887/8*, Sibiu, T-fia arhiepiscopiezană, 1888, p.58.

²⁴ *Ibidem*, pe anul scolastic 1893/94, Sibiu, T-fia arhiepiscopiezană, 1894, p.41.

²⁵ Fr. Hossu-Longin, *Amintiri din viața mea*, Cluj-Napoca, p.162

²⁶ Din Anuarele Institutului din cei trei ani cînd Moța a studiat la Sibiu.

este ales vice-președinte al Societății, președinte fiind profesorul P.Șpan.²⁷ La împlinirea a 25 ani de la înființarea societății, comitetul de conducere își propune să editeze un "Almanach", ca suvenir. Adresa oficială prin care este anunțată această hotărâre era semnată alături de prof. P.Șpan și de studenții I.Moța și Mihail Candrea.²⁸

Activitatea de colaborator la *Tribuna* a început-o încă din vremea când era la Beiuș, de unde trimitea știri, articolașe și mai ales materiale literare. Dintre acestea din urmă i-au fost publicate: *Doi copii* (scrisă în mai 1886, *Osuț cântător* (iunie 1886), *Dina mărgărelelor* (decembrie 1886), *Eața iadului* (ianuarie 1887), *Croitorul și trei feciori*, toate povești în versuri după Ferdinand Schmidt.²⁹ Seria va fi completată de "Albușina", scrisă în Brad, în luna iulie 1887.³⁰ Într-un studiu, profesorul universitar Dumitru Pop situa aceste creații la capitolul: proza populară a altor popoare.³¹ Seria este întregită de alte povești în versuri: *Frățior și surioară* (oct.1887), *Fraga*³² și *Bujorel*³³. Calitatea literară a versurilor i-a făcut pe cei ce răspundeau de *Biblioteca Poporală a Tribunei*, să publice în broșuri, o parte dintre acestea.³⁴ Nu ne vom opri să analizăm valoarea literară a acestor creații, mai ales că, paginile *Foii Poporului și Tribunei* găzduiesc numeroase poezii originale ale aceluiași autor. Ilarie Chendi îl încadrează sub influența lui Coșbuc alături de Maria Cunțan, Maria Cioban, Zaharia Bârsan ș.a. Criticul ardelean observa legătura strânsă a literaturii ardeleni culte cu cea populară, dezvoltarea ei în cadrele basmului cult. El exemplifică în acest sens cu numele scriitorilor: Slavici, Coșbuc, Petre Dulfu, I.Popovici-Bănățanu, Ioan Moța.³⁵

²⁷ Foaia Poporului, I, 1893, nr.44 din 31 oct./12 nov.

²⁸ Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" - Cluj-Napoca, Colecții speciale, Fond Societatea "Petru Maior", dos. Acte intrate (1893-1894) [mai departe B.C.U. ...]

²⁹ *Tribuna*, IV, 1887, nr. 25-28 din 1/13-6/18 febr.; nr. 57-61 din 12/24-17/29 mart.; nr.70; nr.105-110 din 10/22-17/29 mai.

³⁰ *Ibidem*, nr.244-249.

³¹ D. Pop - *Folclorul literar al Tribunei*, în *Studii de istorie literară și folclor*, Ed. Academiei, Filiala Cluj, 1964, p.155.

³² *Tribuna*, IV, 1887, nr.273-277 din 2/14-6/18 dec.; respectiv XI, 1894, nr.10-11 din 18/30-19/31 ian.

³³ Foaia Poporului, II, 1894, nr.25-26 din 3/15-10/22 iul.

³⁴ *Biblioteca poporală a Tribunei*, în *Universul Literar*, 1927, nr.3, p.47.

³⁵ M.Popa, *Ilarie Chendi*, Bucureștie, 1973, p.221

Atmosfera existentă în Sibiu în anii în care își desăvârșea studiile, contactul cu cei din jurul *Tribunei* sau cu diferiți fruntași ai mișcării naționale, își vor pune amprenta adânc pe personalitatea lui Moța, contribuind la conturarea ambițiilor și planurilor personale, determinându-i chiar formația intelectuală și politică.

Colaborarea la *Tribuna* și *Foaia Poporului*, contactul cu unii lideri ai mișcării naționale românești, printre care Demetriu Comșa și D.Popovici-Bărcian, cărora Ioan Moța le era student, putea însemna o răsplată care îl onora, dar în același timp îl supunea unei grele încercări. Datorită proceselor de presă în care era implicată *Tribuna*, condamnărilor pronunțate la adresa unora dintre redactori, au slăbit forțele din jurul celor două ziare. Comitetul național întărește aceste forțe cheamând la *Tribuna* pe Cornel Pop-Păcurar,³⁶ Cornel Scurtu și pe studentul Ioan Doleanu, iar la *Foaia Poporului*, pe Ioan Moța, încredințându-i redactarea ei. El își ia misiunea în primire la 1 noiembrie 1893.³⁷ Acesta colabora încă de la primul număr la *Foaia Poporului*, considerând că a "intrat în gazetărie deodată cu apariția acestei prime foi populare în Ardeal".³⁸ Rememorând acei ani, în cartea autobiografică "42 de ani de gazetărie", I.Moța consideră ca început al gazetăriei populare, momentul apariției *Foii Poporului*, tipărită cu scopul de a chema poporul "țaran la luptă cot la cot cu cârturarii săi".³⁹ Tot atunci începe și *Gazeta Transilvaniei* să tipărească numărul său de duminică, prin care se adresa poporului.

În redacțiile *Tribunei* și *Foii Poporului* a trăit - cum își amintea în 1935 - "anii cei mai înălțători ai luptei naționale prin gazetărie. Căci, în curând, în anul 1894, avu loc Marele Proces al Memorandului cu splendida manifestație a poporului românesc. *Tribuna* - scria Moța - fulgera zilnic în articli ca de foc, pe volnicii nebuni ai puterii de stat, iar eu le *tâlcuiam* și încă mai mult uleiu pe foc puneam, prin *Foaia Poporului*, - ca să ardă tot poporul."⁴⁰

³⁶ Acesta a fost impus de Eugen Brote, căruia îi transmitea periodic informații asupra activității din redacție și de la care primea directive asupra atitudinilor de urmat (L.Boia, *Eugen Brote*, p.108-109)

³⁷ I. Moța - op. cit., p.15 și *Foaia Poporului*, III, 1895, nr.40

³⁸ *Ibidem*, p.10

³⁹ *Ibidem*, p.8.

⁴⁰ *Ibidem*, p.16.

Pe toată durata procesului, *Foaia* s-a făcut ecoul desfășurării lui, dar și a manifestațiilor prilejuite de acesta. Multe articole, ale sale sau ale altora, chiar dacă îndeamnă la liniște și demnitate, rămân în fond mobilizatoare. Consideră evenimentele o "probă despre vrednicia" poporului, din care "trebuie să fim cei biruitori". Chemând poporul să fie alături de martirii neamului, să demonstreze că acțiunea lor nu e a unor singuratici, ci a națiunii întregi, Moța conchidea: "Trăim vremuri grele, dar vremuri mari!"⁴¹ Va scrie un articol elogios despre Vasile Lucaciu, închis și el în temnițele maghiare,⁴² precum și unul plin de recunoștință și de patos la adresa memorandiștilor, la eliberarea lor. Se considera punerea lor în libertate ca pe o victorie, căci guvernul a fost "făcut să dea un pas înapoi" în fața luptei.⁴³

Urmărind articolele semnate, mai ales după noiembrie 1893, putem remarca tonul mobilizator de adresare poporului, sau tonul acuzator, incisiv, atunci când demască nedreptățile săvârșite românilor la toate nivelele administrației, de la cea locală, până la guvernul maghiar. Nu de puține ori folosește un limbaj dur, cu diferite adrese: "foile ungurești cu guri nespălate", "oameni nebuni, efortări nebune" (politica de maghiarizare), "bucurie nebună și socoteală proastă" (la aceeași politică), ș.a.

Problemele abordate în articole sunt foarte variate, în funcție de evenimentele la zi. În nenumărate rânduri atacă politica de maghiarizare, semnalând românilor eforturile autorităților de la Budapesta, atenționând asupra pericolului. Elemente ale acestei politici sunt considerate, legea căsătoriei civile și legea "matriculii civile" a nașterilor. Este pornită o puternică campanie pentru a-i determina pe oamenii simpli să nu le dea notă sărbătorească. Merge până acolo încât propune o listă cu nume românești sau latine, greu sau imposibil de maghiarizat, considerându-i pe legiuitorii ce cred că astfel îi vor maghiariza pe români "Proști! căci altfel cum să le zici."⁴⁴ Enumerăm doar câteva articole pentru această problematică: "Căsătoria civilă", "Sfortări nebune", "Nume naționale și străbune", ș.a.

⁴¹ Foaia Poporului II, 1894, nr.15 din 24 apr./6 mai

⁴² Ibidem, III, 1895, nr.23 4/16 iul.

⁴³ Ibidem, nr.38 din 17/29 sept.

⁴⁴ Foaia Poporului, I, 1893, nr.46 din 14/26 nov.

Pe de altă parte cere ca primarii să redacteze actele în limba română, și-i îndeamnă pe țărani să nu primească și să nu dea curs nici unei scrisori sau citații “dacă aceasta nu este scrisă în românește”, căci “astfel ni se cuvine să luptăm cu toții pentru sfântul drept al limbii române!”⁴⁵

În același timp se ridică împotriva legii colonizărilor, scrie despre încercările de amestec în problemele școlare ale românilor, demască marile cheltuieli făcute de maghiari cu “Kultur-egylet”, etc. De asemenea, inaugurează o rubrică “*Din trecutul nostru*” în care răsfoiește paginile glorioase ale trecutului poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, pentru a fi cunoscute și a folosi drept pildă.

Printre preocupările sale, sunt și cele economice. Moța este convins că viitorul românilor ardeleni depinde și de practicarea meseriilor și negoțului, întrucât aceste două domenii atât de neglijate, oferă mai multă siguranță și beneficiu mai mare. Îmbrățișarea lor de către români ar implica și o populare a orașelor, care “înrauresc asupra împregiuririi în chip foarte simțit.”⁴⁶ Interesantă pare a fi și prezentarea în versuri, a “12 porunci” pentru “cultivatorii de pomi”, atât prin conținut cât și prin calitatea artistică.⁴⁷

În acest răstimp, I.Moța și-a continuat și activitatea literară. Paginile ziarului i-au găzduit un număr de poezii originale. Preocupat de activitatea literară semnează și “dări de seamă” la apariția de cărți sau la diferite activități. Împreună cu I.Russu-Șirianu, Victor Tordășian și alții, Ioan Moța inițiază concursuri literare pentru comitatele Sibiu și Cojocna (1894),⁴⁸ Hunedoara, Cluj și Maramureș (1895), oferind premii în bani.⁴⁹ Ca urmare a acestei inițiative la redacția *Foaia Poporului* au fost trimise, de pildă, numai până la sfârșitul anului 1894, monografiile ale comunelor Nocrichiu, Orlat, Topârcea, Ludoșul Mare, Gura Râului.⁵⁰

Activitatea desfășurată de I.Moța la *Foaia Poporului* a fost deosebit de rodnică. În această perioadă numărul abonaților ziarului a

⁴⁵ Ibidem, II, 1894, nr.21 din 5/17 iun.

⁴⁶ Ibidem, nr.3 din 15/27 ian.

⁴⁷ Ibidem, I, 1893, nr.42 din 17/29 oct.

⁴⁸ Tribuna, IX, 1894, nr.273 din 22 dec. 1894/3 ian. 1895

⁴⁹ Foaia Poporului, III, 1895, nr. 29 din 16/28 iul.

⁵⁰ Tribuna, IX, 1894, nr.273 din 22 dec.1894/3 ian.1895

crescut de la 2.500 la 7.000 -7.500, ceea ce i-a mulțumit pe membrii Comitetului național.⁵¹

3. *Revista Orăștiei* - primul ziar românesc din Comitatul Hunedoara

Ioan Moța acceptă în toamna anului 1895, invitația fondatorilor *Revistei Orăștiei*, primind, așadar, redactarea foii.⁵² El va pleca din Sibiu în 12 octombrie 1895.⁵³ Opțiunea lui nu este întâmplătoare din cel puțin trei motive. Venirea la Orăștie, însemna o întoarcere pe meleagurile natale. Cei ce girau moral și material *Revista* erau prinși în diverse activități economice sau profesionale publice sau private. Prin urmare timpul afectat realizării tehnice a ziarului era restrâns. Moța avea astfel posibilitatea de a exersa din plin ceea ce a învățat timp de peste doi ani la *Foaia Poporului*. Plecarea sa din Sibiu ar putea fi pusă și în legătură cu acutizarea "*crizei Tribunei*". În septembrie 1895 memorandumii sunt eliberați. Ioan Rațiu, președintele Partidului național, ieșit din închisoare ia primele măsuri autoritare de restabilire a disciplinei în partid și implicit în mișcarea națională. Conflictul dintre cei mari ar fi putut să-i strivească pe cei tineri. Oricum, venind la Orăștie dobânda o poziție de sine stătătoare și, în plus, se afla la adăpost în gruparea moderatului Ioan Mihu.

Dornic de a se afirma, de a pătrunde în elita ținutului, devine un element deosebit de activ, fiind mereu în apropierea dr. Ioan Mihu și a lui Ioan Mihaiu.

La venirea lui I. Moța, *Revista Orăștiei* avea deja 10 luni de apariție. Dar în aceste luni, politicianul a fost un element secundar în cuprinsul ei. Fondatorii considerau "politica o marfă care ușor se desface"⁵⁴; socoteau mai necesar să se ocupe de "alte terene ale vieții publice" care "sunt destul de înțelenite, (...) Instrucțiunea poporului în

⁵¹ I. Moța - op. cit., p.16; vezi și scrisoarea lui I. Russu-Șirianu către Ge. Moroianu datată 1 febr. 1895, în care acesta îl anunța că a crescut tirajul Foii Poporului la 7.500 ex./număr, în *Correspondența lui George Moroianu*, Cluj Napoca, p.143

⁵² I. Moța, op. cit., p.17

⁵³ R.O., IV, 1898, nr.2 din 10/22 ian.

⁵⁴ Ibidem, I, 1895, nr.1 din 1/13 ian.

fașie, coala economia purtată după un sistem ruginit, dincoala viața comunală și municipală înglodată în păcate sunt tot atâtea terene unde ne vom încerca norocul, ca să croim stări normale.”⁵⁵ Pentru aceasta însă e nevoie de ajutorul întregii intelectualități românești, preoți și dascăli, toți având “datorința de a contribui la luminarea și deșteptarea poporului.”⁵⁶ *Revista Orăștiei* se va preocupa de îndrumarea maselor românești din zonă, îndeosebi a țărănimii pe calea emancipării economice și culturale, fiind o deschizătoare de drum. Ea va fi continuată de celelalte publicații ce vor apărea în Orăștie în anii următori: *Activitatea*, *Libertatea*, *Eumul Econom* ș.a.⁵¹

Aceasta era însă numai “partea vizibilă” a activității ziarului. Fiind singura publicație națională din comitatul Hunedoara, atitudinea pe care o afișează față de unele probleme este în fapt o atitudine politică, un protest la o stare de lucruri nedreaptă.

Încă din primul număr putem surprinde vehemența luptei împotriva așezării sociale nedrepte, potrivit căreia “o minoritate ridicolă dominează astăzi în țara noastră și poporul nostru. (...) Prea mulți au abuzat de bunătatea poporului nostru, (...) ca să nu fi sosit timpul de a-l emancipa de sub influența celor ce cu prisosință au profitat de slăbiciunile lui făcându-l slugă plecată.”⁵⁷ Cei de la *Revista* consideră însă că pentru starea aceasta vina ar trebui căutată și în sânul națiunii, căci “slăbiciunea înaintașilor noștri a condus pe cei mai tari la subjugarea românilor.”⁵⁸ Grupul din jurul foii este hotărât să pună “interesele neamului mai presus de interesele singuraticilor.”⁵⁹

Câte orașe și orașele din Ardeal, sunt bătute de Dumnezeu, unde neînțelegerea face imposibilă orice apropiere și grupare a oamenilor, unde nu e nici loc de convenire, fără să amintim de alte reuniuni de interes public.⁶⁰ Criticând această situație, *Revista* face apel la înțelegere și unire; “Trebuie să simțim odată și noi că numai strânși la un loc cu toții putem

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ I.I. Șerban, H. Rotche - *op. cit.* (I), p.254

⁵⁸ R.O., an I, 1895, nr.1 din 1/13 ian.

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Ibidem

să însemnăm ceva și că numai încrezându-ne unii în alții putem să rămânem la un loc.”⁶¹

Pronunțate accente politice se întâlnesc inclusiv în prezentarea stării și tendințelor economice și culturale, deoarece ar fi fost într-adevăr incomplet și neconvingător să se vorbească despre situația precară a poporului român fără a se pomeni cauzele ei, sau despre necesitatea înaintării acestuia spre progres fără a lăsa să se înțeleagă că scopurile emancipării economice și culturale a neamului este pregătirea lui în vederea luptei pentru eliberare națională.⁶²

Pentru susținerea întregii lucrări întru emanciparea națională, exista convingerea necesității formării unei clase de mijloc, ce lipsea. Această “clasă de oameni independenți, cari au să prindă rădăcini”, își va folosi averea “spre scopuri bune”. Realizarea acestei clase se poate materializa prin recucerirea comerțului aflat în mâinile străinilor, prin îmbrățișarea industriei și sprijinirea meseriilor.⁶³ Poporul trebuie îndemnat spre agoniseală și economisire materială, pentru a-l feri de datorii, care i-ar periclita proprietatea și independența. În sfătuirea poporenilor este “necesară existența foilor cu caracter local, ca astfel să se lătească și generalizeze cât mai tare curentul național” (...).⁶⁴ Dar rolul principal revine preoților și dascălilor care vor arăta calea dreaptă de urmat și înlăturarea relelor ce stau în fața sătenilor “prin cuvântări ocazionale”.⁶⁵ Poporul trebuie convins de realitatea lozincii “a cui e pământul, a celui e viitorul”⁶⁶ și de pericolul ce îl pândește pierzându-l.

Nu de puține ori, în articole apărute în primul an se trage un semnal de alarmă asupra pericolului ce-l reprezentau evreii - “filoxera neamului creștinesc”.⁶⁷ Aceștia profitând de patima băuturii ce s-a întins asupra a numeroase sate sau corupându-i pe preoți reușesc să intre în posesia unor întinse suprafețe de pământ sau pădure. Comitatul

⁶¹ Ibidem, nr.9 din 25 febr./9 mart.

⁶² Ibidem, nr.25 din 17/29 iun.

⁶³ I. I. Șerban, H. Rotche - *op. cit.*, p. 254.

⁶⁴ R.O., I, 1895, nr.2 din 7/19 ian.

⁶⁵ Ibidem, nr.4 din 21 ian./2 febr.

⁶⁶ Ibidem, nr.3 14/26 ian.

⁶⁷ Ibidem, nr.4 din 21 ia./2 febr.

Hunedoara "e plin și el de jidanii, care mai ales cu crâșmăritul fac mare treabă."⁶⁸

Revista Orăștiei consideră că pentru a înlătura posibilitatea corupției preoților și dascălilor sau a conflictului dintre aceștia și comunitatea sătească, este necesară reconsiderarea poziției lor în această comunitate. În satul românesc "preotul e silit în interesul familiei sale a lucra în rând cu ceilalți țărani, ca să-și câștige pâinea de toate zilele",⁶⁹ iar învățătorul care "e legat 9 ori 10 luni de sala școalei, nu poate fi nici plugar, nici arândător, nici comerciant și nici chiar ajutor de scriitor" în cancelarii.⁷⁰ Soarta școlii și bisericii "e legată - cum se sublinia într-un articol - de poziția ce vom ști asigura învățătorului și preotului român și de jertfele ce vom aduce în scopul acesta."⁷¹

Pornind de la aceste stări de lucruri, de la greutatea materiale ce stau în calea răspândirii culturii la sate, cu durere se reproșează celor din România liberă ușurința cu care cheltuiesc banii pentru luxul propriu și indiferența față de ceea ce se întâmplă peste munți, în Transilvania.⁷²

Dar neavând cauțiunea depusă, *Revista Orăștiei* "nu poate da cetitorilor săi și știri politice și nu poate intra în discuția chestiilor naționale cu care publicul din patria noastră e atât de deprins încât nu să poată lipsi de ele, și o foaie ce nu ia parte și la aceste discuții, nu mai mulțumește pe cetitorii săi."⁷³ Pentru a evita pierderea cititorilor, dar și pentru a putea intra în schimbul de idei și pentru a putea deveni o publicație militantă a politicii naționale românești, la cererea Direcțiunii, Adunarea generală (a 5-a) a acționarilor Institutului tipografic "*Minerva*", ce are loc la 30 noiembrie 1895, se admite depunerea cauțiunii. În cadrul aceleiași adunări este aleasă și noua Direcțiune pe 6 ani, în care alături de dr. Ștefan Erdely, dr. S. Moldovan, Nicolae Ivan, A. Popovici-Bărcianu, intră și Ioan Moța, ca secretar al Institutului.⁷⁴

Astfel că, începând cu nr.45 (din 4/16 nov. 1895) *Revista Orăștiei* apare cu cauțiune, și se va angaja deschis în dezbateri de natură

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ Ibidem, nr.39 din 23 sept./5 oct.

⁷⁰ Ibidem, nr.3 14/26 ian.

⁷¹ Ibidem, nr.6 din 4/16 febr.

⁷² Ibidem; a se vedea și articolul "*O rugămintă*" din R.O., nr.20 din 13/25 mai

⁷³ Ibidem, nr.9 din 25 febr./9 mart.

⁷⁴ Ibidem, nr.43 din 21 oct./2 nov.

politică. Iată ce scria cu această ocazie: "Acea ce am ținut zăvorât în inima noastră: durerea pentru nedreptățile ce vedem că zilnic ni se fac, nu vom mai ținea de azi înainte: *Revista Orăștiei* va arăta fără teamă asupra oricărei nedreptăți și încălcări ce se va face Românilor noștri." Tot atunci se subliniază că publicația "nu are un program politic deosebit, ci se va ținea și ea în marginile programului marelui și singurul partid pe care îl formează toți românii din țările coroanei ungare."⁷⁵

Din 1896 periodicul orăștian va apare cu subtitlul "*Foaie politică comitatensă*". Tot de acum intră în polemică cu *Tribuna* de la Sibiu, situându-se pe poziția grupării Lucaciu, Brote și a celorlalți, criticând direct stările de lucruri din mișcarea națională.

Deși foaie politică, *Revista Orăștiei* continuă să se ocupe insistent de problemele emancipării social-economice, culturale și școlare a românilor, vizând însă consecvent și de pe aceste poziții, fie și sub forme voalate, emanciparea politică a națiunii.

Anul 1896 oferă gazetei suficiente prilejuri de a-și demonstra poziția și de a-și atinge menirea. Criza din Partidul Național se acutizează și devine oficială în urma ședințelor din 10 ianuarie și 1-2 februarie 1896. Conturarea definitivă a celor două tabere determină o împărțire și a organelor de presă din Transilvania, din punct de vedere al atitudinilor față de acest conflict, după cum vom vedea mai departe.

În același an se sărbătorea "*Mileniul*", cei 1000 de ani de când maghiarii au venit în Europa. Dată fiind criza din partid, dar și din celelalte mișcări naționale a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, atitudinea față de tot "tam-tam"-ul oficialităților și presei maghiare a rămas ceva izolat, la inițiativa locală sau ocazională a unor lideri ai acestor mișcări. Guvernul de la Budapesta își continuă politica de deznaționalizare vis-à-vis de popoarele asuprite. În acest an este pusă în aplicare, între altele, legea de maghiarizare a numelor de localități.

Revista Orăștiei va deveni, în același timp, ecoul discuțiilor din Adunarea comitatului sau din forurile naționale, ținându-și cititorii la curent cu activitatea reprezentanților săi, cu noile hotărâri și motivația sau posibilul efect ale acestora.

Având în vedere că în Congregație s-au votat de-a lungul vremii legi și regulamente, care multe au rămas necunoscute poporului român

⁷⁵ Ibidem

fiind în limba maghiară, se hotărăște publicarea lor în ziar ”în limba ușoară populară, de orice plugar înțeleasă.” Aceasta pentru a feri omul de rând să greșească din neștiință.⁷⁶

Putem pune oare în legătură această schimbare de ton și cu venirea tânărului redactor Ioan Moța? Este greu să oferim un răspuns cert în această problemă.

4. Ioan Moța - redactor la *Revista Orăștiei*.

După cum menționam, Ioan Moța și-a început activitatea gazetărească la *Foaia Poporului*, sub îndrumarea lui I.Russu-Șirianu, unde i-a cunoscut și pe E.Brote, G.Bogdan-Duică, Gustav Augustini, pe T.L.Albini și Septimiu Albini. Firește că pe unii i-a admirat, iar de alții îl lega la plecare o bună prietenie. Pe toți aceștia îi regăsim în tabăra ce-i făcea opoziție președintelui Ioan Rațiu. Plecarea lui Moța din Sibiu se produce la scurt timp după grațierea memorandiștilor. E foarte clar că nu venirea lui Moța a dat orientarea gazetei. Grupul din jurul lui Ioan Mihu își avea propria atitudine față de stările de lucruri din Transilvania și din mișcarea națională. După relatările privind primul an de apariție și după cele ce le vom analiza, vom înțelege că Moța a găsit aici un teren favorabil propriilor convingeri.

Nu putem omite din analiza noastră nici faptul că dr.Ioan Mihu s-a retras din rândurile Comitetului executiv, după conferința națională din 1892. El s-a atașat părerilor lui Aurel Mureșianu, directorul *Gazetei Transilvaniei*, fiind influențat în gestul său de intervenția lui Alexandru Mocioni și de discuțiile aprinse ce au avut loc la această conferință. Mihu rămâne însă în rândurile Partidului Național, solidar cu conducerea acestuia, mulțumindu-se cu un rol mai modest, în cadrul ”cercului electoral” din Orăștie.⁷⁷

Revista Orăștiei considera ca necesară adaptarea tacticii politice a PNR, la noile condiții, pentru transformarea partidului într-un instrument mai eficient al mișcării naționale. ”Spre înaintarea noastră nu avem să așteptăm ajutor de la nimeni - se scria în paginile ei - ci noi, frați de un

⁷⁶ Ibidem, nr.45 din 4/16 nov.

⁷⁷ Ibidem, II, 1896, nr.5 din 27 ian./3 febr.

sânge, să punem umăr la umăr, întru întruparea dorului nostru”.⁷⁸ Acesta era un apel și la conciliere între cele două părți rivale din conducerea PNR. Ea se face ecoul evenimentelor de care “cu multă părere de rău, trebuie să vorbim despre ele” - cum se sublinia după întâlnirea din ianuarie 1896 de la Sibiu.⁷⁹ Această idee se înscrie pe linia propovăduită cu insistență de Mișu, cu mult timp înainte. “Sunt convins - spunea el cu ocazia unei adunări a Reuniunii femeilor române - că dacă noi cu toții vom fi gata a da mâna pe toate terenele vieții românești, se va dovedi că noi, chiar și în situația dificilă în care ne aflăm, dispunem de atâtea forțe, încât nu este putere lumească să ne poată opri în sborul nostru îndreptat spre realizarea nobilelor ideale, ce fiecare român cultivat le păstrează în pieptul său”.⁸⁰

Dată fiind poziția de președinte a lui Ioan Rațiu, marile ziare românești din Ardeal, fie din ascultare, fie din respect au închis paginile lor pentru opoziția acestuia. *Revista Orăștiei*, având în vedere poziția oarecum independentă a grupului de fondatori, își pune paginile sale la dispoziția grupului Vasile Lucaciu, Alexandru Fodor, D.Popovici-Bărcianu, George Tripon, Nicolae Cristea, Demetriu Comșa. Ei publică la Orăștie *scrisoarea-protest* după întrunirea din 10-11 ianuarie a Comitetului național. În același număr 2, din 1896 este publicată și o scrisoare a lui I.Russu-Șirianu, care împreună cu G.Bogdan-Duică și T.L.Albini au tăcut până la acea adunare, apelând acum la “imparțialitatea” *Revistei* “într-o afacere, care nu mai este a mea personală, - scria cel dintâi - ci privește întreaga noastră politică.”⁸¹ În această scrisoare I.Russu-Șirianu rememorează începutul crizei de la *Tribuna* și măsurile autoritare ale președintelui, propunând într-un fel publicului cititor să tragă concluziile, cumpănind și faptele relatate de el nu doar după “cele ce i se spun în *Tribuna*, pe care dl.Rațiu o scoate acum în contradicție cu toți întemeietorii și redactorii vechi ai acestui ziar.”⁸²

Redacția își permite să tragă concluzia că “așa numitul *conventicul din Brașov* inițiat de *rebeli* n-a fost și nu e deloc o faptă ce să slujească spre rușine celor ce au luat parte, (...) ci tocmai le face cinste,

⁷⁸ I.Mișu, *op.cit.*, p.X.

⁷⁹ R.O., III, 1897, nr.39 din 20 sept./ 2 oct.

⁸⁰ *Ibidem*, I, 1895, nr.48 din 25 nov./7 dec.

⁸¹ *Ibidem*, II, 1896, nr.2 din 6/18 ian.

⁸² *Ibidem*

arătându-i ca pe oameni cu adevărată durere de inimă pentru mersul treburilor naționale, împedecate în timpul din urmă.”⁸³ La Brașov, în 10/22 decembrie 1895, au participat la conferința confidențială: Vasile Mangra (Arad), dr.Nicolae Maieru (Săliște), dr.Silviu Moldovan, Aurel Popovici-Bărcian, Ioan Moța (Orăștie), dr.Eugen Lemenyi, dr.D.Pop, dr.Iosif Blaga și Vasile Goldiș (Brașov), I.Russu-Șirianu, Gh.Bogdan-Duică și T.L.Albini (Sibiu), Iuliu Vlăduț (Turda), dr.Ioan Radu (Brad), Isidor Blaga (Lancrăm) și alții.⁸⁴ Sunt adoptate cu această ocazie patru rezoluții: prima prevedea susținerea și mai departe a programului PNR (respingându-se ca neoportună o propunere care cerea reorganizarea partidului pe baze noi); a doua îi cerea lui I.Rațiu să renunțe la acțiunea întreprinsă la Institutul Tipografic, iar “pe viitor să evite orice acțiune care poate avea efect, voluntar sau involuntar, o sciziune între conducători și în partidul însuși”; a treia reclama independența de redactare a celor două ziare, *Tribuna* și *Foaia Poporului*, iar a patra arată că se vor mai ține, pentru clarificare, adunări asemănătoare în Sibiu, Brașov, Turda, Orăștie și alte orașe.⁸⁵

În 24 ianuarie 1896 are loc un nou “conventicul” la Orăștie, unde au fost convocate vreo 70 de persoane. Critica *Tribunei* se îndreaptă mai ales spre A.Popovici-Bărcian, pe care îl arăta de rudă cu Brote. La această întâlnire participă și V.Mangra.⁸⁶ Cu această ocazie avându-se în vedere că era zi de târg s-au tipărit pentru a fi împrăștiate și “fluturași”, în care scria: “*Cetățeni! Voi, cari vă inspirați din cercurile largi ale poporului, voi, care pricepeți lupta pentru idealele naționale, pe care bătrânii nu o mai înțeleg, la voi apelăm (...)*”⁸⁷ De altfel la scurt timp va apare broșura lui G.Bogdan-Duică “*Partea mea de vină în criza Tribunei*” sau I.Slavici *Tribuna și “tribuniștii”*, tipărite nu întâmplător la Institutul tipografic “*Minerva*” din Orăștie. Odată ruptă tăcerea I.Russu-Șirianu devine foarte agresiv, anunțând public după compromisul din 1-2 februarie când s-a

⁸³ Ibidem

⁸⁴ Ibidem

⁸⁵ L.Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, 1974, p.121

⁸⁶ Vezi procesul verbal în *Tribuna*, XIII, 1896, nr.2 din 4/16 ian.

⁸⁷ Ibidem, nr.14 din 19/31 ian.

hotărât rechemarea lui “la foile de unde dl. dr.Rațiu m-o scos cu poliția, unde - scria el - însă eu n-am să mai reintru !”⁸⁸

Tot la *Revista Orăștiei* își va găsi și E.Brote loc pentru a răspunde acuzațiilor ce i se aduc, căci *Tribuna* îi respinge publicarea scrisorilor sale. În nr.4, din 1896, *Revista Orăștiei* sunt publicate două scrisori ale acestuia, una preluată după *Voința Națională* din București. În aceasta din urmă îl acuză pe dr.Rațiu, că s-a apropiat prea mult de conservatorii din Regat, exemplificând cu bunele relații întreținute cu Take Ionescu și cu articolele din presa conservatoare atât de favorabile, deși “este un adevăr recunoscut de toți că criza, provocată de d-sa, paralizează pentru moment partidul național-român.”⁸⁹ Brote răspunde astfel acuzațiilor aduse lui despre cârdășia sa cu Partidul Național Liberal din Regat.

Același număr al gazetei are și un *Adaus*, ce cuprinde “*Lămuriri privitor la neînțelegerile din Sibiu*”. Sub semnătura lui Vasile Mangra este publicat un articol lămuritor la problema Institutului tipografic și a celor două ziare editate de Institut. În *Adaus* mai sunt publicate două scrisori ale lui Vasile Lucaciu - una către președintele Rațiu, cea de-a doua către redacția *Tribunei*, care îl atacase sistematic pe Lucaciu și care îi refuzase dreptul la replică. *Revista Orăștiei* își motivează gestul astfel: “o facem, căci prea e batjocură ce *Tribuna* cea nouă face cu bărbați ca d-nii dr.Lucaciu, E.Brote și alții, respingându-le mereu scrisorile ce le trimit, numai pentru că sub propria iscălitură, spun adevăruri ce celor de la *Tribuna* nu le plac.”⁹⁰

În scrisoarea sa către Ioan Rațiu, Lucaciu face distincție între “chestia curat materială a Institutului tipografic, și cea care e “șirul de isprăvuri de natură politică, ce le-ai făcut și continuezi a le face On.D-ta, în cauza politicei partidului nostru național, mai ales în chestiunea capitală a redacției ziarelor Comitetului național.” În prima problemă Lucaciu nu are obiecție, considerând că rezolvarea aparține Comitetului, dar în cea de a doua chestiune contestă modul autoritar în care a luat măsurile, fără a consulta Comitetul. El îi cere lui Rațiu să convoace de urgență membrii Comitetului în ședință publică. Ceea ce se și întâmplă la

⁸⁸ Ibidem, nr.9. 13/25 ian.

⁸⁹ R.O., II, 1896, nr.6 din 3/15 febr.

⁹⁰ Ibidem, nr.4 din 20 ian./1 febr

1-2 februarie 1896.⁹¹ Vor mai apărea pe parcursul anului și alte numere însoțite de *Adaus* (nr.6, nr.11).

Această atitudine a *Revistei Orăștiei* nu avea cum să-i fie pe plac redacției de la *Tribuna*. Astfel, că cele două publicații intră în polemică. Publicația orăștiană este mai temperată. În articolul *Necuvincioasa* din nr.8/1896, îi răspunde ziarului sibian care “de-acum scrie în așa chip, că-ți roșește obrazul văzând că într-adevăr e foaie românește scrisă aceea pe care o ai înaintea ochilor”. Cititorul ar trebui să fie surprins că “articli atât de aspri, necruțători și nedrepti despre unguri” nu au scris, cum au scris “despre întemeietorii ei, despre propriul său trecut (...) și despre noi cei de la *Revista Orăștiei* fiindcă ținem încă la aceia cari pe ea au fondat-o și au înălțat-o așa de sus precum era mai până ieri!”⁹² Evitând violența de limbaj în această polemică *Revista* consideră ieșirile *Tribunei* “isbucniri neputincioase și ordinare căroră se stă de vorbă și cari se publică numai dintr-o foaie ce nu se mai cinstește nici pe sine nici pe cetitorii săi.”⁹³

Deși intrați de acum în opoziție cu grupul Rațiu, totuși orăștienii protestează împotriva pedepsirii de către autorități a celor 7 semnatari ai Manifestului din februarie 1896, considerând aceasta “o nouă șicană ce se face unor cetățeni, frați ai noștri”, văzând în ea “o nedreptate făcută unui popor”.⁹⁴

Atunci când începe atacul grupării Rațiu, după dezvăluirile lui A.C.Popovici,⁹⁵ împotriva lui E.Brote, *Revista Orăștiei* îi dă acestuia din urmă posibilitatea să răspundă acuzelor; singura care face acest gest⁹⁶ lăsându-i “putința de a zice și D-sa un cuvânt în chestia ce atât de aproape îl privește rămânând, firește, autorului ei toată răspunderea pentru dânsa”.⁹⁷ *Tribuna* nu iartă însă acest lucru, atacând-o pentru faptul că ar fi

⁹¹ Ibidem, nr.6 din 3/15 febr.

⁹² Ibidem, nr.4 20 ian./1 febr.

⁹³ Ibidem, nr.8 din 17/29 febr.

⁹⁴ Ibidem

⁹⁵ L.Boia, *Eugen Brote (1850-1812)*, București, 1974, p.124-125; A.C.Popovici într-o serie de articole face dezvăluiri asupra unor intenții, mai mult sau mai puțin reale, ale lui Brote și partizanilor săi, de a edita un ziar și, printre altele că împreună cu Mangra ar dori să înființeze un partid pro-guvernamental ș.a.

⁹⁶ R.O., II, 1896, nr.9 din 24 febr./7 mart.

⁹⁷ Ibidem; L.Boia, *Eugen Brote.*, p.128

dorit să-l "spele" pe Brote,⁹⁸ și îi include în șirul "trădătorilor de neam" pe cei de la *Revista*, "slujitoare a trădătorilor".⁹⁹

Totuși, *Revista* nu împărtășește părerile lui E.Brote, situându-se pe alte poziții care însemnau - cum scria în nr.16, (28 martie 1896) - "întoarcerea noastră de către dl.Brote și nefacerea mai departe a socotelilor cu dânsul la un loc."¹⁰⁰

Deși jigniți și redactorii oraștieni, alături de Mangra și Lucaciu, ei nu vor apela la atacuri violente, "de dragul păcii, de care avem atâta lipsă, înădușim încă în noi isbucnirea la care am fi îndreptățiți, în urma acestui atac păcătos asupra numelui nostru bun și al domnilor înșirați mai sus (întreaga grupare opozantă - peste 20), cu cari noi am mers în crisă."

Paginile gazetei vor găzdui printre altele și o dare de seamă a lui V.Mangra, cel ce a condus "*comitetul substituit*", intitulată "*Partidul național de la întemnițarea până la grațierea Comitetului.*" Rândurile lui Mangra, care nu avea "pretenția de a fi socotit între conducătorii politici", erau considerate de redacție "ca un răspuns și lămurire celor ce îl atacă și clevetesc și pe Sfinția Sa", scrise "obiectiv și calm".¹⁰¹

Publicând o scrisoare de răspuns a lui V.Lucaciu, acuzat de participare la serbările "mileniului maghiar", *Revista Oraștiei* își începe atacul împotriva lui Ioan Rațiu, publicând un articol apărut în *Gazeta* din București. Potrivit acestui articol vina cea mare în criză revine lui Rațiu, care s-a lăsat influențat de anturaj.¹⁰²

Urmărind numerele din *Revistă*, lesne se poate surprinde că aceasta îl susține din toate punctele de vedere pe dr.V.Lucaciu. Mai mult, putem afirma că publicând în mai multe numere scrisori de adeziune, dezmințiri, încurajări semnate de un număr mare de poporeni, în frunte cu intelectualitatea satelor, redacția dorește construirea imaginii de personalitate cu mare popularitate, în opoziție cu președintele PNR - Ioan Rațiu.

Totuși lecturând scrisorile deschise sau articolele semnate de Lucaciu, V.Mangra sau de ceilalți, putem observa că în general ele sunt

⁹⁸ Aduș la R.O., nr.11/1896 din 9/21 mart.

⁹⁹ Vezi Tribuna pentru această perioadă.

¹⁰⁰ R.O., II, 1896, nr.12 din 16/28 mart.

¹⁰¹ Ibidem

¹⁰² Ibidem, nr.14 din 30 mart./11 apr.

încercări de disculpare în cazul “*crizei Tribunei*”. Din cele scrise de Lucaciu, se surprinde consecvența dorinței sale de împăciuire, recurgându-se chiar la compromis, acuzând însă *Tribuna* pentru atitudinea ei ce împiedică aceasta. Se poate constata că așa numita criză a devenit un conflict între generații, ziarul sibian acreditând ideea că Lucaciu ar dori să-i ia locul bătrânului președinte.

Tribuna încearcă o dublă lovitură, atât asupra opoziției, cât și a *Revistei Orăștiei*, printr-un articol-interogație în problema fondului adunat pentru ridicarea unei statui a lui Avram Iancu. Acest fond, deschis la inițiativa lui N.Lăzărescu economist în Siria,¹⁰³ a fost administrat de T.L.Albini, iar pe perioada cât acesta a fost închis, locul său a fost ținut de Ioan Moța, unul dintre stâlpii redacției orăștiene. Problema, în felul în care a fost pusă de *Tribuna*, lăsa un semn de întrebare asupra celor doi. Autoritățile maghiare, urmărind confiscarea acestui fond, i-a anchetat în repetate rânduri pe cei doi. Ei au fost și condamnați, Moța la 3 zile, Albini la 5 zile închisoare. În proces au fost apărați de Amos Frâncu.¹⁰⁴ Ioan Moța a fost anchetat și după ce se mutase la Orăștie. Acuzați direct sau mai subtil de *Tribuna* în câteva rânduri de “rătăcirea”, fondului se încearcă discreditarea celor doi, și prin Ioan Moța, era atacată *Revista Orăștiei*. Redactorul ziarului orăștian oferă în repetate rânduri lămuriri publice în paginile acestuia.¹⁰⁵ Totuși, preluând informațiile *Tribunei*, unele ziare îi dau acestei chestiuni o altă înțelegere, voit sau involuntar. Așa de exemplu a fost cazul ziarelor *Vulturul* (Oradea Mare), *Kolozsvar* (Cluj), - articolul din *Kolozsvar* este semnat de renegatul Gergely Moldovan¹⁰⁶ - și *Szaszvaros* (Orăștie), care îl acuză pe Ioan Moța și T.L.Albini că au “mâncat” fondul.¹⁰⁷

Soarta fondului va fi lămurită, însă, de o scrisoare, publicată și în *Revista Orăștiei*, datată 25 decembrie 1897 - prin care se făcea cunoscut opiniei publice că banii fuseseră depuși de Ioan Slavici la I.Pr.Dimitrescu senator și I.G.Bibicescu directorul Băncii Naționale a României.¹⁰⁸

¹⁰³ Ibidem, nr.32 din 3/15 aug.

¹⁰⁴ Foaia Poporului, II, 1894, nr.11 8 apr./27 mart.

¹⁰⁵ Ibidem, III, 1895, nr.29 din 16/28 iul.

¹⁰⁶ R.O., II, 1896, nr.36 din 31 aug./12 sept.; III, 1897, nr.12 din 15/27 mart.

¹⁰⁷ Kolosvar, 1897, nr.60

¹⁰⁸ R.O., III, 1897, nr.12 15/27 mart

Odată cu apariția *Tribunei Poporului*, la Arad, rolul *Revistei Orăștiei* în conflictul dintre cele două grupări scade. Ziarul arădean devine de acum arma de luptă a grupării tinere. La nașterea acestui nou ziar, orăștienii își aduc o importantă contribuție. Primele numere au fost tipărite la Orăștie, în tipografia "Minerva", pentru ca apoi, de aici, să fie achiziționată prima mașină din tipografia de la Arad, prin intermediul lui A.Popovici-Bărcian.¹⁰⁹

Noua gazetă creează probleme nu doar *Tribunei* din Sibiu, ci și *Dreptății*,¹¹⁰ căreia îi amenință atât baza economică, cât și cea socială, prin atragerea abonaților ei tradiționali din Banat și comitatele vestice. Gazeta sibiană abordează pe parcursul primului an teme referitoare la: izbucnirea crizei și antecedentele ei; necesitatea reorganizării partidului; imperativul refacerii rândurilor și unității PNR; etc.¹¹¹

Fără a forța nota, încheiată fiind polemica cu *Tribuna*, gruparea din jurul gazetei orăștiene mai punctează doar abaterile de la conduita națională a unuia sau altuia dintre personajele politice importante sau mai puțin importante ori a intelectualilor din zonă. Totuși, redactorii orăștieni continuă să nu fie de acord cu modul în care Ioan Rațiu își exercită prerogativele funcției sale. Astfel, când în toamna anului 1896 se pregăteau alegeri dietale, președintele partidului convoacă la o "consfătuire confidențială în afaceri electorale" o serie de frunțași. Articolul "Distrugerea P.N.R.", apărut în *Revista*, sancționează prompt selecția făcută de Rațiu: "invitații s-au emis vreo 50, căci atâți frunțași crede dl.Rațiu că există între români." Datorită faptului că au fost omiși cei care se grupaseră la Arad în jurul *Tribunei Poporului*, semnatarul acestor rânduri îl acuză pe bătrânul conducător, că tocmai el, în calitate de președinte al partidului "a călcat în picioare spiritul de care au fost conduse conferințele naționale cari tocmai în afaceri electorale au instituit

¹⁰⁹ R.O., IV, 1898, nr.1 din 1/13 ian.

¹¹⁰ *Dreptatea* apărea la Lugoj și era organul de presă al grupării moderate din partidul național. Între redactorii ziarului se afla și Valeriu Braniște.

¹¹¹ R.Ciorogaru, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi "Speranția" (1869), "Lumina" (1872), "Biserica și școala" (1887), "Tribuna" (1884-1912)*, p.43

presidentul său”.¹¹² Se hotărăște convocarea unei conferințe electorale care are loc, dar rămâne fără rezultate.

Un alt eveniment care a reținut insistent atenția *Revistei Orăștiei* asupra sa au fost serbările *Mileniului*. În condițiile în care, datorită crizei ce imobiliza activitatea PNR, nu exista o linie de conduită generală, la nivelul întregii mișcări naționale față de aceste serbări, atitudinea românească a îmbrăcat diverse forme, înregistrând diferite intensități, de la un nivel la altul al societății românești din Ardeal, sau de la o regiune la alta.

Revista Orăștiei a fost una dintre publicațiile cele mai vehemente care s-au ridicat împotriva “*Milleniului*”. Campania declanșată urmărea în primul rând demonstrarea inexistenței legăturii poporului român cu această aniversare; de asemenea se urmărea convingerea populației românești de a nu participa în nici un fel la manifestările organizate cu această ocazie. Prin articole repetate se încerca evidențierea tabloului real, atât de sumbru al sărăciei, în contrast cu fastul în care urmau să se desfășoare aceste festivități. Nu de puține ori sunt citate sau reproduse articole întregi din ziare maghiare, care condamnă inițiativa guvernanților de la Budapesta sau atitudini ale unor persoane ori comunități maghiare din Ardeal împotriva acestui eveniment.

Sub titlul “Album de milleniu!”, redacția solicită ajutor pentru materializarea unei inițiative, venite din România, pentru întocmirea unui album cu “câte procese de presă ori pentru ațătare s-au petrecut, câți osândiți au fost, cine și la câtă vreme? Ce școale ori societăți de ale noastre și cum au fost prigonite ori desființate? Și tot felul de nedreptăți mai însemnate naționale.”¹¹³ Aceste date, pe care *Revista Orăștiei* le solicită, pentru întocmirea unei lucrări, urmau să fie publicate și în paginile celorlalte gazete românești.

În paginile gazetei au fost denunțate presiunile făcute asupra funcționarilor de stat ori comitatensi români “să se declare mulțumiți cu stările de lucruri de azi, să se alăture la serbările de milleniu, să protesteze contra celor ce-și ridică vocea împotriva acestor serbări, și să ieie

¹¹² L. Botezan, N. Cordoș - *Din frământările Partidului Național Român transilvănean în anul 1897*, în AIIA-Cj, XV, 1972, p.296. (mai departe L. Botezan, N. Cordoș în AIIA-Cj, 1972)

¹¹³ R.O, II, 1896, nr.41 din 5/17 oct.

hotărârea de a folosi toată înrăurirea lor pentru a împiedica pe Români de la lucrările contra milleniului!”¹¹⁴ Cel ce va fi slab de înger și va ceda în fața acestor presiuni nu este demn “să mai poarte numele falnic de român; acela e un vânzător al cinstei noastre a tuturor, acela de huiduire (...) e vrednic!”¹¹⁵

Pentru a da pildă frunțașilor din diversele localități românești, din Ardeal, *Revista Orăștiei* își informează cititorii despre atitudinea reprezentanților săi în congregația comitatensă, față de aceste serbări. Așa a fost cazul lui Francisc Hossu-Longin care se opune ținerii unei ședințe festive la Congregație, dat fiind faptul că partea covârșitoare a acestui comitat îl formează românii, că “nici chiar maghiarii de aici și din alte părți ale țării nu se însuflețesc toți din aceste serbări”. El afirmă că “e fapt afară de toată îndoiala, că serbările milenare nu sunt decât înscenări maghiare, de care noi românii pentru foarte multe cuvinte nu ne putem însufleți”.¹¹⁶

Redacția orăștiană publică o serie de corespondențe despre inițiative anti-mileniu, ale românilor de peste Cărpăți, care prin acțiunile lor de protest, vor să fie alături de românii ardeleni, cerându-le “să nu mai participe în nici o formă la sărbătoarea milleniului maghiar.”¹¹⁷ Sunt publicate, de asemenea, începând cu nr.14, din 30 martie/1 aprilie 1896, o suită de proteste din 23 de localități ale județului Hunedoara. Toșul îl dau localitățile: Vinerea (unde își avea reședința dr.I. Mihu) și Orăștie. Cele mai multe proteste sunt reproduse cu lista semnatarilor acestora.

Frunțașii din jurul acestei foi, la fel ca și celelalte gazete din Ardeal (*Tribuna* și *Gazeta Transilvaniei*), cere românilor să nu participe la slujba bisericească din 10 mai și să nu-și lase copii la școală în 17 mai, date la care guvernul a ordonat “slujbe dumnezeiești de mulțămîță pentru împlinirea unei mii de ani de când ei, Ungurii, au descălicat aici...”. Poporul este îndemnat să se abțină în acele zile de a merge la biserică, căci “învățătorul și preotul e silit să asculte poruncile primite”.¹¹⁸ În numerele următoare, va fi ilustrat din plin modul în care acest apel a fost

¹¹⁴ Ibidem, nr.14 din 30 mart./11 apr.

¹¹⁵ Ibidem, nr.15 6/18 apr.

¹¹⁶ Ibidem

¹¹⁷ Ibidem, nr.12 din 16/28 mart.

¹¹⁸ Adunarea Ligii culturale la Iași, în R.O., II, 1896, nr.16 din 13/25 apr.

însușit de poporeni. Cel dintâi număr apărut după duminica, de 10 mai, cuprinde numeroase corespondențe din diferite puncte ale județului.¹¹⁹ Redactorii se vor dovedi neiertători cu cei ce s-au lăsat seduși de “cântecul de sirenă” al oficialilor, participând la serbările organizate în localități, trădarea acestora fiind asemuită pe alocuri cu trădarea lui Isus de către Iuda. Cuvintele cu care sunt catalogați cei picați în ispită sunt foarte dure.

Atitudinea clubului politic român din Orăștie a fost în acele zile tranșantă. În răspunsul dat clubului maghiar referitor la serbările organizate în Orăștie, își motivează atitudinea în cinci puncte: reprezentanța comunală nu este bine să se amestece în lucruri și discuții politice; programul stabilit de guvern nu implică decât municipiile comitatense; prin urmare comunele și orașele nu aranjează asemenea serbări; iar sarcinile ce și le-ar asuma pentru acest eveniment ar fi greu de suportat; propunerea făcută vine în contradicție cu legea și cu posibilitățile materiale. Semnatarii acestui răspuns au fost dr. I. Mișu, în calitate de președinte al clubului și Laurian Bercianu, secretar.¹²⁰ Totuși reprezentanța orașului se va întruni în ședință festivă, cu două discursuri “patetice” unul în limba maghiară și altul în germană. Reprezentanții românilor s-au abținut de la participarea la această ședință.¹²¹

Concomitent cu acestea, în campania sa împotriva *Mileniului*, redacția orăștiană dezvăluie valoarea mare a cheltuielilor pe care le-a făcut guvernul maghiar, arătând că toate acestea se răsfrâng asupra cetățenilor nemaghiari. Consideră sărbătoarea - pentru care guvernul făcuse un împrumut de 300 milioane florini - ca fiind o “rispă descreeată”.¹²² Reproducând articole din ziarele opoziției politice maghiare, redacția încearcă să demonstreze opiniei publice, că cei ce vor avea de câștigat de pe urma serbărilor aranjate, vor fi numai comercianții și proprietarii jidani, care “vor băga întreg folosul din ea în buzunarul lor”, în timp ce “omul cinstit se tăvălește strâns de foame, ghemuit de frig în zdrențe de cerșitori”.¹²³

¹¹⁹ Ibidem, nr.17 din 20 apr./2 mai

¹²⁰ Ibidem, nr.19 din 4/16 mai

¹²¹ Ibidem

¹²² Ibidem, nr.22 din 25 mai/6 iun.

¹²³ Ibidem, nr.2 din 6/18 ian.

Atât prin articole, cât și prin intervenția directă, redactorii gazetei - în primul rând I. Moța - determină pe tinerii români din ținut să nu participe la serbările organizate la Budapesta, unde fuseseră invitați cu frumosul joc al *călușerilor*.¹²⁴

Prin campania sa, *Revista Orăștiei* și-a îndeplinit misiunea ce revenea oricărei publicații cu adevărat românești din Ardeal - în absența unor măsuri de coordonare sau inițiative ale conducerii PNR - reducând din "importanța serbărilor, scoțând la iveală mai mult umbrele și scăderile firești ale fieștecărei zile, decât măreția fudulă a diferitelor manifestații".¹²⁵

Dar problemele ce se ivesc în fața naționalităților sunt tot mai numeroase. Legea din 1893, prin care se încerca deschiderea posibilității de amestec a statului în politica școlară a naționalităților, începe a-și înmulți roadele, după cinci ani de la intrarea ei în vigoare. Acum devenea operantă o prevedere a acesteia, potrivit căreia la împlinirea a cinci ani de stagiul la aceeași școală, salariul dascălului - 300 florini - și așa greu de suportat de către comunitățile sătești, urma să crească cu 50 fl. De aici se nasc o serie de conflicte între comunități și învățători. Paginile ziarului se fac eco al ambelor părți, încercând însă să-i convingă că neînțelegerile nu fac altceva decât să dea satisfacție guvernanților. Dorința "veche, tăinuită și nu prea și scârbos de lacomă a miniștrilor maghiari" este aceea de "a pune mâna pe școlăle noastre, luându-le de la noi, vârand în ele dascăli maghiari ori maghiaroni spre a învenina cu limba de viperă sufletele fragede ale fiilor noștri, spre a-i uncurisa cu încetul". Foaiă face apel ca ambele părți - și sătenii și dascălii - să deie dovezi de mărire, de mândrie și iubire pentru școala și națiunea" română.¹²⁶

Mare nemulțumire au produs în rândurile populației românești două hotărâri ale Congregației comitatului Hunedoara: 1) comunele să îngrijească de repararea școlilor de stat, (deși legea școlară, § 42, prescrie că autoritățile locale în cazul acesta se ocupă doar de școlile comunale) și 2) decizia alăturării comitatului la cererea comitatului Zempelén, pentru înființarea unei episcopii greco-catolice cu limbă maghiară. Frunțașii românilor din comitat lansează un apel la toate localitățile hunedorene să

¹²⁴ Ibidem, nr. 14 30 mart./11 apr.

¹²⁵ I. Moța - *op. cit.*, p. 18

¹²⁶ Elie Daianu - *I.N. Roman*, în *Almanahul presei*, p. 127.

protesteze pe toate căile la cele două hotărâri. Protestele puteau fi trimise și redacției pentru a fi publicate. În acest apel se arată, că la această situație gravă pentru un comitat, cu o populație în proporție de 94% românească, s-a ajuns datorită “pe de-o parte nepriceperii și slugărniceii poporului, ici-colea slăbiciunea conducătorilor săi, de altă parte gendermeriei, siluirea dregătorilor unguri și vinarsul unguresc”.¹²⁷

Nu cu mult timp înainte aceiași fruntași ai românilor înaintaseră o *Apelație-Protest* la guvern, în urma hotărârii Congregației de a face un împrumut de 180.000 fl. pentru școlile de stat maghiare, care “nu au de scop lățirea culturii, ci maghiarisarea, adecă tendența de a ne falsifica copiii”. Într-un comitat populat în așa măsură de români, faptul că din școlile de stat “eschisă-i cu totul limba românească și propunerea religiei este cu totul neîngrijită” înseamnă că statul “calcă în picioare propria-i lege și nesocotind principiile pedagogiei zădărnicește chiar și răspândirea culturii”. Erau încălcate §.58, art. XXXVIII/1868 și §.17, art. XLIV/1868.¹²⁸

În paginile *Revistei* își vor găsi loc dezbaterele din Congresul național bisericesc (greco-ortodox) sau atitudinile diferitelor personalități, comunități sau gazete în problema *ajutoarelor de stat pentru preoți*, considerat “calul troian, prin care inamicii încearcă să intre în cetate, în neatârnarea bisericii, prin chiar oamenii noștri”.¹²⁹

Mult succes a avut și campania deschisă de *Revista Crăstiei*, împotriva căsătoriei civile, a cărei introducere a fost înțeleasă ca o nouă verigă în lanțul maghiarizării naționalităților din Ungaria. Ea îndeamnă poporul “să nu dea acestei înfățișări nici o formă de sărbătoare, ci să meargă îmbrăcați simplu, lipsiți de orice podoabe și fără nici un alaiu” atunci când încheie *contractul căsătoriei*.¹³⁰ Mare vâlvă a făcut articolul “*Fără podoabe fără alai*”, scris de I.Moța și preluat de mai multe foi din *Ardeal*.¹³¹

Atitudinea redactorilor foi era deosebit de agresivă, făcând nu de puține ori dintr-un incident, o mare problemă, angajându-i de multe ori și

¹²⁷ R.O., III, 1897, nr.20 din 10/22 mai

¹²⁸ Ibidem, nr.14 din 29 mart./10 apr.

¹²⁹ Ibidem, nr.4 din 18/30 ian.

¹³⁰ Ibidem, nr.43 din 18/30 oct.

¹³¹ Ibidem, I, 1895, nr.47 din 18/30 nov.

pe reprezentanții românilor în Congregație să ia atitudine. Așa a fost cazul de la Leșnic, când jandarmii au confiscat românilor, în zi de sărbătoare, panglicile și cocardele tricolore, sau cel privind pătrunderea primarului și notarului, cu jandarmii în Sinodul protopresbiterial greco-ortodox din Hondol unde se discutau problemele școlare ale comunității.

Numeroase sunt articolele prin care *Revista Orăștiei* încearcă să convingă populația românească, cât de folositoare sunt băncile românești și cât de benefice pot fi împrumuturile de la acestea, pentru ambele părți. Este subliniat rolul nefast al băncilor maghiare. Este citat chiar un articol din ziarul *Kolozvár*, care conținea un îndemn pentru populația maghiară. Se scria printre altele că “un mijloc de întrebuițat în folosul maghiarismului printre români ar fi acela, ca, cu bani ieftini să-i *ajutăm* [s.a.] în lipsele lor economice. În scopul acesta locuitorii maghiari ai fiecărui ținut, să întemeieze după puțină *Casse de păstrare* ori însoțiri de împrumut”. Scopul urmărit era acela de a-i scoate pe români de sub înrâurirea băncilor românești.¹³²

Spre deosebire de băncile străine care urmăresc a “robi materialicește” poporul, cele românești atunci când “le rămân prisosuri frumoase” împart bani școlilor, instituțiilor sau societăților românești.¹³³ Mai mult, băncile românești: adună și statornicesc în orașe un număr din zi în zi mai frumos de tineri români, cărora le dau puțința a întemeia și crește familii române, (...) scurt ele întăresc românismul în orașe, un lucru de care atât de mare lipsă avem”.¹³⁴

Băncile românești trebuie să ferească poporul de datorii, de pe urma cărora “sărăcește și pierde de ce are mai mare lipsă pentru a putea fi neatământător, *averea* (s.a.)”.¹³⁵

De altfel grija pentru progresul economic al conaționaliilor nu se limitează la atât. Paginile gazetei cuprind sfaturi, îndemnuri sau ample materiale despre diverse ocupații ce ar putea fi îmbrățișate de români. Pe întinsul a trei numere, sub titlul “*Isvoare de venit pentru învățători*”, le

¹³² Ibidem, nr.31 din 29 iul./10 aug.

¹³³ Ibidem, III, 1897, nr.8 din 15/27 febr.

¹³⁴ Ibidem, II, 1896, nr.26 din 22 iun./4 iul.

¹³⁵ Ibidem

propune acestora practicarea pomiculturii, motivând-o și completând-o cu sfaturi practice.¹³⁶

Se pare că ceea ce se considera cel mai eficient pentru români, era practicarea negoșului. Cel care se dovedește cel mai convins în această direcție este Ioan Moța. El prezintă în cadrul unei adunări susținută la Cugir de *Despărțământul IX al Astei*, un mateial în acest sens, publicat mai apoi și în ziar: "*Îmbrățișați negoșul*". Acesta aprecia că deși negoșul reprezenta "cel mai mănos" domeniu, este "atât de puțin îmbrățișat de poporul nostru, că trebuie să ne cuprindă măchnirea".¹³⁷ Autorul face, pentru a fi mai convingător o paralelă între venitul ce-l dă agricultura și avantajele negoșului. Beneficiul este mai mare de câteva ori în cazul comerțului, socotind la același capital. În cazul agricultorilor, o parte din venit se cheltuie pe produse de negoș.¹³⁸ De altfel ideea superiorității practicării negoșului re apare și într-un alt articol "*Ce cariere ne stau nouă deschise?*". Autorul - îl bănuim tot pe Moța, după stil - consideră că cel puțin pentru momentul respectiv slujbele de la poștă, la căile ferate, cele de notar, solgăbirău, silvicultor, ș.a., pentru români sunt mai degrabă "niște locuri de osândă, în care sunt umiliți, înjosiți și disprețuiți".¹³⁹

Un alt moment important în activitatea *Revistei Crăstiei* și, implicit, în viața grupării de intelectuali din jurul său, l-a reprezentat campania declanșată împotriva legii de maghiarizare a numelor de localități. Această campanie, purtată nu doar în presă ci și în Congregație sau prin adunări publice, prin proteste ale comunităților satești ori comunale, a fost declanșată încă din momentul apariției proiectului de lege, de care toți erau convinși că va fi votat de Parlamentul maghiar. Un rol principal l-a jucat, în această campanie, Ioan Moța.

În numărul său din 1/13 noiembrie 1897, *Revista Crăstiei* deschide atacul, considerând măsura ca fiind o "nouă gătuire a limbilor nemaghiare, (...) o declarație de război în numele *statului* și sub scutul *legilor*".¹⁴⁰ Autorul acestor rânduri este de părere că "în fața unui atentat cum e acesta, de care ferire nu mai avem, noi ar trebui să ne facem

¹³⁶ Ibidem, nr.24 din 8/20 iun.

¹³⁷ Ibidem, III, 1897, nr.43-45 din 18/30 oct. - 1/13 nov.

¹³⁸ Ibidem, II, 1896, nr.42-43 din 12/24 oct. - 19/31 oct.

¹³⁹ Ibidem

¹⁴⁰ Ibidem, IV, 1898, nr.28 din 11/23 iul.

socoata, să trecem lupta noastră pe terenul pe care ar trebui să fie demult trecută, răspunzând brutalității și obrăzniciei așa cum i se cuvine...”¹⁴¹

Ne putem pune întrebarea, care ar fi acel tărâm pe care trebuie dusă lupta? Răspunsul s-ar contura din aprecierile pe care le face I. Moța într-o scrisoare către Francisc Hossu-Longin, cel care îi ceruse încă din 1896 dr. Mihu să intre în lupta activă zilnică.¹⁴² Tânărul și activul Moța, îi scrie fruntașului de vean de nemulțumirea ce s-a născut din “cele ce *se fac* în politica noastră”, fiind de părere că acțiunile sașilor - atât ale *circumspectilor*, cât și ale moderaților - în această problemă trebuie să servească de exemplul “*intransigenților*” români.¹⁴³ Ce se întâmplase? Sașii au ținut o adunare în problema maghiarizării numelor de localități la Sibiu. Arădenii au inițiat și ei una, dar conducerea de la Sibiu le-a cerut să aștepte pentru organizarea acestei acțiuni la nivelul întregii mișcări naționale.¹⁴⁴ Problema se complică însă și mai mult și eforturile de împăcare devin zadarnice. Arădenii doreau ca după Arad, o a doua adunare să se țină la Sibiu, apoi în Sălaj, la Deva, în Sătmar, urmând ca o astfel de suită de adunări să-i arate împreună, uniți pe moderați, gazetiști, arădeni, comitet.¹⁴⁵ Timpul trecea și exemplul sașilor rămânea unul izolat. Moța considerând că și “cei de prin provincă” au drepturile, “ba chiar datorințele” lor în cercurile de influență, îi propune un plan de acțiune lui Hossu-Longin, oferindu-și totodată întregul concurs. El propunea contactarea în taină a mai multor români din Congregație, și nu numai, pentru semnarea unui apel pe care își asumă sarcina să-l redacteze și să-l multiplice. Acest apel ar urma să ceară guvernului, prin Congregație, să renunțe la planul de maghiarizare a numelor de localități. El trebuia să fie energic și să surprindă, urmând a fi însoțit de protestul comunelor hunedorene. Apelul se dorea a fi în același timp un recurs la primul ministru ungar.¹⁴⁶

Se pare că propunerea lui Moța a avut ecou, întrucât la 1 decembrie 1897, mai mulți fruntași români din comitat “năcăjiți că, în

¹⁴¹ Ibidem, III, 1897, nr.45 din 1/13 nov.

¹⁴² Ibidem

¹⁴³ B.C.U. - Cluj, Fond Hossu-Longhin, ms.4119, VII, f.215

¹⁴⁴ Ibidem, f.244-247

¹⁴⁵ L.Botezan, N.Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p.307-308; 317.

¹⁴⁶ B.C.U. - Cluj, Fond George Pop de Băsești, II, fl.71-72

mare nu văd nici o porneală (...) s-au întrunit aici într-o mică conferință”, hotărând ce s-ar putea face pentru a protesta mai eficient în prima adunare a Congregației. Această acțiune o devansează pe aceea inițiată de președintele PNR, dr. Rațiu, din 14 decembrie¹⁴⁷ și pe cea a arădenilor din 23 aceeași lună.¹⁴⁸ Aceasta din urmă s-a bucurat de mai mult succes, fiind mult mai bine organizată. Apelul prin care alegătorii erau invitați să se adune pentru a discuta situația creată poporului român în ultimele decenii și pentru a protesta contra proiectului de lege privind maghiarizarea numelor de localități, era semnat de 166 intelectuali, printre care și reprezentanți ai orăștienilor: A. Popovici-Bărcian, dr. S. Moldovan, I. Moța și alții.¹⁴⁹ *Revista Orăștiei* salută ambele inițiative, precum și atitudinea celorlalte ziare românești în această problemă. Cu toate că între facțiunile din PNR nu s-a ajuns la un acord clar, polemica din ziare a încetat temporar. Se poate observa chiar o sprijinire reciprocă în organizarea mitingurilor.¹⁵⁰

Din primul număr, ce apare după adunarea Congregației din 13 decembrie 1897, aflăm atitudinea avută de reprezentatii românilor. Modul în care aceștia și-au susținut cauza i-a făcut pe unii deputați maghiari să cadă pe gânduri. Deputatul Barcsay a spus “chiar și pe ei în clubul guvernamental i-au cuprins griji serioase față de proiect”. Această afirmație îl face pe autorul articolului să concluzioneze că “atât de nebun a fost acest plan de lege, că și pe fruntașii șovinisti i-a izbit șovinismul lui”.¹⁵¹ De partea intervenției românilor s-a situat chiar și primarul Orăștiei, sasul Frederick Acker.¹⁵²

Această acțiune poate fi considerată o contribuție importantă, ce poate fi alăturată poziției adoptată de conducătorii bisericii românești sau a celei adusă de adunarea de la Arad, amplu prezentate și în paginiile gazetei orăștiene. Este publicată și telegrama pe care organizatorii adunării de la Arad o trimit Împăratului, la Viena.¹⁵³

¹⁴⁷ Loc. cit. - Fond Hossu-Longin, f. cit.

¹⁴⁸ R.O., III, 1897, nr. 49 din 29 nov./11 dec.; L. Botezan, N. Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p. 319.

¹⁴⁹ L. Botezan, N. Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p. 319-321.

¹⁵⁰ Tribuna Poporului, I, 1897, nr. 232 din 6/18 dec.

¹⁵¹ L. Botezan, N. Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p. 320

¹⁵² R.O. III, 1897, nr. 50 din 6/18 dec.

¹⁵³ Ibidem

La scurt timp va fi făcut public și “Protestul popoarelor nemaghiare din Ungaria în contra maghiarizării”, semnat de Comitetul executiv al Congresului naționalităților. În luna ianuarie 1898, avusese loc la Budapesta, consfătuirea comitetului executiv al celor trei naționalități. În condițiile favorabile create de reușita mitingului de la Arad, participanții au adoptat protestul comun contra maghiarizării numelor de localități, și în general, împotriva politicii șovine de oprimare a popoarelor nemaghiare. E. Brode considera însă că protestul adoptat era prea slav și îndemna mai nou la o reorientare a românilor spre o alianță cu sașii.¹⁵⁴

Revista Orăștiei publică apoi o serie de articole ce pledează pentru binefacerile colaborării națiunilor nemaghiare din Ungaria. În fața tendințelor de apropiere a sașilor și românilor, autoritățile au încercat să semene discordie, mai ales prin intermediul presei. Apariția în ziarul *Szászváros* a unui articol prin care se afirma că românii s-au lăsat trași pe sfoară de sași, l-a făcut pe Ioan Mișu să semneze un articol, intitulat “*Treburile orășenești*”. Modul tranșant în care lămurește problemele legate de activitatea românilor în congregație, a stârnit o reacție în lanț a gazetelor românești, toate apreciind pozitiv atitudinea frunțașului orăștian. El afirma “la orice concluzare merită a înainta binele orașului și binele obștesc, ne vom afla alături și maghiarii și sașii”.¹⁵⁵ Mișu, însă, va merge mai departe și anunța că “în viitor ne vom afirma tot mai bine în Orăștie, ori vom avea funcționari români, ori ba!”.¹⁵⁶ De asemenea, *Tribuna Poporului* salută faptul că o discuție locală a adus de la frunțașii Orăștiei “niște declarații foarte categorice și îmbucurătoare, privitor la ținuta lor ca români în acest oraș”.¹⁵⁷

Nu au lipsit nici vocile din public, fie proteste singulare, fie ale comunităților întregi, care s-au ridicat împotriva autorităților ce vor a “vârâ limba ungurească în întreg sigiliul, apoi în întreg atestatul, apoi în întreaga carte, și atunci eată-ne ajunși la capătul dorinței, dorințelor lor

¹⁵⁴ Ibidem, nr. 51-52.

¹⁵⁵ L. Botezan, N. Cordoș - AIIA Cj., XV (1972), p. 321

¹⁵⁶ R.O., IV, 1898, nr. 4 din 24 ian./5 febr.

¹⁵⁷ Ibidem

...”¹⁵⁸ Unele corespondențe consideră că este necesar a protesta “cel puțin așa zgomotos, cum au făcut-o contra căsătoriei civile”¹⁵⁹

Atât în corespondențe, cât și în articolele redacției, apare cu insistență nemulțumirea față de “conducerea națională care nici în fața alor astfel de atentate grele asupra noastră, nu dă semne de viață!”¹⁶⁰

Nu puține dintre articolele publicate în *Revista Orăștiei* au un ton pamfletar. Așa de pildă articolul “*Unguri și din pietri*”. Pornind de la îndemnul unui om de stat maghiar “scoateți unguri și din pietri”, autorul articolului scria printre altele că văzând cum nu le merge, cu maghiarizarea naționalităților, “acum se apucă de piept cu... stâncile mute și moarte, cu dealurile, cu văile și cu cărțile funduare, maghiarizându-le cel puțin pe acelea”¹⁶¹

Treptat, însă, interesul *Revistei* se orientează și spre alte probleme importante ale vieții ardelenene. O atenție deosebită acordă *Revista Orăștiei* evenimentelor de politică externă, ce au ca problemă centrală pe maghiari sau problema naționalităților, dar și cele ce sunt în legătură cu România.

În cazurile în care un anumit eveniment de politică externă favorabil maghiarilor, devine un subiect de laudă al presei maghiare, *Revista* ca și alte ziare românești încearcă să-l minimalizeze, găsind argumente deosebit de convingătoare, de a-i arăta părțile negative pentru maghiari.

Așa a fost cazul în care Împăratul Germaniei, aflat în vizită în Austro-Ungaria, face aprecieri deosebit de măgulitoare la adresa maghiarilor. Într-un articol “*Numai... noroc!*”, redacția analizând situația internațională creată de alianța încheiată între Franța și Rusia, consideră că Împăratul german se teme “ori-cât s-ar crede de tare”. Prin urmare atitudinea lui față de unguri este una “interesată”. El încearcă să-i atragă de partea Germaniei, folosindu-i cum aprecia autorul articolului “numai ca proaptă gardurilor or zidurilor mari de a căror adăpost au lipsă cei-ci măgulesc”. Și aceasta pentru că doar “atunci când vrei să te slugărești de cineva, îl plătești bucuros cu vorbe bune”. Concluzia impusă era aceea că, românii nu trebuie să-i pizmuiască pe maghiari căci norocul pe care-l au e

¹⁵⁸ Ibidem, nr.6 din 7/19 febr.

¹⁵⁹ Ibidem, III, 1897, nr.46 din 8/20 nov.

¹⁶⁰ Ibidem

¹⁶¹ Ibidem, nr.47 din 15/27 nov.

trecător, "azi e la mine, mâne la tine". Folosindu-se de părerea unui alt ziar german *Deutsche Tagerzeitung*, *Revista Orăștiei* arată cât de primejdioasă este pentru Tripla Alianță atitudinea maghiarilor față de naționalități. Ungaria nu poate înfrunta viitorul decât numai dacă va face deplină dreptate popoarelor sale. "Cum să aibă - scria ziarul german - românii, sârbii, bulgarii încredere într-un stat în a cărui jumătate ungurească românii și slavii sunt ținuți în sclavie politică."¹⁶²

Nu este omisă nici imaginea pe care și-a creat-o tânărul regat român. Cu ocazia vizitei lui Carol I al României, la Pesta, *Revista* scria că "de mare folos le e să știe pe România la hotarele răsăritene, pe partea lor, și mare le-ar fi primejdia și neliniștea de ar ști-o contra..."¹⁶³ Vizita monarhului român, este o întoarcere a vizitei pe care Împăratul de la Viena a făcut-o în România. La Pesta l-au primit pe "regele micii României, ca și pe împăratul puternicei Germanii!"¹⁶⁴ Totuși, cercurile guvernamentale și ziarele românești au fost nemulțumite că primirea s-a făcut la Pesta, fapt remarcat și de *Revista*.¹⁶⁵ Cu toate acestea este foarte clar că, așa cum scria un ziar austriac citat de *Revista*, pentru a nu o afirma direct, în timpul acestor vizite "în Pesta și în București s-a simțit cu durere, că politica maghiară față cu naționalitățile, și agitația română pricinuită de dânsa, au săpat între cele două popoare o prăpastie adâncă (...) Maghiarii ar trebui să știe deja, că maghiarizarea cu sila a Românilor e un lucru cu neputință (...) Românii din Ungaria se înmulțesc cu 8% pe an. În Transilvania comune întregi maghiare, de secuii s-au românizat. Maghiarii și secuii vorbesc în Transilvania românește. Unde nu punem că românii transilvăneni au la spatele lor un regat românesc bogat, puternic și în plină dezvoltare, cu mare însemnătate geografică și politică!"¹⁶⁶

Dovadă a rolului crescut de care se bucura România erau vizitele făcute în Austro-Ungaria și Germania de către Carol I sau de vizitele lui Fr. Iosif, a regelui Serbiei sau principelui Bulgariei la București. La acestea se adaugă vizita suveranului român la Petersburg. "Mica Românie atât de necunoscută altădată (...) a ajuns astăzi un factor important

¹⁶² Ibidem, IV, 1898, nr.11 din 14/26 mart.

¹⁶³ Ibidem, III, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.

¹⁶⁴ Ibidem, II, 1896, nr.51 din 14/26 dec.

¹⁶⁵ Ibidem, III, 1897, nr.39 din 20 sept./ 2 oct.

¹⁶⁶ Ibidem

internațional, un regat prosper, bogat, puternic...”¹⁶⁷ Dar totuși problemele politice interne cer mai multă aplecare, pentru a fi lămurite poporului.

Dar apariția la Arad a *Tribunei Poporului*, grupul tinerilor naționaliști, care au găsit găzduire în paginile *Revistei Orăștiei*, purced la o luptă prin intermediul celei dintâi. În gazeta arădeană, Brote își va publica ideile programului său într-o suită de 7 articole sub genericul *Puncte de orientare*, arătând că noile cadre în care se desfășoară evenimentele sunt diferite, că programul de la 1881 nu mai este compatibil cu realitățile.¹⁶⁸ Primul articol programatic mai important, intitulat *Acțiune* apare încă de la 15/27 ianuarie 1897.

Este greu de stabilit începutul campaniei proactiviste, mai ales în cazul Orăștiei.¹⁶⁹ Dr.I. Mihailescu îi răspundea lui Hossu Longin în iunie 1896, după ce acesta l-a solicitat să intre în “lupta activă zilnică”, că a aflat mai potrivit “a rămânea în rezerva, - scria cel dintâi - ce mi-am impus și până acuma deoarece lipsesc absolut condițiile recerute pentru o astfel de luptă”. După părerea fruntașului de la Vinerea, ceea ce se impunea era o rezistență pasivă, dar care nu înseamnă “a nu face nimica, ci o rezistență conșcie și cu demnitate, care mereu să arate neîndestulirea noastră cu stările de astăzi și aspirațiile ce le avem”.¹⁷⁰ Poziția pe care a avut-o în criza din sânul PNR, gruparea din jurul *Revistei Orăștiei*, până la apariția *Tribunei Poporului*, era centrată pe ideea necesității unei noi orientări a partidului, pentru a-l transforma într-un instrument de luptă eficient.¹⁷¹ Era tot mai insistent afirmată părerea că partidul trebuie să se indentifice, în mai mare măsură, cu poporul, pentru a face ca “toate lucrările noastre (...) să fie sprijinite de masa poporului, de țărani noștri”.¹⁷²

Totuși, în acești ani mișcarea activistă era departe de a fi unitară. Existau divergențe mai ales în ce privește proiectatele tratative cu guvernul maghiar, alianța naționalităților, raporturile cu gruparea Rațiu, ș.a.¹⁷³

¹⁶⁷ Ibidem

¹⁶⁸ L.Boia, *Criza PNR...*, p.975

¹⁶⁹ I.I. Șerban - *Contribuția...*, p.453

¹⁷⁰ B.C.U. - Cluj-Napoca, Fond Hossu-Longin, ms.4119, VII, f.215.

¹⁷¹ I.I. Șerban - *Contribuții...*, p.453

¹⁷² R.O., II, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.

¹⁷³ L. Boia - *Criza PNR...*, p.975; I.I.Șerban - *Contribuții...*, p.454

Pentru *Revista Orăștiei* putem puncta câteva aspecte ce pot veni în favoarea plasării ei pe direcția grupării activiste, fără însă a o încadra tranșant, total în acest curent. În primul rând era o foaie independentă, cum o afirmase și *Telegraful Român*.¹⁷⁴ Ea a găzduit în paginile sale articolele și scrisorile grupului “răzvrătiților”, continuând după apariția ziarului din Arad al acestora, să semnaleze orice acțiune sau atitudine a lor, cu multă simpatie, punându-le mereu în opoziție cu imobilitatea celor de la Sibiu. Nu în puține rânduri, făcându-se eoul regretelor că partidul este divizat, cererea de conciliere se îndreaptă spre președintele Rațiu și nu către arădeni. După ce apăruse articolul “Acțiune!”, în *Tribuna Poporului*, cei de la Orăștie vor publica un articol în care, folosindu-se de comparația cu un izvor de munte ce-și aruncă cu furie apele la vale, cheamă la luptă, la acțiune. Și aceasta mai ales că “voci mai tinerești, mai îmbărbătate, încep de câteva săptămâni să răsune peste plaiuri românești, prin rostirea ziarelor noastre naționale. Ele cer de la Arad, de la Sibiu, Brașov, Blaj, Timișoara acțiune!, strângere de rânduri, pornirea unei lucrări eroice...”.¹⁷⁵ În această “ieșire”, *Revista Orăștiei* se va mulțumi doar cu criticarea stărilor de lucruri din mișcarea națională. Numeroasele măsuri luate de guvernanții maghiari pentru eficientizarea politicii de maghiarizare, accentuează nemulțumirea celor din provincie față de conducerea mișcării naționale.

Într-un articol, publicat sub semnătura lui I.Russu-Șirianu în octombrie 1898, se face un apel la curmarea polemicii și se propunea un armistițiu în presa românească din Transilvania.¹⁷⁶ *Tribuna Poporului* a repetat propunerea de sistare a polemicii dintre ziarele românești și în luna următoare, păstrând în general un ton reținut. Ea a fost susținută cu consecvență de *Revista Orăștiei*. În ultima au apărut analize lucide asupra situației politice în care au ajuns românii transilvăneni. Firește, redactorii de la cele două foi, menținând până în noiembrie un ton moderat și propunând sistarea polemicii, au încercat să vină în ajutorul lui D.A.Sturdza¹⁷⁷. Prin sistarea polemicii, s-ar fi pus capăt atacurilor din

¹⁷⁴ *Telegraful Român*, XLVI, 1898, p.343

¹⁷⁵ R.O., III, 1897, nr.5 din 25 ian./ 6 febr.

¹⁷⁶ *Tribuna Poporului*, I, 1897, nr.183

¹⁷⁷ D.A.Sturdza era în această perioadă șeful PNL din Regat și a reușit prin ardelenii refugiați la București să atragă implicarea unora dintre frunțașii

celelalte organe de presă transilvănene îndreptate contra acestuia, pe care opoziția conservatoare din România le folosea cu succes în lupta ei parlamentară și extra-parlamentară pentru putere.¹⁷⁸

În numărul său din 7/19 noiembrie 1898, *Revista* publică un articol "Să reluăm lupta", care o înscrie clar pe linia *Tribunei Poporului*. "Fosta timpul - scriau orăștienii - când românii din Țara Ungurească aveau reprezentanții lor în Parlamentul Țării, care își ridicau glasurile lor pentru egala îndreptățire a tuturor popoarelor ce locuiesc această țară". Strâns uniți într-un singur trup și-un suflet - se scria în articol - "să reîncepem lupta de la firul de la care a fost întreruptă, căci acum mai mult decât oricând se impune aceasta". Articolul se încheie cu îndemnul "la o parte cu șovăitorii!"¹⁷⁹

Anul 1898 a însemnat, deci, continuarea și mai ales adâncirea disensiunilor interne din mișcarea națională. Față de anii anteriori, criza a atins treapta cea mai de jos.

Pozițiile diferite ale vechilor și noilor "tribuniști"¹⁸⁰, devenite aparent ireconciliabile în 1898, se explică între altele, prin deosebirile dintre concepțiile lor privitoare la tactica și strategia ce trebuiau adoptate în lupta națională. Deosebirile dintre concepțiile grupurilor sau curentelor din mișcarea națională, au rădăcini încă din-nainte de *Memorand*.¹⁸¹ Prin urmare rezolvarea lor era o condiție esențială pentru refacerea unității partidului, împărțit în prea multe curente și grupuri, incapabil să mai funcționeze.

mișcării naționale și a unor ziare transilvănene într-o campanie de răsturnare a Partidului Conservator de la putere.

¹⁷⁸ L. Botezan, N. Cordoș - *Frământările din Partidul Național Român transilvănean în anul 1898*, în AIIA-Cluj, XVI, 1973, p.245. [mai departe L. Botezan, N. Cordoș, în AIIA-Cj, XVI (1973)]

¹⁷⁹ R.O., IV, 1898, nr.48 din 28 nov./10 dec.

¹⁸⁰ În mișcarea națională se conturaseră mai multe curente de opinie reprezentate de "vechii tribuniști" sau fondatorii *Tribunei* (I. Russu-Șirianul, Ge. Bogadan-Duică, T.L. Albin, S. Albin ș.a. aflați sub influența lui Slavici și Brote), care se aflau în opoziție cu președintele PNR, "noii tribuniști" cum erau numiți noii redactori aduși de dr. Rațiu la *Tribuna*, moderații care erau reprezentați de bănățeni în mod social (lider de opinie era Al. Mocioni) și "gazetiștii" (A. Frâncu, Fr. Hossu-Longin ș.a.) concentrați în jurul *Gazetei Transilvaniei* condusă de A.A. Mureșianu.

¹⁸¹ L. Botezan, N. Cordoș - AIIA-Cj, XVI(1973), p.248-249.

În pragul alegerilor pentru congregație, *Revista*, cheamă alegătorii români "de-a storce respectul stăpânilorilor ce ne desprețesc, câștigându-se prin noi înșine loc în sfatul comitatului". Poporenii vor trebui să voteze după cum le arată învățătorul sau preotul, "conducătorii naturali ai poporului", care însă se supun dezideratelor naționale.¹⁸²

Anul 1899, ultimul de apariție a *Revistei Orăștiei* aduce cu sine două modificări de situație în ce privește gazeta. Redactorul revistei, Ioan Moța, un intim al lui I.Mihu, se retrage.¹⁸³ În urma unor divergențe ce au apărut după Adunarea generală a "Ardelenii" pe 1898, între dr. Aurel Munteanu și direcțiune, se iscă un mic conflict. Poziția *Revistei* se pare că este de partea lui A. Munteanu, publicându-i articolele adresate "cazului Ardeleana". De altfel, acesta influențează atitudinea *Revistei* în general. Balanța este înclinată definitiv în favoarea liniei activiste, conturate clar la grupul de la Arad. Dovadă articolele publicate: "*Dor de înviere*", "*Ce vom face ?*", "*Organizația noastră politică*", ș.a. Sunt atacate stările de lucruri din PNR, acum într-un mod deosebit de dur, învinuindu-i pe Rațiu și "restul de comitet", că nu și-au depus mandatul, deși expirase din 1896.¹⁸⁴ Nu este iertată nici *Tribuna* din Sibiu, care a lovit în fondatorii ei.¹⁸⁵ După părerea *Revistei* este necesar să li se spună celor ce stau în calea limpezirii situației, "sunteți neputincioși, dați-vă la o parte!".¹⁸⁶ Reproducând articolele sau doar idei ale grupului de la Arad, în numeroase ocazii, *Revista Orăștiei* afirmă că "de un lucru suntem pe deplin convinși că bunele intenții ale arădenilor nu pot fi trase la îndoială și că persoanele care stau aproape de *Tribuna Poporului* sunt perfecte garanții, că binele poporului nu va suferi știrbire în cele naționale."¹⁸⁷

Să fie oare această schimbare de ton rezultatul influenței lui Aurel Munteanu, mult mai radical decât rezervatul I.Mihu, și mai dornic de afirmare politică? Cel dinăți va înființa la Orăștie ziarul *Activitatea*, și va fi primul care va păși în lupta electorală, candidând la alegerile parlamentare din 1901.

¹⁸² R.O., IV, 1898, nr.51 din 19/31 dec.

¹⁸³ Ibidem, nr.30 din 25 iul./6 aug.

¹⁸⁴ Ibidem, V, 1899, nr.20 din 15/27 mai

¹⁸⁵ Ibidem, nr.22 din 29 mai/ 10 iun.; nr.24 din 12/24 iun.

¹⁸⁶ Ibidem, nr.36 din 4/16 sept.

¹⁸⁷ Ibidem

Nu trebuie să oitem, firește, succesul de care se bucura în cel de-al III-lea an de apariție *Tribuna Poporului*, cu ideile sale; nu pot fi scăpate din vedere contactele româno-maghiare, realizate cu ocazia instalării episcopului de Arad, Iosif Goldiș, dar nici eșuarea conferinței de la Brașov organizată la propunerea unui grup de tineri: Amos Frâncu, N.Comșa, Aurel Vlad, Iuliu Maniu.¹⁸⁸

Să nu uităm, de asemenea, faptul că, rândul activiștilor se completa mereu. Tonul lor lăsa să se vadă clar că nu sunt impresionați de personalitatea “bătrânilor” din conducerea partidului. Ei doreau schimbări și realizarea lor nu o vedeau decât prin renunțarea la unele percepțe intrate în rutină, pe care practica a dovedit că nu au adus și nu vor aduce vre-un câștig real mișcării naționale.¹⁸⁹

Revista Orăștiei își va înceta apariția după nr.52, al anului 1899, al V-lea de apariție. Motivul principal al sistării editării acesteia a fost hotărârea *Reuniunii economice* de a întemeia o foaie proprie. Existența în Orăștie a două ziare era imposibil de a fi susținută. Considerând că o foaie a *Reuniunii* este necesară “atât pentru cuvântul că azi noi românii din Transilvania și Ungaria nu avem nici o foaie de acest fel, cât și pentru aceea, că avându-și foaia sa și *Reuniunea* își va putea mai bine slugi scopurile și promova interesele”, *Revista Orăștiei* își ia rămas bun de la cititorii săi.¹⁹⁰ A fost așa cum și-a propus: o “paznică credincioasă a românilor de peste tot”.¹⁹¹

În spatele acestei hotărâri considerăm că stau și alte motive. Nemulțumit de noua poziție a ziarului - controlat de A.Munteanu - față de bancă, de limbajul articolelor îndreptate împotriva comitetului de la Sibiu, I.Mihu cere, probabil, conducerii Institutului *Minerva*, proprietarul foii, să-i suspende apariția și înlocuirea lui cu un ziar de factură economică. Pe de altă parte trebuie să avem în vedere și popularitatea de care se bucura de câțiva ani *Tribuna Poporului*. Aria foii arădene era mult mai largă decât a *Revistei*. În plus la Arad s-au concentrat câțiva dintre cei mai buni ziaristi care au făcut parte din redacția *Tribunei* din Sibiu, sau i-au fost corespondenți. Prin urmare era o gazetă mult mai bine scrisă. Având în

¹⁸⁸ L. Boia - *Criza PNR...*, p.976.

¹⁸⁹ I.I. Șerban - *Contribuția...*, p.454

¹⁹⁰ R.O., V, 1899, nr.52 din 25 dec./6 ian.

¹⁹¹ Ibidem, II, 1896, nr.51 din 14/26 dec.

vedere relațiile mai vechi, dar și conținutul de idei mai apropiat, era de prisos o concurență între cele două. Era mai util ca orăștienii să editeze un ziar economic, mai ales că *Reuniunea economică* se bucura de un real succes.

Această sistare ar putea veni și în sprijinul teoriei că *Revista Orăștiei* a fost susținută financiar și de către liberalii din România. Ziarul, apărut la Arad, făcea acum politica grupării apropiate de liberalii din Regat și nu mai era nevoie de un alt organ. Distanțarea de "*Ardeleana*" în urma scandalului, absența unui alt sprijin material, imposibilitatea unui ziar de a trăi din abonamente ar fi putut fi motivul sistării foii orăștiene. Pe de altă parte, este cert că *Tribuna* sibiană a pierdut foarte mult în competiția cu cea de la Arad, ajungând să coboare tirajul sub 1000 de exemplare în anul 1898,¹⁹² fapt ce, alăturat încetării finanțării din Regat, amenziile mari ce le-a plătit în urma proceselor de presă, va determina încetarea apariției sale.

În cei cinci ani de activitate, gazeta și-a făcut deplin datoria, realizând și un public cititor în rândul românilor, care va permite lansarea și susținerea pe viitor și a altor inițiative de acest fel. Putem spune că numărul cititorilor a fost totuși mare, căci după primul an prețul abonamentului a scăzut, la fel și prețul spațiului pentru reclamă. Condițiile grafice în care a apărut, erau un argument al calității lucrărilor tipografice executate la "*Minerva*", care nu dezmente medalia de aur câștigată în anul 1894 la București, la expoziția organizată în capitala României.

Ziarul a reușit să-și formeze nu numai un public cititor propriu, ci și să-și atragă un număr mare de colaboratori. Dintre aceștia îi enumerăm pe T.D. Speranția, Matilda Poni, G.Coșbuc, Al.Vlahuță, R.D.Rosetti, I.N.Roman, Il.Chendi (Fidelio), Duiliu Zamfirescu, N. Rădulescu-Niger, C.Demetrescu-Mugur, Carol Scrob, Șt.O. Iosif, If. Vulcan, D.Teleor, G.Murnu, Axente Sever, N. Iorga, I.L. Caragiale, Elena din Ardeal, I.Gorun, A.Stavri. Aceștia li se mai adaugă o serie de autori care semnează cu pseudonime. Relativ numeroase sunt traduceri din operele unor personalități ale lumii literare: P. Nansen, G. Bonamour, E.Zolla, A.Durliac, Robert Castel, ș.a. Numărul colaboratorilor este mult mai mare dacă avem în vedere și culegerile de material folcloric trimise din diferite

¹⁹² L.Botezan, N.Cordoș, în AIIA-Cj,XVI (1973), p.239

localități hunedorene și chiar din întreaga Transilvanie.¹⁹³ Căci *Revista Orăștiei* s-a aplecat cu larghețe asupra a tot ceea ce înseamnă tezaurul culturii populare.¹⁹⁴

I.Moța oferă cititorilor foii orăștience un adaus literar în mai multe numere, sugestiv intitulat *Foite Alese*, care "merită să fie citite pentru limba cea bună în care sunt scrise".¹⁹⁵

Profitând că *Revista Orăștiei* era proprietatea tipografiei "Minerva", se hotărăște premiarea abonaților, fiind prima foaie politică ce face acest lucru. Redacția își propune ca, la jumătatea și la sfârșitul anului să ofere câte un tablou a lui Avram Iancu și respectiv a lui Horea.¹⁹⁶

Fondatorii săi nu s-au mulțumit doar cu activitatea de redactare a ziarului. Preocupările lor au fost multiple, după cum vom observa în continuare.

5. Promotor al asociaționismului economic și cultural.

Conștienți de necesitatea realizării unor cadre, care să permită susținerea materială a întreprinzătorilor români sau activitatea culturală națională, intelectualii din ținut depun mari eforturi pentru materializarea ideilor asociative ce dominau gândirea economică ardeleană.

În această campanie s-a implicat, cu toată vigoarea tinerească, dornic de afirmare Ioan Moța. Stâlpul principal al redacției, el a pus în practică experiența dobândită în vremea cât a răspuns de redactarea *Foii Poporului* (nov. 1893 - oct. 1895).¹⁹⁷ Având în vedere că, articolele de fond în cea mai mare parte erau nesemnate, nu-i putem stabili cu exactitate activitatea jurnalistică. Cunoscând însă ce a scris la ziarul sibian și urmărind articolele din *Revista*, putem afirma că preocupările și

¹⁹³ D.Pavel, *Folclorul poetic în Revista Orăștiei (1895-1899)*, în Sargeția, XIV, 1979, p.453-464.

¹⁹⁴ M.Basarab, *Consemnări etnografice hunedorene în revistele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sargeția, XV, 1981, p.493-498

¹⁹⁵ *Telegraful Român*, XLVI, 1898, din 9/21 apr., p.151

¹⁹⁶ R.O., II, 1896, nr.51 din 14/26 dec.

¹⁹⁷ Vezi Cl.Bonaciu, *Reuniunea economică din Orăștie (1899-1914)*, în Studia UBB, seria Historia, 1995, fasc.1-2, p.47-54; V.Orga, *Asociaționism economic în Orăștie până la primul război mondial*, în Bănci și asociații economice în Ardeal, Satu Mare, 1999 (sub tipar)

convingerile intelectualității orăștience erau conforme cu ale sale. Tânăr fiind, a fost atras cu siguranță de personalitatea dr. I. Mihiu, care a știut să-i cultive calitățile, să-i stimuleze ambițiile și dorința de afirmare. Moța era nepotul lui Ioan Mihaiu, mare proprietar din Batiz și prieten foarte bun a lui Mihiu. Mereu în preajma acestora, îl găsim implicat în toate activitățile grupului.

Una dintre cele mai frumoase realizări ale orăștienilor a fost înființarea *Reuniunii economice din Orăștie și jur*.¹⁹⁸ Inițiativa îi aparține dr. Mihiu, care invită la o întrunire, intelectualii din Vinerea, Romos, Balomir, Căstău, Sibişel, Vaidei, Turdaș, “ba chiar și din mai îndepărtatul Săcărâmb”.¹⁹⁹ Răspund invitației, pe 11 martie 1897, 35 de persoane. Ideea reuniunii este “o dorință veche a inteligenței de aici, ca să facem și noi ceva pentru poporul nostru, - se spunea în ziar - pentru economii, industriașii și, ce se poate pentru neguțătorii noștri, să le venim noi inteligența și unora și altora într-ajutor”.²⁰⁰ Pezentându-se statutele în proiect cu acea ocazie, participanții subscriu ideilor lui Mihiu. Acesta își asumă sarcina obținerii aprobării lor de către autorități. Titlul acceptat era cel de *Reuniunea românească de economie pentru Orăștie și jur*.

După un an statutele au fost trimise de la Ministerul de interne, cu observația că “reuniuni economice cu caracter național nu se admit în țară”.²⁰¹ Deși erau deja create precedente: *Reuniunea românească de agricultură* (Sibiu), *Reuniunea română de înmormântare*, *Reuniunea română de cântări*, *Societatea de lectură a inteligenței române*, toate din Orăștie. Fondatorii Reuniunii erau sfătuiți să renunțe la cuvântul “română”. Prin urmare, *Reuniunea economică pentru Orăștie și jur* își poate începe activitatea oficial, doar în toamna anului 1899. În 4 noiembrie același an, este ales comitetul de conducere, având în frunte pe dr. Mihiu, vice-președinți pe protopopul Vasile Domșa și A.P. Bărcianu. Alături de aceștia au mai fost aleși: dr. Silviu Moldovan, dr. Aurel Muntean, Ioan Mihaiu și Ioan Moța.²⁰² De acum, *Reuniunea* poate să-și înceapă activitatea cu cele două secții ale sale - agricultură și cea de

¹⁹⁸ Foaia Poporului, III, 1895, nr.40 din 30 sept./12 oct.

¹⁹⁹ Telegraful Român, XLVI, 1898, p.127 din 17/29 nov.

²⁰⁰ R.O., III, 1897, nr.43 din 18/30 oct.

²⁰¹ Telegraful Român, XLVI, 1898, din 17/29 nov., nr.127.

²⁰² R.O., V, 1899, nr.44 din 30 oct./11 nov.

industrie și comerț. O parte dintre fondatori își aleg domeniile din care vor ține prelegeri publice sau vor scrie. Moța, de pildă, își asumă sarcina de a convinge populația satelor românești despre însemnătatea tovărășiilor agricole și a altor însoțiri.²⁰³ Tânărul ziarist este deosebit de activ și pe acest tărâm, al asociaționismului. El participă la “adunările populare” organizate de Reuniune prezentând prelegeri pe diferite teme (“*Despre însemnătatea întovărășirilor economice*”; “*Despre însemnătatea mașinilor agricole în economie*” - a se citi agricultură, n.n.; “*Despre comasare*”; “*Despre nutrețurile ierboase, cositurile, prepararea fânului, și pășunile*”; “*Economia porcilor, oilor, caprelor*”; “*Sămânța plantelor agricole și semănatul lor*”; “*Îmbrățișați români meseriile și negoțul*”. Ultimele patru prelegeri au fost tipărite în broșuri și răspândite gratuit de conducerea Reuniunii. La acestea s-a mai adăugat și articolul “*Fără podoabe, fără alai*”.²⁰⁴

Moța, la fel ca și ceilalți fruntași ai mișcării naționale din ținut, pe lângă îndemnurile făcute prin paginile ziarului sau în adunările publice, își aduce contribuția la opera practică de înaintare economică a românilor din comitat. Propovăduind cumpătarea și cruțarea averii, îndemnând poporenii la asociere sau la folosirea ajutorului băncilor românești, este convins că numai așa românii își pot păstra neatârnamarea. Proprietari și intelectuali, pun mână de la mână, pentru înființarea de bănci și institute de credit în multe din comunele județului, pentru a-i feri pe țărani români de datorii la străini. Nu de puține ori cei ce luau astfel de inițiative erau acționari ai băncii *Ardeleana*. Prin intermediul acestora, banca orăștiană încerca să controleze operațiunile din ținut. Așa a fost cazul băncii *Hațegana* unde dr.S.Moldovan avea un rol substanțial sau al băncii *Hondoleana*,²⁰⁵ din Hondol, unde printre acționari și membrii comitetului era și Moța. Ambii erau acționari ai *Ardeleniei*.

Tot în scopul ajutării familiilor modeste de români, ferindu-i să facă împrumuturi atunci când evenimente neprevăzute aduc necazul în casele acestora, a fost înființată *Însoțirea de înmormântare*. Timp de patru săptămâni, I.Branga și I.Moța “au adunat poporul de la biserică la școală

²⁰³ V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie înainte de Unire*, lucrare în manuscris, p.39

²⁰⁴ R.O., V, 1899, nr.46 din 13/25 nov.

²⁰⁵ Ibidem, IV, 1898, nr.7 din 14/26 febr.

și i-au tălmăcit foloasele unei astfel de reuniuni”. *Revista Orăștiei* la rândul său a susținut această campanie, venind cu exemplificarea modului de operare al acesteia. Astfel erau ajutați la cruțare cei rămași de pe urma mortului și se putea face o înmormântare “în chip cuvincios”. Într-un interval de două săptămâni au fost adunate cele 300 de adeziuni necesare. La 17 30 noiembrie 1896 s-a constituit oficial această reuniune, al cărui director a fost ales dr.I. Mișu, iar ca secretar Moța. Din comitet printre alții mai făceau parte dr.Moldovan, Laurian Bercean și A.Popovici-Bărcianu.²⁰⁶

În aceeași perioadă se mai constituie la Orăștie, în anul 1897 o corporație industrială,²⁰⁷ iar în anul 1899 se încearcă înființarea *Reuniunii meseriașilor*.²⁰⁸ Deosebit de activă era în acea perioadă *Reuniunea femeilor de la Orăștie*, care se bucura de atenția și sprijinul întregii intelectualități orăștience.²⁰⁹ În anul 1868 fusese constituită în oraș *Casina română*, care însă nu avea să dureze decât trei ani. Ea se va reorganiza în 1883 sub numele de *Societatea de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur* și va avea aceleași obiective, de promovare a culturii și de a contribui la realizarea unei atmosfere propice colaborării în sânul comunității. În presă și în conștiința oamenilor ea rămâne tot *Casina română* și va avea la desființare o vârstă de aproape 80 de ani.²¹⁰ În anul 1897, când *Societatea pentru fond de teatru* își ține adunarea la Orăștie, se insistă să devină membră a acesteia.²¹¹ În anii 1897 și 1898 în timpul președinției dr.Mișu la *Casină*, Moța îndeplinea funcția de bibliotecar și secretar al acesteia.

În planul activității de culturalizare a poporului, deosebit de activ era Despărțământul IX al *Astrei*. Acesta, alături de cel de la Brașov sunt cele mai active. Cele două despărțăminte, iau inițiativa încă din toamna anului 1895, de a organiza în teritoriul aferent agenturi, “cărora să se adreseze și care să-i stea la ducerea în deplinire a lucrărilor ce comitetul

²⁰⁶ Ibidem, II, 1896, nr.48 din 23 nov./5 dec.

²⁰⁷ I. Iliescu, T.Istrate - *Orăștie 750*, p.147.

²⁰⁸ R.O., V, 1899, nr.24 din 12/24 iun.

²⁰⁹ Pe larg în *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei 1886-1911*, Orăștie, 1912, 95 p.

²¹⁰ I. Iliescu, T.Istrate, *Orăștie 750*, p.141

²¹¹ Ibidem, p.142

despărțământului a hotărât a întreprinde...”²¹²

Pe teritoriul Despărțământului IX - Orăștie, activau la început patru agenturi Geoagiu, Rapoltu Mare, Romos și Vinerea, organizate în urma circularei 9/1895 din 26 iulie 1895 și semnată de dr.Mihu. Fiecare era dotată și cu biblioteci, a câte 107 volume; 40 volume; 20 volume; respectiv 31 de volume.²¹³

În cadrul adunărilor pe care acest despărțământ le organizează în localitățile din ținut, temele alese pentru conferințele populare sunt foarte variate: agricultură, pomicultură, meserii, despre, negoț, medicină și igienă, precum și despre multe altele. Din însărcinarea comitetului, Moța ține, de pildă, o conferință despre avantajele practicării negoțului de către poporul român. Materialul va fi publicat și în paginile *Revistei Orăștie*, la care am făcut referire la momentul potrivit. Mai menționăm aici, doar că a fost premiat. Valoarea premiului a fost cheltuită pe tipărirea acestei conferințe în broșură (200 ex.) pentru a fi împărțită gratuit.²¹⁴ De altfel trebuie reținut faptul că Moța colabora cu Despărțământul, încă din perioada când se afla la Sibiu, prezentând în câteva rânduri *Însemnătatea meseriilor la români*.²¹⁵ El este prezent în perioada 1896-1898 la toate manifestările organizate de despărțământ. În anul 1897, Moța a fost ales în comitetul de conducere al Despărțământului, alături de dr.Mihu (director), I.Mihaiu, dr.A. Munteanu, dr.S. Moldovan, A.P. Bărcianu, ș.a.²¹⁶

Pentru anul 1897, *Societatea pentru fond de teatru român*, hotărăște ținerea adunării sale la Orăștie. Interesați în a fi gazde bune, orăștienii își aleg un comitet “care să îngrijească de aranjarea celor de lipsă pentru adunare”. Acesta îi avea în frunte pe Mihu, A.Munteanu și S.Moldovan. I.Moța este ales secretarul acestui comitet.²¹⁷

Serbările prilejuite de această adunare, aduc la Orăștie pe lângă un numeros public și o serie de personalități din mișcarea națională.

²¹² R.O., I, 1895, nr.42 din 14.26 oct.

²¹³ Rodica Andruș - *Din activitatea bibliotecilor înființate de ASTRA în județul Hunedoara*, în *Sargeția*, XX, 1986-1987, p.391.

²¹⁴ R.O., II, 1896, nr.42-43 din 12/24 oct. - 19/31 oct.

²¹⁵ *Ibidem*, I, 1895, nr.2 din 7/19 ian.

²¹⁶ *Ibidem*, III, 1897, nr.39 din 20 sept./2 oct.

²¹⁷ *Ibidem*, nr.8 din 15/27 febr.

Întâlnirea lor de aici, considerăm că nu s-a limitat doar la problemele culturale ale românilor.

În programul serbărilor au figurat și două piese de teatru: *La Turnu Măgurele*, de Vasile Alecsandri și *Trei doctori*, de V.A. Vlaicu. În aceasta din urmă joacă și Ioan Moța.²¹⁸ Făcând o analiză a pieselor jucate cu această ocazie, *Anuarul I al Societății pentru fond de teatru*, (semnează Gil), scria: "dl. Moța ca lăncu, agronom, s-a remarcat prin jocul său foarte natural, - natural în gesturi, în mișcări, în dicțiune".²¹⁹ De altfel, preocuparea acestuia pentru teatru este mult mai veche, încă din perioada sibiană. În 1895 îl găsim în rândul diletanților din Sibiu, jucând piesa *Eustul*, alături de Lenți Cunțanu, Ermil Borcea, Lucreția Popescu, Letiția Roșca, ș.a. Piesa fusese bine primită de public, după cum relatează *Tribuna*.²²⁰ Va juca în același an, 1895, la Deva, în comedia *Confuzii* (Zăpăciții) de Kotzebue, alături de P.P. Barițiu și Miți Baciuc²²¹ sau în *Leac pentru soacre* cu ocazia unei întruniri pentru ajutorarea *Reuniunii femeilor române*.²²² De altfel, Moța se va mai produce public și recitând poezii patriotice cu ocazia sărbătoririi zilei de 3\ 15 mai²²³ sau cu alte prilejuri.

Doar după un an și jumătate petrecut în Orăștie, Moța se bucură de o bună prețuire a celor din jurul său. În anul 1897 ia parte la Sinodul arhiepiscopal de la Sibiu (sfârșitul lunii aprilie), în calitate de deputat mirean.²²⁴ Tânărul orăștian nu se mulțumește doar cu rolul de secretar ce i se încredințează. El ia parte activă la discuții, subliniind starea existentă în sânul bisericii, atrăgând atenția asupra necesității întăririi părții morale. Susține propunerea lui Partenie Cosma de a se numi un *catehet*, numai pentru tinerii ortodocși aflați la școli străine. Mai mult, consideră că acesta s-ar putea ocupa și de întocmirea predicilor

²¹⁸ Ibidem, nr.22 din 24 mai/5 iun.

²¹⁹ *Anuarul I al Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc pe anul 1897-98*, Brașov, T-fia A.Mureșianu, p.98.

²²⁰ A. Radu - *Cultura franceza la românii din Transilvania până la Unire*, Ed. Dacia, 1892, Cluj-Napoca, p.206.

²²¹ R.O., I, 1895, nr.48 din 25 nov./7 dec.

²²² Ibidem, nr.51 din 16/28 dec

²²³ Ibidem, V, 1899, nr.18 din 1/13 mai

²²⁴ Ibidem, III, 1897, nr.18 din 26apr./8 mai

bisericești. Moța era de părere că predica a fost dată uitării, ea putând fi un mijloc de atragere și povățuire a credincioșilor.²²⁵

În anul 1898 pătrunde și în reprezentanța orașului Orăștie. Îl întâlnim luând atitudine împotriva încercărilor de creștere a impozitelor comunale. Se opune, argumentând că măsura este abuzivă din moment ce socotelile orașului nu s-au încheiat încă în deficit.²²⁶

Activitatea depusă i-a adus lui Moța, așa cum am arătat mai sus, aprecierea atât a fruntașilor orăștieni, cât și a obștii. Adversarii însă îl considerau a fi un extremist. Atunci când *Revista* anunță retragerea sa din redacție, gazeta de limbă maghiară *Szaszvaros*, adversara celei dintâi jubilează. Nu cunoaștem motivul retragerii sale, dar redactorii maghiari considerau că "retragerea dânsului de la *Revistă* va fi în favorul acesteia, căci cultivarea acelei direcțiuni ultra-maghiarofagă pe care dânsul o reprezenta acolo, nu credem că i-ar sta în interes în întâia linie nici însuși românismului". Cum scria *Telegraful Român* această apreciere "nu e un rău atestat" pentru un redactor român.²²⁷ După retragerea din iunie 1898, de la *Revista Orăștiei*, Moța pleacă la Sibiu în redacția *Telegrafului Român*.²²⁸ Intrarea sa în redacția sibiană se datorează poate și faptului că în acel moment de ziar răspundea în calitatea sa de secretar consistorial Elie Cristea, fostul său coleg din anii de studii de la Institut. Tot atunci se pare că Moța este hirotonisit preot.

În timpul absenței lui I.Moța, în urma Adunării generale pe anul 1899 a băncii *Ardelena*, nemulțumit de poziția marginală avută, dr.A. Munteanu, atacă în paginile ziarului orăștian direcțiunea acesteia, numind-o "clic de sateliți", "unelte supuse" ale directorului Mihu.²²⁹ Deși atacul apare la rubrica *Din public*, pentru care autorii articolelor își asumă răspunderea, se ajunge la limita conflictului dintre *Ardeleana* și *Minerva*. Acum apare și seria de articole "pro-activiste", mai dure cu adresă la politica greșită a conducerii PNR de la Sibiu. Probabil dr.Mihu se retrage sau pierde influența la ziar. Dr.Aurel Munteanu va polemiza în special cu Iosif de Orbonaș și Ioan I.Vulcu, acuzându-i de practicarea cultulu

²²⁵ Ibidem, nr.20 din 10/22 mai

²²⁶ Ibidem, IV, 1898, nr.16 din 18/30 apr.

²²⁷ *Telegraful Român*, XLVI, 1898, p.343 din 8/20 aug.

²²⁸ I. Moța - *op. cit.*, p.17

²²⁹ R.O., V, 1898, nr.11 din 14/26 mart.

personalității,²³⁰ provocându-l chiar pe Miha să-i tempereze pe cei doi altfel consideră că se identifică cu ei.²³¹

Divergențele între cele două părți reapar cu ocazia concursului pentru postul de paroh II în Orăștie, ce are loc în 20 martie\1 aprilie 1899. Din cei trei candidați Moța întrunește 125 de voturi, I.Budoiu - 30 și I.Dobre - 1 vot, deși acesta din urmă era cel mai calificat - după părerea *Revistei*. Acel singur vot i-l dăduse A.Munteanu.²³² Discuțiile nu s-au oprit însă aici, ele au urmat, făcându-și loc și în paginile ziarului local. Muntean atacă modul în care s-a făcut concursul "cu ignorarea protopopului Domșa" și fără să se fixeze leafa pentru noul paroh. Mai mult - scrie acesta în gazetă - "partizanii lui nu se sfiesc a declara în public că acest post s-a creat apriori pentru dl.I.Moța". Își argumentează opțiunea, încercând totodată să-l descrediteze pe Moța, prin faptul că acesta ar fi spart *Casina română* din localitate, luând 50- 60 fl., potrivit declarațiilor a doi martori.²³³

Treptat, *Revista* nu se mai implică în conflict sau, poate, neînțelegerile s-au atenuat. Atunci când își sistează apariția se poate constata atmosfera de liniște, de bună înțelegere. A.Muntean va mai fi prezent în comitetul *Reuniunii economice* alături de ceilalți. Putem spune că tot atunci s-a încheiat o etapă în evoluția și activitatea grupului de la Orăștie.

²³⁰ Ibidem, nr.12 din 21 mart./2 apr.

²³¹ Ibidem, nr.14 din 4/16 apr.

²³² Ibidem, nr.12 din 21 mart./2 apr.

²³³ Ibidem, nr.22 din 30 mai/11 iun.

DOI ANI FĂRĂ POLITICĂ - REDACTOR LA "BUNUL ECONOM"

Așa după cum am văzut, în capitolul anterior, Ioan Moța a părăsit în vara anului 1898, redacția *Revista Orăștiei*, și, la scurt timp, orașul. Solicitat fiind în redacția *Telegrafului Român*, el se stabilește în Sibiu.¹ Pentru această perioadă informațiile sunt foarte puține. Articolele din ziarul arhiepiscopesc sunt în marea lor majoritate nesemnate, ceea ce ne împiedică să-i urmărim activitatea publicistică. Nu am putut stabili nici motivele plecării sale din Orăștie, dar nici considerentele care au stat la baza solicitării sale la Sibiu. Cert este că, în acea perioadă, de *Telegraful Român* răspundea Elie Cristea, fostul său coleg din anii I-II de la Institutul teologic, care la acea dată, avea calitatea de secretar arhiepiscopesc, în cadrul Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului,² iar din anul 1898 a devenit director al ziarului.³

În ziarul *Universul* se scria la moartea lui Moța, că în perioada cât a stat la Sibiu, acesta a fost hirotonisit preot,⁴ lucru posibil căci el era căsătorit încă din vara anului 1897⁵ și, astfel, se explică posibilitatea sa de a se prezenta la concursul de paroh II în Orăștie, în primăvara anului 1899. Postul de paroh secund pentru Orăștie a fost aprobat la insistențele dr. Ioan Mișu. Acesta îi scria încă în 1897 lui Miron Cristea, secretar consistorial, în problema alegerii de protopop din Orăștie, exprimându-și părerea în legătură cu eventualele persoane ce ar putea ocupa respectivul post. El încheia punând problema instalării lui Moța ca preot în oraș: "Aș dori foarte mult să putem face pe Moța sau preot, sau capelan în Orăștie, pentru că sunt de cea mai bună credință că ne-ar face cele mai bune servicii, mai ales dacă viitorul protopop ar fi mai de a doua mână. Te rog deci stăruie și D-ta din tot adinsul pentru a face posibilă aplicarea lui cât mai grabnică."⁶

¹ I. Moța, *42 de ani de presă...*, p.18

² Il. Șandru, V. Borda, *Un nume pentru istorie - Patriarhul Elie Miron Cristea*, Tg. Mureș, 1998, p.58-60

³ Ibidem, p.63

⁴ *Universul*, an 57, 1940, nr.322

⁵ R.O., III, 1897, nr.27 din 28 iunie/10 iulie se anunță căsătoria sa cu Maria Dămian din Balșa

⁶ Scrisoarea dr. Ioan Mișu către Miron Cristea, Vinerea, 18.07. 1897 în A. Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist Austro-Ungar (1867-1918) - după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, p.313;

Moța se prezintă și câștigă concursul, fiind instalat începând cu 12 septembrie 1899, ca al doilea paroh în Orăștie.⁷

Așadar, la mai puțin de un an el se întoarce în oraș. Aici însă nu mai găsește aceeași armonie și bună conlucrare în rândul fruntașilor din ținut. Neînțelegerile apărute mai ales în urma Adunării generale a acționarilor "Ardelenei" au săpat prăpastie între grupul dr.Mihu și dizidența condusă de avocatul Aurel Munteanu.⁸ Pentru o bună bucată de vreme, doar unele dintre întreprinderile naționale pornite împreună îi mai reunea pe aceștia la un loc: "Ardeleana", "Minerva" și în special *Reuniunea economică*. Așa cum am mai arătat, dr.A.Munteanu dobândește o influență mai mare la *Revista Orăștiei*, folosind paginile acesteia pentru a-i ataca pe foștii camarazi, dar și pentru a-și face publice propriile idei și convingeri de politică națională, care erau mai radicale decât ale dr.Mihu. Acesta din urmă, văzând "morbil" neînțelegerii pătruns în gruparea care realizase atâtea lucruri frumoase și utile pentru ținutul întreg, s-a retras nemulțumit, demisionând de la direcția băncii, de la președinția *Casinei* și a Despărțământului *Astrei*. Ultimele două vor intra sub controlul grupării lui Munteanu.

De partea dr.Aurel Munteanu au trecut: protopopul Vasile Domșa, Laurean Bercean, Ioan Mihaiu, Nicolae Opincariu, Ilie Buzdugan, Simion Corvin - tatăl și fiul, George Baciu, Artemiu Corvin ș.a. Aceștia au înființat în Orăștie (1901) banca "Dacia", făcând astfel concurență "Ardelenei". Ei vor edita și un organ de presă propriu, intitulat *Activitatea*.

După ce neînțelegerile s-au adâncit în urma concursului pentru parohia a II-a Orăștie, atacurile dizidenților se îndreaptă mai ales spre Ioan Moța. Între acesta și protopop va exista în permanență o stare încordată; V.Domșa urmărindu-i greșelile, îl raportează, frecvent superiorilor din Sibiu.

O consecință a conflictului dintre cele două grupări, a fost - considerăm noi- încetarea apariției *Revistei Orăștiei*. Mai influent, grupul dr.Mihu ar fi putut hotărî aceasta. Faptul că, încă din 3 decembrie 1899 se discuta în cadrul *Reuniunii economice*, despre editarea unei noi foi sub autoritatea acesteia⁹ și rapiditatea cu care proiectul a fost pus în aplicare, ne conduce spre concluzia că s-a premeditat acest schimb de gazete. Mai mult, în programul *Bunului Econom* se sublinia clar, excluderea totală a politicii și promovării personalităților politice în paginile acesteia.¹⁰

Existența a două gazete românești în Orăștie era aproape imposibilă mai ales din punct de vedere financiar. Așa s-a întâmplat că

⁷ A.P.O., anii 1899/1901, pachet III, doc. nr.443/1900

⁸ O descriere a conflictului în I.I.Lapedatu, *Monografia Institutului de credit și de economii "Ardeleana". 1885-1910*, Sibiu, 1912, p.51-52

⁹ B.E., I, 1900, nr.1 din 25 dec.1899/ 6 ian.1900

¹⁰ Ibidem

în 1900 în locul *Revistei Orăștiei*, a apărut *Bunul Econom*, organ al *Reuniunii economice*. În plus, considerăm necesar să luăm în calcul și faptul că *Tribuna Poporului* din Arad, situată în opoziție cu imobilismul politic al conducerii naționale de la Sibiu și mai ales cu *Tribuna*, era în același timp și purtătoarea de cuvânt a noii generații. Prin conținutul său, prin ideile promovate de grupul din jurul acesteia, gazeta arădeană avea o arie de răspândire mult mai mare. Cercul cititorilor săi devine tot mai numeros. Adresându-se tuturor ardelenilor, ea depășește caracterul local (cel mult județean) al *Revistei*. Prin urmare, Aurel Popovici Bărcianu, în calitatea sa de director al Institutului tipografic "*Minerva*" - proprietara gazetei - și care se afla în legătură cu liberalii din România, ar fi putut fi de acord cu sistarea apariției *Revistei Orăștiei*, făcând loc astfel, pătrunderii masive a *Tribunei Poporului* și implicit a noilor idei promovate de arădeni.

Apariția *Bunului Econom* a fost una dintre primele mari realizări ale comitetului *Reuniunii economice*. Dacă în ședința din 3 decembrie 1899 s-a discutat posibilitatea editării unui organ de presă cu caracter economic, peste 5 zile se ia hotărârea definitivă și se stabilesc condițiile de apariție. Noua foaie urma să fie proprietatea *Reuniunii*. Răspunderea în fața legii trebuia să și-o asume ca proprietar-editor unul dintre membrii comitetului, și tot din rândul acestora, unul era numit redactor responsabil.¹¹ Proprietar-editor a fost ales Ioan Mihaiu, iar ca redactor-responsabil: Ioan Moța. A fost ales un comitet de redacție, care avea în componența sa pe: dr.I.Mihu (președinte), dr.Șt. Erdelyi, Daniil David și Constantin Baicu.

Bunul Econom a apărut ca un rezultat al amplelor acțiuni pornite la nivelul întregii societăți românești din Ardeal, care vizau în primul rând popularizarea cunoștințelor economice, avansând idei ce sugerau soluții și mijloace dintre cele mai practice și mai potrivite pentru propulsarea vieții economice naționale la nivelul celorlalte popoare din monarhia dualistă, în consonanță cu principiile și inițiativele cele mai recente ale epocii. Scopurile concrete ale literaturii economice românești din Transilvania țineau, mai întâi, în ridicarea nivelului cunoștințelor de economie elementară în rândul populației, luminarea acesteia față de realizările și descoperirile cele mai noi ale economiei moderne. În al doilea rând, se urmărea, îndeaproape, punerea bazelor unei organizări economice cât mai temeinice la sate, prin răspândirea și întruparea ideilor de asociere. Promovarea mișcării cooperatiste corespundea ideilor unui adevărat curent economic european, prezent la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al

¹¹ Ibidem

XX-lea, cu implicații mai largi în domeniul agrar în țările din sud-estul Europei.¹²

Noul ziar orăștian a fost bine primit de presa ardeleană de limbă română. Cele mai importante gazete: *Revista Economică*, *Tribuna Poporului*, *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei*, salutau inițiativa celor din Orăștie, urând noii foi "Bun sosit și isbândă grabnică".

În articolul programatic, fondatorii foii pun problema locului ocupat de românii ardeleni în societatea transilvăneană, subliniind că aceasta se datorează faptului că "mașterele vremuri trecute nu i-au dat răgaz să-și agonisească și el temeiul neapărat trebuincios, pe care celelalte popoare îl au, temeiul buneistării materiale". Bunăstarea materială este -în opinia fondatorilor- calea prin care se ajunge la "prețuire sau chiar la stăpânire în lumea aceasta."¹³

Fără a împinge poporul spre un primejdios materialism, îndepărtându-l de idealurile de viitor, gazeta va "scoate pilde din viața acestor oameni (englezi, francezi, germani), spre a sluji de oglinde și oamenilor noștri." Era necesar a încerca să răspândească -considerau redactorii acesteia - "și la poporul nostru idei economice mai înaintate, mai moderne."¹⁴ *Bunul Econom* va urmări pentru aceasta și "foaie de foaie descoperirile științei, și potrivit-le înțelesului tuturor, le va duce cu drag cărturarilor și poporului."¹⁵

Așa cum a încercat să facă și prin intermediul *Revistei Orăștiei*, gruparea din jurul dr. Mihu se va strădui "să sădească și să cultive în inimi simțământul (...) cruțării, al iubirii de muncă, al feririi de risipe netrebnice."¹⁶ Ritmul de înaintare spre aceste ținte este lent la români, el trebuind să fie grăbit în perspectivă.

Fondatorii noii gazete își asigură o serie de colaboratori de seamă din viața culturală și economică ardeleană: Vasile C. Osvadă, Demetriu Comșa (președintele Reuniunii agricole din Sibiu), D.A. Mosora, Iosif Blaga, Vasile Lucaciu, precum și dintre intelectualii și întreprinzătorii particulari din ținut. Colaboratorii la *Foiță* (cum era numită rubrica literară) sunt mai puțini decât la predecesoarea sa. Întâlnim totuși scrieri literare de valoare semnate de Il.Chendi, G.Coșbuc, I.L.Caragiale, Al.Vlahuță, Șt.O.Iosif, I.Goron, P.Dulfu, I.A.Basarabescu, Th.B.Speranția ș.a. La acestea se adaugă traduceri din Sienkiewicz, Turgheniev etc.

Preocupat de literatură, Ioan Moța își asumă redactarea și editarea unui supliment de profil. Astfel, începând cu data de 30 iunie/

¹² V.Dobrescu, I.Kovács, *Presa românească despre cooperatie la începutul sec.XX*, în AIIA-Cluj, 1974, p.305

¹³ B.E., I, 1900, nr.1 25 dec.1899/6 ian. 1900

¹⁴ Ibidem, nr.27 din 1/14 iul.

¹⁵ Ibidem, 1900, nr.1 25 dec./6 ian.

¹⁶ Ibidem

13 iulie 1900 vor apare până la sfârșitul anului 28 de numere din *Spicuri Literare*. Vor fi publicate aici, creații ce purtau semnătura multora dintre cei enumerați mai sus, la care s-au adăugat și altele: Artur Stavri, Brătescu Voinești, Artur Gorovei, Fl.I.Becescu, I.N.Roman, I.Creangă, Carmen Sylva etc.

Paginile *Bunului Econom* sunt oglinda fidelă a întregii activități a Reuniunii, a fondatorilor acesteia, precum și a măsurii în care intelectualitatea ținutului s-a angajat în efortul de dezvoltare economică a românilor, ca primă etapă în procesul de emancipare națională. În coloanele sale ziarul a făcut cu predilecție, o intensă propagandă practicării unei agriculturi de randament mai înalt, prin introducerea unor metode agrotehnice eficiente, care să determine expolatarea intensivă a pământurilor, dezvoltarea ramurilor complementare ale agriculturii mari (pomicultură, viticultură, legumicultură), folosirea semințelor selecționate, soiurilor superioare, îngrășămintelor și mașinilor agricole, eficientizarea creșterii animalelor prin utilizarea unor rase superioare sau prin ameliorarea celor tradiționale. Publicația milita cu consecvență pentru modificarea opticii țaranului român față de necesitatea și avantajele cultivării plantelor tehnice, pentru introducerea și dezvoltarea sericiculturii, pentru impulsivarea industriei casnice și a tehnicii populare. Insistând asupra necesității randamentului gospodăriei țărănești, urmărea în fapt să-i convingă pe țărani că astfel va crește și standardul lor de viață.¹⁷

Activitatea lui Moța este deosebit de intensă. Proaspăt paroh în Orăștie, el a continuat să se implice la fel de mult și în viața comunității românești, precum o făcea în perioada când era redactor la *Revista Orăștiei*. Pe lângă răspunderea slujbei ce o deține, acesta se îngrijește de redactarea gazetei economice. Începând din luna mai 1901, din însărcinarea *Reuniunii*, își asumă și sarcina de editor pe lângă aceea de redactor responsabil.¹⁸ El va publica numeroase articole din diferite ramuri de activitate economică. O parte dintre acestea au fost prezentate de autorul lor în adunările populare organizate de *Reuniunea economică* în ținut. Prin cele scrise, tânărul ziarist îndemna la "cruțare", la asociere, la îmbrățișarea anumitor meserii sau a comerțului. Cu argumente de cunoscător a prezentat avantajul folosirii mașinilor agricole, pe care *Reuniunea* le oferea în condiții avantajoase agricultorilor români (15-20% reducere); îndemna în aceeași măsură la utilizarea semințelor și altoiurilor selectate, puse de asemenea la dispoziția agricultorilor de către *Reuniune*.

Semnificativ ni se pare, pentru a reda atmosfera existentă în Orăștie, toastul lui Moța la banchetul organizat de conducerea

¹⁷ I.I.Șerban, H.Rotche, *Considerații....(II)*, p.503

¹⁸ B.E., II, 1901, nr.19 din 5/18 mai

"*Ardelenei*", în toamna anului 1900, publicat și în paginile gazetei. El remarca, cu acea ocazie, că în mișcarea națională sunt două tabere, "de o parte idealistii însuflețiți, cu inimi învăpăiate, avântate, ear de alta stau materialişti, reci, grei de pornit." Sub steagul celor dintâi sunt cei mai mulți tineri, recunoscând că și el atunci când a venit la Orăștie s-a aruncat în rândurile acestora. A rămas însă surprins întrucât cu tot zgomotul făcut, rândurile lor erau mai reduse decât ale bătrânilor materialişti, iar ei s-au lovit mai des de "peatra grea a lipsei materiale." Oamenii fiind mai săraci, nu îi puteau urma în lupta lor însuflețită doar în ideal. După acea perioadă el s-a convins că poporul trebuia ridicat din starea de înapoiere economică pentru a-l face să urmeze cu succes lupta dezrobitoare. Exemplul pe care îl dau bătrânii temperați, care prin lucrarea făcută în jurul băncii "*Ardeleana*" nu au adunat "grămezi sclipitoare de argint pentru binele propriu", ci pentru a putea susține așezăminte precum *Casina română*, locul de convenire al inteligenței românești, o *Reuniune economică*, ca instituție de ridicare materială a poporului său pentru a ajuta școala și biserica. Toate acestea dovedesc că efortul lor nu este al unor materialişti, ci al unor "materialişti-idealiști cari în urma urmelor același scop urmăresc ca și noi." Din trunchiul material al "*Ardelenei*" "răsar însă atâtea așezăminte ideale, ajutoare ale poporului."¹⁹

Printre ocupațiile lui Moța este și aceea de agent de asigurări, practică încă din 1900, când lucra pentru Societatea "*Transilvania*" din Sibiu.²⁰ *Activitatea* îl atacă pentru această îndeletnicire, considerată ca fiind incompatibilă cu statutul său de preot. Făcând polemică pe această temă, cel acuzat nu pierde ocazia de a sublinia valoarea acestei lucrări prin care îndeamnă la cruce, explicând ce înseamnă de fapt asigurările și care este rostul lor.²¹

Începând, însă, cu partea a doua a anului 1901, mulți colaboratori obișnuiți ai *Bunului Econom* își reduc contribuția, până la a retragerea totală. Printre aceștia, chiar și dr. Mișu. În ultimul număr al anului 1901, se anunțau o serie de măsuri menite să revigoreze apariția revistei, ajunsă în pericol de a-și înceta apariția. Astfel, aceasta va fi trecută în proprietatea lui A. Popovici Bărcăneanu, continuând, totuși să rămână organ al *Reuniunii economice*. Noua redacție își propune să-i diversifice conținutul, înființând noi rubrici de interes general: "medicul casei", "avocatul poporului", despre creșterea animalelor, despre agricultură și grădinarit ș.a.²²

¹⁹ B.E., I, 1900, nr.48 25 nov./8 dec.

²⁰ *Activitatea*, III, 1903, nr.8 din 5 mart.

²¹ B.E., II, 1901, nr.31 din 27 iul./10 aug.

²² B.E., II, 1901, nr.52 din 22 dec. 1901/4 ian. 1902

Ca un exemplu al preocupărilor *Reuniunii* amintim aici faptul că în primăvara anului 1901 se achiziționează trei mașini agricole: o semănătoare în 11 rânduri, o grapă cu lanț și un gilău de fânațe, toate în valoare de 592,97 cor., la care se adaugă și un plug.²⁷ Semănătoarea costase 450 cor (20% rabat), fiind produsă de cunoscuta firmă *Hoffer & Schranz*.²⁸ Ultimele două piese au fost cumpărate și în ideea de a folosi de model țaranilor pentru a-și confecționa și ei. Toate aceste utilaje urmau să fie împrumutate.²⁹ La toate acestea se adaugă eforturile de a asigura membrilor săi altoi de bună calitate din cele mai bune soiuri de meri, peri, cireși, pruni ș.a. sau soiuri bune de animale.³⁰

Reuniunea economică își propusese să înființeze "*Biblioteca Bunului Econom*", care la prețuri mici să ofere "lucruri mai mari și mai vrednice".³¹

Un rol important îl joacă Ioan Moța în convingerea meseriașilor din Orăștie să intre ca secție distinctă în rândurile reuniunii. Aceștia, după încercări repetate de a-și înființa propria lor asociație, sunt refuzați în 1899 de autorități, care nu aprobau statutele. Soluția le-a fost oferită de dr. Mișu care-i invită să intre *in corpore* în *Reuniunea economică* în a cărei statut era prevăzută și o secție industrială și comercială. Hotărârea acestora este luată după insistențele lui Moța, în numele reuniunii, de a intra "ca societate distinctă, să vă folosiți de scutul ce vi-l oferă *Reuniunea economică*. În cadrul acestei reuniuni, dumneavoastră, ca secțiune deosebită de cea a agricultorilor, aveți deplin largământ și independență a vă urmări scopurile de dezvoltare culturală și de breaslă." Năzuind la dezvoltare egală cu sașii și maghiarii, "secțiunea industrială va putea câștiga însă și mijloace, va putea cere ajutoare, ca pe cutare tânăr care dovedește istețime în meseria sa, să-l ajute a sta, după sfârșitul învățaturii, ba după câțiva ani de calfă, să meargă în un atelier de întâiul rang în orașe mari, ca întorcându-se de acolo și așezându-se ca mâne în mijlocul d-voastre, el prin lucru superior, să vă aducă strălucirea breslei, onoarea d-voastre și nouă tuturor! Cei ce în direcția aceasta vă îndrumă și vă ajută, aceia vă sunt adevărați binevoitori. Aceasta îmi închipui eu că ar fi una dintre țintele pe care secțiunea d-voastre industrială ar trebui să o aibă mereu în vedere și să o urmărească din răspuțeri, atât prin ajutorare de tineri buni la studii superioare de meserie, cât și prin încercări de a vă lumina împreună, unul pe altul, (...) prin disertații specialiste..."³²

²⁷ Ibidem, II, 1901, nr.23 din 2/15 iun.

²⁸ Ibidem, I, 1900, nr.39 din 23 sept./6 oct.

²⁹ Ibidem, III, 1902, nr.8 din 2 mart.

³⁰ V. Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie până la Unire*, (mss.), p.39-43

³¹ B.E., I, 1900, nr.15 din 8/21 apr.

³² B.E., II, 1901, nr.11 din 10/23 mart.

în cele din urmă meseria îi îşi aleg reprezentanţii şi se constituie în secţie distinct în cadrul *Reuniunii economice*, cu drept de a participa la organele de conducere.³³

O altă formă asociativă, la care reînfiinţarea Moa i-a adus o contribuţie substanţială, după cum am văzut, şi pentru a cărei dezvoltare a militat în permanenţă, a fost *Reuniunea pentru înmormântare*. Eforturile sale şi ale învăţatului I.Branga au contribuit la creşterea numărului de membri ai acesteia. *Reuniunea* funcţiona cu două desprindere câte (cel puţin) 360 membri fiecare.³⁴ În intervalul scurs de la înfiinţare şi până la sfârşitul anului 1902 s-au plătit ajutoare în valoare totală de 5.000 cor.³⁵

Eforturile lor nu se limitează doar la activitatea *Reuniunii* din Orăştie. Exemplul orăştienilor este luat şi de comunele învecinate. Prin urmare, în vara anului 1900, la Mada, cu participarea ştenilor din Ardeu şi Balăuşa, la îndemnul şi sub îndrumarea lui Moa, ia fiinţă o reuniune identică.³⁶ La scurtă vreme, în 7 octombrie 1900 sunt puse bazele unei asociaţii similare în Căstău, cu participarea locuitorilor din Sibiel. Iniţiativa i-a aparţinut preotului Nicolae Andrei, care a fost susţinut de I.Moa şi I.Branga.³⁷ O altă treabă se înfiinţează la Vinerea din iniţiativa dr.Mihu, iar la scurt timp se constituie o altă laibot, cu participarea balomirenilor, unde preotul Secreia este sprijinit în demersul său de aceiaşi Moa şi Branga.³⁸

Orăştienilor, datorită propagandei pe care o fac acestei forme de asigurare socială - mai ales prin zările lor *Revista Orăştiei* şi *Bunul Econom* - le sunt solicitate statutele, dar şi îndrumări din Hondol, Mahala (Bucovina), Cugir, Haeg, Brad, Sâmbăta de Sus, Romos, Romoel, Boze, Rângheuşa.³⁹

Încetarea misiunii lui Ioan Moa în redacţia ziarului *Bunul Econom* nu este deloc întâmplătoare. El era purtător la preparativele celor două naştere unei noi gazete în Orăştie - *Libertatea*.

33 V.Orga, *Asociaţionism românesc în Orăştie până la unire*, mss., p.44

34 B.E., II, 1901, nr.40 din 29 sept./12 oct.

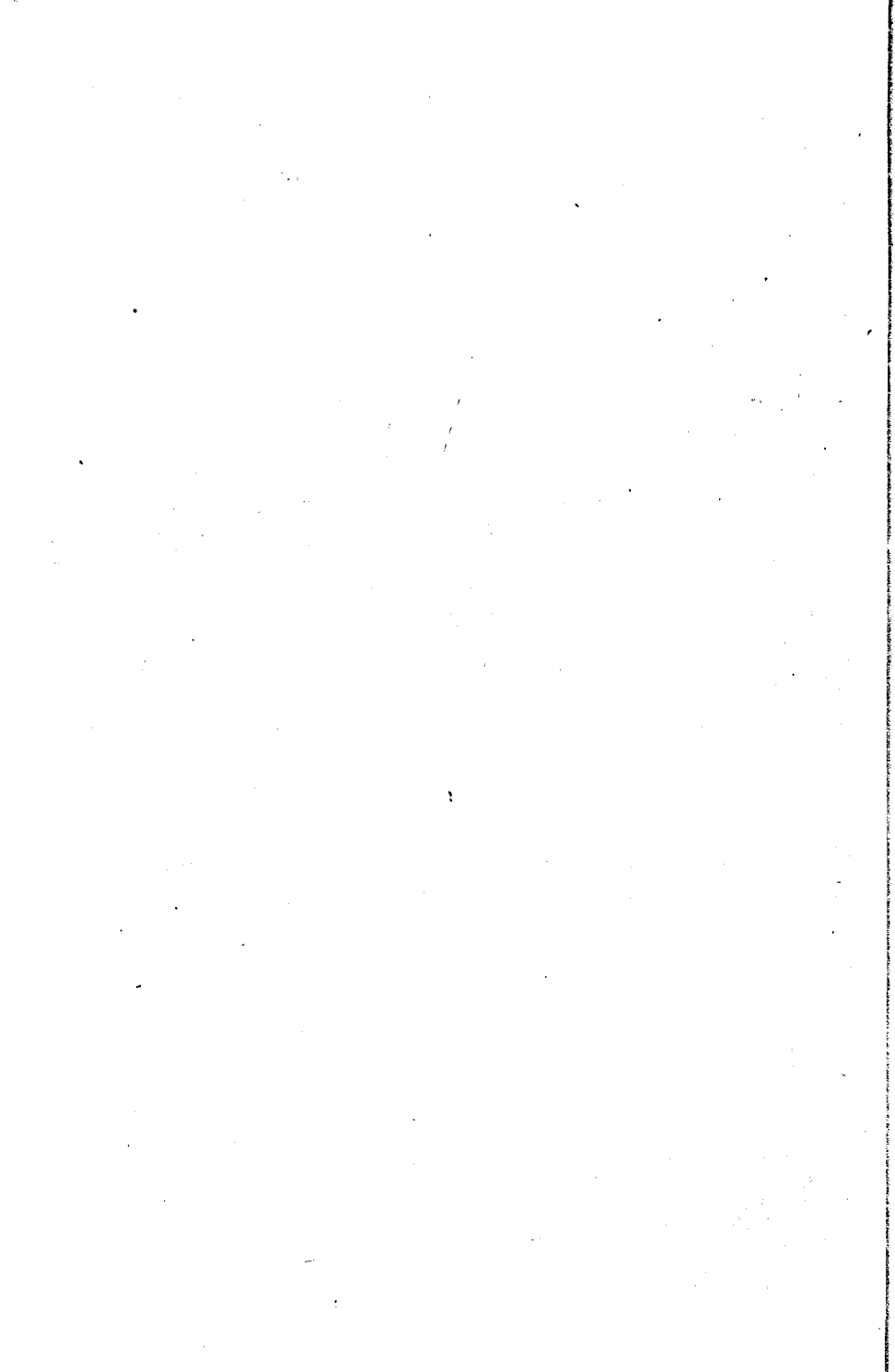
35 *Libertatea*, II, 1903, nr.6 din 8/21 febr.

36 B.E., I, 1900, nr.31 din 29 iul./11 aug.

37 *Ibidem*, nr.40 din 30 sept./13 oct.

38 *Ibidem*, nr.42 din 14/27 oct.

39 *Ibidem* II, 1901, nr.24 din 9/22 iun.

a nu sparge solidaritatea, pozițiile ce reprezintă și teama de un eventual eec în alegeri, care le-ar fi dat o grea lovitură.³

1. Criza grupului de la Orștie. Primii pași spre activism.

Nu în același fel a gândit și acționat dr. Aurel Munteanu din Orștie. Acesta, desprins din mai multe motive din grupul încheșat în jurul "*Ardelenei*" și a dr. Mișu, împreună cu câțiva partizani și-a înființat propriul ziar, sugestiv intitulat *Activitatea*. Ca redactor-responsabil îl avea pe Laurian Berceanu. În plus, alături de aceștia doi se afla și protopopul Vasile Domă. Primul număr va apărea în 5 ianuarie 1901, ca "*foaie politică, economică, socială și literară*". Acest dat ar putea fi considerat punctul de pornire a campaniei pro-activiste în Orștie. De altfel principala preocupare a gazetei a fost lupta acerbă pentru adoptarea activismului parlamentar, ca tactică oficială a PNR.⁴

În editorialul primului număr, intitulat "*Somnul cel de moarte*" se scria: "trebuie să părăsim terenul nelucrării, e ora supremă să ne deșteptăm din somnul cel de moarte, (...) și pînă cu toată rezoluția în luptă, acolo să ne validăm, în parlament, unde zi de zi se aude deviza guvernului: lege, drept, dreptate! și noi tocmai cu această deviză în mînă să pretindem și pentru poporul nostru lege, drept și dreptate!"⁵ Reluarea activității presupunea revizuirea programului de la 1881, prin renunțarea la punctele 1 și 9. În ceea ce privește autonomia Transilvaniei, era considerat un punct idealist, insuficient.⁶

Apariția *Activității* este salutată de *Tribuna Poporului* și *Telegraful Român*, fiind, în schimb, atacat de *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei* și *Drapelul*. În paginile primelor numere sunt înserate scrisori de adeziune, sosite din diferite colțuri ale județului Hunedoara.

Merit menționat aici aprecierea făcută de ziarul ardean la apariția *Activității*, care consideră că e bun activismul, dar crede că e necesară o înțelegere asupra sa într-o conferință. Așa cum era susținut de ziarul orșțian, nu poate să o accepte "pentru că vine în afara partidului".⁷ De altfel *Gazeta*, *Tribuna* și *Drapelul* îi acuză pe activiștii orșțieni mai

3 L. Boia, *Criza PNR...*, p.977

4 I. Ierban, H. Rotche, *op.cit.* (I), p.256

5 *Activitatea*, 1, 1901, nr.] din 5 ian.

6 I. Ierban, *Contribuții...*, p.454

7 *Activitatea*, I, 1901, nr.2 din 17 ian.

ales pentru că acționează împotriva solidarității naționale. Acestea condamnă tonul dur al foii din Orăștie și modul tranșant de a prezenta situația politică, extrem de complexă cu care se confruntau românii din monarhia austro-ungară.⁸

Activitatea acuză frecvent, că pasivismul împiedică participarea maselor românești la viața politică. Pasivismul însuși nefiind o tactică unitară și generală, românii au participat totuși la alegeri, însă în lipsa unor candidați cu program național i-a derutat, făcându-le să cadă pradă demagogiei politice a unor candidați străini de interesele lor. "Nu este aceasta o procedură demoralizatoare pentru părăsitul nostru popor? Unde găsim în această groaznică procedură, școală politică pentru iubitul nostru popor, care să-i deschidă ochii, să-i arate interesele, drepturile lui, să-l lumineze, că cei care îi cerșesc voturile, care îi cumpără încrederea cu bani, nu reprezintă interesele lui, nu reprezintă justele noastre pretențiuni...?"⁹

Poziția ziarului nemulțumește și gruparea din care s-a desprins, pentru că a părăsit tactica impusă de dr.Mihu. Neputând însă să lovească în convingerile liderului orăștian, atacă pe cei din jurul acestuia. Astfel, se menține o stare de încordare în Orăștie, ce seamănă confuzie în rândul populației românești.

În mare măsură este atacat preotul Moța și preocupările sale. Tensiunea se transmite și la nivelul bisericii, căci V.Domșa, partizan al dr.A.Muntean și al politicii promovate de *Activitatea*, urmărea și reclama autorităților bisericești pe subalternul său. "ținta activității mele a fost și este ca să susțin echilibrul păcii și buneii înțelegeri dintre partidele și spiritele agitate ale inteligenței noastre din Orăștie. Aștept ca și colegul meu, părintele Moța să conlucreze (...). Dar cum se vede însă (...), nu numai că nu mă sprijinesc ci încă mă atacă" - scria protopopolul către Consistoriul de la Sibiu.¹⁰ Astfel se ajunge ca enoriașii să se împartă între părerile celor doi, existând și acțiuni ale acestora de a reclama, la rândule, orice abatere de la normele obișnuite ale comunității. Așa se întâmplă, de pildă, când Domșa trimite Consistoriului, plângerea lui Lang Ianos împotriva lui Moța, deși problema era de competența forurilor locale.¹¹

Ziarul orăștian și-a manifestat cu deosebită vigoare opiniile, în 1901, când, exasperați de opoziția "bătrânilor din conducerea PNR, față

⁸ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.257

⁹ *Activitatea*, I, 1901, nr.2 din 17 ian.

¹⁰ APO, 1901, pachet III, doc.nr.682

¹¹ APO, 1901, pach.II, doc.nr.484

de abandonarea pasivității", activiștii din acest oraș au decis ca reprezentantul lor, dr. Aurel Muntean, să participe la alegerile parlamentare, candidând în cercul Orăștie. Într-un apel către alegători, ziarul arăta că se ivea acum prilejul "să alegem în acest cerc un deputat care cu trup și suflet să lupte pentru drepturile și pretențiunile noastre naționale".¹² Ei au pășit pe această cale, convinși că pasivitatea "nu împiedică activitatea parlamentului ungar, ba dimpotrivă îi obleşte calea".¹³

Ocupându-se de campania electorală a proprietarului ei, *Activitatea* a publicat pe larg informații despre modul de desfășurare al alegerilor, despre dreptul de a alege, despre posibilitatea abuzurilor și a falsurilor electorale, făcând totodată o intensă propagandă succeselor obținute în alegeri de sârbi și slovaci, care abandonaseră oficial tactica pasivismului, pentru aceste alegeri.¹⁴

Acuzațiile, în general, dintre activiști și pasiviști se înmulțesc. Așa cum am mai arătat, cel mai adesea era invocat motivul solidarității. Orăștienii răspund acestei acuze, că nu poate fi vorba de solidaritate într-un "organism mort care nu poate funcționa, (...) care n-are dreptul întrunirii libere și căruia nu-i este cu puțință de a aduce concluse noi și de a abroga altele vechi".¹⁵ Astfel înțeleasă solidaritatea, pentru ei nu avea nici o valoare.¹⁶ Se ajunge chiar până acolo încât, convinși că au dreptatea de partea lor, activiștii neagă și aspectele pozitive ale etapei anterioare din mișcarea națională, făcând afirmații nu întotdeauna obiective și atrăgându-și dezaprobarea celor mai lucizi fruntași ai românilor, chiar și din rândurile activiștilor.¹⁷

Datorită faptului că se hotărâse pasivitate pe mai departe, după întâlnirile de la Timișoara și Cluj, cercul local al PNR a cerut tuturor românilor din ținutul Orăștiei să nu participe la vot. Prin urmare, populația românească s-a prezentat în număr redus, ceea ce a făcut ca voturile obținute de dr. Muntean să fie mai puține decât ale candidatului guvernamental.

Șeșecul a dovedit inoportunitatea pasului făcut de A. Muntean, momentul ales fiind nefavorabil, neexistând un program național nou,

¹² *Activitatea*, I, 1901, nr.37 din 19 sept.

¹³ *Activitatea*, I, 1901, nr.19 din

¹⁴ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.257 și I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.457

¹⁵ *Activitatea*, I, 1901, nr.36 din 12 sept.

¹⁶ I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.456

¹⁷ *Ibidem*, p.455

adaptat noilor condiții. S-a mai dovedit, de asemenea, și influența de care se bucura PNR și grupul dr.I.Mihu în ținutul Orăștiei. Totuși experiența va fi exploatată mai târziu, mai ales că se crease deja un precedent prin participarea slovacilor la alegeri, care au trimis 4 deputați (din 13 candidați) în Parlamentul de la Budapesta.

Cei din jurul *Activității* nu s-au lăsat descurajați de eșec. Ei considerau că alegerile au constituit totuși un pas important spre adoptarea activității.¹⁸ Încă de la începutul anului 1902, ziarul nota tot mai insistent și cu satisfacție întărirea curentului activist, arătând că după o perioadă de puternică opoziție a presei naționale, adeptă a tacticii pasiviste, s-a început a se discuta despre o eventuală modificare de tactică.¹⁹

2. Constituirea grupului neoactivist. Apariția ziarului *Libertatea*.

Campania *Activității* și candidatura dr.Muntean, au produs câteva mutații în sistemul politic orăștian. Astfel, dr.Ioan Mihu se retrage de la direcția băncii, devenind președintele Consiliului de conducere. El și-a căutat un vrednic urmaș, dat fiind faptul că acel post reprezenta un instrument important, pentru mișcarea națională și mai ales pentru motivul că banca nu trebuia să ajungă pe mâinile opozanților săi, care ar fi putut să o folosească într-un mod neadecvat. Persoana aleasă era un tânăr avocat, absolvent al Universității din Budapesta, dar care s-a născut la Orăștie: dr.Aurel Vlad. Fiu al lui Claudiu Al.Vlad, senator la magistratura orașului, și nepot după mamă al lui George Barițiu, acesta s-a făcut reamarcant încă din timpul studenției, când s-a implicat alături de Al.Vaida-Voevod, I.Maniu, Elie Dăianu ș.a. în evenimentele ocazionate de procesul *Memorandului*, de *Congresul naționalităților* etc.²⁰ După absolvire, își face stagiul la Hațeg, în cancelaria avocațială a unchiului său, avocatul Mihai Bontescu,²¹ moment în care pătrunde, ca deputat ales, în Adunarea comitatensă. Aici se alătură lui Francisc Hossu Longin și celorlalți fruntași ai românilor. Odată încheiat stagiul de practicant, își va deschide, pentru o scurtă perioadă, birou avocațial la Deva. Energic și înzestrat cu o temeinică pregătire era o soluție foarte bună pentru postul

¹⁸ I.I.Șerban, H.Rotche *op.cit.* (I), p.257

¹⁹ Ibidem, p.258

²⁰ V.Orga, *Aurel Vlad - student la Eudapesta*, în Sargeția, 1998

²¹ D.Demșea, *Dr.Aurel Vlad - note biografice*, în Corvineana, I, 1995, p.198

de director executiv al băncii. Calitățile tânărului Vlad conving acționarii de viabilitatea soluției, fiind ales cu unanimitate.²² Dinamic și cu spirit novator, acesta se impune repede și în clubul politic local, și apoi, reținând atenția Comitetului național al PNR, în urma acțiunii de completare a acestuia este cooptat ca membru.

Ambiționat de campania dr.Muntean și a *Activității*, în toamna anului 1901, Aurel Vlad, cu concursul lui Ioan Moța, trimite frunțașilor din ținut, și la "vreo 30 de amici și cunoscuți (...) pe care îi știa de pe la Universitate, cu inimi românești curate", proiectul unui program de acțiune și propunerea editării unui nou ziar.²³ Iată ce-i răspundea Ilarie Chendi lui Moța: "Vestea ce mi-ai trimis m-a umplut de bucurie. Concentrarea forțelor tinere, în felul cum mi-ai comunicat, era de dorit și are teren frumos de muncă.

Binențeles că mă înscriu cu trup și suflet printre colegii mei de școală și aștept cu neastâmpăr scrisoarea amicului Vlad, de la care, se vede, a emanat ideia (...)

Vlad într'adevăr e indicat să înjghebeze ceva bun. (...) la gazetă o să vă sacrific cu plăcere restul din timpul meu liber. Dar în problema asta o să ne înțelegem pe larg amândoi, căci cred că me vei ține la curent cu toate."²⁴ Cei doi reușesc să obțină sprijinul mai multor personalități, dar mai ales a numeroși tineri și astfel la 1 ianuarie 1902, la Orăștie apare un nou ziar, *Libertatea*.

Ziarul, tipărit la "*Minerva*", îl are ca editor pe Ioan Moța, care până la nr.36 este și redactor-responsabil. De la acest număr, responsabilitatea în fața legii și-o asumă tipograful Ioachim Munteanu.

La programul ziarului și, implicit, al grupului de fondatori au subscris inițial 22 de persoane, la care, pe parcurs, se mai adaugă și alții. Dintre cei mai cunoscuți îi enumerăm pe dr.Victor Bontescu²⁵, dr.Nicolae Comșa,²⁶ dr.Aurel Cosma,²⁷ Il.Chendi,²⁸ dr.Tit Mălaiu,²⁹ dr.Valer

²² Bunul Econom, II, 1901, nr.32 din 4/17 aug.; III, 1902, nr.9 din 8 mart.

²³ Libertatea, XI, 1903, nr.1 din 1/14 ian.

²⁴ Scrisoarea lui Ilarie Chendi către I.Moța (21 nov.1901), pusă la dispoziție de ing.Mircea Vlad

²⁵ Născut în Hunedoara, stabilit în Hațeg, este văr cu A.Vlad (mamele erau surori, fiind fiicele lui G.Barițiu). Cei doi au fost timp de un an și colegi de studii la Budapesta. Vlad a făcut stagiatura în cabinetul avocațial al lui Mihai Bontescu, în timp ce Victor a fost stagiar la Deva în cabinetul lui Fr.Hossu-Longin în aceeași perioadă în care Vlad își deschisese și el cancelarie.

²⁶ Născut în Săliște, urmează medicina la Viena, după care se stabilește în Rășinari. Membru al Societății studențești "România Jună", se implică alături de Maniu, Vaida,

Moldovan,³⁰ dr. Victor Onișor,³¹ dr. Justin Pop,³² dr. Al Vaida Voevod³³ și firește, Vlad și Moța. Dintre semnatari, doar trei nu aveau titlul de doctor. Am subliniat acest amănunt, pentru că la acea vreme, respectivul titlu făcea impresie asupra cercului de cititori, îndeosebi asupra oamenilor simpli.

Apariția foii, care a avut menirea să întărească frontul activist, a fost bine primită de *Tribuna Poporului*, *Activitatea* sau *Telegraful Român*.

Libertatea, spre deosebire de concitadina sa, *Activitatea*, care cerea cu îndârjire renunțarea imediată și necondiționată la vechea tactică și intrarea în activitate, ceea ce nu era în măsură să soluționeze conflictul, mergea pe linia *Tribunei Poporului*, susținând necesitatea convocării grabnice a unei Conferințe naționale a PNR, care să hotărască oficial abandonarea pasivității și revizuirea programului de la 1881.³⁴ Ea milita, așadar, pentru păstrarea neștirbită a solidarității naționale.

În primul editorial, "*Zuvântul nostru program*", se face o analiză amănunțită a situației create în mișcarea națională în perioada crizei PNR și subliniază necesitatea modificării tacticii partidului. Recunoscând - spre deosebire de *Activitatea* - foloasele aduse de lupta națională din momentele de glorie și înțelepciune, noul ziar nu neagă adevărul că, "înăsprirea situațiunii noastre politice este de a se atribui nu numai

Vlad ș.a. în evenimentele prilejuite de procesul Memorandului. Va intra alături de cei trei în Comitetul executiv al partidului cu ocazia completării acestuia.

²⁷ Avocat, stabilit în Timișoara, se implică alături de Vlad, Vaida ș.a. în rezolvarea crizei din partid

²⁸ Absolvent al Institutului Teologic de la Sibiu, perioadă în care a fost coleg și cu Moța, urmează apoi filosofia la Budapesta. În acești ani activează în cadrul Societății studențești "Petru Maior", alături de Maniu și Vlad.

²⁹ Născut în Leș (Năsăud), urmează teologia și pentru o perioadă dreptul la Budapesta și Viena. Se stabilește în Timișoara, perioadă în care se apropie foarte mult de A. Cosma și prin acesta de Vlad.

³⁰ Absolvent al gimnaziului din Blaj și participant la greva elevilor de aici din 1893, va urma din 1894 dreptul la Budapesta, Cluj, după care se stabilește în Turda. Prieten din anii studenției cu Moța, Chendi și Vlad, acesta împărtășește vederile lor în problema activității politice.

³¹ Născut în Zagra (Bistrița-Năsăud), urmează dreptul la Budapesta în aceeași perioadă cu Vlad, alături de care activează în societatea studențească de aici.

³² Născut în Petrind (Turda Arieș), urmează dreptul la Cluj (1894-1898), după care se stabilește la Deva, timp în care păstrează o relație apropiată cu Vlad.

³³ Vezi pentru această perioadă AL. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, 1993

³⁴ I. I. Șerban, H. Rotche, *op. cit.* (I), p. 258

cauzelor externe, ci, poate în măsură mare unor cauze interne provenite din greșeli de tactică".³⁵

Libertatea își face cunoscută intenția de a merge pe linia căutării "modalităților cu ajutorul cărora să vedem din nou pus în funcționare partidul național român".³⁶ Dacă *Activitatea*, prin manifestarea dorinței intrării cu orice preț în activitatea politică, chiar cu riscul spargerii solidarității, și-a atras dezaprobări, chiar și din rândurile activiștilor,³⁷ gazeta editată de Moța și Vlad, a afirmat de la început că va fi aprigă propagatoare în popor "a principiului de activitate viuă", dar că va sta "pe baza comună a singurului program național, și pe baza hotărârilor conferențelor naționale, câtă vreme acelea nu se vor modifica."³⁸

Grupul din jurul *Libertății* pune problema reorganizării mișcării naționale, astfel încât ea să poată sprijini activitatea pe viitor a PNR.

Cei care au semnat acest program și-au asumat și susținerea materială și logistică a foii. Astfel, încă din primele numere vor apare articole semnate de aceștia, fie cu numele întreg, fie folosindu-se de pseudonime (Il.Chendi= Fidelio, I.Moța= Iancu etc) Chendi va avea încă din primul număr o rubrică proprie "*Cronica mea*", în care atinge o gamă largă de probleme, de la critică literară la politică.

Cel mai activ se dovedește a fi Aurel Vlad. Articolele sale sunt centrate pe ideea activismului politic și pe reorganizarea partidului, lansând lozinca "*la oameni noi, arme noi*". El scria că, în condițiile în care însăși existența națională este periclitată, tot românul, indiferent de e tânăr sau bătrân, moderat sau radical, trebuie să lupte pentru "a asigura existența și viitorul naționalității noastre. (...) Partidul nostru național - considera acesta - pentru servirea acestui măreț scop are drept de existență, ear programul lui astfel trebuie întocmit, încât pe lângă promovarea scopului final, să fie pe de o parte realizabil, ear pe de altă parte să fie accesibilă concentrarea tuturor elementelor cinstite".³⁹ Prin urmare el viza prin aceasta punctele 1 și 9 din programul național, sugerând că asemenea deziderate puteau fi foarte greu de realizat.

În condițiile în care nu se recunoștea existența PNR, acțiunile tinerilor de la *Libertatea*, articolele care aduceau mereu în discuție partidul, veneau să anuleze toate speculațiile vehiculate, mai ales în presă,

³⁵ *Libertatea*, I, 1902, nr.1 din 1 ian.

³⁶ *Ibidem*

³⁷ I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.458

³⁸ *Libertatea*, I, 1902, nr.1 din 1 ian.

³⁹ *Ibidem*, nr.3 din 15/28 ian.

nerecunoscând nici o hotărâre de interzicere a forului politic al românilor. Interesantă ni se pare în acest sens afirmația lui Vlad, în Congregația comitatului, că toți membrii români congregaționali sunt în același timp și membrii ai partidului național.⁴⁰ La rândul său, Moța, scria într-un articol că, există partidul, căci "existăm noi miile de membrii ai lui, cari am fost și suntem, ne-am mărturisit și ne mărturisim de membrii ai lui, și toți fii națiunii române din aceste țări sunt și membrii ai acestui partid!" Chiar dacă a suferit "miserii" interne, a stat amorțit, acesta "nu a încetat de a fii..."⁴¹

După salutul și îmbărbătarea venită din partea lui V.Goldiș, va fi publicat un articol intitulat "*Lămuriri*" și semnat de A.Vlad. Acesta afirma că "esența programului, adecă basa națională, nici un român cinstit nu o poate părăsi, fără a deveni trădătorul neamului său."⁴² Deci, ceea ce ei scriu și fac nu trebuie considerată o abatere de la program sau un îndemn la dezbinare, căci "partiđ nou politic nu ne-a trecut prin minte să formăm, dorim însă ca partidul național (...) să caute și să afle modalitatea, prin care adunându-și din nou forțele răslețite, să înceapă o nouă și mai folositoare activitate."⁴³

Într-un articol sugestiv intitulat "*Chestiunea carului înglodat*", dr.Mihu reclama un partid național politic cu revizuirea programului său, dar în afara cadrelor vechi; se solicita, la fel, descoperirea unor căi potrivite de validare a aspirațiilor cu un caracter social-economic și cultural-politic.⁴⁴

Un ecou deosebit a avut atât printre orăștieni, cât mai ales printre ceilalți activiști, scrisoarea dr.Ioan Mihu, adresată unui fondator al *Libertății*,⁴⁵ publicată în numărul din 8 martie 1902. Exprimându-și poziția față de situația existentă în PNR și față de modalitatea soluționării crizei, acesta considera că era necesară revizuirea programului din 1881, în primul rând prin eliminarea punctelor 1 și 9, "având a ne pune întru toate pe baza legilor existente. Căci aceste postulate pot fi foarte frumoase, pot fi foarte bune, ele însă sunt și vor rămâne dorințe ideale, a

⁴⁰ Libertatea, I, 1902, nr.2 din 8/21 ian.

⁴¹ Ibidem

⁴² Ibidem, nr.6 din 5/18 febr.

⁴³ Ibidem

⁴⁴ St.Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților români..* Oradea, 1995, p.45

⁴⁵ Moța ar fi cerut frunzașului orăștian o contribuție, fapt pe care, potrivit spuselor ing.Mircea Vlad, camaradul său și conducătorul grupului nu l-ar fi împărțit pe de-a-ntregul.

căror realizare trece peste puterile de cari noi dispunem...".⁴⁶ Situându-se în afara preocupărilor politice, dr.Mihu se ferește a se pronunța pentru activitate sau pentru pasivitate, cerând numai "să ne facem sama cu exigențele unei politici mai realiste, care ne promite mai bune rezultate efective. Căci dacă autoritățile nu vor respecta legea ori care din cele două căi vor da tot un rezultat nul, dar nu trebuie nici să se facă planuri pe baza ajutorului vreunei puteri străine, căci ar însemna naivitate."⁴⁷

Modificarea programului de la 1881, în concepția liderului de la Orăștie, trebuie să implice și o completare a lui cu "postulate social-politice, agrare și economice, (...) chemate a asigura bună-starea și prosperarea existențelor mici..." Programul ar trebui să pretindă scutirea unui minim de avere de sub contribuție, de sub execuție și vindere; reducerea serviciului militar la doi ani; contribuție progresivă; ajutorarea lucrătorilor. Mihu era de părere că acestea ar prinde ușor la popor, "ar trezi în el interes față de cauză și i-am întări conștiința sa națională." El consideră mai departe, că din program nu pot lipsi revendicări privind biserica și școlile confesionale, toate celelalte instituții culturale, precum și cele economice, presa românească, precum și viața socială în ansamblul ei.⁴⁸

La câteva zile de la publicarea scrisorii lui Mihu, *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei*, *Drapelul*, au declanșat o puternică acțiune împotriva acestuia și a ideilor sale. Arădenii au primit cu satisfacție aceste propuneri.⁴⁹

Deși *Activitatea* se asociază părerilor exprimate de dr.Mihu în scrisoarea sa, grupul din jurul ei se află în evident regres de popularitate. De altfel, aceștia se situează în permanență, după apariția *Libertății* pe o poziție de frondă. Neputând să atace direct grupul, din care s-a desprins cândva, sau pe Mihu -liderul de opinie-, cei din jurul dr.A.Muntean, lovesc în cei mai activi membrii ai acestuia: A.Vlad și I.Moța, care puteau fi considerați, fără teamă de a greși, stâlpii noii acțiuni, prin ceea ce făceau sau scriau.

Un moment de criză mai accentuată a relațiilor dintre cele două grupări, a fost campania pentru alegerea deputatului sinodal (mirean) al protopopiatului Geoagiu, din toamna anului 1902. Această alegere îi aduce față în față pe A.Muntean și A.Vlad, ultimul având câștig de

⁴⁶ Libertatea, I, 1902, nr.11 din 12/25 febr.

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.62

cauză. Înfrânt, Munteanu declanșează un atac împotriva lui Moța, care, în opinia sa, ar fi cutreierat comunele protopopiatului, îndemnând alegătorii să voteze pentru Vlad.⁵⁰ Redactorul *Libertății* este acuzat chiar de șantaj și trafic de influență pe seama băncii "*Ardeleana*". Prin această campanie este vizat indirect și Vlad, director al băncii și beneficiarul campaniei electorale. În plus, Moța este atacat și pentru articolul scris, în termeni laudativi, în *Tribuna Poporului*, despre învingătorul de la Geoagiu.⁵¹ Se pare însă, că protopopul Domșa a făcut la rândul său uz de influența sa, pentru a-l susține pe Muntean.⁵²

Acesta este cel de-al treilea insucces al dr.A.Muntean, după înfrângerea în alegerile parlamentare din 1901, din cercul Orăștie și 1902, de la Ighiu (comitatul Alba Inferioară). Acest șir de insuccese are ca rezultat diminuarea creditului grupului pe care îl reprezenta. Pierzând teren, el declanșează noi atacuri împotriva lui Moța și Vlad, începând cu nr.7/1903 al *Activității*, folosindu-se de acuzele și declarațiile fostului redactor-responsabil de la *Libertatea*, Ioachim Munteanu.

Așa după cum am mai arătat, pe de altă parte superiorul său bisericesc, protopopul Domșa, continuă să se plângă ierarhilor de la Sibiu despre atitudinea avută de Moța, care "considerând acum poziția sa de sine stătătoare aici în Orăștie ca jurnalist, agent de asigurare, membru în comitetul parohial, dar totodată preot carele încă prin purtările sale nu și-a câștigat încrederea protopopului său."⁵³ Domșa se plânge de refuzul acestuia de a sluji în biserică și în alte zile decât cele care îi revin după programare.⁵⁴ Ca răspuns, probabil, la aceste șicane la care este supus, Moța, împreună cu o parte a comitetului parohial se opun completării de salariu solicitate de superiorul său. Domșa se plânge la Consistoriu că aceștia "ațâță spiritele oamenilor neorientați asupra protopopului și o face ca neînțelegerile să crească pe calea aceasta, pentru ca ei să poată lucra în liniște pe calea ce le convine."⁵⁵ Problemele ce se nasc în sânul bisericii ortodoxe, ca urmare a neînțelegerilor dintre cei doi, vor ajunge în paginile ziarelor orăștiene.⁵⁶

⁵⁰ *Activitatea*, II, 1902, nr.42 din 30 oct.

⁵¹ *Ibidem*, nr.45 din 20 nov.

⁵² APO, 1902, doc.nr.103

⁵³ APO, 1901, pach.I, doc.nr.9

⁵⁴ *Ibidem*

⁵⁵ *Loc.cit.*, 1900, pach.III, doc.nr.615

⁵⁶ *Loc.cit.*, 1902, pach.I, doc.nr.388

Succesul *Libertății*, noul suflu adus de tânărul dr. Aurel Vlad în gruparea de la Orăștie, îl face pe dr. Mișu să-și reia locul în rândul intelectualilor orăștieni. El este ales, din nou, director al *Casinei române*. Noul comitet, format din aderenții celor doi, printre care și Moța, în calitate de bibliotecar, a scos acest așezământ de sub direcția și influența lui Muntean și Domșa.

3. Triumful de la Dobra.

Momentul decisiv al "concrenței" dintre cele două grupări, care a marcat destinul viitor al amândurora, a fost alegerea pentru deputat din cercul Dobra, rămas vacant după decesul titularului, dr. Lázár Árpád.

Moartea dr. Ioan Rațiu, președintele PNR și liderul grupării pasiviste, în decembrie 1902, a înlăturat o piedică din calea activiștilor, deschizându-le posibilitatea de a se impune. Organizația partidului național din comitatul Arad, proclamă în martie 1903, ca tactică oficială activitatea.⁵⁷ Măsura a fost bine primită la toate nivelele mișcării naționale. Totuși, comitetul executiv nu se învoiește a decreta abandonarea tacticii vechi. Partizanii acestei orientări mai primesc o lovitură: *Tribuna* (Sibiu) este nevoită să-și înceteze apariția în aprilie 1903. Ca urmare, la scurt timp, *Tribuna Poporului* își ia numele de *Tribuna*.⁵⁸

În aceste condiții, Aurel Vlad, el însuși membru al comitetului executiv al partidului, exasperat de refuzul conservatorilor din comitet, de a-și da acceptul pentru activitatea politică a partidului, își depune candidatura pentru mandatul rămas vacant din cercul electoral Dobra. Surprinzător, alături de candidatul guvernamental, dr. Farkas, Vlad îl are contracandidat și pe A. Muntean. Situația părea foarte delicată, Munteanu, prin candidaturile sale la celelalte două alegeri, devenise foarte cunoscut. El miza pe faptul că, cerându-se, în numele partidului, participarea la vot a tuturor românilor, șansele sale ar putea crește, având în față pe mai tânărul Aurel Vlad. Pasul făcut de acesta a fost aspru criticat de către ambele tabere, atât de activiști cât și de pasiviști.

Dacă pasiviștii din conducerea PNR au condamnat hotărârea ambilor candidați români, acuzându-i că au trădat partidul și programul național, atitudinea presei a fost diferită. *Tribuna Poporului* (devenită

⁵⁷ I. Ișerban, *Contribuții...*, p. 460 și L. Boia, *Criza PNR...*, p. 981

⁵⁸ L. Boia, *Criza PNR...*, p. 980

Tribuna) din Arad și-a pus la dispoziție toate posibilitățile de ajutor pentru Vlad. Prin I.Russu Șirianu, Ciorogaru și Mangra, i se face acestuia o largă publicitate. La adunarea electorală ținută la Dobra, în care candidatul naționalist și-a prezentat programul, au participat alături de cei peste 1000 de țărani și fruntașii grupului activist din Arad. Candidatura tânărului orăștian, posibilitatea victoriei, trebuia să demonstreze adeptilor activismului forța cauzei pentru care ei luptau, precum și stadiul la care ajunsese neoactivismul.⁵⁹

Trebuie făcută sublinierea că, A.Vlad participa la alegeri pe program național. El declarase că renunță la punctele 1 și 9 din programul partidului.⁶⁰ Acest lucru nu scapă *Erapelului* (Lugoj), care scria că "dr.Muntean a rupt-o și cu partidul și cu programul național, pășind de candidat la invitația unui grup de alegători fără deosebire de naționalitate." Ziarul, de "orientare" pasivistă, aprecia ca pozitiv faptul că dr.Vlad, "deși s-a rupt de partid, nu a părăsit programul național!"⁶¹

Într-un articol justificativ, "*Alea jacta est*", Vlad "sincer convins" scria că va milita din toate puterile pentru triumful activismului, nutrind că îi va convinge și pe cei "lași la frunte și la spate, și pe cei ceva mai coțți la cap, -decât suntem noi tinerii- că aceasta e unica cale pentru a ieși din impas. Dintre două rele am ales pe cel mai mic. Incontestabil, frângerea solidarității este un rău, dar zace un rău și mai mare în aceea dacă dormim și stăm cu toții în nepăsare!"⁶² El afirmă că atunci când s-a decis să candideze cu program național, s-a consultat cu mai mulți "soți de principii și fondatori ai *Libertății*, cari cu toți au aprobat și consimțit la aceasta."⁶³

Libertatea face o zgomotoasă campanie electorală publicând articole semnate de fruntași politici români, favorabile inițiativei lui Vlad. Ziarul încearcă să facă o paralelă între ceea ce înseamnă pasivism și activism: "pasivist înseamnă să șezi comod, iubește-ți pielea proprie, scutește-ți-o, dă din când în când câte un articol în cutare gazetă, și bate-te în piept, între de-ai noștri că ești naționalist și pace. Activist însă: îndrăznește să te prinzi de coarne cu o întreagă administrație încrezută, stricată, necunosătoare de granițe în apărarea hegemoniei celor ce au creat-o, ostenește-te, aleargă, expune-te, cheltuiește bani și nervi, dă suflet

⁵⁹ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.63

⁶⁰ L.Boia, *Criza PNR...*, p.981

⁶¹ După *Libertatea*, II, 1903, nr.21 din 24 iun./7 iulie

⁶² *Libertatea*, II, 1903, nr.20 din 17/30 iun.

⁶³ *Ibidem*, nr.21 din 24 iun./7 iul.

din sufletul tău poporului și nu te speria de nici un pericol!..."⁶⁴ I.Moța scria, apărându-l pe Vlad, că "solidaritatea noastră în nelucrare, e o nenorocire națională și cei ce vor sparge-o pășind independenți pentru a forma un partid de acțiune și de viață, vor fi adevărații mântuitori ai poporului nostru din amărârea acuzi lașă, în care zacem! Căci așa cum suntem, nu mai facem trei parale."⁶⁵

Deznodământul acestei încercări l-a umplut pe dr.Aurel Vlad de succes. El a reușit să-i învingă pe cei doi contracandidați. Succesul va dezlănțui un imens entuziasm în rândurile activiștilor. Această reușită este materializarea unei afirmații făcute cu ceva timp înainte: "politician în sensul adevărat al cuvântului, poate fi numai acela care între împrejurările date și ținând cont de forțele disponibile, află cea mai potrivită modalitate să câștige cât mai mult, promovând astfel realizarea scopului final."⁶⁶

Libertatea scria după aflarea rezultatului că această victorie e "biruința adevărului că poporul nostru a ajuns deja la atâta conștiință de sine, ca să poți porni cu el la luptă..."⁶⁷ În momentul victoriei, Vlad a fost dus "în triumf, pe umerii mulțimii, în piață, unde i s-au făcut ovațiuni colosale. Erau beți de însuflețire peste 2000 de români, care umpleau piața și stradele, cu crengi verzi de stejar în mâini."⁶⁸ Această manifestare a bucuriei, nu era altceva decât expresia percepției de către poporul de rând a importanței acestei victorii.

Încurajați de această reușită, activiștii văd, cu toate defectele legii electorale, posibilitatea de a trimite la primele alegeri parlamentare 10-15 deputați la Budapesta. Se pune la cale organizarea unei Conferințe naționale care să proclame activitatea pe toată linia.⁶⁹

Foiaia orăștiană își continuă campania de convingere a opiniei publice că dr.Vlad nu este un spărgător al solidarității partidului sau un trădător al programului național. Continuând să publice articolele sale, ziarul face și ample relatări despre activitatea acestuia în Parlament, reproducând cuvântările sau declarațiile sale. Toate acestea erau necesare pentru a dezminții acuzațiile pe care continuau să i le aducă pasiviștii, potrivit cărora "activiștii vor să întemeieze un partid guvernamental, sau că vor să dezarmeze în fața guvernului Tisza..."⁷⁰ Era necesar ca masele românești să fie convinse că atât gruparea din jurul *Libertății*, cât și

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ Ibidem, nr.37 din 12/26 sept.

⁶⁶ Ibidem, I, 1902, nr.6 din 5/19 febr.

⁶⁷ Ibidem, II, 1903, nr.31 din 2/15 aug.

⁶⁸ Ibidem, nr.21 din 24 iun./7 iul.

⁶⁹ L.Boia. *Criza PNR...*, p.981

⁷⁰ *Libertatea*, III, 1904, nr.2 din 10/24 ian.

întreaga tabără activistă considera că "o conlucrare sau sprijinire a partidului guvernamental, ar fi nu numai în contra demnității naționale, dar ar fi egală cu trădarea tuturor intereselor vitale ale neamului."⁷¹ Lămuritoare a fost și declarația lui Vlad din discursul inaugural, rostit în Parlament, la 8 iulie 1903, când a spus că este singurul deputat al PNR, dar că după primele alegeri vor fi 18-20.⁷²

4. Contribuția orăștienilor la reorganizarea PNR.

Întetindu-și campania proactivistă, gazeta orăștiană este considerată de autorități ca fiind un factor de creștere a agitației ce i-a cuprins pe români după reușita lui Vlad.⁷³ Această efervescentă s-a prelungit și în anul 1904, când s-a lansat practic acțiunea de organizare a circumscripțiilor electorale. După Adunarea generală a *Astrei*, din septembrie 1904, ce a avut loc la Timișoara, când Vlad a lansat sugestia de participare la viitoarele alegeri, acesta face un turneu electoral prin județul Caraș Severin. El depune eforturi pentru a-i convinge pe românii de aici, să abandoneze pasivismul. A făcut totodată și critici la adresa politicii guvernului față de naționalități.⁷⁴

Presă activistă insistă în răspândirea ideii necesității rezolvării urgente a crizei PNR și pentru schimbarea "metodelor de lucru învechite". Pentru aceasta era necesară convocarea forului suprem al mișcării naționale, care să discute, cum se exprima dr. Mihu, încă din 1902, "în bună înțelegere și dragoste frățească măsurile ce ar fi a se lua pentru a porni odată într-o direcțiune oarecare carul înglodat al partidului național."⁷⁵

În anul 1904, I. Mihu și A. Vlad se deplasează tot mai des la Arad, cu diferite ocazii, strângând legăturile cu gruparea arădeană. Neoactiviștii orăștieni ajung, după aceste evenimente în fruntea noului curent.⁷⁶ Organizarea unei Conferințe naționale era inevitabilă. În 29 decembrie 1904, activiștii lansează convocarea acesteia, pentru data de 10 ianuarie 1905. Momentul era potrivit și pentru faptul că în acea perioadă fusese

⁷¹ Ibidem, nr.1 din 3/17 ian.

⁷² L. Maior, *Mișcarea națională.....*, p.65

⁷³ Ibidem, p.64

⁷⁴ Ibidem, p.65

⁷⁵ I. Mihu, *Spicuri....*, p.XXVI

⁷⁶ L. Maior, *Mișcarea națională.....*, p.66

decretată campanie electorală pentru alegeri parlamentare, și astfel puteau avea loc adunări și întruniri cu caracter politic.⁷⁷

În aceste condiții, *Libertatea* lasă să se întrevadă prin articolele publicate, pe de o parte satisfacția față de apropiata izbândă a noii orientări politice, iar pe de altă parte mulțumirea de a fi contribuit la această victorie, și prin aceasta, la canalizarea mișcării naționale pe noul făgaș, pe care întreaga națiune o dorea mai eficientă și mai potrivită scopurilor și intereselor sale.⁷⁸ *Libertatea* prin articolele publicate a scos mereu în evidență gravele implicații ce decurgeau din starea de criză a partidului, în condițiile intensificării oprimării sociale și naționale. PNR prin pasivitatea sa ar fi putut ajunge în situația de a rămâne în afara problemelor complexe ale acelei epoci, ceea ce implicit ducea la îndepărtarea sa de cerințele concrete ale luptei naționale.⁷⁹

În vederea unei acțiuni mai ample se preconizase înființarea unui mare ziar românesc "de zi" (cotidian), "un ziar de gust, care va mulțumi toate așteptările", la Orăștie. Acesta urma să fie înființat pe baze largi și tari, "în serviciul luptelor activiste". Inițiativa îi aparținea lui A.Vlad și îi avea în vedere pentru a intra în redacție pe Teodor Păcățianu, Il.Chendi, O.Goga, Em.Novacovici, Vasile E.Moldovan, I.Moța, Valer Moldovan. Au fost contactați pentru corespondențe Al.Ciura (Simin), I.Lupaș, Tăslăuan ș.a. Planurile erau mari, căci se intenționa susținerea unor tineri (Goga, V.E.Moldovan) la studii de jurnalistică la Berna sau Paris.⁸⁰

Campaniei declanșate în decembrie 1904 de *Libertatea*, în vederea pregătirii Conferinței, i s-a alăturat și concitadina sa *Activitatea*. Totuși, aceasta din urmă nu a putut recupera terenul pierdut în urma eșecurilor liderului de opinie a grupului din jurul ei. Atitudinea pe care cei din mișcarea națională au adoptat-o față de gestul de a-l concura pe Vlad la Dobra, nu a putut fi schimbat de declarațiile ulterioare alegerilor. În 5 ianuarie 1905, grupul lui A.Munteanu hotărăște încetarea apariției ziarului, motivându-și gestul astfel: "Acum, după ce chiar cei chemați încă se mișcă pentru inaugurarea vădită pe față a unei ere noi, profesată de noi în răstimp de 4 ani și acum, după ce chiar aici s-a înființat o foaie cu numele *Libertatea*, care pe față propagă pe mai departe și intensiv

⁷⁷ St.Mândruț, *op.cit.*, p.69

⁷⁸ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.* (I), p.260

⁷⁹ I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.462

⁸⁰ Scrisoarea lui Vasile E.Moldovan către O.Goga, (Cluj, 19 aug.1904), cf. *Octavian Goga în corespondență*, vol.II, ediție îngrijită de M.Bordeianu și Șt.Lemny, București, 1983, p.328

vederile noastre (...) am aflat cu cale a sista edarea foii noastre cu acest număr."⁸¹

Libertatea, a publicat un amplu articol semnat de T.Mihali, A.Vlad și Al.Vaida-Voevod, în numărul său din 25 decembrie (7 ianuarie) 1904. În acest articol erau analizate ideile programatice care urmau a fi propuse spre dezbatere Conferinței, din partea activiștilor.⁸² Este semnificativ, atât pentru grupul neoactivist de la Orăștie, cât și pentru tânăra generație în ansamblul ei faptul că I.Maniu, A.Vlad, Al.Vaida și N.Comșa au fost însărcinați de către comitetul executiv cu elaborarea programului și statutului de reorganizare a PNR.

Imobilitatea formulei în care exista partidul, dar și greutatea create de autorități a împiedicat buna desfășurare a alegerilor pentru reprezentanții la Conferință. Aceste alegeri s-au făcut în cercuri restrânse și doar în parte din cercurile electorale. Dovadă și participarea redusă: 97 reprezentanți, față de 300 de delegați, câți au fost la ultima Conferință a partidului în iulie 1893.⁸³

Dintre cei 97 de reprezentanți prezenți la Sibiu, în 10 ianuarie, Hunedoara avea 11, mai puțin decât comitatul Sibiu (16) și Arad (13), dar mai mult decât celelalte comitate.⁸⁴

Situația era clară pentru toată lumea, în Comitetul executiv marea majoritate opta pentru noua orientare, iar dintre ceilalți doar câțiva se mențineau pe vechile poziții.⁸⁵ De altfel votul a fost foarte clar, (79-12) în favoarea activismului politic. În ceea ce privește programul, s-a hotărât menținerea celui din 1881, cu precizarea că era necesară întregirea lui, în sensul dezvoltării în scopul asigurării existenței și libertății naționale.⁸⁶

În realitate, programul a pierdut punctele 1 și 9, o dată cu acceptarea activismului. Se ștergeau astfel și diferențele între Transilvania propriu-zisă și celelalte provincii locuite de români: Banat, Crișana, Maramureș.⁸⁷

În același timp se pune accent pe votul universal și secret, care însemna o posibilitate de schimbare a evoluției politice. Se crea, de asemenea, reglementarea prin lege a dreptului de întrunire și asociere. Pe lângă acestea se pune problema reformei impozitelor, stabilirea impozitului progresiv, împrăștierea țărănilor prin vinderea în condiții

⁸¹ Activitatea, IV, 1904, nr.52 din 6 ian. 1905 (n.)

⁸² I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.463

⁸³ L.Boia, *Criza FNR...*, p.982

⁸⁴ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.71

⁸⁵ T.V.Păcățianu, *Cartea de aur*, vol.VII, p.165

⁸⁶ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.71 și T.V.Păcățianu, op.cit., p.165

⁸⁷ L.Boia, *Criza FNR...*, p.982

favorabile a moșilor statului, asigurări sociale pentru muncitori. Erau păstrate vechile puncte referitoare la biserică, limbă și învățământ.⁸⁸

Actul final al Conferinței naționale de la Sibiu a fost marcat de alegerea unui comitet executiv electoral, compus din 16 membri, într-o compoziție socială definitivă pentru avansul partizanilor activismului: 9 avocați, 4 proprietari funciari, un medic (N.Comșa), un preot (V.Lucaciu), un protopop (V.Damian). În ședința de lucru din 11 ian 1905 a fost desemnată comisia permanentă, cu sediul la Orăștie, însărcinată cu redactarea apelului către electoratul român și cu desemnarea celor 28-30 de candidați oficiali ai partidului, pentru cercurile electorale desemnate în comitate: Alba-2; Arad-6; Făgăraș-2; Hunedoara-5; Caraș Severin-2; Timiș-2; Turda Arieș-1; Sibiu-3; Solnoc Dobâca-3; Sălaj-1; Sătmar-2.

Preambulul apelului lansat către alegătorii români, redactat de Victor Bontescu, Vasile Lucaciu și Al.Vaida-Voevod, motiva contextul intern existent drept favorabil pentru desfășurarea acțiunilor parlamentare și atrăgea atenția asupra atitudinii populației și candidaților în campania electorală. Dr.Aurel Vlad devenise un personaj cheie în aceste momente.⁸⁹

A fost stabilită lista celor 27 de candidați ai partidului și au fost nominalizate cele 34-35 de cercuri care puteau oferi candidaților șanse de victorie. Numărul acestora a suferit mai multe modificări până în final. Redăm aici doar candidaturile membrilor grupului neoactivist de la Orăștie: dr.A.Vlad (Radna - unde îl înlocuia pe V.Lucaciu, Dobra, Deva, Orăștie), dr.Al. Vaida Voevod (Ighiu), dr.Gavril Suci (Hațeg), dr.V.Bontescu (Orăștie/ la alegere cu dr.Mihu), dr.Zosim Chirtop (Trascăuș - înlocuindu-l pe V.Fodor), N.Comșa (Cristian), G.Adam (Bicicherecul Mic), Aurel Olteanu (Moravița), A.Cosma (Ocna Sibiului), O.Vasu (Arpaș) și I.Maniu (Vinț).

Din totalul de candidați propuși doar 8 au ieșit învingători (V.Damian la Baia de Criș, T.Mihalyi la Ileana Mare, A.Vlad la Orăștie, Ioan Suci la Boroșineu, Ioan Russu Șirianu la Chișineu, Șt.Cicio Pop la Șiria, A.Novacu la Sasca Montană, N.Comșa la Cristian) Dar numărul românilor prezenți în Parlamentul de la Budapesta era dublu, căci alți 8 au intrat pe listele partidului condus de Tisza István.

Criza internă din Ungaria, acutizată deja în preajma alegerilor, fusese continuată de coaliție împotriva regimului Tisza și a Vienei în legătură cu problemele considerate nerezolvate, dar stringente totuși

⁸⁸ Ibidem și L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.72

⁸⁹ St.Mândruț, *op.cit.*, p.74

pentru preluarea puterii: bancă națională, teritoriul vamal independent, limba maghiară în comanda armatei comune. Conexate seriei de tratative tergiversate în timp, dintre Împărat și reprezentanții coaliției, pachetul de chestiuni în discuție obligase pe deputații naționalităților să-și exprime punctul de vedere. Într-un atare context își vor desfășura activitatea cei 8 deputați naționali, alături de care vor veni și unul sârb (Ljubomir Pavlovici și slovacul Milan Hodza. Ei vor pune bazele Clubului parlamentar al naționalităților, care va fi prezidat de T.Mihalyi.⁹⁰

Criza internă ungară, disputele cu Viena, nesoluționarea "problemei naționale", situația externă a Austro-Ungariei conduc la o nouă criză guvernamentală care își găsește soluția în noi alegeri parlamentare. Fixate pentru perioada 25 aprilie - 8 mai 1906, campania electorală a avut ca rezultat victoria în alegeri a unui număr de 14 deputați naționali ai românilor (V.Lucaciuc va fi ales pe un loc vacant în 1907).

Mandatele câștigate urmau să acopere ciclul parlamentar 1906-1910. În aceste condiții A.Vlad devenea cel mai vechi parlamentar român. Nu ne vom opri însă asupra activității acestora.

Ca și până acum, *Libertatea* nu a fost doar o tribună a afirmării unei credințe sau strategii politice, ea și-a îndreptat atenția și spre problemele economice și mai ales sociale ale mișcării naționale. Urmărind activitatea din Parlamentul maghiar a deputaților români, foaia orăștiană face ample relatări și de la întâlnirile și adunările aleșilor românilor sau ale altor fruntași, în diferite locuri ale Transilvaniei cu populația românească.

La fel ca și celelalte ziare românești, și acesta se ridică împotriva legilor de maghiarizare a învățământului, a intenției de înființare abuzivă a episcopiei catolice de Hajdudorog și anexarea la aceasta a peste 100 de sate românești, sau ia atitudine la intervenția brutală a autorităților împotriva greviștilor de la căile ferate din Ungaria și Transilvania ori împotriva manifestației de la Aleșd.⁹¹ Ziarul reia mai vechea temă, devenită nu doar actuală ci și o problemă stringentă - maghiarizarea numelor de localități: "țeara se află în cea mai grozavă criză economică, o mare parte a țăranilor nu are ce mânca, vitele pier de foame și minunatul nostru ministru (Tisza István-n.n.) se ocupă ca comunele românești, nemțești, adică peste tot cele nemaghiare, să capete cât mai iute numiri ungurești".⁹²

⁹⁰ Ibidem, p.84

⁹¹ I.I.Șerban, *Contribuții...*, p.462

⁹² *Libertatea*, III, 1904, nr.35 din 29 aug./10 sept.

Erau abordate, într-o măsură identică, nu doar debaterile Parlamentului, ci și ale Congregației comitatului sau a reprezentanței orașului Orăștie.

Deși până în 1906 *Bunul Econom* încă mai apare, *Libertatea* nu este lipsită de informații despre activitatea *Reuniunii economice*, despre adunările pe care aceasta le organizează sau despre ofertele materiale pe care le face agronomilor români. De asemenea, nu lipsesc informațiile și relatările despre viața culturală, nu doar a Orăștiei, ci a întregului comitat și chiar din comitatele vecine.

Un loc aparte îl ocupă știrile, relatările cu privire la evenimentele din Româniă, ori cele în care sunt implicate dinastia sau statul român. Nu este scăpată nici o ocazie de a arăta rolul și locul ocupat în noile condiții de Regatul român, atenția pe care marile puteri sau micile state vecine o acordă înfloritorului stat.

Cu ocazia Expoziției organizate la București în 1906, redacția oraștitană acordă un larg spațiu manifestațiilor prilejuite de acest eveniment, ca "o sărbătoare uriașă a unui neam întreg" și ca un fericit prilej pentru "vizita fraților mai mici la fratele mai mare."⁹³ Numărul mare al românilor, din provinciile înstrăinate, care au luat drumul Bucureștilor, cu această ocazie, a prilejuit o manifestare indirectă a dorinței tuturor românilor de a fi împreună. *Libertatea* scria cu îndrăzneală, că s-a vorbit în acele zile de clipa apropiată când "hotarele nu vor mai despărți ramurile națiunii române, realizându-se idealul național", România fiind văzută ca "patria tuturor românilor deopotrivă", al căror țel suprem era "înfăptuirea națiunii române mari".⁹⁴

Treptat, rândurile din jurul *Libertății* încep să se rărească, invers proporțional cu creșterea numărului cititorilor. Victoria liniei activiste în partid, face ca ideile pe care le propagau doar 2-3 ziare înainte, să fie îmbrățișate de toate, ca politică oficială. Fondatorii ziarului își găsesc locul de activitate și de exprimare la diferite nivele ale mișcării naționale. Succesul obținut după 1905 în alegeri, i-a dus pe o parte dintre ei departe de locul unde s-a zămislit planurile de viitor ale mișcării naționale. Astfel a ajuns *Libertatea* părăsită de cei care au creat-o și pe care i-a slujit, ajutându-i să ajungă în vârtoarea luptei naționale. Anul 1908 va fi un an de hotar pentru aceasta, după cum vom vedea mai departe.

⁹³ Ibidem, V, 1906, nr.37 din 2/15 sept.

⁹⁴ După I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*, p.261

IOAN MOȚA ȘI PRESA POPORALĂ

1. Proprietar și editor al *Libertății*.

Am putea stabili pentru *Libertatea*, trei etape distincte în existența sa. O primă etapă ar fi încadrată între anii 1902-1908. Această perioadă se caracterizează prin mai multe aspecte: sarcina editării ei îi aparține lui Moța, care a fondat-o împreună cu dr. Aurel Vlad, cel care a avut inițiativa acestei "cu puțință, ba de trebuință" întreprindere politică.¹ Cei care au subscris public programului, dar și alții care l-au aprobat într-un fel sau altul, au susținut orientarea activistă a *Libertății*. După cum am văzut, nu puține au fost atitudinile contra acestei porniri. Foaia a fost însă de un mare folos celor care s-au grupat în jurul său, pentru a impune în mișcarea națională linia activismului politic. Pentru început, gazeta era scoasă pe cheltuiala unora dintre fondatorii ei, fiind chiar mai ieftină decât concitadina sa, *Activitatea*, care apărea deja de un an. Din primele numere s-au răspândit exemplare gratuit, la preoți și învățători.² Cei care semnau în paginile *Libertății*, o făceau fără pretenții materiale. Mai mult redactarea și administrația au stat în sarcina unui singur om, Ioan Moța, care era plătit cu 60 cor./lună, în timp ce alte ziare plăteau pentru aceleași funcții în total 200-500 cor./lună.³

Pentru a ușura cheltuielile cu tipărirea foii și datorită unor neînțelegeri cu "*Minerva*", patru dintre fondatori (Moța, Vlad, Romul Dobo și I.I. Vulcu⁴), pun pe picioare o tipografie proprie - "*Tipografia Nouă*". Aceasta permitea tipărirea cu jumătate de preț a ziarului și în plus dădea posibilitatea realizării unor venituri suplimentare din tipărirea diverselor materiale solicitate de public.

Totuși, în primii ani abonamentele au fost extrem de puține. Dacă în 1902 acestea atingeau 700, în anul următor ele au crescut la 800. Evenimentele în care a fost implicată, în cel de-al doilea an al existenței sale (alegerile de la Dobra; procesul de presă al lui Moța) au atras atenția publicului cititor, astfel că în 1904 a ajuns la 1.100 exemplare tiraj. Deși

¹ *Libertatea*, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

² L. Maior, *Mișcarea națională...*, p.63

³ *Libertatea*, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

⁴ Conf. ing. M. Vlad, convorbirea din oct. 1997

nu-și crease o situație financiară solidă, mergând chiar în pierdere, Moța scoate pe riscul său un adaus literar-ilustrat: *Foaie Interesantă*, "dând-o abonaților *Libertății*, cu numai 1 cor./an." Împreună cele două foi puteau fi abonate cu 5 cor./an.⁵

După ce PNR a reușit să trimită un număr de 14 deputați, cu ocazia alegerilor din 1906, și cei mai mulți dintre fondatorii *Libertății* au fost angrenați în diferite acțiuni politice sau organizatorice, sarcina de editare și redactare a ziarului a rămas în întregime pe seama lui Moța. Acesta începe să o transforme într-o foaie poporală, fără a părăsi vechea linie de conduită politică. *Libertatea* va scrie despre aceleași probleme însă într-o "limbă ușoară poporală făcând-o prin aceasta să străbată în cercuri cât mai largi în masele țărănești!"⁶ În al VI-lea an de apariție, ziarul avea 4.000 de abonați, la care se mai adăugau încă 1.000 de exemplare vândute "cu numărul".⁷ Astfel a contribuit ziarul orăștian la "trezirea poporului la știința de sine și la mândrie națională, lucru de care avem, pentru viitorul mers al trebilor naționale, lipsa cea mai mare".⁸

Începând cu anul 1908 putem considera trecerea ziarului într-o nouă perioadă a existenței sale, care durează, apreciem noi, până la Unire. Cea de-a treia etapă urmând să se întindă pe toată perioada interbelică, având să capete alte caracteristici, pe care vom încerca să le arătăm la timpul potrivit.

Pentru prima etapă, cel mai important proces a fost cel intentat lui Ioan Moța pentru articolul "*A murit Matya și cu el dreptatea*", scris în preajma dezvelirii statuii marelui rege la Cluj (1902). Procesul a avut loc însă pe data de 3/16 mai 1903, zi cu importantă semnificație istorică pentru mișcarea națională, și s-a desfășurat la Cluj, acolo unde cu aproape un deceniu în urmă a răsunat și verdictul în procesul *Memorandului*. În acest proces Moța a fost apărat de dr.A.Vlad, comportarea amândorora fiind la înălțimea sarcinilor ce și le-au asumat când au pornit la drum în 1902. În timpul procesului, inculpatul a cerut "tălmaci", deși cunoștea limba maghiară, refuzând să o vorbească. Ziarul *Ujság*, scria referitor la această atitudine: "în purtarea lui s-a manifestat acea aroganță fără pereche, pe care în timpul din urmă o vedem adeseori la agitatorii români. Atacă fără cruțare unitatea noastră de acțiune și de neam, tăbărește asupra

⁵ I.Moța, *op.cit.*, p.33

⁶ *Ibidem.*, p.30

⁷ *Libertatea*, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

⁸ *Ibidem*

legilor noastre. E un adevărat tip de agitator român de rea credință.⁹ La un moment dat Moța, nemulțumit de traducerea făcută de translator îl corectează, ceea ce îl face pe judecător să îl întrebe de ce nu folosește limba maghiară dacă o cunoaște așa bine. Acesta va răspunde că, "voesc să mă folosesc de dreptul limbii materne, dar nici nu știu atâta ungurește cât să mă pot exprima..."¹⁰ Deși Moța neagă intenția de a agita împotriva națiunii maghiare, dovadă că nu exista nici un paragraf incriminator, el recunoaște că a criticat stările de lucruri existente comparându-le cu idealul dreptății lui Mátyás, "atingând pe dușmanii dreptății". Verdictul a însemnat un an temniță, 1000 coroane amendă și plata speșelor de judecată, pentru agitație și preamărirea celor condamnați în procesul *Memorandului*.¹¹ Astfel s-au împlinit cele spuse de dr. Amos Frâncu înainte de proces: "Frate, nu te aștepta la puțin! Dumneata vei fi aspru pedepsit, căci asupra Dumneatale au venit la Cluj rapoarte cari te-au prezentat teribil de periculos..."¹² Ziarele maghiare, *Elenzék* și *Kolozsvár friss Ujság*, salută aspra sentință, constantând totodată numărul mare de români veniți la proces.¹³

Libertatea, prin redactorul responsabil din acea perioadă, Ioan V. Ioanovici, a mai fost implicată în alte patru procese: nov. 1903 - unul pentru articolul "*Sus inimile*" - soldat cu 5 luni temniță pentru redactor și amendă pentru ziar (3000), pentru agitație și laudă pentru persoane și fapte osândite;¹⁴ în 1904, I.V. Ioanovici e osândit la 3 luni temniță pentru o scrisoare contra unor jandarmi;¹⁵ în 16 februarie 1905 - pentru publicarea poeziei "*Roata de la Bălgrad*", semnată de V.E. Moldovan - pentru care este pedepsit tot I.V. Ioanovici, cu un an temniță de stat, iar foaia cu 1.000 cor și spese de judecată;¹⁶ în cel de-al patrulea proces, cel din februarie 1908, când Ioanovici a primit 18 luni de "temniță ordinară, ca mai cu samă pentru un omor" -fiind în cauză articolele "*Calea de înviere peste Golgota duce!*", "*Pe piatra aceasta*", "*De prin foi*" (în ajunul alegerii de la Beiuș), "*O corespondență*". La pedeapsa primită de

⁹ După *Libertatea*, II, 1903, nr.19 din 10/23 mai

¹⁰ *Libertatea*, II, 1903, nr.19 din 10/23 mai

¹¹ *Ibidem*, nr.17 din 26 apr./9 mai

¹² *Ibidem*, nr.19 din 10/23 mai

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*, nr.25 din 21 iun./4 iul., nr.44 din 1/14 nov.; S.Bornemisa, *Gazete populare din Transilvania și Banat*, în Fraților Alexandru și Ioan I.Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, București, 1936, p.136

¹⁵ S.Bornemisa, *Gazetele populare...*, p.137

¹⁶ *Libertatea*, IV, 1905, nr.8 din 5/18 febr.

redactor, în acest ultim proces, s-au mai adăugat cheltuielile de judecată, amenda, onorariul pentru avocații apărării, totalul ajungând aproape de 4000 cor.¹⁷

Au mai fost pe lângă acestea și procesul lui V.E.Moldovan, din septembrie 1906, pentru articolul "Alegerea de la Ceh" și cel al lui Șt.Pop, care în 16 septembrie același an, este osândit la 3 luni arest de stat și 800 cor. amendă, pentru articolul "*N-auziți români*". La acestea se adaugă procesul din 12 nov.1909, în care I.M.Ciufudean e osândit la 4 luni temniță și 300 cor. amendă, pentru articolul despre atentatul contra "Pietrii Libertății" și a Crucii lui Iancu de la Blaj.¹⁸

Până în 1908 la *Libertatea* au funcționat ca redactori-responsabili și editori: I.Moța (de la nr.1 până la nr.37/1902 și 46/1902-3/1903), Ioachim Munteanu (38-45/1902), Iuliu V.Ioanovici (4-25/1903; 12-48/1907), Nicolae Opreșiu (26-38/1903), Ștefan Pop (39/1903-19-1906), Savu Roman (20/1906-11/1907) și Al.Iozon (49/1907-38/1909).

Cea de-a doua perioadă, se caracterizează în primul rând prin transformarea ziarului într-o foaie populară. I.Moța a înțeles și a aplicat ceea ce dr.I.Mihu postulase mai demult: "să nu uităm că în cele din urmă viitorul neamului nu se țese în alt loc, decât în casele umile ale satelor românești."¹⁹ El era conștient că ziarul nu trebuia să fie "o morișcă suflată în vânt politic", căci era crezut și luat în seamă de către cititori. Dar, în același timp, publicului îi trebuia oferit un conținut foarte deversificat, cu rubrici ușoare, distractive, care să atragă lumea la citit. Moța se convinsese că un ziar nu se ține doar prin exploatarea funcției politice a presei, ci și prin expolatarea laturii educative și distractive. Prin urmare, se explică deseori îndemnuri la lectură și la scris pe care acesta le face către conașionalii săi. Accentul care îl pune pe rolul culturalizator se poate vedea și din politica aplicată pentru creșterea numărului de abonați. Încă din primul an, constituise -după modelul *Tribunei* din Sibiu- "*Biblioteca literară a ziarului Libertatea*". Ceea ce urma să fie tipărit în colecția ziarului, era destinat nu spre vânzare, ci pentru a fi dată "ca premii abonaților" astfel socotind ca fiecărui abonat să-i rămână pe masă, pe lângă foaie și câte trei cărți literare în care să afle oricând, frumoase lucruri de citit și să le poată păstra ca început de bibliotecă.²⁰ Din păcate acest plan pe care dorea să-l pună în aplicare, era greu de realizat,

¹⁷ Ibidem, VII, 1908, nr.7 din 2/15 febr.

¹⁸ S.Bornemisa, *Gazete populare...*, p.137

¹⁹ I.Mihu, *Spicuri...*, p.XV

²⁰ *Libertatea*, I, 1902, nr.28 din. 22 iun./5 iul.

rămânând în cele din urmă doar un deziderat. Poate acesta a fost unul dintre motivele care îl va determina să editeze *Foia Interesantă*. Tot în aceeași ordine de idei, în 1911, când din punct financiar situația era mult mai bună, Moța oferă ca premii ale ziarului, cinci biblioteci populare, în valoare de 4000 cor. Acestea urmau să fie atribuite, prin tragere la sorți dintre acele comune în care ajung cel puțin 20 de exemplare ale foii sale. "Fiind noi pătrunși de simțământul, că pentru viitorul nostru ca neam, în această patrie, înălțarea cât mai repede a poporului nostru spre lumina științei, e azi cea mai arzătoare credință a vremii și că spre asta trebuie să năzuim cu toate mijloacele și toate căile pe câte mai putem." Moța considera că organizând în fiecare sat biblioteci, în condițiile în care școlile erau "tot mai primejduite, limba românească în ele tot mai strâmtorată", acestea ar putea "să țină în sat locul dascălului ce lipsește cu totul."²¹ Aceste biblioteci aveau câte 70 de cărți (religie, istorie, scrieri povăuitoare, descrieri de pe alte popoare etc.) și urmau să fie date în administrația biserici greco-ortodoxe sau greco-catolice din localitate, care avea mai mulți credincioși.²²

Încetând în 1906 apariția *Bunului Econom*, organul *Reuniunii economice* și mergând bine vânzarea ziarului său, Moța îi propune lui Vasile C.Osvadă să editeze la Orăștie foaia sa, *Tovărășia*, pe care începuse să o tipărească la Hunedoara. Osvadă, directorul băncii "Agricola" din Hunedoara, era un adept al *tovărășii economice*, considerându-le necesare românilor în efortul lor de emancipare economică și națională. El milita pentru realizarea, chiar a unei *centrale a tovarășiiilor*, proiect ce va începe peste câțva timp să-l materializeze. Pentru a-și putea împărtăși ideile - deși avea la dispoziție paginile oricărui ziar ardelean, fiind foarte apreciat - acesta începe editarea unui ziar propriu, sugestiv intitulat, *Tovărășia*. Dar această inițiativă nu putea fi susținută financiar astfel încât să aibă o apariție regulată și, după câteva luni, periodicitatea ei ajunge să sufere, pentru ca mai apoi să-și suspende apariția pentru o perioadă. În septembrie 1906, are loc înțelegerea dintre proprietarul *Libertății* și cel al *Tovărășiei*, de pe urma căreia foaia politică a lui Moța va mai dobândi un adaus, de această dată cu caracter economic. Lui Osvadă îi revenea sarcina să elaboreze materialele, lăsând în seama noului proprietar grijile materiale.²³ Succesul a fost mare,

²¹ Ibidem, X, 1911, nr.39 din 15/29 sept.

²² Ibidem

²³ V.Orga, *Câteva aspecte ale colaborării dintre I.Moța și V.Osvadă*, în *Corvineana*, I, 1995, p.210

abonații aveau de acum, nu 2-3 coloane de sfaturi economice, ci o foaie întreagă, adică 4 pagini. Interesantă și eficace a fost și metoda abonamentului propus: *Libertatea*, împreună cu *Foaia Interesantă* și *Tovărășia*, puteau fi abonate cu doar 5 cor./an de către țărani.

Astfel, în momentul în care fondatorii ziarului politic își retrag în totalitate sprijinul material și moral,²⁴ Moța avea în grijă 3 foi, dar și o datorie de 3.000 cor., sumă ce reprezenta în mare parte amenzile și cheltuielile proceselor de presă.

În ciuda acestei situații, Moța preia în administrația sa totală cele trei ziare și le supune unor transformări. Acum, *Libertatea* se definește, dobândește acele trăsături care au caracterizat-o și au impus-o în peisajul presei românești din Ardeal.

Moța, cu regretul că frunzașii mișcării naționale nu au promovat ziarul ca organ de partid, la sfatul foștilor camarazi, el îl oferă "partidului național spre preluare, iar dacă nu ar primi-o partidul, atunci administratorul de până aici al ei. (...) să iee asupra sa toată grija și răspunderea pentru ea, făcând ce va afla de bine..."²⁵ Conducerea PNR neputând să-și asume și întreținerea acestei foi îl îndeamnă pe preotul Moța să facă "tot ce poate pentru a mântui foile (...) că ar fi mare pierdere națională încetarea lor", oferindu-i ajutor pentru acoperirea deficitelor.²⁶ Ca urmare a acestor demersuri, Moța își asumă această sarcină, cumpărând de la ceilalți acționari și tipografia, care devine "*Tipografia Nouă - Ioan Moța*". Activitatea tipografică desfășurată aici va fi extrem de bogată, dar mereu în slujba idealului național.

De acum și până în 1914, deși proprietar al *Libertății*, el nu își pune numele pe ziar. Ziarul are de acum subtitlul "*Foaie națională politică*".

Punându-și în practică noua concepție despre presa populară, dobândită în urma activității sale la *Foaia Poporului* sau de contactele atât de dese cu poporul, prin intermediul *Reuniunii economice*, el va face din *Libertatea*, un mijloc de înțelegere cu "acești frați asupra cărora cultura străină, prin școală streină, a făcut un asalt ca să ni-i smulgă din lumea noastră sufletească".²⁷

²⁴ Frunzașii naționali înființează la Budapesta, încă de la începutul anului 1906, "Societatea română de editură" cu scopul de a edita ziare și cărți. Printre acționari se aflau dr. Vlad, Pop de Băsești, Mihalyi, I. Suciu, Goldiș, Lucaciu

²⁵ *Libertatea*, XI, 1912, nr.1 (Crăciun 1911)

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

El se dovedește a fi un bun cunoscător al interesului pentru citit la omul simplu: "ziarul îngrijit își avea rubricile sale distractive: foiletonul, în cap cu o poezie, urmată de o schiță sau o nuvelă; își avea și rubrica romanului, original sau traducere (...); avea rubrică *Fel de fel*, variată și interesantă. Cetitorii dintr-o familie, femeile și cei tineri, de aici încep citirea ziarului: de la literatura frumoasă, purtătoare prin lumi de vis, (...) apoi trec la știrile zilei, cari în ziarul bine îngrijit, sunt și ele foarte interesante, alese."²⁸ Prin aceasta el se dovedește a fi dotat cu un extraordinar simț pentru psihologia plugarilor, cu un talent remarcabil în ale scrisului și cu o destoinicie rară în chestiuni de organizare și de administrație.²⁹

De altfel, Moța era hotărât să uzeze cât mai mult de rolul educativ și culturalizator al presei, având în vedere situația creată de legislația școlară, care punea în pericol existența a mii de școli românești. Era presa poporală, în opinia preotului-ziarist, o cale de apropiere "de sufletul poporului, îndeosebi de sufletul tineretului, chiar și acolo. ori mai ales acolo, unde n-am avea școală românească! Asta vom putea-o face numai prin foițe populare ieftine și atrăgătoare. Să-i dai tineretului o foiță care să-l atragă prin chipurile interesante, prin niște versuri populare dragi feciorilor și fetelor, prin snoave și povești și peste astea câte o pilduire din viața celor buni ai noștri, ca să fie îndemn (...) și o pagină istorică întăritoare de suflet."³⁰

Prin efortul făcut cu *Libertatea* și prin celelalte inițiative culturale, Ioan Moța poate fi încadrat între acei fii ai neamului, despre care el scria, că precum unor "îngeri păzitori ai lui, punându-se și unindu-se să răstoarne piatra de pe mormântul poporului lor: anume piatra negrei neștiințe și a tristei nepăsări și silindu-se a face ca acest popor drag al lor, să se ridice din mormânt, învăluit în lumină mare și purtând în mâini făclie departe luminătoare..."³¹ El vedea învierea poporului român prin cultură, asemeni cu Sfânta Înviere a Mântuitorului.

Așa după cum am mai arătat, el și-a completat conținutul *Libertății* cu două "adausuri" *Foaia Interesantă* și *Tovărășia*, iar din decembrie 1910 cu un al treilea, *Bobârnaci*, "pentru a da cititorilor săi câte o clipă de veselie, de haz."³²

²⁸ I. Moța, *op. cit.*, p. 31

²⁹ S. Bornemisa, *Gazete populare...*, 1936, p. 138

³⁰ *Libertatea*, XI, 1912, nr. 1 (Crăciun 1911)

³¹ *Ibidem*, X, 1911, nr. 16 din 20 apr.

³² *Ibidem*, XI, 1912, nr. 1 (Crăciun 1911)

2. Un "trust de presă" în slujba poporului.

Grupul de gazete ce-și luau drumul din "Tipografia Nouă-Ioan Moța", au fost în ansamblul lor un adevărat educator și îndrumător politic. Aria de răspândire era însă mult mai largă decât cea reprezentată de comitatul Hunedoara. Sebastian Bornemisa, cel ce a învățat ziaristica la "școala lui Moța" - și care avea să-i devină ginere - scria că "școala politică creată de *Libertatea* a dat hrana sufletească cea mai remarcabilă cu care a intrat poporul nostru din Ardeal și Banat în marele război european și care i-a fluturat tot timpul războiului pe dinaintea ochilor și viziunea clară a unității noastre naționale."³³

Libertatea în această formulă s-a impus nu doar publicului cititor, ci și celorlalte gazete. Iată ce scria *Luceafărul*, în ale cărei pagini semnau O.Tăslăuanu, O.Goga, Il.Chendi, O.Ghibu, S.Dragomir, I.Lupaș ș.a.: "*Libertatea* cu glasul ei plin de energie românească, cu accentele ei pline de vigoare și îndrăsneală a pătruns azi până în cele mai ascunse colțuri ale românimii noastre, răspândite alături de dragostea pentru cetit și credința viitorului neamului! *Libertatea* a fost și este cel mai bun organ popular de luptă."³⁴ Revista sibiană aprecia că "scrisă mai mult pentru masele mari ale poporului, într-o limbă pe alocuri voit pocită, pentru a fi mai bine înțeleasă - *Libertatea* - a fost și este dascălul harnic, care își pune toată truda să-i învețe pe școlari să scrie și să citească..."³⁵ Referitor la limbajul folosit, însuși Moța scria că, de multe ori citea și răscețea scrierile lui Sadoveanu și Creangă, pentru a găsi termeni potriviți, pe înțelesul poporului. Dar foarte adesea apela la enciclopedie pentru a-și lămurii sieși diferite probleme sau cuvinte și astfel să poată da o explicație accesibilă țăranului, omului simplu.³⁶ Acelorași exigențe i se supunea *Foaia Interesantă* și *Tovărășia*.

Foaia Interesantă, pentru petrecere și învățătură, a fost după *Foite Alese* și *Spicuirii Literare*, o nouă întreprindere personală a lui Moța. Ea a apărut, după cum am mai arătat, începând cu anul 1905, "în toată dumineca", ca adaus al ziarului politic. În conceperea acesteia, Moța a pornit de la nelipsitul foiletton al ziarelor românești din Ardeal. El se hotărăște să înlocuiască rubrica de "sub linie" cu o poezie sau o schiță, pe o foaie întregă care să cuprindă 2-3 poezii, o schiță, o poveste, o rubrică

³³ S.Bornemisa, *Gazetele populare...*, p.139

³⁴ După *Libertatea*, XIII, 1914, nr.3 din 2/15 ian.

³⁵ Ibidem

³⁶ I.Moța, *op.cit.*, p.34

de "poporale" - poezii din popor, "cari se aud la horă, la seceră. la sezătoare", o rubrică de haz, "și peste toate, foița să fie ilustrată".³⁷

De la primul număr al acestui "adaus", Moța arăta clar intenția sa cu noua publicație. Pe prima pagină a pus chipul "senin și dulce al lui Avram Iancu, în haină albă de moț, cu mâna dreaptă pe tun (...) Era acest chip un simbol, era *programul* care spunea că în ce duh se va scrie această foiță..."³⁸

Având o paginație deosebit de curată, cu multe și frumoase ilustrații, foaia era deosebit de atrăgătoare. Multe dintre clișee le procura de la *Revista Armatei* din București.³⁹ Numeroase sunt fotografiile despre România, și mai ales cu membrii familiei regale. Dorind să prezinte casele regale din Europa, începe tocmai cu familia lui Carol I, regele românilor. Bogat ilustrate cu fotografii de bună calitate, sunt și diversele știri și articole din întreaga lume.

Dat fiind succesul de care se bucurau foile, părintele Moța va tipări în culori, după 1911, numerele de Crăciun și de Paște ale *Foii Interesante*.

Izbucnirea războiului modifică și conținutul acestei foi. Cei rămași acasă, începură a-și vărsa jalea în versuri mișcătoare - scria Moța- așteptând vești de la cei plecați pe front." Foaia era mai bine de jumătate plină de versuri de război, multe cu adevărat mișcătoare.⁴⁰

Din anul 1907, va fi redactat și tipărit și un *Calendar național al Foii Interesante*, care va apărea în fiecare an, până în 1915, fiind reluat apoi și după Unire. Pe coperta primului număr din acest calendar a fost reprodusă imaginea *Craiului moșilor*, urmând apoi o imagine intitulată "*Trei generații în familia regală română*", care îi reprezenta pe Carol I, Ferdinand și Carol - "nădejdea viitorului". În numerele următoare au fost prezentate pe prima pagină: 1908-"marii noștrii protopărinți", Traian și Decebal; 1909-prezentarea steagului turcesc capturat la Grivița, în fața lui Carol I; 1910-monumentul de la Șibot, care cinstește vitejia lui Paul Chinezu în bătălia de pe "*Câmpul pâinii*"; 1912-intrarea lui Mihai Viteazu în Alba Iulia; 1913-o pagină din Evanghelia transcrisă de regina românilor, Elisabeta, dăruită Mănăstirii Argeș, 1914-harta României și a ținuturilor locuite de români; 1915-este dedicat morții regelui Carol I,

³⁷ Ibidem., p.31-32

³⁸ Ibidem, p.32

³⁹ Ibidem, p.34

⁴⁰ Ibidem, op.cit., p.47

prezentat în chenar negru, iar în restul paginilor sunt reproduse numeroase fotografii de la înmormântarea acestuia.

Într-o listă de "întâmplări însemnate", care cuprinde întemeierea Romei, nașterea lui Hristos și altele de acest fel, cea mai mare parte sunt date de referință ale istoriei românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Prezentând țările europene și conducătorii acestora, lista începe cu Regatul român și cu familia domnitoare de la București. Sunt prezentați în calendarul pe 1907, toți deputații români din Parlamentul de la Budapesta, cu rezultatele alegerilor. Și în cazul calendarului se poate remarca bogăția imaginilor.

Tovărășia, suplimentul economic al *Libertății*, a început să apară la Hunedoara și avea subtitlul: "*Foaie povătuitoare la formarea și conducerea însoțirilor economice, cum și pentru agricultură, meserii, negoț, etc.*" Prin urmare, acesta își propunea să contribuie la progresul economic al românilor din monarhia austro-ungară, prin promovarea ideilor asociaționiste. Năzuia, asemenea primei reviste economice transilvănene românești - *Bunul Econom*, să îmbrățișeze toate ramurile economiei naționale și, ceea ce e demn de reținut, să le impulsioneze dezvoltarea prin "însoțiri economice".⁴¹

Vasile Osvadă, considera ca esențial factorul economic în istoria și evoluția unui popor, dorind să impună în viața națională a românilor ardeleni, această idee. El susține că, dezvoltându-se din punct de vedere economic, aceștia își asigură succesul manifestărilor naționale, garanție în același timp, pentru o largă și intensă acțiune politică independentă: "Avem neclintita convingere - scria Osvadă - că apropiatul viitor este al vieții economice. Năzuința spre libertate și egalitate faptică împinge lumea în lupta crâncenă a acțiunii reale, ce-și află cea mai puternică exprimare în lupta pe terenul economic. În această luptă nu mai sunt îndestulitoare numai armele inteligenței naturale, a iubirii aproapelui și a dragostei față de neam și patrie - aici mai trebuiesc forțe de muncă și capital, iscusințe probate și un larg cerc de cunoștințe speciale.

Acțiunile economice sunt cele mai potrivite mijloace pentru a ajunge la o bună existență și la afirmare ca factor a omului, a cetățenilor și a națiunilor."⁴²

⁴¹ P. Belciug, V. Dobrescu, *Contribuții teoretice și praxiologice ale economistului Vasile C. Osvadă la evoluția structurilor social-agrară din Transilvania*, în *Marisia*, IX, 1979, p.321

⁴² *Tovărășia*, I, 1906, nr.1 din 1 ian.

În paginile *Tovărășiei* vor fi prezente în mare parte, sfaturi și orientări asupra evoluției ramurilor îmbrățișate sau care ar trebui îmbrățișate de românii ardeleni. Dar pentru a reuși să reziste concurenței sau pentru a anula lipsa capitalului necesar susținerii unei afaceri, Osvadă propunea întreprinzătorilor să opteze pentru înființarea de "însoțiri economice". Prin urmare el scria: "Urmărind dezvoltarea vieții economice, tot mai mult ne convingem, că singuraticul nu poate ținea piept cu năprăsnicia acțiunii economice, prea slab și prea neajutorat în vârtejul luptei. D-aceea, de voie de nevoie își caută tovarăși de interese pentru munca de apoi și ca mâne vom vedea și noi, că însoțirile vor avea rolul conducător în viața economică.

De aceea mijlocul cel mai de frunte care vom nizu să atingem ținta de-a contribui la progresul economiei noastre naționale - este sprijinirea înființării, înmulțirii și dezvoltării tovarășiilor economice.

Vom lupta ca să convingem răslețele noastre forțe economice, despre însemnătatea, puterea și foloasele tovarășiilor",⁴³ care tovarăși erau considerate "armele cele mai bune și mai puternice".⁴⁴

După problemele pe care le are cu editarea ziarului la Hunedoara, Osvadă acceptă, după cum arătăm, propunerea lui Moța de a tipări *Tovărășia* la Orăștie, ca adaus la *Libertatea* și pe cheltuiala acestuia. Cei doi colaboraseră și la redactarea *Bunului Econom*. Osvadă își asuma redactarea conținutului. Ca urmare a perfectării înțelegerii, cel de-al 18-lea număr va apare în "*Tipografia Nouă*" a lui Moța, însă cu subtitlu schimbat: "*Foaie economică, povăzuitoare la formarea și conducerea de însoțiri economice, având povețe pentru agricultură, meserii, negoș și pentru valorizarea produselor economice*". Aceasta urma să apară din 10 în 10 zile (1, 10 și 20 ale fiecărei luni), iar redacția anunța că vechii abonați ai *Tovărășiei* "vor primi de acum foaia (...) până la expirarea abonamentului lor împreună cu *Libertatea* și cu *Foaia Interesantă* - pentru același preț, pe care l-au plătit deja...".⁴⁵ Avantajul acestei colaborări este reciproc, paginile ziarului politic se vor elibera de articolele economice, de acum mai numeroase în adausul de profil, iar Moța a câștigat un colaborator prețios pentru "trustul" său de presă.

Conținutul *Tovărășiei* nu suferă modificări. Pe lângă articolele ce susțin în mod repetat ideile subliniate mai sus, putem aminti apariția sistematică a unor articole înscrise sub generice ca: "*Mișcarea*

⁴³ Ibidem

⁴⁴ Ibidem, nr.2 din 7/20 ian.

⁴⁵ *Tovărășia*, I, 1906, nr.18 din 14/24 nov.

tovărășiiilor în România sau "Noi și ceilalți". Acestea ofereau totodată prilejul dezvoltării unor forme sau modalități noi de întemeiere practică a tovărășiiilor sau reuniunilor.

În paginile sale sunt prezente articole sau rubrici care își propun prezentarea și explicarea legilor statului dualist, încercând prin aceasta să reducă riscurile în activitatea întreprinzătorilor și a proprietarilor. Tot în aceeași idee, de a-i proteja și de a-i sprijini pe cei ce pornesc pe calea "însoțirii economice", sunt publicate proiecte de statute, dintre cele mai simple și mai apropiate prin natura lor de situația economică specifică țăranimii transilvănene. De asemenea, se fac apeluri către băncile românești să-și îndrepte activitatea de întemeiere de "întovărășiri", salutând și susținând totodată intențiile "*Solidarității*", din anul 1909, sau demersurile băncii "*Albina*".⁴⁶

3. Aspecte ale unei colaborări: I.Moța - Vasile C.Osvadă.

Colaborarea dintre Moța și Osvadă a avut și un aspect practic, eforturile lor de a oferi exemplul personal au fost încununate de succes. Ei înființează o *Reuniune a proprietarilor de vite din Orăștie* (1909).⁴⁷ Încă din ultimii ani ai secolului trecut, printre preocupările de organizare a vieții economice, sociale și culturale ale românilor orăștieni, dr.Mihu era interesat de materializarea unui plan de creare a unei societăți de asigurare a animalelor. Astfel că, acesta a încercat să atragă sprijinul crescătorilor de animale din ținut. Liderul grupului orăștian, "urmat de Moța și A.Popovici-Bărceanu, au prezentat unei mari adunări un plan de statute pentru o societate de asigurare a vitelor".⁴⁸ Dar pentru moment acest proiect rămâne doar un deziderat. În vara anului 1902, inițiativa este reluată, considerându-se o necesitate crearea acesteia, căci astfel de reuniuni lipseau în mediile românești. În redacția *Libertății* au fost concepute și apoi publicate în paginile acesteia proiectul de statut.⁴⁹ Scopul reuniunii era de a oferi un ajutor în caz de moarte sau de întâmplări neprevăzute. Membru putea deveni oricare cetățean din Orăștie, care își declară toate vitele și caii. Se aprecia că sunt necesari cel puțin 500 de membri, cu un număr de 1.500 de vite, iar în eventualitatea unei dezvoltări, se puteau organiza secții sau despărțăminte cu câte 2.500-

⁴⁶ P.Belciug, V.Dobrescu, Marisia, IX, 1979, p.327

⁴⁷ V.Orga, Corvineana, I, 1995, p.213-214

⁴⁸ *Tovărășia*, VI, 1911, nr.10 din 29 sept./12 oct.

⁴⁹ *Libertatea*, I, 1902, nr.25 din 1/14 iun.

3.000 vite, în funcție de teritoriu. Fiecare membru urma să plătească la înscriere 35 creițari/vită și era obligat să anunțe în timp de 24 de ore în scris paguba. Pentru constatarea pagubei se institua o comisie din 2 membri de încredere, însoțiți de un prețuitor jurat din comună. În caz de epidemie, proprietarii nu primeau decât jumătate din valoarea reală a animalelor pierdute. Tot în astfel de împrejurări, reuniunea nu primea noi membri. Reuniunea își asuma și angajarea unui medic veterinar în caz de epidemie.⁵⁰ Pe 7 iulie a fost convocată, în biserica ortodoxă din localitate, Adunarea generală de constituire a Reuniunii. Apelul era semnat de 25 fruntași locali printre care dr.Mihu, dr.A.Vlad, dr.R.Dobo, I.Moța, C.Baicu, D.David, I.I.Vulcu, I.Fleșeriu, A.P.Bărceanu ș.a.⁵¹ La adunare i-au parte învățători, preoți, țărani din 25 de comune din ținutul Orăștiei, care dezbăt statutele. Concluzia la care se ajunge este alcătuirea unei comisii (dr.Mihu, dr.Vlad, Moța, dr.Dobo) care să studieze și să completeze statutele cu recomandările sau obiecțiile ridicate de participanți.⁵²

La sfârșitul anului 1906, doi hunedoreni, Vasile C.Osvadă (directorul băncii "Agricola") și Petru Șinca (directorul băncii "Corvineana"), "în urma sfaturilor date prin *Tovărășia* și a prelegerilor pe care cei doi le-au ținut în mai multe comune din jurul Hunedoarei, tâlmăcind sătenilor foloasele și felul asigurării vitelor, s-a pornit o însuflețitoare mișcare pentru o mare tovărășie, prin care să se asigure vitele plugarilor din Hunedoara și vreo 15 comune învecinate,"⁵³ Proiectul va fi preluat și pus în practică de Osvadă și Moța. Din august 1907 este lansată o campanie intensă în favoarea organizării unei astfel de reuniuni. Ei și-au propus: "să sfătuim pe frații noștri să-și alcătuiască - deocamdată - tovărășii ocazionale pentru asigurarea vitelor. Sat de sat să se întovărășească vremelnic, să-și ajute împrumutat când pe unul pe altul îl ajunge năpasta pierderii în vite."⁵⁴

În 28 august 1907, Vasile Osvadă lansează o invitație, în înțelegere cu "câțiva amici", pentru toți cei ce doreau să sprijine ideea înființării unei *Însoțiri pentru asigurarea contra pagubelor în vite*. Acesta anunța că s-a întocmit un proiect de statute ce urma să fie dezbătut cu această ocazie.⁵⁵ După unele probleme, întreprinderea celor doi prinde

⁵⁰ Ibidem, nr.25-27 din 1/14 iun. - 15/28 iun.

⁵¹ Ibidem, nr.27 din 15/28 iun.

⁵² Ibidem., nr.29 din 12 iul.

⁵³ *Tovărășia*, I, 1906, nr.20 dec.

⁵⁴ *Tovărășia*, II, 1907, nr.22 din 10 aug.

⁵⁵ Ibidem

contur dezvoltându-se în doar câțiva ani foarte mult, atât din punct de vedere numeric cât și teritorial. În 1911 reuniunea activa în comitatele: Hunedoara (66 localități), Alba Inferioară, Târnava Mică, Târnava Mare, Făgăraș, Cluj, Turda-Arieș, Odorhei, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Bihor, Brașov.⁵⁶ La înființarea reuniunii au fost sprijiniți și de către dr.A.Vlad, în acel moment deputat în Parlamentul de la Budapesta.⁵⁷

După înființarea acestei noi reuniuni, foaia își schimbă iarăși subtitlul, în "*Foaie economică, care cuprinde tot felul de povești despre formarea și conducerea tovărășiilor economice. Foaie oficială a Reuniunii proprietarilor de vite din Orăștie, care face asigurarea vitelor - sfaturi pentru agricultură, meserii și negoț și îndrumări pentru valorizarea produselor economice*".

Activitatea depusă de Osvadă la acest proiect, precum și la acela de înființare a unei Centrale a tovărășiilor, îi lasă timp foarte puțin pentru redactarea articolelor. Moța își ia măsuri de precauție, propunându-i colaborarea statornică lui Gavril Todica, contra unei renumerații de 3000 cor./an, care l-ar fi obligat să dea material pentru o pagină de ziar, la fiecare număr. Pentru o altă pagină fusese contactată o persoană din Sebeșul Săsesc, rămânând ca de celelalte pagini să se ocupe Osvadă.⁵⁸ Mai mult, proprietarul *Libertății* este foarte hotărât să respecte termenul de apariție al ziarului, tipărindu-l chiar și în cazul în care Osvadă nu trimite materialul,⁵⁹ asumându-și sarcina găsirii altor colaboratori sau scriind el însuși.

Tovărășia a făcut din Vasile C.Osvadă, un personaj respectat al gândirii economice românești ardeleni, fapt ce i-a adus cooptarea sa în aparatul Consiliului Dirigent, creat după Unire.

Căutarea de care s-a bucurat Osvadă, eforturile pe care le face pentru punerea în practică a ideilor asociaționiste, îl rup de ziaristică. Astfel că, fără să mai poată conta pe el, preotul Moța, după o etapă de încercări făcute pentru menținerea foii, hotărăște suspendarea într-o perioadă în care atinsese tirajul de 8.000 de exemplare/număr (1911).

În plan practic, Moța continuă să activeze în cadrele *Reuniunii economice*, unde ajunge, în 1911, președinte, succedându-i în această

⁵⁶ Pe larg la V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie înainte de Unire*, mss, p.94-95.

⁵⁷ Arh.Muz.Național al Unirii Alba Iulia, fond G.Todica, doc.nr.3259/h [mai departe AMNUAI]

⁵⁸ Loc.cit., dos.scrispri, inv. 3259/k (I.Moța către G.Todica, la 1.05.1909)

⁵⁹ Loc.cit., inv.3259/g (I.Moța către G.Todică, la 26.08.1909)

funcție lui I.I.Lapedatu. Aceasta după ce un îndelungat timp a deținut funcția de secretar.⁶⁰

Moța continuă să ia parte la adunările organizate de *Astra*, cel mai adesea cu disertații pe diferite teme: *Însemnătatea meseriilor* - 1894; *Neamul românesc* - 1907 (la Mada, Vinerea, Romoșel); *Viața lui Isus* - 1908 etc. El se implică alături de I.I.Vulcu, Nicolae Andrei, dr.R.Dobo, Iuliu Popovici în înlăturarea de la conducerea despărțământului a protopopului V.Domșa și a celorlați partizani ai lui A.Muntean. Aceștia îl impun pe Valer Moldovan, care deși locuia în Turda dorea să se stabilească în Orăștie. Demersul lor dorea să pună capăt unei perioade mai slabe din existența despărțământului. Comitetul central de la Sibiu îl trimite pentru a arbitra situația pe secretarul *Asociațiunii*, Ioan I.Lapedatu.⁶¹ Acesta a fost un prilej ca cei doi să se cunoscă.

Atunci când fruntașii orăștieni îi propun lui I.I.Lapedatu să accepte să lucreze pentru banca *Ardeleana*,⁶² având în vedere că directorul acesteia, dr.Vlad, era prins și în activitățile politice și avea nevoie de un ajutor, Moța devine unul dintre cei mai fervenți susținători ai ideii.⁶³

4. În apărarea identității naționale.

Păstrându-se pe aceeași linie pe care plecase, promovând ideile mișcării naționale a românilor, *Libertatea* - foaie de luptă națională, se oprește asupra neregulilor din întregul sistem social maghiar. Ea se opune oricărei inițiative ce venea în spiritul politicii de maghiarizare. Dar articolele ei nu erau o simplă atitudine de protest față de măsurile venite de la Budapesta, ci explicând maselor efectul negativ al acestora pentru existența națională a românilor, oferea răspunsuri, variante de acțiune, îndemna la opoziție și la rezistență - firește în forme pașnice.

Poate cel mai ilustrativ caz, în acest sens îl putem considera învățământul. Situația acestuia a devenit deosebit de precară, fiind în pericol de continuă alterare, mai ales după 1907, dată a intrării în vigoare a legilor Appony. Participarea în număr mare la adunările de protest, care au avut loc în diferite localități din județ - cele mai mari au avut loc la Deva și Orăștie - la fel ca în întreaga provincie,⁶⁴ se datorează și

⁶⁰ Libertatea, X, 1911, nr.3 din 6/19 ian.

⁶¹ V.Orga, *Asociaționism românesc în Orăștie până la unire*, mss., p.64

⁶² I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.70; 159

⁶³ Ibidem, p.132

⁶⁴ L.Maior, *Mișcarea națională...*, p.88

campaniei pornite de Moța prin foile sale. El încearcă să limpezească pentru oamenii simpli, scopul politicii maghiare față de învățământ, și care era: "să ne lipsească pe rând de toate făcliile ce ard culturii noastre naționale, de școlile noastre, stingându-le flăcările una după alta și aprinzând în locul lor făclii de lumină străină."⁶⁵

Poziția sa nu se limitează doar la campania de presă, ci în calitate de reprezentant în congregație el intervine în chestiunea școlii din Bârsău (lângă Deva), spunând: "noi prin școli vrem să-l luminăm (poporul-n.n.), dumneavoastră prin cele maghiare voiți să-l țineți în neștiință, să rămână prost, pentru că prea ușor să-l puteți cărmui."⁶⁶ În vâltoarea acelor vremuri, el atrăgea atenția că "dacă noi voim să rămânem ce au fost părinții noștri: pogorători din o viță mare și fii mândri ai unui popor însemnat aci în răsăritul Europei - mai însemnat și cu mai mare viitor decât poporul maghiar! - atunci să ținem cu toții din toate puterile noastre la cultura noastră națională română, la cartea românească, la limba românească, prin care trăiește un neam (...) și orice îmbulzeală obraznică, pieziș, furișă, a unei culturi streine spre noi, s-o respingem de la noi și din casele noastre și din sufletele noastre și din sufletele copiilor noștri..."⁶⁷

Văzând în salvarea școlii, salvarea românismului în viitor, îndeamnă pe fiecare cărturar român "a se face pe sineși dascăl pentru cei din jurul său, cari n-ar ști ceti și scrie, învățându-i pe toți! C-apoi poate guvernul să tot vie cu școală ungurească între noi, poate să tot vie cu lege de alegeri legând dreptul de cetit și scris".⁶⁸ Pentru a-i încuraja pe dascăli să organizeze școală, în timpul iernii, cu bărbații și femeile neștiutori de carte din satul lor, Moța instituie în acest scop, din veniturile ziarului, două premii de câte 50 cor.

El considera că un rol important în apărarea școlii revine și preotului. Acesta, folosindu-se de influența chemării sale creștinești între credincioși, are sarcina de a aduna încă din vremea seceratului, obolul fiecărui sătean pentru școală, dând chiar exemplul de urmat, căci "va veni mâine judecata istoriei zilelor noastre și urâtă va fi pecetea ce va apăsa pe capul, pe numele celor de azi cari nici măcar nu au încercat să-și scape altarul culturii lor..."⁶⁹ Preoții, așadar, trebuie să fie - cum scria într-un alt articol - "cu crucea în frunte", chemând poporul în jurul lor.⁷⁰ El îndeamnă

⁶⁵ Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Crăciun)

⁶⁶ Ibidem, IV, 1905, nr.45 din 15/28 ian.

⁶⁷ Libertatea, X, 1911, nr.40 din 22 Sept./5 oct.

⁶⁸ Ibidem, VII, 1908, nr.42 din 4/17 oct.

⁶⁹ Ibidem, nr.11 din 1/14 mart.

⁷⁰ Ibidem, nr.4 din 15/25 ian.

pe săteni să-și facă "biserici iară din bârne, de lemn, frumoase, cu ferești luminate, -căci între zidurile acelora vă primește Dumnezeu rugăciunea, făcută din suflet curat și din inimă evlavioasă, dar lângă ea înălțați palat școalei românești, care să vă crească din copiii voștri creștini buni și evlavioși (...) că mai mare folos și mai bună slujbă faceți neamului."⁷¹

Cu ocazia unei adunări populare ținută la Băița (lângă Deva), Moța făcea chemarea către români să-și apere școala și copiii de învățătura străină: "De azi încolo fiecare părinte român, fiecare mamă română, care știu carte, *sunt dator* a să face dascăli în cercul din jurul lor! Fiecare român ce știe ceti, va lua iarna în afară de fiul său, pe nepotul său, ba pe copilul vecinului său, și va ținea cu el un fel de școală învățându-l și pe acela a ceti bine românește! Așa că unde azi am avut un dascăl român, *de azi încolo să avem 20, ba 30, și mai mulți dascăli și dăscălițe de voie bună, apostoli ai învățaturii de carte românească!* Și fiecare să-și țină de mândria sa, a putea arăta primăvara, că iacă și eu am învățat iarna asta pe un copil, (...) carte românească! Vor face apoi pe toți să ajungă a ceti o foaie ori o carte bună, din care să câștige și mai multă dragoste de cetit și spor în știința aceasta.

Ba și copilul pe care școala ungurească l-a învățat a ceti ungurește, noii apostoli îl vor întoarce la adevăr."⁷²

De altfel, atribuind un rol deosebit culturii în salvarea identității naționale, Moța pledează în *Libertatea*, pentru înființarea unei bănci culturale, insistând asupra valorii ei atât pentru bunăstarea economică, cât și pentru înflorirea culturală. El nu consideră existența unei astfel de bănci ca un pericol pentru celelalte bănci românești. Proprietarul foilor oraștiene își oferă exemplul personal, subscriind cu 5 acțiuni a câte 100 cor., "pe care plătindu-le - sublinia el - nu-mi rezerv asupra lor nici un drept la nici un filer dividendă, și capitalul însuși să formeze proprietatea bisericii...!"⁷³ Firește că acest proiect nu și-a găsit un ecou prea mare în rândurile mișcării naționale din moment ce fiecare bancă aloca mereu sume pentru susținerea școlilor sau a elevilor.

Încă înainte de acest moment, Moța face propunerea în Adunarea generală a acționarilor "*Ardelenei*", din 28 februarie 1907, să se înființeze un fond de 20.000 cor. pentru Gimnaziul românesc din Brad. Fondul urma să se constituie în timp de 10 ani în cote de câte 2.000 cor/an. Propunerea a fost primită în unanimitate de cei prezenți.

⁷¹ Ibidem, X, 1911, nr.46 din 3/16 nov.

⁷² Ibidem, VI, 1907, nr.22 din 12/25 mai.

⁷³ Ibidem, VII, 1908, nr.23 din 24 mai/6 iun.

Așa cum am mai arătat pe parcursul capitolelor anterioare, cel de-al doilea element pe care se sprijinea lupta pentru emancipare națională a românilor era considerată economia.

Doar lecturând în treacăt *Libertatea*, am putea concluziona că Moța consideră cultura, ca fiind elementul esențial, dar având în vedere activitatea sa anterioară și faptul că acest ziar avea un supliment economic, raportul dintre cultură și economic poate fi echilibrat, dacă nu chiar răsturnat în favoarea acestuia din urmă. Totuși era o mică deosebire în modul de abordare a celor două aspecte ale vieții naționale românești, determinat de faptul că în cultură și învățământ trebuiau apărute niște structuri și instituții deja existente, în timp ce în economie trebuia clădit mereu.

În probleme economice, preotul Moța era tributar ideilor dr. Mișu. Acesta din urmă scria Adunării acționarilor *Ardeleniei*, că doar acele bănci românești trebuiau susținute, care lucrează în folosul poporului și sunt fidele luptei naționale. Esențială este părerea potrivit căreia "scopul băncilor noastre nu mai poate fi astăzi numai a face bani, (...) nici de a învăța publicul a face crușare, (...) cu atât mai puțin a se restrânge numai la cămătărit, (...) a trecut acea vreme a averii moarte." El aprecia că "azi trăim în vremea capitalului (a puterii banului), însemnând capitalul o putere vie", prin care trebuie ajutat negoțul și industria, meseriile românești.⁷⁴ Moța va relua în mai multe editoriale această temă, căci considera el, românii erau în pericol să ajungă "sclavii capitalului străin". Considera de asemenea, că este necesară revigorarea întregii activități la români, căci aveau de dat o luptă pe două fronturi, cel economic - în care încearcă să se întărească sașii, și cel politic - unde tari sunt maghiarii.⁷⁵

În plan politic, *Libertatea* își are, datorită specificului ei popular, meritul de a fi intransigentă cu orice abatere sau neînțelegere din PNR. Deosebit de dure sunt atacurile împotriva lui Mangra sau Șergescu, ori ale altora, care pentru promisiuni și "un pumn de arginți" au părăsit linia de conduită a partidului. Cu durere, foaia orăștiană condamnă neînțelegerile din partid (cazul "tinerilor oțeliți")

Definitorie pentru poziția rațională și echilibrată a *Libertății* a fost atitudinea față de tratativele purtate de unii fruntași români cu autoritățile guvernamentale maghiare în anii 1910 și 1913-1914.⁷⁶

⁷⁴ Ibidem, X, 1911, nr.9 din 17 febr./2 mart.

⁷⁵ Ibidem, nr.5 din 20 ian./2 febr.

⁷⁶ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.262

Întâlnirile dr.Ioan Mihu, din a doua parte a anului 1910, cu Tisza István, au fost considerate drept acțiuni trădătoare de către multe ziare românești din Ardeal. Din convingere, dar și din alte considerente, *Libertatea*, printr-o serie de articole îi ia apărarea acestuia, apreciind că intențiile lui Mihu izvorau din dorința sinceră de a-și sluji poporul după puteri.⁷⁷

De altfel, după cum reiese din corespondența dr. Mihu cu Goldiș, acesta, în momentul de împas în care se afla politica națională - intraseră în Parlament doar 4 deputați naționaliști - aprobă inițiativa împăcării cu fruntașii maghiarilor. Socotindu-l pe Mihu, singurul chemat să-i îndrepte pe "o cărare mai sănătoasă, mai reală", Goldiș îl încurajează pe parcursul tratativelor.⁷⁸ În timpul tratativelor, arădenii, R.Ciorogariu și N.Oncu au avut discuții la Sibiu cu liderii mișcării naționale, informându-l pe Mihu despre opiniile acestora și furnizându-i argumente pentru cererile cuprinse în memoriul prezentat primului-ministru ungar.⁷⁹ Trebuie reținut că inițiativa tratativelor aparține contelui Tisza și nu românilor.⁸⁰ Dr.Mihu va avea în acea perioadă, contacte și cu regele Carol I, la București, cu care ocazie îi prezintă acestuia mersul și motivele întreruperii tratativelor, precum și perspectiva luptei în viitor.⁸¹ Pe timpul tratativelor purtate de acesta cu Héderváry și Tisza, fruntașul orăștian avea toată încrederea opiniei publice românești, știind că tot ce face el e dezinteresat din punct de vedere personal. Dar aceeași opinie publică nu credea în succesul acestor tratative și nu le privea cu încredere.⁸²

O atitudine diferită a avut ziarul, față de tratativele din anii 1913-1914, când sesizează, prompt și cu mult discernământ, intenția guvernului de la Budapesta și a liderului majorității parlamentare, contele Tisza, de a adormi vigilența românilor, acordându-le câteva concesiuni neînsemnate pe plan cultural în schimbul renunțării la pretențiile politice vitale. Gazeta orăștiană și-a manifestat, de altfel, fără rezerve scepticismul față de rezultatele tratativelor, considerând pe bună dreptate, că nu prin târguieli pot fi soluționate interesele poporului român din Austro-Ungaria, ceea ce constituia expresia unei temeinice cunoașteri a realităților politice ale vremii și a unui deosebit simț istoric. *Libertatea* nu poate, totuși, să nu

⁷⁷ *Libertatea*, IX, 1910, nr.30-50 din 15/28 iul. - 2/15 dec.

⁷⁸ I.Mihu, *Spicuri...*, p.XXVIII

⁷⁹ V.Popeamgă, *Romul Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în Ziridava, XI, 1979, p.755

⁸⁰ K.Hitchins, *Mit și realitate...*, p.45

⁸¹ I.Mihu, *Spicuri...*, p.XXIX

⁸² I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, Iași, 1998, p.126

constate, ca de pildă în articolul intitulat "*Politica noastră dă roade*", că însăși acceptarea de către guvernanții maghiari a tratativelor cu românii, sub motivația exprimată de Tisza, că "așa cer trebuințele țării", era semnul accentuării crizei monarhiei dualiste, al necesității tot mai mult resimțite de Viena și Budapesta, de a căuta noi căi de salvare a artificialei construcții multinaționale.⁸³ Ziarul accentuează că inițiativa maghiară este o încercare de a-și asigura pe viitor granițele din răsărit, unde România devenise o forță politică și militară, intrată în atenția marilor puteri.⁸⁴ Eșecurile diplomației austro-ungare - aprecia ziarul - sunt la fel de mari ca și înfrângerile din 1866, când s-a impus soluția dualismului. Se încerca limpezirea pentru opinia publică, asupra acestor tratative, prin raționamentul, presupus, al monarhului: "va trebui să fac pe unguri, a face acum ei cu românii, ce am făcut eu cu ei în 1867; să-i împace pe români, ca pe poporul cel mai numeros (...) mai ales că au, (...) la spate și România cea atât de prețuită azi."⁸⁵

Dacă de-a lungul întregii sale apariții, *Libertatea* a prezentat numeroase știri și materiale despre viața politică din România, despre dinastie și locul ei în relațiile europene, după 1908 această temă este tot mai frecvent și mai amplu abordată atât în paginile ziarului, cât și în "adausurile" sale. În timpul tratativelor se atinge punctul culminant în această chestiune. Vecinătatea cu România îl îndemna pe Tisza, scria foaia lui Moța, "să se împace cu noi! Cu noi pe care de 40 de ani ne prigonește și nedreptățește în chip barbar! De ce? Căci crescând foarte mult vaza și însemnătatea României, și România neputând să mai stea alături de o împărăție în care 3 milioane de frați buni ai săi, români, sunt mereu chinuți, - Ungaria, ca România să nu se întoarcă cu totul în contra împărăției din care face parte și Ungaria- are poruncă să o iee pe altă coardă cu românii din țările coroanei sale."⁸⁶ Curajul foii merge și mai departe, atrăgând atenția lui Tisza: "trebuie să știe că stă, nu în fața a 3 milioane de români din Transilvania și Ungaria, ci în fața poporului român de 12 milioane de locuitori."⁸⁷

Pe timpul tratativelor, politica lui Tisza, care -cum scria *Libertatea*- se strâmbă făcând gură dulce românilor, pe cari altfel i-ar sorbi dintr-o lingură de apă, (...) slobozind mult lanțurile pe care înaintașii

⁸³ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*(1), p.262

⁸⁴ *Libertatea*, XIII, 1914, nr.5 din 20 ian./2 febr.

⁸⁵ *Ibidem*, nr.1 (Crăciun 1913)

⁸⁶ *Ibidem*

⁸⁷ *Ibidem*, nr.2 (Anul Nou)

săi, cu știrea sa, le-au aruncat pe brațele acestui popor", se atenuază față de presă. Ziarului și redactorilor săi le sunt iertate două procese.⁸⁸

După întreruperea definitivă a tratativilor, în februarie 1914, în urma refuzului conducerii PNR de a accepta "îmbiemântul de pace al lui Tisza", care urmărea evident subminarea unității de luptă a românilor, ziarul va da expresie fără rezerve încrederii într-un apropiat viitor mai bun pentru românii din imperiu.⁸⁹ "Pentru români se ivesc zorile aducătoare de nădejdi vii. Pentru întreg neamul, oriunde s-ar afla el, în morminte mai largi sau mai strâmte, veni-va în curând, după această Golgotă, ziua învierii sale din mormânt."⁹⁰

În cadrul programului său, ca organ de luptă națională, *Libertatea* își asumă în timpul fiecărei campanii electorale, sarcini propagandistice. Cu ocazia alegerilor, apărea - fără să-i crească prețul abonamentului - de câte două ori pe săptămână, sau chiar cu suplimente ori în ediții speciale. Așa de pildă, cu ocazia alegerilor din 1910, într-o singură săptămână au apărut 3 numere, unul special pentru Caransebeș, într-un tiraj de 3000 exemplare.⁹¹ În unele ocazii scade prețul abonamentului pe 3 luni (la 1 cor.), "pentru a da puțință să o aboneze cât mai mulți pe timpul alegerilor".⁹² Deosebit de dură se arată a fi foaia la adresa acelor români, care acceptă să candideze pe listele guvernului, împotriva celor propuși de PNR, numindu-i "români renegați", "vânzători de neam", considerând că luptând români contra români se "face mare turbureală în popor."⁹³

Cât entuziasm și spirit mobilizator emana din articolele apărute în ajunul alegerilor din 1910, și câtă durere și dezamăgire au reflectat cele publicate după aflarea rezultatelor. Înfrângerea era pusă însă, printre altele, pe seama "ispitei banului care s-a vărsat, ca și beutura, gârlă asupra alegătorilor celor slabi de înger, -continuând cu durere- noi n-am avut ce pune împotriva, decât inimile noastre curate și chemările de frați."⁹⁴

Libertatea nu înfierează doar neînțelegerile dintre conducătorii firești ai poporului, sau abaterile unora de la linia de conduită a mișcării naționale, ci se oprește și asupra aspectelor negative ale satului românesc din acele vremuri: băutura, cinstea femeilor, conflictele preoților sau

⁸⁸ Ibidem, nr.1 (Crăciun 1913)

⁸⁹ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.262

⁹⁰ *Libertatea*, XIII, 1914, nr.16 din 16 apr.

⁹¹ Ibidem, IX, 1910, nr.21 din 13/26 mai.

⁹² Ibidem, nr.13 din 18/31 mart.

⁹³ Ibidem, nr.7 din 4/17 febr.

⁹⁴ Ibidem, nr.22 din 22 mai/4 iun.

învățătorilor cu comunitatea sătească, abaterea preoților de la regulile morale cerute de canoanele bisericești și de statutul lor în societate etc.

Atitudinea potrivnică față de rânduielile din monarhia austro-ungară s-a menținut și după izbucnirea conflagrației mondiale, deși cenzura era mult mai aspră. Totuși -cum scria însuși Moța- venirea războiului a schimbat și rostul și fața foilor. Cei rămași acasă -mame, copii, soții- erau dornici să afle cât mai multe vești despre mersul frontului, unde mulți români slujeau sub steag străin. Se pare că această schimbare a făcut să crească și numărul de abonamente, până la 16000 exemplare/număr.⁹⁵

Cu începere de la nr.38 din 4/17 august 1914, *Libertatea* se transformă în bisăptămânal, cu zile de apariție luna și joia, păstrându-și același preț la abonament. Deși nu era obligatoriu, numărul de luni era cerut de 6000 de abonați.⁹⁶ Răsfoind numerele apărute de la declanșarea războiului, putem observa și existența veștilor mai puțin favorabile pentru maghiari. Moța, pentru a putea da drumul și la astfel de informații, reproducea știrile din ziarele maghiare, sub formula "cetim din *Budapesti Hirlap...*", astfel că cenzura lăsa materialul întreg. După un timp a fost însă oprit sub pretext că "nu se poate da spre cetire oamenilor simpli din popor, ai foi (...), aceea ce dau ziarele mari pentru cetitorii lor intelectuali."⁹⁷

5.Fermitate și demnitate.

Activitatea uriașă, pusă în slujba mișcării naționale, l-a adus pe preotul Ioan Moța în conflict nu doar cu superiorii săi bisericești sau cu unii credincioși din parohie, ci mai ales cu autoritățile maghiare.

Așa după cum am mai arătat, pe lângă acțiunile legate de activitatea *Reuniunii economice* sau a altor reuniuni mai vechi sau mai nou înființate, ale *Casinei române* ori în Consiliul de administrație⁹⁸ al băncii *Ardeleana*, Ioan Moța își va împărți timpul și eforturile și între Reprezentanța orașului și ședințele Congregației comitatense. El ajunge în aceste foruri administrative, la început ales, apoi ca deputat de drept, dată fiind intrarea sa pe lista "viriliștilor", unde datorită clauzei acordată licențiaților, i se dubla venitul. În anul 1910 se afla pe lista celor 12

⁹⁵ I.Moța, *op.cit.*, p.46

⁹⁶ *Ibidem*, p.47

⁹⁷ *Ibidem*

⁹⁸ A fost începând cu 1900 membru al Comitetului de supraveghere, iar din 1913 membru al Consiliului de administrație

români, din 31 "viriliști", câți existau în Orăștie. El urcă de la 881 cor. în 1910, la 1915 cor. în 1914, ceea ce dovedește că afacerile sale prosperau.

Am avut pe parcursul lucrării câte un exemplu din atitudinea pe care a adoptat-o în cele două adunări. Urmărind relatările din presă, suntem îndreptățiți să afirmăm că activitatea sa se înscrie pe aceleași coordonate ca și scrisul și acțiunea sa practică.

Merită să reținem aici, opinia sa despre "șovinism" și "șovin". "Să știți români, - scria el - că acestor dârji șoviniști, nu le vom înmuia năravul prin umblarea cu capul plecat. Ci numai răspunzând șovinismului lor cu același grad de șovinism ținător la ce e al nostru, precum țin și ei la ce e al lor.

Aceasta să ne fie evanghelia în toate faptele noastre: a fi și noi așa de buni români, cum de buni maghiari sunt și ei!

Aci nu merge cu înțelepciunea că: De ți-o dat cineva o palmă întoarce-i și celălalt obraz, -ci numai cu măsura, dinte pentru dinte, ochi pentru ochi."⁹⁹ De altfel, Moța, așa cum își amintea peste ani I.I.Lapedatu a făcut mereu "o politică radicală și intransigentă".¹⁰⁰

Această idee credem că l-a condus pe Moța în întreaga sa activitate de luptător naționalist, dar mai ales după 1908. Prin urmare, acțiunile sale erau mereu în contradicție cu interesele maghiare din zonă. Încă de la 1902, după cum am mai arătat și cu ocazia procesului judecat în primăvara anului următor, el era deja un personaj problemă pentru autorități.

Ilustrativ este momentul descris de Ioan I. Lapedatu, martor al evenimentelor prilejuite de organizarea și desfășurarea unei adunări cetățenești românești la Orăștie. Printre vorbitori se afla și preotul Moța. Acesta, după obiceiul său, "a ținut o vorbire de mare agitație. Oamenii începuseră să se agite și să se tulbure." Căpitanul de poliție care era de față cu un întreg stat major de polițiști, atrage atenția organizatorilor, că dacă Moța își continuă discursul în aceeași notă, va dizolva adunarea. Vorbitorul este avertizat, dar fără a reuși să-l domolească. "țărani erau într-o tensiune neobișnuită. Deodată căpitanul de poliție, dă un ordin și la un moment dat, din curțile caselor vecine apar câteva plutoane de jandarmi, cu baioneta pe pușcă și arma ținută în formă de atac și vin în pas alergător spre mulțimea agitată". Dând dovadă de prezență de spirit, Lapedatu și dr.S.Moldovan intervin la căpitan, liniștindu-l și evitând un

⁹⁹ Libertatea, X, 1911, nr.18 din 21 apr./4 mai

¹⁰⁰ I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.132

conflict. Moța însă "a continuat ceva mai domol, dar foarte agitatoric în fond".¹⁰¹

În 1910, Moța interceptează o scrisoare a căpitanului de poliție din Orăștie, către deputatul maghiar Farkas, pe care o publică în paginile ziarului său. Aceștia scriau: "Din *Libertatea* mi-am câștigat toți numerii și i-am tradus. Încă și în cel din urmă număr ațâță tare câinele de Moța! (...) Moța a fost pedepsit cu 40 de coroane pentru scoaterea unei broșuri ațâțătoare, și pe temeiul arătării mele procuratura supremă a pornit cercetarea (...) căci Moța trebuie strâmtorat."¹⁰²

Dacă luăm în considerare cele 57 de luni de temniță cu care au fost pedepsiți redactorii foii și cele 4.400 coroane aur plătite ca amendă, dar și cele două procese iertate, putem spune că *Libertatea* a incomodat autoritățile serios prin conținutul său. Articolele în procesuate au fost scrise - după afirmația lui S.Bornemisa, ginerele preotului-ziarist - de Ioan Moța, cu excepția poeziei "*Roata de la Bălgrad*", al cărei autor a fost V.E.Moldovan.¹⁰³

Neobosit, Moța s-a aflat mereu în legătură cu frunzașii mișcării naționale, în special cei ce au pornit spre vârf de lângă *Libertatea*. S-a aflat mereu în vâltoarea evenimentelor din zonă. A participat în 1903, la campania candidatului naționalist Ioan Suci, din cercul Nădlac, alături de ceilalți frunzași orăștieni, ilustrând astfel legătura existentă între cele două grupuri, din Orăștie și Arad. În 1905, în acțiunile electorale întreprinse de grupul căruia îi aparținea, va încălca un paragraf al legii electorale, vorbind în biserica din Șibot, cu permisiunea preotului paroh Secărea, chemând la o adunare cu alegătorii.¹⁰⁴ "Pentru delictе contra drepturilor electorale", cei doi vor fi condamnați la câte 7 zile închisoare de stat și 50 cor., amendă în bani. Lui Simion Secărea i se oprește, pentru o perioadă de până la 7 iulie 1908, întregirea la salariu, iar "în dreptățirea la întregire a parohului Ioan Moța o sistează permanent și pentru totdeauna, ori rămâne în parohia actuală ori se mută de acolo."¹⁰⁵

Părintele Moța se află mereu alături de deputații români în turneele pe care aceștia le întreprind în localitățile apropiate, unele organizându-le chiar el.

În toată această perioadă, în care *Libertatea* i-a aparținut (1907-1915), a avut ca redactori responsabili pe: Alexandru Iozon (de la

¹⁰¹ Ibidem, p.113

¹⁰² *Libertatea*, 1910, nr.43 din 14/27 oct.

¹⁰³ S.Bornemisa, *Gazetele populare...*, p.140

¹⁰⁴ *Libertatea*, IV, nr.16 din 2/15 apr.

¹⁰⁵ APO, 1906, pach.III, doc.nr.1098

nr.49/1907-la nr.38/1909), Ioan Adam (39/1909-36/1910), Constantin Șandru (37/1910-9/1912), Pompiliu Albu (10/1912-16/1914) și Ioan Vasiu (35/1914-40/1914. De la numărul 41/1914, deci la doar câteva săptămâni de la izbucnirea războiului, Ioan Moța își asumă direct responsabilitatea redactării foii sale.

Dintre colaboratorii foilor editate de preotul-ziarist, îi enumerăm pe: S.Bornemisa, Al.Cazaban, Il.Chendi, G.Bogdan Duică, Al.Vlahuță, Victor V.Delamaria, V.Bontescu, M.Sadoveanu, Șt.O.Iosif, P.Dulfu, H.Petra Petrescu, Th.Speranția, Zaharia Bârsan, G.Todica, V.C.Osvadă, I.Agârbiceanu, O.Goga, I.A.Basarabescu, Ecaterina Pitiș, S.Florea Marian, Elena Farago, I.Gorun ș.a.

Redactori și colaboratori statonici, direcți, pe care i-a avut Moța la foile sale, au fost Osvadă, Bornemisa, Tit Liviu Blaga, Ermil Borcia (Haralamb Călămar) și Nicolae Damian.¹⁰⁶ Ultimul se va ocupa de cele din urmă apariții din *Libertatea*, după trecerea proprietarului ei în România.

După criza prin care a trecut în 1908, părintele Moța a reușit să echilibreze bugetul foilor sale și să pună pe picioare o afacere înfloritoare, atât cu ziarele cât și în ce privește tipografia. O statistică asupra tirajului în care apărea *Libertatea* și suplimentele sale, avem doar pentru anul 1911. Atunci ele se tipăreau astfel: *Libertatea* - 9500; *Foaia Interesantă* - 12000; *Tovărășia* - 8000; *Bobârnaci* - 5000. Toate patru foi puteau fi abonate pentru 10 cor./an și doar 6 cor./an în cazul țaranilor.¹⁰⁷ Dar putem spune că aceste cifre erau în creștere, căci după cum am mai arătat, foaia politică înregistra în 1914, 16000 de abonamente.

Răspândirea acesteia, după o statistică publicată la începutul anului 1912, ar fi deosebit de mare. În comitatul Hunedoara erau înregistrate 1350 abonamente, în Alba Inferioară -992; Caraș Severin - 916; Sibiu -766; Arad -423; Turda Arieș -385; Cojocna -326; Bichiș -2; Bihor -150; Bistrița Năsăud -184; Brașov -159; Cenad -68; Cojocana - 326;; Solnoc-Dobâca -181; Făgăraș -424; Maramureș -24 Ciuc -11; Odorhei -10; Sălaj -93; Sătmar -116; Sibiu -766; Târnava Mare -256; Târnava Mică -212; Timiș -403; Torontal -213; Trei Scaune -30; Pesta - 13; Iász Nagy Kun -2; Camaron, Pojon, Bereg, Gömör, Ung, Nitra, Sepes,

¹⁰⁶ *Almanahul Presei...*, p.200

¹⁰⁷ *Ibidem*

Borșod -toate câte un abonament. Din afara granițelor a mai fost abonată în România -52; Bucovina -24; Austria -12; Bosnia -9; America -348; Germani -32; Rusia -4; America de Sud -6; Africa de Sud -1.¹⁰⁸

Din cele 6 periodice românești care apăreau la Orăștie, în debutul celui de-al doilea deceniu al secolului nostru, cinci erau proprietatea părintelui Moța. Demn de reținut ni se pare faptul că în Sibiu, în aceeași perioadă, existau 7 ziare românești, în vreme ce la Budapesta se editau cinci, la Arad -4, Blaj -2, Caransebeș -2, Lugoj-1 etc.¹⁰⁹

Tot în slujba interes elor culturale ale românilor și-a pus Moța și tipografia sa de la Orăștie. Spiritul său întreprinzător, politica sa de a oferi avantaje abonaților, astfel încât să se vândă toate tipăriturile, posibilitățile de reclamă și preferurile mici practicate la lucrări de calitate, fac din cele două ocupații ale preotului orăștian, o frumoasă sursă de venit. "*Tipografia Nouă*" ajunge una dintre cele mai bine și modern dotate tipografii românești, întrecându-le chiar pe multe dintre cele străine din Ardeal și Ungaria. În 1911, aceasta era dotată cu o mașină de tipărit în două culori, concomitent, rară pentru acele vremuri -în Ardeal mai exista numai una; "o mașină dublă, care aruncă foile tipărite în două părți deodată" -singura din întreaga provincie; o mașină plană de tipărit; o mașină de perforat și una de legat, ș.a. Toate mașinile din tipografie erau puse în funcțiune de un motor cu benzină.¹¹⁰

Aici se tipăresc cărțile din editura "*Livrăria Națională Sebastian Bornemisa*" sau de aiurea. V.Eftimiu a publicat "*Poeemele singurătății*", A.Cotruș, "*Poeziile*", Rebreanu "*Frământările*",¹¹¹ Al.Ciura "*Amintiri*", Agârbiceanu "*Schițe și povestiri*", Gh.Stoica "*Alte vremuri*", I.Dragoslav "*Volintirii*", E.Borcia "*Versuri flușurate*" ș.a.

Dar vremurile tulburi aduse de evenimentele din vara anului 1914, duc forțat spre încheierea unei atât de bogate activități, cum a fost cea a preotului Moța, dar mai ales a celei de-a doua etape din existența *Libertății*.

Cu un "palmares" bogat, în calitate de luptător naționalist, Moța devine persoană "non grata" pentru autorități. El își agravează statutul în Orăștie prin refuzul de a da curs invitației Prefecturii din Deva, de a publica în foaie știri false despre Consiliile de coroană din România. Este suspectat că ar îndemna să dezerteze, pe cei care, înainte de plecarea pe front, îl căutau pentru spovedanie. Pus în gardă de un ofițer german, găzduit în vecini, că viața sa este în pericol, el va pleca în decembrie 1914, împreună cu ginerele său, S.Bornemisa, la București.¹¹² O întâmplare norocoasă, îl ajută să-și întregească și familia. Fiul său, fiind mușcat de un câine, soția primește aprobarea de a-l duce la un consult la

¹⁰⁸ Libertatea, XI, 1912, nr.1 (Ciăciun)

¹⁰⁹ I.I.Șerban, H.Rotche, *op.cit.*(I), p.253

¹¹⁰ Libertatea, X, 1911, nr.34 din 11/24 aug.

¹¹¹ I.Mușlea, *Din istoria tipografiei, editurii și librăriei românești în Ardeal (1830-1918)*, în *Gând Românesc*, VII, 1939, nr.10-12, p.420

¹¹² I.Moța, *op.cit.*, p.48-49

Institutul antirabic din Predeal. Profitând de ocazie, aceasta își ia și cele două fete, trecând cu toții în Regat.¹¹³

După cum reiese din corespondența sa cu protopopul Domșa, din cererile adresate acestuia sau direct Consistoriului arhidiecezan pentru rezolvarea concediilor în vederea păstrării neocupate a parohiei sale, se pare că plecarea sa nu a fost cunoscută imediat, iar apoi reîntoarcerea sa părea iminentă. Totuși el era un refugiat și prin urmare, drumul său nu avea cale de întoarcere.

Înainte de plecare, Moța a încredințat foile în grija cumnatului său, Nicolae Damian.¹¹⁴ Dar aparițiile pe anul 1915 vor fi puține. Refuzând să facă vreun compromis, rezistând la presiunile autorităților, Damian va fi trimis pe front, iar ziarul suspendat, sub pretext că proprietarul nu se află în țară.¹¹⁵ Pe tipografia lui Moța și pe Librăria ginereului său, S.Bornemisa se pune sechestru urmând ca pentru recuperarea daunelor de către stat și de eventualii reclamanți, acestea urmau să fie scoase la licitație.¹¹⁶ Pentru a nu intra în posesia vreunui străin, revendicând unele datorii, banca "Ardeleana", condusă de A.Vlad își adjudecă licitația și o trece în proprietatea acesteia.¹¹⁷

În iulie 1916 este scos la concurs și postul de paroh II în Orăștie, pentru luna august, sub pretextul cererilor mai multor credincioși de "a se urgita întregirea parohiei..."¹¹⁸

Deposedat de averea sa, de viața sa activă, în "care trecea de la masa de scris la masa de administrație, la masa de expediție", din tipografia sa,¹¹⁹ de parohie, pribeag printre frați, Moța nu a dezarmat. În condiții deosebite, el va da viață *Libertății* la București și mai apoi în America. Acest ziar nu putea și nu avea voie să moară. Prin încetarea apariției *Libertății* în 1915 s-a încheiat o etapă, doar o bătălie din lungul ei război pentru emanciparea politică și culturală a românilor.

¹¹³ Ibidem, p.49

¹¹⁴ Ibidem, p.50

¹¹⁵ Ibidem și S.Bornemisa, *Gazetele populare...*, p.140

¹¹⁶ APO, 1915, pach.I, doc.nr.533

¹¹⁷ După informațiile lui M.Vlad, octombrie 1997

¹¹⁸ APO, 1916, pach.I, doc.nr.373

¹¹⁹ *Almanahul Presei...*, p.99

CU LIBERTATEA IN PRIBEGIE

1. Refugiat în București.

Situația în care se afla România după izbucnirea războiului, curtată fiind de ambele tabere, prețul mare care se punea pe atragerea spre una sau alta dintre grupările combatante, naște noi și mari speranțe pentru românii ardeleni, în realizarea visului atât de frumos al atâtor generații.

Ca oricare ardelean, părintele Moța - după cum am văzut - se lasă tot mai mult furat de curajul ce-l inspiră apropierea clipei hotărâtoare, a clipei celei mari. Prin atitudinea manifestată, el devine un indezirabil, cercurile reacționare din zonă așteaptă momentul potrivit pentru a-l înlătura. În aceste condiții tulburi, când activitatea sa era periclitată și când acțiunile sale - considera el - ar fi mai potrivite și mai folositoare, este nevoit să părăsească orașul refugiindu-se în România, împreună cu cel mai apropiat colaborator, Sebastian Bornemisa.

Sosit în București, la sfârșitul lunii octombrie 1914, Moța se integrează repede în cercurile naționaliștilor ardeleni emigrați, care în cea mai mare parte a lor au fost redactori sau colaboratori de bază ai ziarelor românești din Ardeal: O.Goga, O.Ghibu, Sever Bocu, Vasile Stoica, Ghiță Pop, Cassian R.Munteanu, V.Braniște, I.Agârbiceanu, I.Mateiu, Voicu Nițescu, Oct.Tăslăuanu ș.a. Cei mai mulți dintre ei au militat prin scrisul lor, și după 1914, pentru unitatea tuturor românilor. Întreaga lor forță și-au concentrat-o spre determinarea intrării României în război, împotriva Austro-Ungariei. Pentru aceasta le-au stat la dispoziție paginile ziarelor din București sau Iași, găsind sprijin la oameni politici și de cultură animați de aceleași sentimente: Filipescu, Iorga, Delavrancea, N.D.Cocea ș.m.a., care conduceau ziare precum *Epoca*, *Neamul Românesc*, *Curentul*, *Naționalul*, *Universul* etc.

Românii ardeleni își intensifică activitatea: Ei vor adresa directorului ziarului *Epoca*, o scrisoare prin care cereau ospitalitate pentru a lucra spre "realizarea ideii unității politice a neamului românesc", socotind că a "sosit ceasul să se îndeplinească visul atâtor generații". Printre semnatori, alături de Ioan Moța au fost O.Goga, O.Tăslăuanu, V.Osvadă, O.Ghibu, Gh.Popp, S.Bornemisa, A.Imbroane

ș.a.¹ Pentru o vreme, N.Filipescu a rezervat în paginile ziarului ce-l conducea (*Epoca*) o rubrică numai pentru emigranții ardeleni, intitulată "*Ardealul vorbește*".² Printre semnatarii articolelor apărute la această rubrică s-a aflat și Ioan Moța. Această colaborare, dar mai ales conținutul articolelor scrise le aduce unora dintre semnatari condamnarea la moarte din partea cercurilor șovine maghiare din Ardeal, prin Curtea Marțială din Cluj.

Totuși, ardelenii considerau ca cea mai bună soluție înființarea unui ziar propriu, care să nu implice nici partide, nici personalități politice din România, dat fiind statutul de neutralitate al regatului român. După încercările eșuate: *Ardealul*, inițiat, dar nematerializat, de Goga, *Unitatea Națională*, al cărei directori urmau să fie Iorga, Delavrancea și Goga, reușește inițiativa unui grup de foști redactori și colaboratori ai *Tribunei*, care reeditează în capitala regatului român un ziar sub același nume.³ Inițiată și condusă de doi foști redactori ai ziarului din Arad, Gh.Pop și Constantin Bucșan noua gazetă va apare în intervalul 20 martie 1915-3 iulie 1916. Încă de la început este subliniat explicit faptul că ziarul "Apare sub îngrijirea unui comitet", menționați fiind drept colaboratori: Zaharia Bârsan, Sever Bocu, Const.Bucșan, D.N.Ciotori, Iuliu Enescu, I.Al.George, Ioan Moța, Gh.Popp, O.Ghibu, Gh.Stoica, I.U.Soricu, Oct.Tăslăuoanu ș.a.⁴ Demnă de reținut ni se pare declarația dintr-o "notă - program", apărută în primul număr: "Astăzi ne îngăduim a vorbi prin coloanele acestei reviste, cu toată modestia și sinceritatea. Măine, dacă va trebui, vom lăsa condeiul și vom prinde arma - pentru izbânda aceleiași ideal."⁵ Acest lucru s-a și întâmplat cu cei mai mulți dintre semnatarii articolelor din ziar odată cu intrarea României în război. Din această nouă serie a *Tribunei* au apărut până la intrarea României în război 68 de numere. Ca o notă definitorie, ziarul milita pentru intrarea armatei române în război de partea Antantei.

Pe la mijlocul lunii septembrie 1915, la București se înființează "*Federația Unionistă*", organizație care se dorea mai radicală decât "*Liga culturală*" și ale cărei rânduri înregimenta numeroși ardeleni, dar și fruntași ai partidelor politice din Regat și mulți alți oameni de

¹ *Epoca*, XXII, 1916, nr.161 din 2/15 iun, cf.Șt.Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol.I, București, 1983, p.66

² *Familia*, 1988, nr.9 - supliment, p.II

³ O.O.Ghibu, "*Tribuna*" de la București (1915-1916) - cea de-a treia "*Tribună*", în *Repere sibieni*. Studii și referate, vol.II, Sibiu, 1980, p.24-285

⁴ *Ibidem*, p.283-284

⁵ *Tribuna*, I, 1915, nr.1, din 20 mart.

cultură români.⁶ Printre aceștia se numărau și cei doi orăștieni: Moța și Bornemisa.

Neastâmpărul, dar mai ales focul mistuitor al naționalismului, îl îndeamnă pe Moța să tipărească și la București ziarul său. Astfel, începând cu 29 septembrie/11 octombrie 1915 reappare în capitala României *Libertatea din Ardeal* și adausul său *Foaia Interesantă*, având ca redactor pe S.Bornemisa.⁷ Cele două ziare vor apărea până în 4/17 august 1916, cu câteva zile înainte de intrarea în război a României.⁸ "Renăscută din cenușă ca pasărea Phoenix", va activa cu aceeași energie pentru cauza națională, cum a făcut-o timp de peste un deceniu, considerându-se un simbol al prezenței românilor ardeleni în mijlocul fraților din țara mamă și, prin urmare, o expresie a solidarității întregului popor român. Gazeta milita, la fel ca celelalte, pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale, subliniind că numai în acest fel se poate împlini idealul sfânt al unității naționale.⁹ La scurtă vreme de la apariție a fost abonată de cititori din Moldova, Muntenia și Oltenia. Acest lucru îi permite lui Moța să obțină din vânzarea ei beneficii.¹⁰ Dar, nu numai ca tiraj ia amploare, ci și ca arie de răspândire. Ea a ajuns să fie citită și dincolo de hotarele românimii, în lagărele de prizonieri din Rusia europeană și Siberia, unde se găseau zeci de mii de români care serviseră în armata austro-ungară, în rândul cărora întreținea încrederea în victoria cauzei naționale și dorința de a contribui cu toții la înfăptuirea statului național unitar român.¹¹

O dată cu intrarea României în război, Ioan Moța consideră mai important și mai util, să se înroleze în armata română, la fel ca alte mii de voluntari ardeleni, pentru care Vasile Lucaciu intervenise special la ministrul de război.¹² El va face parte din rândurile armatei române, ca sublocotenent, în calitate de translator pe lângă Comandamentul teritoriului ocupat, după trecerea trupelor românești peste Carpați.¹³ Dar soarta nu a vrut ca suferințele neamului românesc să înceteze, ci dimpotrivă, unirea trebuia plătită cu un tribut mult mai mare. Încolțită din toate părțile, armata română e nevoită să se retragă pas cu pas, până va ajunge în Moldova, unde se refugiase și

⁶ St.Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, București, p.261

⁷ S.Bornemisa, *Gazetele populare...*p.140

⁸ *Almanahul Presei Române*, 1926, p.68

⁹ *Libertatea*, 1916, nr.30-33

¹⁰ I.Moța, *op.cit.*, p.50

¹¹ S.Bornemisa, *op.cit.*, p.140

¹² V *Dr.Vasile Lucaciu - luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj Napoca, 1988, p.389

¹³ I.Moța, *op.cit.*, p.50

administrația. Printre zecile de mii de refugiați din Moldova, numeroși erau ardelenii, pe care autoritățile române doreau să îi ferească din calea trupelor Puterilor Centrale. Printre aceștia se afla și Moța, împreună cu familia sa.

2. În SUA - luptător pentru cauza națională.

În luna aprilie 1917, ministrul de interne, Alexandru Constantinescu, îl contactează pe Vasile Lucaciu, comunicându-i că s-a luat hotărârea, în cadrul Consiliului de Miniștri, trimiterii unei Misiuni Naționale sub conducerea sa, în Statele Unite.¹⁴ Scopul acestei Misiuni îl constituia propaganda în favoarea cauzei românilor din Transilvania, atât de puțin cunoscută de către cercurile politice americane, dar în aceeași măsură și de către opinia publică de peste ocean, dar și - cât ar fi fost cu putință - organizarea unei unități militare de voluntari români transilvăneni pentru frontul francez, care urma să facă parte din armata americană sau franceză, dar care să-și păstreze caracterul său românesc.¹⁵

Componenta acestei Misiuni, până la definitivare, a avut câteva variante. La început, alături de Vasile Lucaciu trebuia să meargă Moța și Constantin Lucaciu. Considerându-se că ar fi bine ca din delegație să facă parte și un bucovinean, este propus prof. Nistor de la Cernăuți, care a dorit foarte mult să meargă, dar a fost nevoit să renunțe din motive familiale. A fost propus în cele din urmă tânărul Vasile Stoica,¹⁶ proaspăt ieșit din spital unde zăcuse rănit. Deci, componența Misiunii era: V.Lucaciu, I.Moța și V.Stoica.

În cadrul unei întâlniri a celor trei cu ministrul de externe român, se stabilește denumirea delegației: *Misiunea Patriotică Națională*, care, deși trimisă de guvern, avea - lesne de înțeles - un caracter neoficial.¹⁷

În 23 aprilie 1917, membrii Misiunii părăsesc Iașul¹⁸ cu destinația Petrograd, de unde timp de 11 zile vor călători cu trans-

¹⁴ *Raport despre activitatea Misiunii Patriotice Naționale în Statele Unite ale Americii* (Washington, 3/16 martie 1918), în *Dr.Vasile Lucaciu - luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj Napoca, 1988, p.407

¹⁵ *Raportul lui Vasile Stoica adresat ministrului C.Angelescu*, în G.Neamțu, *In America pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Cluj, 1997, p.225; V.Stoica, *In America pentru cauza românească*, București, 1926, p.7

¹⁶ *Dr.Vasile Lucaciu....*, p.408

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ Moța va povesti într-un lung foileton în paginile Foi Interestante, întreaga lor călătorie, ilustrând-o cu numeroase fotografii.

siberianul spre răsărit. Trecând prin Darnița, au luat cu ei și declarația semnată de cei 500 de reprezentanți ai celor peste 13.000 de prizonieri, cu scopul de a o publica în SUA.¹⁹ De la Charbin - povestește Moța - au coborât spre Coreea, oprindu-se pentru a vizita la Mukden palatele vechi ale Împăraților coreeni. De la capătul sudic al Japoniei, din portul Simonoseki, vor străbate țara spre nord, oprindu-se pentru două zile la Tokio. Din Yokohama se îmbarcă pentru America. Cei trei vor poposi o jumătate de zi în Hawai, vizitând Honolulu. După 16 zile petrecute pe ocean ajung la San Francisco. De aici se îndreaptă spre Washington, unde stau o săptămână pentru formalități.²⁰ Curând vor rămâne fără bani, întrucât ceea ce au primit la plecarea abia le acoperea cheltuielile de cazare, căci rublele care li se dăduseră, au scăzut vertiginos ca valoare.²¹ Se vor stabili în cele din urmă la Cleveland, fiindcă în acest oraș trăiau foarte mulți români, "un fel de capitală pentru românii americani."²²

Încă din 2 iulie, folosindu-se de scrisorile de recomandare primite de la ambasadorul Franței în România, Sainte-Aulaire și de la atașatul american, I.Andrews, vor fi primiți în audiență de Robert Lansing, ministrul de externe și apoi de W.Philips, subsecretar de stat, precum și de A.Putney.²³ Cu această ocazie, pe clădirea Ministerului de Externe a fost arborat drapelul României. Ei vor expune politicianilor americani scopul vizitei lor în SUA. În 6 mai vor fi primiți de ministrul de război, Newton Baker. Prezentându-i situația românilor și eforturile făcute pentru dezrobire și unitate, cei trei își prezintă planul pentru înființarea unității militare românești, ca parte în armata americană. Proiectul avea ca puncte principale următoarele: 1. Se alcătuieste o unitate din români ardeleni voluntari care nu sunt cetățeni ai Statelor Unite (cetățenii cad sub Legea Recrutării); 2. Unitatea va fi încadrată în Armata Americană, purtând însă numele de "Batalionul", "Regimentul" sau "Brigada Română", după cât de mare va fi numărul voluntarilor. 3. Ofițerii vor fi americani sau se va putea cere și Guvernului Român un număr de ofițeri transilvăneni, avându-se în vedere că toți românii din America sunt de origine din Transilvania și Ungaria. 4. Subofițerii vor fi români, foști gradați în armata unde și-au făcut serviciul militar sau li se vor putea da un număr de subofițeri formați deja în armata Americană; 5. Limba de comandă va fi cea

¹⁹ Șt.Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol.I, București, 1983, p.410

²⁰ I.Moța, *op.cit.*, p.52-53

²¹ Dr.Vasile Lucaciu..., p.408

²² I.Moța, *op.cit.*, p.53

²³ V.Stoica, *op.cit.*, p.7-8

engleză, cea de instrucție de asemenea, întrebându-se însă în caz de nevoie și limba română; 6. Cheltuielile de echipament, trai și transport vor fi suportate de Statul American; 7. Se va căuta o înțelegere întru toate cu Guvernul Român.²⁴ Planul este refuzat pe motivul că statul american a introdus obligativitatea serviciului militar și prin dezideratul unei armate care să fie "înainte de toate o armată americană, cu spirit american".²⁵ Ministrul de război american insistă ca ei să îndemne pe românii din America să intre în Armata Americană, având în vedere scopul pentru care Statele Unite au intrat în război.²⁶ Ei vor repeta propunerea în 3 august, în fața ambasadorului Franței Jules Jusserand.²⁷ Stoica a avut întrevederi și cu alte persoane politice, care au arătat interes pentru cauza românească: Franklin Lane - ministru de interne, Albert Burleson - ministru poștelor, William Phillips - subsecretar de stat la Afacerile străine, Hamilton Lewis, Gilbert Hitchcock - senatori, John Barret - președintele *Uniunii Pan-Americane* ș.a.²⁸

Pentru a-și atinge un alt scop al misiunii lor, realizarea unei imagini favorabile cauzei românești, cei trei vor ține, cu ajutorul societăților și asociațiilor românilor emigranți, o serie de adunări în diferite orașe. Cele mai mari asemenea adunări au fost la Yongstown, Trenton, Cleveland, Detroit. Presa americană va vorbi despre acestea și despre cauza ce-i aducea pe cei trei de la o asemenea distanță, deși la început ziarele americane dacă nu au fost indiferente au fost chiar dușmănoase. Corespondențele de război trimise din Europa de Carl Ackerman au creat o imagine foarte proastă României.²⁹ În același timp, emisarii români au avut de contracarat și campania emigrației maghiare care încearcă să discrediteze acțiunile Misiunii, dar și să creeze o imagine deformată a situației din Transilvania.³⁰ Ziarele întemeiate de români, printre care și doi foști redactori ai *Libertății*, I.V.Ioanovici și V.E.Moldovan, își pun paginile la dispoziția acestora. În 1917 în America erau cca 20 de gazete românești, multe cu caracter confesional, neinițiate însă în desfășurarea unei campanii politice.³¹

Din 2 august, părintele Moța tipărește la Cleveland, *Libertatea* și *Foaia Interesantă*, ajutând prin ele propaganda în chestiunea pentru care traversaseră oceanul. El dă foilor exact aspectul pe care îl

²⁴ G.Nemațu, *op.cit.*, p.226

²⁵ *ibidem*; *Dr. Vasile Lucaciu*.... p.408; V.Stoica, *op.cit.*, p.7-8

²⁶ G.Neamțu, *op.cit.*, p.227

²⁷ V.Stoica, *op.cit.*, p.9

²⁸ *Raportului lui V.Stoica*.... în G.Neamțu, *op.cit.*, p.229

²⁹ *Ibidem*, p.228

³⁰ G.Neamțu, *op.cit.*, p.116-117

³¹ *Familia*, 1988, nr.9, supliment p.III

avuseseră în țară, stârnind nostalgia celor plecați. La două săptămâni de la apariție - va scrie Moța - "am primit atâtea abonamente, încât mi se acopereau cheltuielile de editare, ba îmi mai rămânea ceva pentru redactare."³² Inițiativa acestuia nu scapă atenției celor din țară. Nicolae Iorga saluta apariția ziarului, arătând că aceasta își păstra identică forma veche spre bucuria ardelenilor emigranți.³³ Iorga îi aduce preotului Moța laude binemeritate, închinându-i un profil în ziarul său: *Omul de ispravă*, care se încheia într-o notă măgulitoare: "îi strigăm și noi de dincoace părintelui ostaș: cu misiune sau fără, ești tot omul de ispravă pe care l-am știut."³⁴

Neamul Românesc, al lui N.Iorga anunța în 15 septembrie, că "omul de ispravă, cinstit, dezinteresat și moral care e părintele Moța" a ținut o conferință în biserica românilor din Cleveland.³⁵

Printre alte probleme, pe care Misiunea Patriotică le-a abordat, a fost și aceea a bisericii ortodoxe române din America. Membrii acesteia au fost informați de situația acesteia și de dorința de a se uni cu Mitropolia din București, respingând astfel autoritatea Mitropoliei din Sibiu, în scaunul căreia se afla V.Mangra, al cărui act de trădare nu era acceptat de românii americani. Dacă Vasile Lucaciu era de părere ca emigranții ardeleni să-și înființeze Episcopia română unită (a ortodocșilor cu a greco-catolicilor), Moța era împărțit în a susține: ca preot ortodox ideea păstrării raportului existent cu Mitropolia din Sibiu, iar în calitate de ziarist înclina să dea dreptate lui C.R.Pascu, redactorul șef al ziarului *America* și lui Iuliu V.Ioanovici, care susțineau teza că este o rușine ca Biserica română din America să fie sub jurisdicția unui mitropolit trădător de neam. Moța va declara în fața fruntașilor comunității românești din Cleveland că se impune ruperea relațiilor cu Sibiul și unirea cu Mitropolia din București.³⁶

Telegramele din ziarele americane anunțau dezertări masive ale soldaților ruși la scurtă perioadă după ofensiva românească din Moldova. Veștile erau de natură să-l îngrijoreze pe Moța, a cărei familie se afla la Iași. El va lua hotărârea de a se întoarce în septembrie acasă,³⁷ după ce foile "trezise un înălțător entuziasm românesc printre emigranții noștri."³⁸ Cam în același timp se va retrage și V.Lucaciu la

³² I.Moța, *op.cit.*, p.55

³³ *Neamul Românesc*. 1917, nr.261 din 23 sept.

³⁴ *Ibidem*, 1917, nr.262 din 24 sept.

³⁵ *Ibidem*, 1917, nr.253 din 15 sept.

³⁶ G.Neamțu, *op.cit.*, p.64-65

³⁷ I.Moța, *op.cit.*, p.56

³⁸ V.Stoica, *op.cit.*, p.10

fiul său Epaminonda, în timp ce V.Stoica continuă acțiunile de unul singur.

În drum spre casă, Moța este nevoit să staționeze câteva zile la Petrograd, de unde pleacă cu ajutorul Legației române, cu doar 3 zile înainte de izbucnirea revoluției.³⁹

Sosit la Iași, Moța este solicitat să colaboreze pentru un timp la ziarul Statului Major, pentru ca în luna martie 1918 să primească, împreună cu S.Bornemisa, redactarea *Cuvântului Moldovenesc*, a lui Pan Halipa. Acesta a fost primul ziar din Basarabia scris în alfabetul latin. El va părăsi această foaie în decembrie 1918, pentru a se întoarce în Ardeal.⁴⁰ La Orăștie, însă, *Libertatea* ajunsese înaintea lui.

³⁹ I.Moța, *op.cit.*, p.56

⁴⁰ *Almanahul Presei Române*, 1926, p.75

LA RĂSCRUCEA... VREMURILOR

1. Reîntoarcerea în Orăștie.

Întors la Orăștie, în decembrie 1918, părintele Moța găsește o foaie cu numele popularei sale gazete: *Libertatea*. Aceasta era editată încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918, de un grup de intelectuali: Gavril Todica - care își asumă răspunderea pentru editare, Constantin Baicu, Ioan Branga, Aurel Vlad ș.a., ca organ de presă al Consiliului Național din Orăștie (condus de acesta din urmă).¹

Chiar dacă în condițiile tumultului fără precedent trăit de poporul român în acele zile memorabile, ziarul nu a mai beneficiat de aportul valorosului colectiv care îl consacrase înaintea războiului, activitatea desfășurată de *Libertatea* în cursul evenimentelor revoluționare din toamna anului 1918 reprezintă o adevărată apoteoză a întregii sale existențe. Ea a fost purtătoarea de stindard a tuturor acțiunilor întreprinse de populația românească din ținutul Orăștiei - și nu numai - un adevărat organ de presă al autorităților românești, care veneau să ia locul vechii administrații. În paginile sale și-au găsit loc numeroase și ample relatări despre fapte petrecute în ținut, dar și comentarii pertinente despre mișcările revoluționare ce au cuprins centru și estul Europei. De asemenea, publicația se face ecoul chemării poporului de a-și alege reprezentanții pentru Adunarea Națională ce urma să se țină la Alba Iulia.² Ziarul chema, în numele Consiliului Național Român din Orăștie, pe toți românii să participe la adunare: "Fraților, pentru ca adunarea aceasta să fie cât se poate de impozantă, datori suntem de a ne îngriji ca prin numărul participanților să dovedim lumii întregi că poporul român una este și toți împreună pretindem sus și tare formarea statului național român unitar și puternic."³

Din Orăștie au luat drumul către Alba Iulia 4-500 de oameni, alături de cei peste cei 200 din Deva, 50-60 din Brad, 40 din Hațeg etc.⁴

¹ *Libertatea* a reînceput să apară în 1/14 nov., considerându-se continuatoarea vechii gazete, dovadă și anul de apariție trecut pe frontispiciul ziarului - XV

² I.I. Șerban, H. Rotche, *op.cit.* (I), p.263-265

³ *Libertatea*, XV, 1918, nr.2 din 8/21 nov.

⁴ I. Frățilă, V. Ionaș, *Aportul populației din județul Hunedara la Unirea Transilvaniei cu România*, în Sargeția, XIV, 1979, p.471

Moța se vede pus în situația de a fi nevoit să își revendice dreptul asupra editării vechii *Libertăți*, dar și postul de paroh în Orăștie, pierdut în urma plecării la București. Postul de paroh îi fusese ocupat prin concurs de Victor Păcurariu, în 17 decembrie 1917, dar care fusese concentrat preot militar.⁵ După intervenții repetate făcute de protopopul Vasile Domșa, pentru a-l lăsa la vatră, acesta își ocupă postul în 10 iulie 1918. La scurt timp va fi mobilizat pentru campania din Ungaria. Protopopul își reia demersurile pentru demobilizarea lui Păcurariu în condițiile în care "comitetul parochial a trebuit să țină seama și de dorința unor credincioși amici politici ai preotului Moța, cari voiau în împrejurările de azi să-l reabiliteze în postul său avut aici mai înainte."⁶ Cu toată opoziția lui Domșa, Moța își reocupă postul, iar V.Păcurariu va intra în învătământ.

"Făcătorul de gazete de la Orăștie", cum îl numește Sebastian Bornemisa, s-a integrat repede în sânul comunității pe care o părăsise de câțva timp. De acum putem vorbi despre cea de-a treia etapă din existența *Libertății*.

Începând de la 1 ianuarie 1919, Moța editează din nou *Libertatea* și adausul său *Foaie Interesantă*. Dar după o absență de patru ani, viața grea ce a urmat războiului, face ca din cele peste 12.000 de abonamente câte a avut în anii premergători izbucnirii războiului, doar 5-6.000 de abonați să mai solicite foile, arareori reușind să ajungă pe la 7.000.⁷

Din vechea echipă, părintele Moța rămâne fără Ermil Borcia, căzut în război, fără Vasile C.Osvadă, care fusese chemat la "rosturi mai înalte" de Consiliul Dirigent. Îi va fi alături pentru o perioadă lungă, Ioan Ciontea, conducătorul tipografiei *Libertatea* (fostă "*Tipografia Nouă*").⁸ Rămas fidel convingerilor sale despre presa populară, Moța editează nu după mult timp și suplimentul economic al foii sale, dar cu un nou titlu: *Flugarul Luminat*, întocmit de profesorul Simion Ordean.⁹ *Foaia Interesantă* va fi redactată începând cu nr.1/1928 de soția sa, Maria.

Foile însă nu mai prindeau la fel ca în trecut, deși un abonament (pentru toate trei împreună) era de 50 de lei/an, iar pentru țărani 40 lei/an, scăzând în 1922 la 32 lei/an, în condițiile în care prețul unui singur ziar era

⁵ A.P.O., Orăștie, pachet 1918, doc.nr.497

⁶ A.P.O., pac.1919, doc.nr.446

⁷ I.Moța, *op.cit.*, p.61

⁸ Calendarul Național al Foi Interesante pe anul 1927, Orăștie, 1926, p.67. Acesta a fost doi ani redactor la Tribuna din Sibiu, apoi conducător de tipografie în Hațeg și Hunedoara. Din 1904 preia tipografia înființată de patru dintre fondatorii *Libertății*

⁹ I.Moța, *op.cit.*, p.61

în 1921 de 1 leu. Pentru a atrage cititorii la abonamente, alături de alte facilități, erau trimise "numere de probă", fără plată, timp de o lună. Rămânând credincios ziaristicii "poporale", pe lângă stilul accesibil în care erau scrise foile, acesta continuă să tipărească părți din noua legislație "tradusă pe limba poporului așa fel, să o poată înțelege și cel din urmă țaran și își poate cunoaște astfel drepturile de cetățean la comună și la județ și dreptul slujbașilor față de el".¹⁰ Tot în vechea practică, Moța va încerca să tipărească în tipografia sa o serie de cărți care să fie accesibile, atât ca preț, cât și în ce privește conținutul. ("*Fagini alese din scriitori români*").

Motivele acestei scăderi de tiraj, proprietarul gazetelor le găsește în schimbarea modului de gândire al oamenilor trecuți prin război și care preferau "o gazetă măciucă, care să lovească și să dărâme tot în jurul ei", dar și în concurența făcută de foaia poporală *Unirea Poporului*, editată de Mitropolia din Blaj. Cel mai serios motiv era, însă, cel al concurenței ziarelor din București cu ediții naționale.¹¹

Realitatea era mult mai crudă. Acum se produce, cum scria Agârbiceanu, "moartea unei prese", căci s-a schimbat însăși structura socială, s-au schimbat preocupările principale ale societății. Marele ideal, odată atins, s-a răsturnat un echilibru moral: au pornit să se evidențieze apetiturile de ordin material în locul aspirațiilor de ordin național, cultural ori moral. Lupta între partide, care se resimte atât de greu în presa noastră, n-a fost promovată de publicistica ardeleană, ci a fost produsă de însuși spiritul public divizat de interese materiale, în simpatia pentru diverse partide politice. Vina a acestor stări de lucruri este a acelora care s-au grăbit să vină cu luptele de partid să divizeze Ardealul, împărțindu-l în tabere de interese de alt ordin decât cel general românesc.¹²

Pornind de la faptul că foile de cultură sunt rare, iar cele care existau, apăreau în cea mai mare parte în București, fiind scrise la un nivel intelectual mai ridicat, Moța a realizat o schimbare în conținutul *Foii Interesante*, schimbare anunțată și de noul subtitlu: "*Pentru petrecere și învățatură - magazin de cunoștințe folositoare*". În cuprinsul acesteia își fac loc cele mai senzaționale descoperiri ale științei și tehnicii, întâmplări extraordinare din întreaga lume, însoțite de numeroase fotografii. Aceeași amprentă o constatăm și în conținutul *Calendarelor Foii Interesante*. Iată cum prezenta măsurile luate în urma nevoilor de schimbare: "Acest fapt mă constrângea (...) a face o modificare în felul de redactare al F.I., introducând

¹⁰ Foaie Interesantă, 1928, nr.47

¹¹ I.Moța, *op.cit.*, p.62

¹² I.Agârbiceanu, în *Almanahul Presei Române*, p.116

în ea și alt material de cetit, decât cel literar. -Îți voi da și eu, dragă cetitorule (...) *știri senzaționale*... Dar, cum eu niciodată nu m-am coborât prin foile mele la poporul de jos, ca să rămân și eu acolo jos cu el, *ci ca să-l ridic pe el la mine*, așa și de data asta am zis: Îți plac știrile senzaționale? Le vei avea și în Foaia Interesantă a mea, dar nu de cele pe care le găsești zilnic în presa de speculă, care îți ridică părul în cap prin grozăviile crimelor ce-ți descrie, cu amănunte mai sângeroase de cum au fost de fapt, ci îți voi prelucra și arăta *senzațiile* de multe ori uimitoare *ale descoperirilor științei*, ale minunilor ce le face tehnica, așa ca tu, cetind aceste senzații științifice, să ajungi a vedea cât mai bine în lumea științei înaintate de azi și a o înțelege".¹³ Cu aceste zbateri și alte asemenea frământări a început cea de-a treia perioadă de existență a *Libertății - foaie pentru popor*.

În primii ani după Unire, I.Moța fiind un membru activ al PNR, ziarul său s-a plasat pe linia politicii de partid. A devenit un neîmpăcat adversar al liberalilor în plan politic, sancționând orice inițiativă a acestora, indiferent dacă aceștia se aflau la putere sau în opoziție. Numeroase sunt articolele care vin și susțin, de exemplu, campania de explicitare a eșecului tratativelor pentru fuzionare dintre conducerile PNR și PNL, din toamna anului 1921,¹⁴ încercând să acopere în fapt advăratele motive ale neînțelegerilor dintre Brătianu și Maniu,¹⁵ aruncând vina pe liberali.

În aceeași perioadă mai poate fi surprinsă atitudinea față de grupul ardelenilor, care au trecut în partidul lui Averescu, mai ales față de O.Goga,¹⁶ Teodor Mihali și Ioan Suci. Fără a-i ataca în mod special, gazeta orăștiană nu scapă ocazia de a prezenta diverse situații dificile în care aceștia s-ar afla, străduindu-se să le creeze o imagine cât mai defavorabilă. Nu este iertat nici generalul Averescu, pentru că "a spart pe ardeleni", ispitindu-l pe

¹³ I.Moța, *op.cit.*, p.64-65

¹⁴ I.I.C. Brătianu a mai făcut PNR o ofertă de fuziune și în vara anului 1919, dar care a fost refuzată

¹⁵ O analiză mai consistentă a momentului, la P.Șeicaru, *Istoria partidelor naționale, țărănist și național-țărănist*, vol.II, Madrid, p.319

¹⁶ La sfârșitul anului 1919 și începutul celui următor, în sânul PNR au avut loc ample dezbateri, conturându-se două curente diametral opuse: unul, având în frunte pe O.Goga, considera că rolul istoric al PNR s-a încheiat la 1 Decembrie 1918, când Transilvania s-a unit cu România, și ca atare el trebuia să se integreze în viața politică a României Mari, fuzionând cu unul dintre partidele din Vechiul Regat; altul, reprezentat de I.Maniu, aprecia că partidul trebuia să-și continue activitatea, deoarece el trebuie să reprezinte cu precădere interesele românilor din Transilvania și, în același timp, să-și extindă influența la scara întregii țări, prin crearea de organizații proprii și prin fuzionări cu alte partide. Până la urmă punctul de vedere al lui Maniu s-a impus și Goga împreună cu susținătorii săi au părăsit partidul, în aprilie 1920, înscriindu-se în Partidul Poporului, prezidat de Al.Averescu

Goga și pe ceilalți, care s-au lăsat duși "după steaua cu luciri false, care pe când răsărea și apunea".¹⁷

Libertatea și suplimentele sale, alături de proprietarul lor nu se abat de la linia naționalistă pe care și-au ales-o în 1902, când au pornit la drum, rămânând pe mai departe antimaghiari convinși. În paginile ziarului sunt trase mereu semnale de alarmă cu referire la acțiuni sau posibile acțiuni ale maghiarilor, care pun în pericol, ori ar putea dăuna intereselor statului național unitar. Printre altele, se pornește o campanie împotriva tolerării de către statul român al societății maghiare *Emke*, al cărei scop încă la înființare fusese declarat și era bine cunoscut de toată lumea, adică de maghiarizare a românilor ardeleni. Se considera că cel mai potrivit ar fi desființarea acesteia și trimiterea fondurilor sale *Astrei*, căci banii fuseseră adunați de la români.¹⁸ Această atitudine o va avea Moța și la tribuna Parlamentului în calitate de senator.¹⁹ Consideră de asemenea că guvernul român, acordând atâtea drepturi maghiarilor și acceptându-le să se organizeze politic într-o Uniune Maghiară, nu face altceva decât să dea "dovadă și de mare ușurătate cu care se iau la noi astfel de hotărâri".²⁰ Pe seama maghiarilor sunt puse și acțiunile subversive ale "sindicatelor roșii". Acestea aparțineau, după părerea redacției orăștiene, lucrătorilor unguri, care, pentru a nu-și da "arama lor națională maghiară, se numesc *socialiști internaționali*".²¹

Tot pe linia naționalistă, se poate spune că ziarul are tot mai dese accente antisemite. Sunt scoase în evidență, în mod repetat, alianțele dintre evrei și maghiari, care lucrează la erodarea fundamentului tânărului stat unitar, ori acțiunile comuniștilor, care sunt numai jidani, precum și rolul malefic pe care evreii îl joacă în lumea satului românesc. Discursul naționalist pe această temă este identic cu cel al presei românești de dreapta din perioada interbelică. Iată ce scria *Libertatea*, la începutul anului 1923, în timpul mișcărilor studentești: "Ne prigonesc în casă la noi, deși ei sunt puțini și noi mulți. Se încred în sacii de arginți pe cari i-au adunat de la noi în tăcere, prin apucături istețe și viclene, în curs de zeci și zeci de ani (...). Iar sacii de arginți și aur le dau îndrăsneală, cutezanță, ca să ne prigonească nu numai pe tărâmul economic, ci să dea palme morale ființei noastre naționale și creștine".²²

¹⁷ *Libertatea*, 1922, nr.7 din 16 febr.

¹⁸ *Ibidem*, 1921, nr.40 din 6 oct.

¹⁹ *Dezbaterile Senatului*, ședința din 27 iulie 1931, p.315 [mai departe DS]

²⁰ *Libertatea*, 1921, nr.40 din 6 oct.

²¹ *Ibidem*

²² *Libertatea*, 1923, nr.1 (Crăciun 1922)

2. În primul Parlament al României Mari.

Activitatea lui Moța este și după 1918 la fel de complexă. Ca fruntaș local al PNR - va conduce la un moment dat organizația locală (până la trecerea sa la Acțiunea românească și apoi în Liga Apărării Național Creștine - LANC),²³ va candida pe listele partidului în mai multe rânduri, reușind să obțină două mandate de deputat, număr întregit apoi cu alte mandate de senator obținute însă pe alte liste. Astfel, preotul - ziarist, va face parte din primul Parlament al României Mari, ca reprezentant al Orăștiei (după ce A.Vlad, ales și la Dobra, optează pentru aceasta din urmă) deși fusese ales fără contracandidat la Romos.²⁴ Va reveni în Camera Deputaților și după alegerile din mai 1920, tot ca reprezentant al partidului condus de I.Maniu. Fără a urmări în mod special activitatea sa de parlamentar, remarcăm participarea alături de I.Maniu, A. Vlad, Al.Vaida Voevod și alți demnitari ardeleni la diverse întâlniri și mitinguri din județul Hunedoara și județele limitrofe, numărându-se cel mai adesea printre vorbitori. În Cameră el are câteva intervenții în diverse chestiuni: în cazul românilor veniți din America și care au fost jefuiți de vameșii sârbi, care le-au confiscat bunurile și banii; despre practica Legației austriece din Londra, care percepea numai românilor taxă pentru acordarea vizei de trecere spre România; în problema conflictului provocat de jandarmi în comuna Vaidei, de pe urma căruia câțiva săteni au avut de suferit și cărora nu li s-a făcut dreptate;²⁵ precum și în chestiunea recrutărilor din Ardeal, cae îi pune pe tinerii de aici în situația de a face 4-5 ani serviciul militar, după ce îl făcuse în armata austriacă și în gărzile naționale, prinzând și anii de război.²⁶ Ioan Moța se va număra printre deputații care au părăsit Adunarea în semn de protest la dezbaterile pe marginea Legii agrare, contribuind prin aceasta la căderea guvernului.

Libertatea a constituit un mijloc important de propagandă electorală pentru partid. În timpul campaniilor electorale acesta apărea de 2 ori pe săptămână și cel mai adesea în 8-12 pagini.

Activitatea politică îi va aduce lui Moța și neplăceri. În urma alegerilor din 1922 este acuzat de Aurel Vlad - care pierduse mandatul de Orăștie - că ar fi "corteșit" cu liberalii împotriva sa. Vlad era convins că

²³ L.Ciumașiu, M.Vlad. *Orăștia în viața și istoria Partidului Național Țărănesc c.d.*, Simeria, 1993, p.32

²⁴ DAD, ședința din 26 nov.1919, p.23

²⁵ Libertatea, 1921, nr.28 din 14 iulie

²⁶ DAD, ședința din iulie 1920, p.352

liberalii au furat voturi folosindu-se de buletine albe, ștampilate ulterior, înlocuindu-se apoi o urnă. Aceste buletine ar fi fost tipărite în tipografia lui Moța.²⁷ În urma acuzelor, făcute și în ziarul *Solia Creptății*, Moța îl provoacă pe acuzator la o discuție publică, în care Vlad să-i ceară socoteală.²⁸ Conflictul va degenera, ajungând să se spună lucruri ce nu le făceau cinste celor doi frunțași ai obștei și ai partidului. Se pare că Vlad l-a acuzat în public de lașitate pe Moța, alături de O.Goga și alți frunțași ardeleni, care ar fi fugit în România de teama frontului. Cuvintele folosite au fost însă mult mai grele. În apărarea sa acesta afirmă că a acceptat de bună voie să-și pună foile în slujba partidului, dar recunoaște că a refuzat să le transforme în "gazete electorale". El scria despre acest fapt: "susțin partidul, cu seriozitate, cu credință, dar orice bazaconii nu pot tipări în foaie. Aceea ce scriu în timpul alegerilor, doresc să pot să susțin și după aceea...".²⁹ În ciuda acuzațiilor, făcute de Vlad, că s-ar fi lăsat corupt de liberali, acesta recunoaște că i s-a propus să candideze pe listele lor, dar a refuzat. Cu oarecare regret, acesta încheia un articol susținând că la alegerile din martie 1922 "la mine au venit oameni de a tuturor celorlalte partide, numai oamenii unui singur partid n-a venit: ai Partidului Național!" Și astfel ajunge să-și bănuiască pe Vlad că datorită lui, cei de la conducerea partidului au trecut peste el, fără a-i "cere nici măcar părerea, tot asemenea comitetul local electoral".³⁰ În cele din urmă, conflictul dintre cei doi se stinge, dar din păcate a pus capăt unei prietenii care a născut *Libertatea* și a trimis primul deputat român în Parlamentul de la Budapesta după o lungă perioadă de "pasivism" politic al ardelenilor.

Libertatea militează în paginile sale pentru o apropiere între PNR și Partidul Țărănesc, "ba chiar pentru o contopire a lor într-unul singur, căci partide surori sunt și ele (...) unul ca și celălalt, fericirea poporului nostru țăran o urmărește".³¹ Vor mai trece însă câțiva ani buni până se va ajunge la contopirea celor două partide, însă gazeta orăștliană și proprietarul său își aflaseră deja alt drum.

Începând cu anul 1923 ziarul va arăta o simpatie deosebită mișcărilor studențești. Pentru cei din redacția orăștliană era o mângâiere că "ne-a dat Dumnezeu o tinerime la școlile înalte, care, simțind și ea jignirile (...) din partea prigonitorilor (...) -s-a aprins de nobilă mândrie de neam și

²⁷ Cf. Mircea Vlad (octombrie 1997)

²⁸ *Libertatea*, 1922, nr.13 din 30 martie

²⁹ *Ibidem*, nr.14 din 6 aprilie

³⁰ *Ibidem*

³¹ *Ibidem*, 1921, nr.50 din 15 dec.

sfântă iubire de Isus, și ea a ridicat glasul său ca un buciom de alamă, și la nevoie brațul său de apărare - și de-o lună, ba chiar două, cum răsună pe plaiurile frumoasei noastre Români colindă mai frumoasă ca aceea, pe care o cântă mândrele cete de tineri fii ai neamului, de la Cluj, București, Iași, Cernăuți, Timișoara - cari înțelegând primejdia vremurilor de azi, mai ales a celor viitoare ne chiamă la luptă sfântă în jurul lui Christos (...).³² Pe linia acestei simpatii, dar și a antisemitismului, tot mai mult promovată de foile lui, Moța tipărește în luna august, a aceluiași an, "*Protocoloalele Înțelepților Sionului*" în traducerea fiului său, Ioan I. Moța. Mai mult, reproduce în serial în paginile ziarului său această lucrare. Porneste chiar o campanie de susținere materială și morală a studențimii răzvrățite. Atunci când li se vor intenta procese conducătorilor acestor mișcări, paginile ziarelor sale sunt pline de articole partizane. Pe timpul procesului intentat grupului de complotiști, cunoscut în istoriografie de "grupul de la Văcărești", redacția și administrația se mută la București, urmând să trimită ziarul direct din Capitală.³³ Putem admite ca firească atitudinea foilor orăștience, din moment ce unul dintre acuzați este fiul lui I. Moța, ajuns președinte al Centrului studentesc "Petru Maior" și conducător al studențimii clujene. Totuși putem spune că într-o primă fază, deși de partea studenților, dezaproba influența lui A.C. Cuza asupra mișcării, încercând să-și tempereze fiul în antisemitismul mult prea radical pe care îl propovăduia. Acesta îi scria profesorului la Iași în 1923: "Țin să vă arăt la locul prim, părerea mea, care e și a multor altora, că nu e în interesul mișcării ca acești tineri să fie concentrați toți la Iași. Ionel Moța s-a ridicat în mijlocul tinerimei din Cluj și are azi, în foarte mare măsură, încrederea ei. Acea tinerime îl dorește, îl cere cu tărie să se întoarcă în mijlocul ei, îl reclamă oarecum ca pe al său. Cei din Cernăuți pe ai lor. Dacă Moța rămâne la Cluj, se dezvoltă în jurul lui o tinerime de foarte bună nădejde pentru viitorul luptei. (...) Fiul meu spune: *-Noi suntem cuziști. După Conta și Eminescu, d-ul Cuza susține mai neîed și documentat principiul eliminării jidanilor dintre noi, și anume cu orice preț! Noi stăm în slujba acestui principiu și suntem cari voim al realiza. Vom încerca-o cu mijloace mai domoale la început, iar întrucât vom vedea că așa nu merge, vom recurge și la mijloace de forțare cu orice preț, chiar cele mai sângeroase și orice ar costa!* -Cum orice ar costa? întreb eu. Dacă, ținând seama de organizarea internațională de azi, folosindu-vă de mijloace oricât de sângeroase pentru eliminarea, mai drept zis extirparea jidovimei, ați expune țara unei intervenții străine, a-ți face-o totuși? *-Da! Neamul nostru, precum e stabilit de învățații noștrii, fără această eliminare pierde! Iar dacă e să piară, apoi să piară măcar în o luptă frumoasă, nu stând laș ca să fie*

³² Ibidem, 1923, nr.1 (Crăciun)

³³ Ibidem, 1924, nr.13 din 27 mart.

ros de viermele nimicirii. (...) Ce frumos sună, ce teorie, d-le Cuza, aceste proclamațiuni războinice, dar ce puțini români cu simțul răspunderii se vor găsi care să le urmeze! A lăsa pe acești băieți să se familiarizeze cu aceste idei și a le propovădui e egal cu a întoarce de către ei mii și mii de români cari îi au azi dragi și de sus și de jos. Căci independența acestei țări nu s-a cucerit începând cu minunatele eforturi patriotice ale Domnului Alexandru Cuza, urmate la 1877, 1881 și 1916, pentru ca azi să o riscăm cu atâta ușurință, fără a ne da seama că ce va urma după aceea?(...).³⁴

Atitudinea sa din timpul acestor frământări, precum și implicarea fiului său în aceste evenimente, sunt două motive care aduc suspendarea *Libertății* începând cu 2 iunie 1924. Situația a fost puțin confuză căci înștiințarea sosită la redacția gazetelor era lacunară: "În conformitate cu Ordinul Corpului VII de Armată Nr. 24282/24 comunicat cu Ordinul Diviziei 18, Nr. 8575 din 2 iunie 1924 și cu explicațiunile date telefonic, cu onoare se face cunoscut că apariția ziarului D.Voastre *Libertatea*, cu începere de la 5 iunie 1924, este oprită, până la sosirea noilor ordine!"³⁵

Din nr.23, exemplarele rămase neexpediate, au fost confiscate. În locul nr.24 Moța trimite abonaților *Flugarul Luminat*. Pentru numărul următor acesta găsește o soluție pentru a ieși din această criză provocată de autorități, editând sub un nou titlu vechea foaie, *Libertatea Națională*.³⁶ Putem considera ca motiv al suspendării și încercarea de eliminare a concurenței, de către liberalii aflați la putere, care tocmai începuseră editarea unei foi populare la Cluj: *Înfrățirea Poporului*.³⁷

Începând cu nr.25, de când apare cu noul titlu, tonul său este tot mai curajos, provocând la răspundere pe cei care au hotărât această măsură de suspendare. După trei săptămâni de la sistarea apariției, Moța cere socoteală prin intermediul noii sale foi, arătând că încă nu se cunoaște "din a cui poruncă a fost oprită (...), în anul al 22-lea al vieții sale, și pentru ce vină?". El îi provoacă pe cei de la Comandamentul Corpului VII de Armată din Sibiu, emitenții ordinului de oprire, să "trimită acel ordin, să vedem cu cine avem de-a face și care este vina ce s-a aflat acestei foi?"³⁸

Nu puține au fost atitudinile favorabile ziarului din Orăștie. *Neamul Românesc* condus de Iorga, mirându-se de măsura suspendării scria: "În fața acestei nemaipomenite volnicii, cauți o talmăcire, - dar n-o poți găsi.

³⁴ Biblioteca Academiei Române, fond A.C.Cuza, S 47/DL VIII, după G.Dumitrescu, *Correspondența Ioan I.Moța - A.C.Cuza (1924-1927)*, în Arhivele Totalitarismului, an II, 1994, nr.3, p.115

³⁵ *Flugarul Luminat*, 1924, nr.5 (Rusalii)

³⁶ Ibidem

³⁷ Ibidem

³⁸ *Libertatea Națională*, 1924, nr.26, 26 iunie

Libertatea în timpul din urmă a lunecat nițel de pe drumul său glorios din trecut. Fiindcă părintele Moța e tatăl cunoscutului student Moța de la Văcărești, a făcut din *Libertatea* o gazetă mai mult studențească decât țărănească. Aici a greșit părintele Moța, că prea a revărsat durearea sa de părinte peste paginile foii sale, care ar fi trebuit să rămână ceea ce a fost până acum: o foaie folositoare pentru popor, atât de trebuincioasă în Ardeal. Dar această greșală poate fi temei pentru o măsură ca cea dată de Corpul VII Armată? Nu!

Oprirea foii *Libertatea* e o rușine pentru acela care a ordonat-o și e o crimă față de poporul românesc din Ardeal, care și-a făcut în mare parte creșterea și luminarea prin această foaie..." Deputatul I. Matei în Cameră îl interpelează pe ministrul de război pentru motivul suspendării.³⁹ După scurtă vreme, Franasovici, secretar de stat la M.I. a hotărât anularea ordinului, iar ziarul se întoarce la formula tradițională.

3. Din Partidul Național în Liga Apărării Național Creștine.

Apropierea de mișcarea studențească, în care a fost atât de implicat fiul său, îl aduce pe preotul Moța în legătură cu naționaliștii antisemiți din jurul lui A.C. Cuza, care în martie 1923 înființaseră Liga Apărării Național Creștine. Considerăm că el a fost atras, într-o primă fază în "*Acțiunea Românească*", fondată printre alții de Em. Vasiliu, Iuliu Hațieganu, I.C. Cătuneanu, Valer Pop de către fiul său, Ionel Moța. Atunci când cele două formațiuni fuzionează în septembrie 1925 (și cu "*Fascia Română*" din Arad), preotul orăștian este ales în Comitetul executiv al *Ligii* alături de A.C. Cuza (președinte), C. Șumuleanu, V. Pop, N. Paulescu, I.C. Cătuneanu, I. Hațieganu, gen. Macridescu ș.a.⁴⁰ *Libertatea* scria după acest eveniment: "Luăm cu multă plăcere la cunoștință unirea de la Iași și legăm cele mai frumoase nădejdi de ea! Acesta e steagul național-creștinismului, ce l-am dorit din tot sufletul, de el se leagă azi nădejdea noastră de mai bine!"⁴¹ De acum, constatăm în discursul său naționalist accente de antisemitism militant, depășind pragul avertismentelor, al semnalelor de alarmă asupra pericolului reprezentat de evrei pentru satul românesc sau pentru tânărul stat unitar, aflat la începuturile dezvoltării economice. Această radicalizare a discursului îi aduce pe redactorii foilor conduse de preotul Moța, în corul presei antisemite, ce abordează teme și motive inspirate din "doctrina

³⁹ Ibidem, 1924, nr.27 din 3 iulie

⁴⁰ Înfrățirea Românească, 1925, nr.11 din 1 oct.; *Libertatea*, 1925, nr.40 din 1 oct.

⁴¹ *Libertatea*, 1925, nr.18 din 23 aprilie

cuzistă". Acum cheamă la luptă pentru a "pune mâna în piept primejdiei jidovești: sau o a răpune, scoțând neamul biruitor, sau apoi cade cu vrednicie". Soluția îndreptării situației "era - în opinia ziaristilor orăștieni - scoaterea afară din țară a Jidanilor, (...) mai întâi cei veniți de la 1914".⁴²

Această reorientare a sa mai poate fi explicată și de răcirea relațiilor sale cu membrii din conducerea PNR. Cu ocazia *Serbărilor Încoronării de la Alba Iulia*, proprietarul *Libertății* organizează⁴³ un sondaj de opinie printre cititorii săi, consultându-i în problema participării sau neparticipării PNR la acest eveniment.⁴⁴ Rezultatele au fost favorabile participării la Încoronare. Acțiunea lui a nemulțumit însă pe mulți dintre liderii ardeleni, dat fiind faptul că fuseseră publicate deja un *Manifest* și o declarație din partea partidului.⁴⁵ Moța se justifică astfel: "Din prilejul Încoronării, noi am dorit același lucru: să auzim și părerea mulțimii mari, a cetitorilor noștrii din popor. Ne poate cineva lua în nume de rău lucrul acesta? Când n-am cerut oamenilor să se mărturisească în dreapta sau stânga, ci le-am pus față în față părerile *pentru* și *contra* și am zis: acum alegeți fiecare după inima voastră, după capul vostru! (...) Răspunsurile lor cinstite le vom arăta celor în drept, cari vor trage încheieri din ele ori vor trece peste ele. Și vom urma cu acest obicei, a ține legătura între noi și cetitori la astfel de prilejuri însemnate, - tocmai fiindcă facem parte dintr-un partid democrat, în care vrem să fim cu adevărat democrați".⁴⁶ Maniu a intervenit să nu fie publicate aceste rezultate.⁴⁷ Ca urmare a atacurilor venite din partea altor fruntași ai partidului, (dr.Coltor și dr.Sever Dan).⁴⁸ Moța demisionează din PNR, revenind, însă, asupra hotărârii la insistențele lui Maniu. Îl vom găsi în Marele Comitet central al partidului,⁴⁹ dar, cu toate acestea ruptura se produsese. De aici și până la a apuca alt drum, marcat de principii naționaliste, chiar mai radicale, nu a fost deloc greu.⁵⁰

Atitudinea ziarului atunci când sunt prezentate măsurile luate împotriva studenților (procesul grupului de la Văcărești, cazul Moța - Vernichescu, cazul Codreanu - Manciu) sau cele luate împotriva profesorilor

⁴² Calendarul Național al Foi Interestante de la Orăștie pe anul 1926, p.28

⁴³ Libertatea, 1922, nr.37 din 14 septembrie

⁴⁴ Patria, IV, 1922, nr. 204 din 20 noiembrie

⁴⁵ Ibidem, IV, 1922, nr. 221 din 12 octombrie

⁴⁶ Libertatea, 1922, nr.38 din 21 septembrie

⁴⁷ După cele scrise de I. Moța rezultatul sondajului era favorabil participării la Serbări (80% pentru - 20% împotriva)

⁴⁸ I.Moța, *op. cit.*, p. 81

⁴⁹ Patria, 1923, nr.20 din 29 ianuarie

⁵⁰ I.Moța, *op. cit.*, p. 81

simpatizanți (scoaterea de la catedră a lui A.C.Cuza sau a altora) dezvăluie un partizanat clar, arată noua linie pe care a pornit ziarul. Mai mult chiar, pentru o mai bună popularizare a luptei studenților, la Crăciunul anului 1924, oferă pe lângă *Foaie Interesantă și Flugarul Luminat* un al treilea "adaus" (supliment): *Mișcarea Studențească*, care să arate lumii "ce aveau ei mai grabnic de spus" și care să oglindească "sufletul lor dârz, războinic, bărbătesc".⁵¹ Acest supliment are pe frontispiciul său și zvastica.

Aflat la Focșani cu ocazia procesului intentat lui Corneliu Zelea-Codreanu în "cazul Manciu", în calitate de ziarist. I.Moța face un serviciu religios pentru acesta. După o bună bucată de vreme, Ministerul Cultelor cere Consistoriului Ortodox din Sibiu (în 24 aprilie) să ordone o anchetă, fapt care se întâmplă prin protopopul din Orăștie, pentru a cerceta dacă s-a făcut slujba și cine i-a dat încuviințare să facă un astfel de serviciu într-o eparhie din care nu face parte. Cercetat de superiorul său, Moța face public acest demers, lăsând să apară în paginile ziarului și atacuri mai dure. El considera că Ministerul "ar fi în stare să prigonească un preot ce s-a rugat undeva lui Dumnezeu pentru neam și lege, pentru creștinism, pentru a face plăcere jidanilor". Dat fiind faptul că la acea dată preotul-ziarist nu avea parohie, demersul Ministerului Cultelor nu poate avea rațiune, și subliniază în încheierea unuia dintre articole că s-a aflat acolo, doar în calitate de ziarist.⁵² Iată cum prezenta în *Calendarul Național* momentul achitării în "procesul național-politic" de la Turnu-Severin: "Nici când în Țara Românească, un proces n-a involburat întreaga țară și nu a chemat-o cu gândul și cu inima spre eroul procesului, ca acesta! Peste 20.000 de inși s-au înființat ca apărători, și vorbirile celor vreo 40 de vorbitori, au fost ca tot atâtea biciuri de foc cari plesneau în răutatea jidovească, ba poate și mai ales în a celor ce au intrat slujii la jidani, cum intrase și nefericitul Manciu! În chip firesc, învinuitul de "omor" C.Z. Codreanu, a fost aflat nevinovat și slăvit chiar ca un erou al luptei de izbăvire a țării din sugrumarea jidanilor și jidănițelor de la noi! El a fost acoperit de flori și purtat pe umeri, pentru biruință (...) Iar poporul în toată țara s-a trezit prin acest proces la cunoștința primejdiei evreiești, cât nu se trezea fără de el nici în 5 ori 10 ani, pe calea deșteptării de rând".⁵³

După achitarea pronunțată în *procesul Manciu - Codreanu*, studențimea, tineretul naționalist încearcă să demonstreze țării că lupta lor e a unor oameni maturi. Ei organizează o tabără de muncă pentru ridicarea

⁵¹ Libertatea, 1925, nr.1 (Crăciun 1924) [în total 22 pagini]

⁵² Libertatea, 1925, nr.21 din 14 mai

⁵³ Calendarul Național..., p.31-32

unui "*Cămin cultural creștin*" la Iași: "cu cărămidă făcută de mâna studenților, cu fundament din beton lucrat și cărat de ei și cu ziduri înălțate de ei".⁵⁴ Inițiativa acestora demonstrează câtă popularitate a dobândit grupul nu demult închis la Văcărești, pentru complot împotriva siguranței statului, toți conducătorii ai mișcării studențești din anii 1922-1923. Acest grup devine nucleul în jurul căruia se încearcă concentrarea elementelor naționaliste din rândurile tineretului.

Moța continuă să pună la fel de mult suflet în sprijinirea acțiunilor tinerilor naționaliști. În timpul întemnițării acestora sau cu alte ocazii, proprietarul *Libertății* lansează liste de subscripție pentru ajutorarea celor închiși. Gestul este reluat și atunci când se pornește la zidirea Căminului cultural creștin. Astfel, s-au adunat sume importante: pentru Cămin se strânseseră până în martie 1927 nu mai puțin de 331.850 lei pentru studenții de la Galata-peste 8.000 lei; pentru un alt student arestat, N.Totu, în patru luni se adunaseră la redacția orăștiană peste 28.000 lei, etc. La aceste colecte au contribuit și românii din America. Deși paginile ziarului erau populate adesea cu știri și articole despre mișcările studențești, despre procesele studenților sau cu alte acțiuni ale acestora, în iunie 1925, Moța apreciază că mișcarea studențească nu mai dispune de organe de presă, datorită suspendării acestora, și prin urmare *Libertatea* se pune, explicit, la dispoziția tinerilor.⁵⁵

Corneliu Z. Codreanu era liderul tineretului din LANC, iar Ionel I. Moța devenise șeful "*Frățiilor de cruce*", înființate de dr. A.Frâncu imediat după Unire și cedate, cu întreg patrimoniul material și moral, Uniunii Naționale a Studenților Creștini, mai exact Centrului "*Petru Maior*", în anii de culme ai mișcării studențești. *Libertatea* intră și ea în concertul celorlalte ziare naționaliste, popularizând inițiativele acestora.

După contopirea organizațiilor naționaliste care au dat naștere LANC (Fascia Națională, Acțiunea Românească, Liga Național Creștină), publicațiile lui Moța se fac pe de-a întregul mesagere ale principiilor și acțiunilor Ligii. Iată care erau considerate de către *Calendarul Național* cele mai importante evenimente ale anului 1925: 1. constituirea LANC; 2. "Marele proces național-politic de la Tumu-Severin" (în cazul Manciu); 3. nunta lui C.Z.Codreanu (iunie); 4. botezarea de către Codreanu a unui număr de 113 copii; 5. începerea lucrărilor la Căminul cultural creștin.⁵⁶

⁵⁴ Ibidem, p.38

⁵⁵ *Libertatea*, 1925, nr. 24 din 11 iunie

⁵⁶ *Calendarul Național...1926*, p.23-41; p.52-53

În septembrie 1925, Ionel Moța și C.Z.Codreanu vor pleca la Grenoble (Franța), pentru a-și desăvârși studiile.⁵⁷ Se pare că în urma șederii lor acolo, Codreanu va datora mult părintelui Moța, care le trimite sume de bani aproape suficiente.⁵⁸ Dacă C.Z.Codreanu se întoarce în țară, în primăvara anului următor pentru a lua parte la campania electorală, I.I.Moța își va continua studiile, cu rezultate bune.

Dintr-un fruntaș al PNR, preotul va ajunge liderul LANC din jud.Hunedoara. Deși înregistrează un oarecare succes la alegerile locale, în Orăștie, norocul nu le va mai surâde și la alegerile parlamentare din mai 1926. La alegerile comunale din februarie 1926, Moța propune o listă curat românească, pentru a combate celelalte liste pe care se aflau maghiari, sași și evrei (inclusiv pe cea a PNR). Între cei 12, pe lângă preotul orăștian mai întâlnim numele lui I.I.Vulcu, Teodor Vulpe, Simion Damian. Despre această listă scria în *Libertatea* că "aci nu e vorba de a sluji nici un partid, căci membrii propuși sunt naționali, liberali, averscani, naționali-creștini, care în fața acestei alegeri, toți și-au dezbrăcat haina de partid politic și s-au unit numai ca români (...) cari nu cunosc târguieli asupra drepturilor lor de români în acest oraș și la conducerea lui!"⁵⁹ Ca urmare, pentru cele 12 locuri de consilieri au fost aleși 10 români, atât de pe lista PNR cât și de pe lista naționalistă a lui Moța și 2 sași. Acțiunea sa este taxată de organul de presă al PNR, *Patria*, care publică un articol "*Fărintele Moța liberal*".⁶⁰ Ziarul clujean îi refuză dreptul la replică astfel că răspunsul va fi publicat în *Libertatea*. După ce face o înșiruire a propunerilor pe care i le-au făcut liberalii, afirmă că "n-am fost, nu sunt și nu voi fi niciodată liberal". *Liga* va depune liste electorale în jud. Hunedoara. Cum este și firesc, "cap de listă" este preotul I.Moța, înaintea avocatului Em. Vasiliu. Lista acestoara va avea de înfruntat pe cele ale Partidului Poporului (cu dr. P.Groza), PNL (cu Al. Constantinescu - fost ministru de justiție); PNR (cu dr. A.Vlad), a socialiștilor (cu I.Fluerăș) și comuniștilor. În aceste condiții *Liga* a obținut doar 1.000 de voturi, nereușind să trimită nici un parlamentar. Au fost aleși, însă, câte patru deputați de la PNR și Partidul Poporului și unul al Partidului Țărănesc. Printre fericiți A.Vlad, P.Groza, S.Bornemisa, S.Dragomir,⁶¹ toți foști tovarăși de idei și luptă ai lui Moța.

⁵⁷ C.Z.Codreanu, *Fentru legionari*, p.266

⁵⁸ Ibidem., p.280; acest lucru ne-a fost întărit și de dr. Șerban Milcoveanu, în urma discuțiilor avute pe această temă în martie 1994

⁵⁹ *Libertatea*, 1926, nr. 7 din 4 februarie

⁶⁰ *Patria*, 1926, nr. 31 din 7 februarie

⁶¹ *Libertatea*, 1926, nr.24 din 3 iun.

După aceste alegeri, în sânul Ligii încep să apară neînțelegeri. Nu intrăm în amănunte, ci ne oprim la observațiile care se pot face asupra *Libertății*. Începând cu nr. 34/1926 știrile din viața și activitatea LANC sunt tot mai reduse. Încep să lipsească articolele militante. Totuși se respinge. Într-o primă fază, orice zvon despre o eventuală criză în sânul formațiunii lui Cuza. Dacă facem legătură cu ce scria *Pământul Strămoșesc*, după alegerile din 1927, dar și cu ieșirea "grupului tânăr" în frunte cu C.Z.Codreanu și I.I.Moța, răcirea atitudinii preotului I.Moța nu este întâmplătoare sau dictată de interese pur personale: "un preot Moța, un Șumuleanu, un general Macridescu, un Găvănescu au fost taxați ca rătăciți sau răuvoitori mișcării, atunci când au încercat să atragă atenția că Liga merge pe o pantă periculoasă".⁶² În condițiile crizei din interiorul LANC -care determină o scindare și depunerea în 1928 a câte două liste în numeroase județe, în timp ce pentru Hunedoara nu se vor depune candidaturi, iar alegătorii sunt îndrumați să aplice ștampila de mai multe ori pentru a anula votul.⁶³ Atunci când alegerile vor fi câștigate, în 1928, detașat de PNT, *Libertatea* salută victoria și îi urează noului guvern "să plece de la putere cu același nume bun", scriind că "dacă așa va fi, atunci Maniu a împlinit marile nădejdi de mai bine, pe care vechiul Regat le-a legat de Ardeal!"⁶⁴

După cum se observă din paginile ziarului, Moța se retrage din Ligă, avertizând la un moment dat, că cei ce vor merge cu A.C.Cuza "numai năcaz vor avea, că nu e om de înțelegere, ci un dăcos și un volnic cum n-am mai văzut", iar cât LANC îl are pe acesta "în cap, nu e nădejde de nici un nou avânt și de nici o ispravă".⁶⁵ El se arată chiar bucuros de victoria obținută de PNT, lăsând să răzbată marile speranțe puse în partidul condus de Maniu. Totodată își îndreaptă atenția spre "grupul Văcăreștenilor", desprins din Ligă și care a înființat *Legiunea Arhanghelului Mihail*. În tipografia sa se va tipări ziarul *Pământul Strămoșesc*. El îi ajută chiar și cu bani, prin listele de subscripții, lansate de redacția orăștiană.

Dintre atitudinile mai clare din deceniul 3 ale ziarelor lui Moța remarcăm aceea îndreptată clar împotriva "fiicii diavolului" cum o numise într-un articol pe Elena Lupescu. Aceasta e considerată unealta evreilor prin care se urmărea slăbirea tronului, "puternicul stâlp de sprijin al țării, al statului".⁶⁶

⁶² Pământ Strămoșesc, 1928, nr.24 (Ciăciun)

⁶³ Libertatea, 1927, nr.27 din 23 iun.

⁶⁴ Ibidem, 1928, nr.47 din 12 noiembrie

⁶⁵ Libertatea, 1928, nr. 50 din 6 dec.

⁶⁶ Foaie Interesantă, 1928, nr.22 din 23 iun.

În Parlament, el se va ridica în câteva rânduri atrăgând atenția asupra unor probleme de nuanță naționalistă. Așa a fost cazul asociațiilor pentru cultură maghiară în Ardeal, în problema dobândirii cetățeniei, precum și în chestiunea mutării funcționarilor de stat ș.a. Cu toată poziția sa și noua perspectivă oferită de tipărirea ei în Capitală, (cu un conținut nou și cu posibilități de difuzare) *Libertatea* este, în situația creată de legea conversiunii, în imposibilitatea de a apărea peste vara anului 1932.⁶⁷ "Aș fi putut să asigur apariția lor, alăturându-mă vreunui partid politic de guvernământ, care să le ajute în vremea crizei, mai ales că am fost de atâtea ori și stăruitor invitat și de un partid și de altul, ca să mă alătur lor, *că n-o să-mi pară rău...* Dar nu m-am putut hotărâ la asta, pentru că simțeam, că dacă m-aș fi alăturat unui partid din cele vechi și de guvernământ, prea curând trebuia să-l părăsesc, neputându-mă eu împăca cu *politica* ce se face de partidele noastre vechi, care de care cu mai mare număr de ploșnițe evreiești în cojocul lor. (...) Mai bine să înceteze foaia, rămânând cu amintirea nepătată"⁶⁸

Apropierea alegerilor face necesară reapariția. Dar în perspectiva evenimentului electoral ziarul are de acum o nouă față și chiar o nouă orientare. Pe manșeta sa apar sloganuri și îndemnuri electorale purtând însemnul "Gărzii de Fier". Dar campania electorală pro-legionară o desfășoară *Libertatea* nu pentru că prim-redactor e Ionel Moța, ci pentru că aceste vederi le împărtășesc atât fiul, cât și tatăl. Ei vor candida împreună pe lista de deputați depusă în județul Hunedoara, numărul 1 fiind tânărul avocat. Sub redacția acestuia din urmă pomenit, apare de sub teascurile tipografiei de la Orăștie, cu oaczia alegerilor și ziarul *Garda de Fier*.

Firește, participarea la alegeri nu înseamnă automat și înregimentarea părintelui Moța în mișcarea legionară. El a fost, după cum am mai arătat, foarte aproape de mișcarea studentească și mai apoi de tinerii ce au pus bazele "*Legiunii Arhanghelul Mihail*". În consecință i-a ajutat moral și material, ca un prieten și ca un părinte, împărtășind naționalismul curat al acestor tineri. Deși mereu în preajma lor, el nu se va declara ca fiind legionar. Din punct de vedere politic se orientează spre extrema dreaptă, considerând că aici este răspunsul sănătos la chemarea vremurilor, atât în interior, cât și în problemele de politică externă. Se plasează, firește, pe poziția anticomunismului intransigent. *Libertatea* devine un organ de propagare a ideilor legionare, printre "săteni și muncitori". Nemulțumit de cenzura instaurată de guvernanți, Moța își pusese speranțe mari în vremurile

⁶⁷ *Libertatea*, 1932, nr. 17 din 19 mai

⁶⁸ I. Moța - *op.cit.*, p. 71

mai bune anunțate de mișcarea de dreapta, "care se dezvoltă și se întărește în timpul din urmă atât de îmbucurător în toată țara. Gornistii pe pozițiile cele mai expuse, vestind acele vremuri, sunt Legionarii de extremă dreaptă, și Partidul Național Creștin (...), sunt răspunsul sănătos al neamului la chemarea vremilor".⁶⁹

Cu toată această reorientare, *Libertatea*, se pronunță ferm pentru păstrarea integrității și unității statului român. Ea se înscrie în curentul antirevizionist care începe a se contura în perspectiva complicării tot mai mult a situației existente pe plan internațional.⁷⁰ Ziarele părintelui Moța făceau apel la toate "societățile naționale, culturale, bisericești, celor de femei, tuturor bunilor români, invitându-i" să participe la adunările organizate în acest scop.⁷¹ O astfel de adunare va avea loc și la Orăștie la începutul lunii decembrie 1932, dar și în luna mai a anului următor.⁷² După ce în anii 1923-1924 îl lauda pe Mussolini și fascismul italian, *Libertatea* a ajuns să scrie în 1929, în plină afirmare în plan extern a acestuia, că reprezenta "o primejdie pentru pacea Europei ori a lumii".⁷³

După 1930, pentru *Libertatea* începuse așadar, o perioadă grea, caracterizată prin nesiguranța apariției, prin căutări pentru o formulă a succesului, dar mai ales printr-o înregimentare clară în rândurile extremei drepte în partea a doua a deceniului. În vara anului 1929, Moța fusese nevoit să sisteze apariția "adausului" *Plugarul Luminat*, atât pe motive financiare, cât datorită faptului că unul dintre colaboratorii săi de bază, I.S.Ordean, învățător fiind, a fost mutat în repetate rânduri, ajungând în timpul guvernării PNT, inspector al secției "Școli de agricultură".⁷⁴ Încă de la primul număr al anului 1930, I.I.Moța preia sarcina de redactor responsabil al ziarului, asumându-și nu de puține ori și redactarea editorialului.

Problemele materiale, ca și dorința extinderii ariei de difuzare, îl determină pe proprietarul foilor orăștience să realizeze o "contopire" cu foaia soră *Lumina Satelor* de la Sibiu. În articolul "Rămas bun, Orăștie", acesta arată că "o cerință din cele mai strigătoare a acestor vremi, pe care *Libertatea* a propovăduit-o și ea (...): *Întovărișirea* întru sine atât a singuraticilor, cât și a întreprinderilor mai mici sau mijloci, pentru a ajunge

⁶⁹ Ibidem, p. 72

⁷⁰ I.Lazăr, *Acțiuni de masă antirevizioniste, antirăzboinice în județul Hunedoara (1932-1936)*, Sargeția, XVIII-XIX, 1984-1985, p.343

⁷¹ *Libertatea*, 1932, nr. 47 din 25 noiembrie; 1932, nr. 49 din 8 decembrie

⁷² I.Lazăr, *op. cit.*, p.344

⁷³ *Libertatea*, 1929, nr.25 din 13 iulie, idee reluată și în 1936, nr.32 din 15 nov.

⁷⁴ Ibidem, nr.36 din 29 august

(...) mai puternice și a răzbi mai ușor ... se dă pe sine pildă". Noua formulă urma să însumeze peste 20.000 de cititori (cifra pe care o și atinge în toamna anului 1930)⁷⁵, căci *Libertatea* avea în jur de 7.000, iar *Lumina Satelor* 13.000. Proprietarii celor două foi își propuseseră să editeze un ziar, cu cele două titluri și două suplimente *Oastea Comnului* și *Foaie Interesantă*. Pentru reușita acestui proiect Moța se mută la Sibiu în septembrie 1930.⁷⁶ Deși promițătoare la început această combinație, datorită neînțelegerilor de ordin material devine un eșec.⁷⁷

4.Senator al Uniunii Naționale.

Din mai 1931, Moța se retrage din afacere și reîncepe redactarea foilor sale, dar de această dată la București, tipărindu-le la *Universul*, ajutat fiind de directorul acestuia, Stelian Popoescu. El considera că din capitală "mai ușor se poate străbate în toate satele și cătunele României, pentru a ajuta la aducerea întregului popor la înțelegerea deplină și dreaptă a grijii ce trebuie să o aibă față de neamurile străine".⁷⁸ În noua formulă *Libertatea* și *Foaie Interesantă* apar împreună în 6 pagini (4+2). Cum Iorga fusese de curând însărcinat cu formarea noului guvern, iar alegerile se prefigurau la orizont, Moța anunță susținerea acestuia.⁷⁹ El va candida pe listele pentru Senat ale Uniunii Naționale, promițând că de va fi ales va merge în Parlament "tot cu credințele mele și cu neatârnarea mea, sprijinind, cum am făcut-o și până acum, aceea ce voi vedea și crede că e bine pentru neam și țară și pentru buna noastră lege creștină..."⁸⁰ Drept urmare, deși ales, ziarul său atacă guvernul pentru atitudinea sa față de Garda de Fier în timpul alegerilor, asigurând că în Sfatul țării directorul său va ține și locul acestora atunci când va fi nevoie. Redactorii *Libertății* își arată mirarea că autoritățile i-au oprit de la propagandă electorală doar pe legionari, lăsându-i nestingheriți pe socialiști și comuniști.⁸¹

În Senat, Moța are numeroase intervenții în probleme ce priveau îndeosebi pe cei ce l-au votat: oameni simpli. El atrage atenția asupra modului în care se lucrează la înlăturarea și dezmoștenirea populației

⁷⁵ I.Moța, *op.cit.*, p.67

⁷⁶ *Libertatea*, 1930, nr.40 din 25 septembrie

⁷⁷ I.Moța, *op.cit.*, p.67

⁷⁸ *Libertatea*, 1931, nr.1 din 21 mai

⁷⁹ *Ibidem*, nr.2 din 28 mai

⁸⁰ *Ibidem*, 1931, nr.2 din 28 mai

⁸¹ *Ibidem*, 1931, nr.3 din 11 iun.

românești de pe cele două maluri ale Nistrului: cei din stânga sunt trimiși în Siberia, iar de pe partea română, depopularea elementului românesc este compensată de așezarea în număr mare a evreilor, fapt ce periclitează siguranța graniței.⁸² La scurt timp intervine pentru repararea măsurilor luate pentru strămutarea din cauze politice a unor slujbași ai statului (învățători, ceferiști, polițiști, jandarmi etc.).⁸³

Cu ocazia discuțiilor pe marginea Legii Școlilor Medii, el are un dialog aprins cu Sandor Iozsef referitor la rolul societății *Kulturegylet*. Moța, intransigent îl pune la punct pe senatorul maghiar, amintindu-i că în sală sunt ardeleni care au trăit acele vremuri, amintindu-i că "s-a pus pe Români bir special de 3% pentru *Kulturegylet*-ul din Cluj! În zadar ne-am luptat în adunările județene împotriva unui astfel de *arunc*, el ni s-a pus și l-am plătit, ca să aibă dl. Sandor cu ce lucra la maghiarizarea copiilor și tineretului nostru! (...)

Știind trecutul aceluși *Kulturegylet*, România când a luat stăpânirea în Ardeal, trebuia dintr-un început să-l prefacă în *praf și cenușă*, nu cum a făcut că l-a lăsat să trăiască (...). Nu dumneavoastră aveți drept a vă plânger de *neîngăduința* guvernelor românești, ci noi românii din Ardeal și Banat ne plângem de prea marea lor îngăduință față de dumneavoastră!" Dialogul dintre cei doi prelungindu-se și în pauza dintre ședințe.⁸⁴

Aflat cu domiciliul în București, Ionel I. Moța, devine, din nou, prim redactor și răspunzător, începând cu 24 septembrie 1931. Pentru anul următor, datorită problemelor financiare, din cele patru pagini, una era rezervată suplimentului *Foaie Interesantă*.

Situația de nesiguranță, căderea guvernului Iorga, l-au determinat pe Moța să-și mute redacția la Orăștie, începând cu 19 mai 1932. Dar problemele vor continua, și la scurt timp *Libertatea* își încetează apariția, promițând totuși revenirea în toamnă. El hotărăște compensarea abonaților cu volume de *Foaie Interesantă* din anii precedenți, cărți tipărite de el, într-o valoare dublă decât rămăsese din abonament.

În timpul campaniei electorale din vara anului 1932, re apare un singur număr, deși își propusese să editeze pentru două luni. Curios este faptul că acest număr a fost tipărit la *Solia Ereptății*, unde director și acționar principal era Aurel Vlad. Apariția meteorică din acea perioadă a fost suficientă pentru a înțelege că efortul era menit să susțină candidații listei Gărzii de Fier, unde preotul era numărul 2, în timp ce fiul său se afla în

⁸² Ibidem, 1932, nr. 13 din 31 mart.

⁸³ Ibidem, nr. 14 din 7 apr.

⁸⁴ Ibidem, 1931, nr. 7 din 9 iul.

capul listei. Mai mult la acest număr frontispiciul foii era drapat cu însemnele acestei formațiuni. Alegerile din acea vară au fost departe de a fi norocoase pentru cei doi Moța.

După o perioadă de absență, *Libertatea* re apare prin 10 octombrie 1932, dar în număr dublu (21/22), dovadă că posibilitățile de finanțare sunt încă nesigure. Mai mult în paginile ziarului se anunță că tipografia a fost dată în arendă lui George Lazăr.⁸⁵

În iunie 1933 este nevoită să-și înceteze, din nou, apariția, în urma promulgării legii conversiunii datoriilor, de teamă că țărani vor înțelege greșit situația și vor refuza să-i plătească abonamentele.

Guvernul liberal condus de I.G.Duca hotărâște dizolvarea Gărzii de Fier și pornește o prigoană împotriva legionarilor, fiind vizați toți cei care într-un fel sau altul și-au arătat simpatia față de aceștia. I.Moța este și el arestat. Știindu-se nevinovat față de statul român, el considera că arestarea sa a produs "pentru *vina* că-s tatăl fiului meu", cum avea să scrie în 1935. La începutul lunii decembrie 1933 i-a fost pus sechestru și pe tipografie. După eliberarea sa casa parohială a continuat să fie supravegheată de agenții siguranței.⁸⁶ În cele din urmă, cel care a cunoscut și temnița maghiară, indignat avea să noteze: "În Ungaria am fost arestat pân'acum numai de 2 ori, doar că ungurii mă arestau după ce mă judecau, iar în România fără nici o judecată".⁸⁷

Anul 1937 înseamnă transformarea totală a ziarului în organ de presă legionar, dar și pierderea fiului său: I.I.Moța, căzut în Spania. Această jertfă l-a adus pe protopopul Moța și mai aproape de Legiune.

Datorită popularității de care se bucură în rândul legionarilor sau al simpatizanților acestora, bătrânul protopop este ales în toate județele în care listele partidului "Totul pentru Țară" l-a avut "cap de listă": la Camera Deputaților - București, Hunedoara și Suceava - iar pentru Senat - la Arad. Acesta ar fi trebuit să fie apogeul carierei sale de politician. Dar evenimentele în cursul lor au dat alte cadre de desfășurare politică în România și în general în Europa.

Deși la o vârstă înaintată, Moța continuă să fie, voit sau involuntar, în centrul evenimentelor. Prin forța împrejurărilor sau accidental, bătrânul preot ajunge să fie părtaș la "celebrul" Consiliu de Coroană din noaptea de 29/30 august [orele 2.30-5], care a acceptat arbitrajul cu 21 voturi contra

⁸⁵ Ibidem, 1932, nr.21-22 din 10 oct.

⁸⁶ I.Moța, *op. cit.*, p.74

⁸⁷ Ibidem., p.73-74

11.⁸⁸ Participarea sa, ca de altfel și a altora, nu se justifică. Atât adversarii ai săi (sau ai participării sale la acest consiliu), cât și partizanii acestuia au contestat această implicare. Unele aprecieri au fost destul de dure, ale celor ce încercau să delimiteze mișcarea legionară de acest act, apreciind că atât Horia Codreanu, cât și preotul Moța nu erau în deplinătatea facultăților și deci cu atât mai puțin în măsură să reprezinte mișcarea la un asemenea nivel. Un partizan al "codrenismului", martor al acelor evenimente, mărturisea că bătrânul preot a fost oprit în gara Ploiești și obligat să se întoarcă pentru a participa la Consiliul de Coroană.⁸⁹ În sală, Moța era așezat pe partea opusă regelui Carol al II-lea, într-o poziție marginală, penultimul în stânga (ultimul fiind Horia Codreanu). După ce au fost citite telegramele trimise de Manoilescu (ministru de externe) aflat la Viena, au luat cuvântul președintele Senatului, Argetoianu, apoi Al. Vaida Voevod în calitate de președinte al Camerei, urmând să-și exprime punctul de vedere toți cei prezenți, de la stânga la dreapta. Moța a fost printre cei 21 care au votat în favoarea primirii arbitrajului (Argetoianu, Vaida, Mironescu, Caracostea, Crainic, Codreanu, A.Rădulescu, Gruia, Budișteanu, Macovei, Patriarhul, generalul D.Popescu, dr. Gomoiu, Tătărescu, generalul Mihail - șef M.S.M., Noveanu, Balif, Priboianu, Giugurtu - prim ministru).⁹⁰ Părerile și judecățile asupra gesturilor oamenilor politici ce au hotărât într-o oarecare măsură soarta României (ce a mai rămas de hotărât), au fost împărțite. E greu de stabilit care dintre părți a avut mai multă dreptate. Valer Pop, implicat în această chestiune, scria în volumul citat: "Respingerea ultimatumului de la Viena ar fi însemnat război, iar războiul ducea inexorabil la ocuparea întregului teritoriu național, la exterminarea sistematică a unei însemnate părți a neamului românesc, la împărțirea României și - poate - la înlăturarea definitivă a Uniunii Sovietice de Axă, de Germania. În orice caz România ar mai fi devenit încă de două ori teatrul unui război nemilos".⁹¹ Întors de la București, Moța i-a făcut o vizită lui Aurel Vlad, cu care se împăcase între timp și care era director al consiliului de administrație al "Ardelenii", din care făcea parte și bătrânul preot. Acesta din urmă l-a primit scandalizat, întrebând: "-Cum ați putut vota o asemenea hotărâre, tocmai voi ardelenii?" La care acesta a răspuns că a fost soluția să salveze România. Un refuz ar fi

⁸⁸ V.Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1992, p.161; pentru momentul respectiv vezi și I.Mamina, *Consiliile de coroană*, București, 1997, p.230-249

⁸⁹ Cf. dr. Șerban Milcoveanu

⁹⁰ V.Pop, *op. cit.*, p. 162-163

⁹¹ Ibidem, p.189

însemnat - în concepția sa - agresiune armată din partea celorlalți și am fi avut soarta Cehiei și Poloniei.⁹²

Moța participă la Iași, în noiembrie 1940, la sărbătorirea *Sfântului Arhanghel Mihail, ziua Legiunii*. Cu această ocazie se îmbolnăvește grav și în câteva zile va muri la București. La moartea sa, regimul aflat atunci la conducerea României îi organizează funerarii naționale, decretând doliu național. Ultima zi din luna noiembrie 1940, a fost și ultima zi de viață a vajnicului naționalist Ioan Moța.

Plecat din lumea pământească el a lăsat în urma sa *Libertatea*. Împreună au trecut prin epoci de istorie, mai crunte sau mai blânde, fiind convinși că servesc mereu un singur stăpân - poporul român. Ilustrativă în acest sens ne apare declarația făcută într-unul dintre numerele *Libertății*: "Noi avem o singură stea după care ne călăuzim: iubirea nemărginită de neam și de legea noastră creștină, și toate mișcările partidelor, ca și a oamenilor singuratici, le judecăm numai din punctul acela de vedere..."⁹³ De apariția pe mai departe a foii se va îngriji nora sa, Iridenda Moța (n. Codreanu), ajutată de Viorel Trifa. Bătrânul preot, după o perioadă în care numele său apărea însoțit de titlul de Director - fondator, iar cel al fiului său ca "redactor sufletesc",⁹⁴ declară ziarul ca fiind proprietatea familiei moștenitoare a lui Ioan I. Moța.⁹⁵ Din martie 1938, acesta îl ia ajutor pe Gavril Pop, dar peste o lună, pe motiv de vârstă, dar și ca urmare a interdicției aplicate preoților de a face politică, el trece ziarul în grija Iridendei. Se pare chiar că a fost îndemnat la un asemenea gest, fiind de acord că încredințarea *Libertății* pe mâini mai tinere însemna o soluție "mai potrivită vremilor prin care trecem".⁹⁶ Interzisă în timpul dictaturii carliste, reapare după 13 octombrie 1940, dar numai până în ianuarie '41.

Activitatea lui Ioan Moța a fost orientată și în afara sferei politicii. Preot în parohia Orăștiei, ajunge protopop, desfășurând o intensă activitate și în această calitate. Una dintre cele mai importante realizări, dacă nu cea mai importantă, care se leagă de perioada "păstoririi" sale, a fost ridicarea unei mari și frumoase catedrale în centrul orașului său. Plănuită încă de la începutul secolului (1902)⁹⁷ proiectul se materializează abia în pragul izbucnirii marii conflagrații mondiale. Atunci la Orăștie, putea fi

⁹² După relatarea lui M. Vlad care asistase la acest dialog dintre tatăl său și Ioan Moța

⁹³ *Libertatea*, 1929, nr. 1 (Crăciun)

⁹⁴ De la nr. 6/1937

⁹⁵ *Libertatea*, 1937, nr. 24 din 17 iul.

⁹⁶ *Ibidem*, 1938, nr. 14 din 3 apr.

⁹⁷ În arhiva Protopopiatului Orăștiei se găsesc angajamente tipărite, multe chiar completate, pentru ajutor dat de membrii comunității la ridicarea unei biserici

văzută o adevărată bijuterie a arhitecturii acelor vremi. Cupola larg deschisă, cum scria gen.(r) V.Cugereanu, și campanila ce se înalță semeată spre cer au șters veacurile de umilință ale modestelor biserici românești.⁹⁸ Ideea fusese reluată în anul 1926, când prin intermediul *Libertății* se face apel la credincioșii oraștieni să-și aducă, după puteri, contribuția materială, anunțându-se totodată hotărârea Comitetului parohial de a trimite comisii la casele acestora. Pentru a da pildă tuturor, în ziar sunt publicate sumele mari cu care au subscris fruntașii obștii (A.Vlad și Teodor Vulpe cu câte 50.000; Ioan Solomon cu 60.000; Ioan Moța cu 30.000).⁹⁹ În arhivele Protopopiatului există un număr foarte mare de documente și rapoarte, care ilustrează convingător toate demersurile făcute de acesta pentru procurarea banilor sau a materialelor de construcție, a documentației necesare și a ofertelor de proiect. Consultarea acestora ne îndreptățește să-l considerăm pe I.Moța, ctitorul mărețului lăcaș de cult. Un ajutor l-a primit și de la banca "*Ardeleana*" în al cărui Consiliul de Administrație era membru, prin care s-au derulat contractele, dar contribuția hotărâtoare a avut-o Societatea "*Mica*", unde lucrase și fiul său ca avocat. Sprijin material au primit oraștienii și din partea Băncii Naționale, prin mijlocirea lui I.I.Lapedatu, care nu uitase anii petrecuți aici. Acesta recunoștea că implicarea sa s-a datorat mai mult relației care l-a legat de preotul Moța, pe care îl considera "sufletul și animatorul" construcției catedralei.¹⁰⁰ Dintre cele trei clopote ale bisericii, unul a fost plătit de preotul Moța, iar un altul de Aurel Vlad.¹⁰¹ Apropiindu-se de faza finală în timpul guvernării legionare, construcția, la care a lucrat și un număr mare de legionari, a fost percepută de către comuniști după venirea lor la putere, ca o realizare a mișcării legionare. Pe seama "grijii" pe care au arătat-o aceștia realizărilor vechii orânduirii, circulă în oraș povestea că, acoperișul din țiglă verde al bisericii a fost înlocuit de comuniști cu tablă, care cu timpul a prins tot culoarea verde de care aceștia se temuseră atât.¹⁰²

Deși noul lăcaș nu era încă terminat și nu a fost sfințit, slujba de înmormântare a lui Moța a avut loc în catedrală,¹⁰³ recunoscându-i-se astfel, pe deplin, meritele de către întreaga comunitate ortodoxă.

În calitatea sa de protopop, el s-a dovedit un activ apărător al drepturilor clerului aflat sub ocrotirea sa, mergând până la folosirea ziarului

⁹⁸ V.Cugereanu, *Ignoranța prefanatorilor*, în Palia, (Orăstie), I, 1990, nr.6

⁹⁹ *Libertatea*. 1926, nr.2 de Anul Nou

¹⁰⁰ I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.132

¹⁰¹ Cf.M.Vlad, Cluj, 20 octombrie 1997

¹⁰² Cf. informațiilor primite de la gen.(r) V.Cugereanu, de la preot I.Sabău, protopop L.Olaru și sculptorul N.Adam

¹⁰³ I.I.Lapedatu, *Memorii și amintiri*, p.133

în apărarea drepturilor acestei categorii sociale. Așa s-a întâmplat când guvernul Iorga a luat hotărârea, după aplicarea "curbelor de sacrificiu" să impună și o reducere cu 12% a salariilor preoților. Deși senator din partea Uniunii Naționale, el convocase o adunare de protest, a reprezentanților preoților în 11 octombrie 1931, la Orăștie, unde se redactează un memoriu către guvern și forurile superioare, punându-și cel dintâi semnătura pe acest act.¹⁰⁴ Va interveni și la Consiliul arhiepiscopal din Sibiu să li se elibereze preoților din tractul său, adeverințe pentru a fi scoși de sub urmărire din cauza neplatei impozitului, dovedind că aceștia nu și-au primit salariile.¹⁰⁵ Mai amintim aici, și atitudinea pe care a avut-o fața de Concordatul cu Statul papal. El considera acest act ca "o nedreptate strigătoare pe care toți o mărturisesc, dar nu fac ca ea să înceteze", fiind de părere că biserica ortodoxă a primit mai puțin decât celelalte biserici și se află într-o situație materială și organizare precară.¹⁰⁶ Ca o recunoaștere a meritelor sale, Moța va primi în iunie 1929, dreptul de a purta brâul roșu.¹⁰⁷

În plan economic, ziaristul orăștian va rămâne adeptul însoțirilor, în varianta cooperativismului și rolului educativ al presei în rândurile locuitorilor satului românesc. El va edita, în acest sens, nu întotdeauna respectând periodicitatea, timp de 9 ani, *Flugarul Luminat*. Pentru a îndemna oamenii din lumea satului la abonamente, Moța oferă la un moment dat gratuit acest supliment, pentru cei care au subscris la *Libertatea* și *Foaia Interesantă*. În anul 1923 va conduce, în calitate de președinte *Clubul economilor* din localitate (însoțire pentru asigurarea contra pagubelor în vite),¹⁰⁸ o continuare a Reuniunii economice din perioada anterioară anului 1918. Experimentatul propovăduitor al asociaționismului rămânea la concluzia necesității înființării cooperativelor în agricultură, considerând importantă asocierea acestora în forme superioare, într-o Centrală la nivelul întregii țări sau într-un "cartel", prin care să se regleze prețul grâului și să permită protecția pieței de cereale.¹⁰⁹ Mai mult, este de părere că singurul mijloc pentru întărirea economică a țării este cooperația și considerând-o ca soluție pentru eliminarea intermediarilor, a cămătarilor, speculanților "care sunt străini de neamul nostru, de binele și de fântele lui".¹¹⁰ El reactualizează

¹⁰⁴ *Libertatea*, 1931, nr.21 din 15 oct.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 1932, nr.27-28 din 10 nov.

¹⁰⁶ *Libertatea*, 1929, nr.24 din 6 iun.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr.27 din 27 iun.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 1923, nr.6 din 8 febr.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 1930, nr.1 de Crăciun

¹¹⁰ *Ibidem*, 1930, nr.10 din 27 febr.

o mai veche lozincă a sa; "Al cui e pământul, a aceluia e țara".¹¹¹ Având informații, probabil, că guvernul discuta proiectul de înființare a "Creditului agricol", Moța declanșează o campanie prin care cere ca Banca Națională să acorde împrumuturi celorlalte bănci, cu dobândă mică, dar "cu legământul ca acele sume primite cu camete mici să fie împrumutate numai țăranilor plugari", soluție ca țara întreagă să se "ridice din starea srâmtorată".¹¹²

Deși nu avem informații foarte multe, suntem încredințați să credem că cel puțin în primul deceniu după Unire, Moța rămâne un membru activ al Astrei. De pildă, în 1928 îl găsim părtaș la un program de conferințe ce urmau să se țină în 10 comune, alături de alți fruntași.¹¹³

El vine în sprijinului sătenilor și prin înlesnirea accesului la informație prin presă și tipărituri. Pe lângă politica de desfacere a tirajului ziarelor sale, cu prevederi mai avantajoase pentru lumea satului și alte înlesniri amintite în trecut, anterior, el mai are și o producție de carte și broșuri, care au ca destinație lumea satului. De asemenea, oferă părți din legislația internă, pe înțelesul omului simplu și la un preț accesibil. Un exemplu este broșura despre *Legea agrară pentru împărțirea pământului în Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș*, care la cele 96 de pagini costa doar 4 lei (un ziar de 4 pagini = 1 leu), sau cea despre *Legea pentru Unificare Administrativă* (1928). Începând cu anul 1931, este inaugurată în paginile *Libertății*, de către fiul său, Ioan I. Moța, o rubrică specială, *Avocatul cititorilor*, unde dădea consultații juridice gratuite. I.I. Moța putea fi contactat de către țărani, fără taxă, în perioada în care a locuit la Orăștie și apoi la Deva, la cabinetul său particular.

În calitatea sa de preot și uzând de presa ce o gestiona, Moța încearcă să tempereze prea marele zel ce-l puneau concetățenii săi în disputele politice din timpul și preajma alegerilor, cele mai multe încheiate cu încăierări și chiar răniri. Într-un caz de agresiune, a căzut victimă și un apropiat al său, I.I. Vulcu (liberal), agresat de național - țărăniști. Ca urmare, el scria, adresându-se oamenilor politici: "Opriti-vă! Să ne oprim cu toții! Să nu mai înveninăm sufletul poporului cu ură de frate contra frate, că ne va bate Dumnezeu pentru aceasta", rememorând imaginea mitingurilor de altădată, când "o adunare politică era un fel de mică sărbătoare a cetățenilor de cutare culoare politică".¹¹⁴ Pe alegători îi îndeamnă: "Fă politică la alegeri. Sprijinește-ți *partidul* prin votul tău, dar când ai aruncat din mână

¹¹¹ Ibidem, nr.4 din 16 ian.

¹¹² Ibidem, 1929, nr.11-16 din 1 mart.-11 apr.

¹¹³ Ibidem, 1928, nr.48 din 22 nov.

¹¹⁴ Ibidem, 1929, nr.45 din 7 nov.

biletul de vot, aruncă și orice gând de ură față de vecinul tău care ar fi fost de altă părere",¹¹⁵ cerându-le ca fiecare să-și iubească partidul său, fără a ură pe celălalt¹¹⁶ și atrage atenția că la mulți iubirea de partid înlocuiește iubirea de neam.¹¹⁷

Ca o recunoaștere a activității sale de o viață, protopopul Moța a fost decorat, în anul 1931, de regele Carol al II-lea, împreună cu toți marii luptători pentru libertatea și unitatea neamului, cu "*Ordinul Ferdinand* - în grad de ofițer", într-o festivitate desfășurată la Cluj.¹¹⁸ Peste cinci ani, în primăvara anului 1936, va primi din mâna regelui aceeași distincție, dar în grad de comandor.¹¹⁹

La moartea sa, autoritățile i-au organizat funeralii naționale. Moța mai ajunsese să vadă totuși mișcarea inițiată de fiul său urcată la guvernare. Dar fără cei care o creaseră și datorită cărora s-au dezvoltat, în vremuri mult prea tulburi, legionarii au deziluzionat total. Dar bătrânul preot a fost scutit să mai fie martor la rușinoasa decădere a reprezentanților generației de care își legase mari speranțe. Concetățenii săi și cei care l-au urmat pe fiul său, au sintetizat în inscripția de pe mormântul de la Orăștie, o viață de trudă și suferințe, dar și de mari împliniri: "Părinte iubitor, Îndrumător neobosit credincioșilor săi, Și stâlp neclintit neamului său".

¹¹⁵ Ibidem, 1930, nr.19 din 1 mai

¹¹⁶ Ibidem, 1930, nr.1 de Crăciun

¹¹⁷ Ibidem, nr.10 din 27 febr.

¹¹⁸ Ibidem, 1931, nr.8 din 16 iulie

¹¹⁹ Ibidem, 1936, nr.1, din 5 apr.

IOAN I. MOȚA SAU JERTFA TINEREȚII

1. Ioan I. Moța și mișcările studențești de la Cluj.

În capitolul anterior ne-am referit și la problema raporturilor preotului-ziarist, Ioan Moța, cu tânăra generație de luptători naționaliști, amintind de neplăcerile, dar și de satisfacțiile ce au decurs din acestea. Apropierea sa de frământările tinerilor s-a datorat, într-o mare măsură, implicării fiului său în zbaterile generației căreia îi aparținea.

Ioan Moța-fiul, a venit pe lume în familia încercatului luptător naționalist, al treilea copil, după două surori, ca o șansă pentru acesta de a-i duce numele mai departe. S-a născut în același an cu *Libertatea*: 1902, mai târziu însă, cu câteva luni (5 iulie). Ionel, cum îl alintau părinții și prietenii, a crescut și a fost educat în anii de afirmare hotărâtă a conștiinței naționale, într-o perioadă în care românii se angajaseră cu toate eforturile, pentru emanciparea economică, culturală și mai ales politică.¹ Având, nu de puține ori, ocazia să fie printre primii cititori ai *Libertății* și al celorlalte ziare tipărite în tipografia condusă de tatăl său, nu putea să nu-și însușească din duhul național, ce domina societatea românească din Ardeal, în anii premergători izbucnirii războiului. Această sursă a educației sale, Ionel Moța o va revendica mai târziu, ca jurnalist, când recunoaște că pentru el "datoria îi cere să fie un simplu ziarist. Un ziarist luptător, așa cum era în tradiția presei cu adevărat românești, îndeosebi din Ardeal, de pe vremuri."²

¹ După absolvirea școlii primare, fără a ieși în evidență prin rezultatele la învățătură, mezinul familiei Moța va urma cursurile gimnaziului "Kun" din Orăștie, timp de trei ani, fără a reuși să le termine, căci izbucnise războiul. Noile condiții create de evenimente, îl obligă să-și urmeze tatăl la București.³ Aici va urma cursurile secundare la Liceul "Gh. Lazăr". Situația frontului obligă întreaga familie, nu după multă vreme, să se refugieze la Iași. Soarta va lipsi familia de sprijinul tatălui, care fusese trimis în Statele Unite, în cadrul Misiunii Patriotice.]

¹ E. Weber face o remarcă la adresa tinerilor ardeleni, în special pentru Moța, că "a supt naționalismul odată cu laptele mamei". Vezi E. Weber, *Dreapta românească*, Dacia, 1999, p.61

² I.I. Moța, *Cranii de lemn*, p.227

³ Amănunte legate de plecare în I. Moța, op.cit., p.49

După încheierea păcii, tânărul Moța își continuă studiile și își ia bacalaureatul la Liceul "Sf. Sava" din București. În toamna anului 1920 va pleca cu o bursă de stat la Sorbona unde se înscrie pentru a urma dreptul și științele politice. Deși își trece toate examenele, este nevoit să se întoarcă în țară, alături de mulți alți studenți, căci statul se află în imposibilitate de a continua să subvenționeze respectivele burse. Totuși, acestora li se dă o șansă și, recunoscându-li-se anul universitar, sunt înscriși la universitățile românești. Ionel Moța se înscrie la Universitatea din Cluj.

Anul petrecut în Franța, seriozitatea cu care aborda problemele, dar mai ales faptul că era purtătorul unui nume cu rezonanță în Ardeal, îl impun pe tânărul oraștian între colegii săi, și mai ales în atenția conducerii Centrului studențesc "Petru Maior" din Cluj.⁴

Încă de la începutul anului universitar 1922-1923, s-a putut constata o situație încordată în rândurile studenților de la Universitatea din Cluj. Aceasta se datora, în primul rând condițiilor materiale precare în care își desfășurau activitatea: numărul redus de locuri în cămine, posibilitățile modeste de asigurare a mesei, costul ridicat (speculativ) al chiriilor în oraș, taxele școlare devenite o povară în aceste condiții ș.a. Nemulțumirea crescândă față de aceste realități, tinde să-și găsească răbufnirea în alt plan, și anume cel al concurenței cu elementul evreiesc din Universitate.

Discursul antisemit al acelor decenii penetrează mai ușor în mediile românești, în condițiile valului mare de emigranți evrei intrați în țară după 1914, coroborate cu situația creată la negocierile de pace, în urma presiunilor făcute pentru rezolvarea acestei probleme conform cu interesele internaționale. Prin urmare, antisemitismul promovat de unele formațiuni politice sau de personalități din viața publică, prinde ușor pe structura intelectuală a acestor tineri, formată ea însăși pe principii naționaliste, într-o conjunctură specifică luptei unei întregi națiuni oprimată, pentru libertate socială și națională, în cele din urmă pentru unitate național-statală.

⁴ Centrul studențesc "Petru Maior" a fost organizat după înființarea Universității române din Cluj și se revendica de la Societatea studenților români din Budapesta, fondată în 1862. Implicată în mișcările studențești de după anul 1922 este în repetate rânduri suspendată sau nerecunoscută de autoritățile universitare. Cu toate acestea activitatea ei are continuitate, făcându-se simțită în viața studențească pe tot parcursul perioadei interbelice. Va fi interzisă de autoritățile comuniste, după mișcările studențești din 1946 de la Cluj. A fost reînființată în 1992 de un grup de studenți de la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității "Babeș-Bolyai".

De aici, tinerilor universitari le era ușor să-și compare existența chinuită, cu viața tihnită a tinerilor evrei, beneficiari ai unor condiții materiale, cel mai adesea, mulțumitoare. Situația materială superioară, le oferea evreilor - în concepția tinerilor români - un avantaj și în concurența pe plan profesional, după terminarea studiilor. Reproșul studenților români nu se îndrepta în mod special asupra colegilor lor, ci înspre politica guvernelor. Acestea erau vinovate de situația materială, de politica slabă față de "invazia" din ultimii ani a străinilor, etc. Prin urmare, nemulțumirea tinerilor ardeleni va izbucni tocmai în legătură cu aceste probleme.

În ultimele întâlniri de la Centrul studențesc "Petru Maior" și mai ales la cele ale studenților de la Facultatea de medicină, starea de încordare nu lăsa nici o îndoială că momentul răbufnirii era aproape. Astfel că, la 1 decembrie 1922, studenții mediciști ocupă amfiteatrul⁵ unde urma să se desfășoare cursul de anatomie, și le interzice colegilor evrei să participe la demonstrația practică a profesorului. Ei își motivează atitudinea, prin faptul că nu sunt de acord ca studenții evrei să facă disecții pe cadavre creștine, cerând autorităților universitare să intervină pe lângă comunitățile israelite, să asigure practica acestora cu cadavre de coreligionari.

Pe marginea acestui moment s-a țesut o întreagă legendă, care căpăta trăsături dramatice de la un povestitor la altul, de la un ziar la altul. Cert este că vestea s-a răspândit foarte repede și studenții de la celelalte facultăți se solidarizează cu mediciștii. Manifestațiile studențești iau amploare la Cluj și se înregistrează câteva incidente: un sublocotenent evreu de la Institutul medico-legal lovește cu sabia un student și este la rândul lui bruscat de manifestanți; demonstrând pașnic în fața redacției ziarului de limbă maghiară, *Uj Kélet*, se ajunge în cele din urmă la devastarea redacției și într-o oarecare măsură a tipografiei. În seara zilei de 30 noiembrie (ora 20.00), are loc o mare adunare la Centrul studențesc, în prezența profesorului Emil Hațieganu. Discuțiile s-au prelungit până la

⁵ Potrivit ziarului *Dacia Nouă*, editat începând cu data de 23 decembrie 1922, la scurt timp după cele petrecute se povestea că în perioada 27-28 noiembrie studenții evrei au sustras cadavrul (după unii au fost mai multe cadavre) unui coreligionar care urma să fie folosit ca material didactic la seminarul de anatomie. Acest fapt îi deranjează pe studenții români. "Provocați și ofenșați, studenții noștri au hotărât imediat excluderea faptică a studenților jidani de la cursuri și în dimineața următoare au fost blocate intrările sălilor de cursuri și lucrări și n-au intrat decât creștinii. (...) Imediat în aceeași dimineață, Institutul de Anatomie a fost închis. Seara, mare consfăturie la Căminul studențesc, de unde studențimea a plecat în manifestație pe străzi."

⁶ *Dacia Nouă*, I, 1922, nr.1 din 23 dec.

miezul nopții, hotărându-se în cele din urmă să se ceară introducerea "numerus clausus", iar studenții evrei care vor fi primiți la medicină, să aibă la dispoziție cadavre de coreligionari.⁷ S-a făcut apel, în cele din urmă, către toți studenții creștini să adere la acțiunea Centrului.⁷ În fața acestei dezlănțuirii, președintele Centrului studentesc, Adam Popa demisionează (30 noiembrie). În locul său va fi ales George Alexa,⁸ student în drept. În noul comitet va intra și Ioan I. Moța, alături de Corneliu Georgescu, fostul său coleg de clasă de la colegiul "Kum", dar și un alt orăștian, Traian Breazu. Acest comitet funcționează până în 4 februarie 1923 cu statut de provizorat, dată de la care devine statutar în urma alegerilor.⁹

Merită reținut faptul că în aceeași ședință, dând dovadă de maturitate, studențimea refuză propunerea de intrare în masă în *Liga antisemită pentru apărarea națională*, precum și formularea și expedierea unor scrisori de adeziune către A.C.Cuza și N.Paulescu. Propunerile, deși au căzut, dovedeau existența unui număr de studenți, câștigați de ideile cuzismului, care acționau în spiritul lor.

Senatul universitar, întrunit în ședință în aceeași zi, hotărâse o serie de măsuri drastice pentru a preîntâmpina repetarea incidentelor și instituisse o comisie de anchetă.¹⁰

În zilele următoare (4-5 decembrie) se înregistrează acțiuni de protest la Iași și Cernăuți, în care studenții își exprimă solidaritatea cu colegii lor din Cluj.

La scurt timp, în 10 decembrie, are loc în Capitală, o întâlnire a reprezentanților studenților din Cluj, Iași și București. Printre celelalte revendicări, de ordin material și profesional, se votează și o moțiune prin care se cere introducerea principiului "numerus clausus" în instituțiile de învățământ superior. Concomitent cu această întâlnire a reprezentanților, în centrele universitare au loc demonstrații ale studenților, care deși au fost în cea mai mare parte pașnice, s-au încheiat cu acțiuni de forță ale organelor de ordine (bruscări, răniri și arestări printre participanți). În

⁷ Patria, 1922, nr.262 din 2 dec.; Dacia Nouă, 1923, nr.1 din 23 dec.

⁸ BCU, FSSPM, dosar procese verbale, 1922, f.63

⁹ Loc.cit., componența Comitetului Centrului studentesc era următoarea: G.Alexa - președinte; Al.Magda - vicepreș.; V.Șuiaga - secretar gen.; Tr.Breazu - casier; N.Cășmariu și C.Georgescu - secretari de ședințe; Andaluza Zlătian - bibliotecară; I.Precup - vice-bibliotecar; I.I.Moța - arhivar; I.Trifan - controlor; Ol.Boieru, Av.Chirca - membri. La aceștia se mai adaugă alți 3 membri de la Academia Comericaă, Academia Agricolă și Facultatea de Științe.

¹⁰ Patria, 1922, nr.262 din 2 dec.

urma acestor evenimente se vor ridica voci care condamnă maniera în care au procedat autoritățile, dar și atitudinea rigidă a guvernanților. //

Din acest moment, evenimentele se derulează având ca "fir roșu" alături de lista de revendicări -pe care o solicitau rezolvată "in integrum"- și ideea solidarității tuturor centrelor studențești.

LI. Moța s-a dovedit deosebit de activ în timpul evenimentelor, ajungând să fie trimis, ca delegat al clujenilor la câteva întâlniri ale reprezentanților centrelor universitare.

În adunarea din 19 decembrie 1922, a Centrului "Petru Maior", după 5 ore de dezbateri se decide respingerea soluției oferite de Ministerul Instrucției Publice și se hotărăște continuarea demersurilor la foruri mai înalte (Senat, Rege). Se votează printre altele și o moțiune în care se arăta: "Atitudinea studențimei nu este rezultatul unei hotărâri pripite, nici zvâcnirea instantanee a sentimentului unui tineret svăpăiat, ci concluzia unei mature constatări, că interesele superioare ale neamului nostru sunt nesocotite, că culturii românești i se pun serioase obstacole." Anunța totodată că: "Rămâne pe mai departe pe baza stabilită în memoriul înaintat Ministerului și în această privință va avea grijă ca [sic!] cuvântul răspicat al studenților din Cluj, simțământul și acțiunea lor, să fie acelea ale tuturor studenților din țară." Își mai propunea să susțină înființarea unei organizații studențești la nivel național, precum și a unui organ de presă.¹¹ La ședință au participat și profesori, printre care Popescu-Voitești, Ștefănescu-Goangă și Virgil Bărbat. Discursurile acestora au îndemnat la moderație, promițând în același timp că vor susține revendicările tinerilor.¹²

La 23 decembrie a apărut primul număr al ziarului *Dacia Nouă*, de a cărei editare s-a îngrijit Moța și Justin Ilișiu (autorul versurilor viitorului *Imn Studențesc*), editor fiind Gh. Ghili. Redactarea și tipărirea ziarului a fost un gest curajos, având în vedere că Ministerul de Interne, emite o circulară către prefecti și primari, prin care cere să nu mai acorde aprobare pentru apariția vreunei publicații, fie ea și cu conținut cultural.¹³ Din păcate s-au păstrat puține din numerele ieșite de sub tipar, apariția acestui ziar fiind și de scurtă durată. În ce privește contribuția redacțională a lui Moța este greu de stabilit ce anume a scris acesta, datorită numărului redus de articole semnate. Unele dintre cele scrise de el au fost introduse în volumul "*Cranii de lemn*". *Dacia Nouă* a fost considerată de N. Roșu:

¹¹ *Dacia Nouă*, 1923, nr. 1 din 23 dec.

¹² *Ibidem*

¹³ *Patria*, 1922, nr. 270 din 13 dec.

"primă alarmă ziaristică a mișcării naționaliste care începea, sau mai bine zis se continua cu o nouă generație." Articolele publicate aici, punctau primele etape ale unei bătălii care avea să se transforme într-o mare mișcare politică.¹⁴

Lecturând articolele lui Ioan I. Moța, ne putem forma o idee despre puterea cu care acesta credea în cauza pentru care studențimea a pornit la luptă, și în aceeași măsură, intransigența spiritului tânăr care era. Astfel, în primul articol scria insistând asupra justiției mișcării studențești: "Cauza noastră e justă în ordinea morală și servește progresului social", și încheie "Numerus clausus al nostru e moral (...). Cauza noastră e așadar dreaptă și sfântă. Sfinte ne vor fi și sacrificiile. Lupta trebuie să o ducem înainte cu perseverența apostolului și cu vitejia sufletelor alese care știu că nu este nimic mai nobil decât a te uita pe tine și a te jertfi pentru aproapele năpăstuit. Așa a făcut Christos."¹⁵ În numărul următor găsim un alt articol: "*Necesitatea naționalismului radical*", prin care reia ideea moralității luptei lor, moralitate asigurată de concordanța acesteia cu dogma creștină.¹⁶

Măsurile drastice luate de autorități (instituirea stării de asediu), dar și de conducerile Universităților, situația în care erau puși studenții, de a pierde anul, dacă nu se prezentau la cursuri, închiderea cantinelor și căminelor, pentru și după vacanță, toate periclatau succesul mișcării studențești. În urma întâlnirii Rectorilor și Decanilor din centrele universitare, care are loc la minister, în 4 ianuarie 1923, se decide deschiderea universităților în 22 ianuarie. Comunicatul ministrului, în 12 puncte, face cunoscută asumarea rezolvării unora dintre revendicările studențești, dar anunță totodată o serie de măsuri.¹⁷ Autoritățile universitare nu ezită să pună în practică măsurile ce vizau linișirea spiritelor. Astfel că, la începutul lunii februarie a fost suspendat ziarul *Cuvântul Studențesc*, ce apărea la București; a fost interzisă activitatea Centrului studențesc "Petru Maior" (6 februarie), a fost închisă Universitatea bucureșteană, iar mai mulți studenți, considerați recalitranți, au fost arestați.

Căile de urmat, pentru mișcare, după vacanță, în viziunea celor două părți, se conturează tot mai clar. Printre studenți circula tot mai insistent zvonul că bucureștenii vor intra la cursuri, așa cum printre

¹⁴ N. Roșu, *Un ziarist de luptă: Ioan Moța, în Convorbiri Literare*, LXIX, 1936, nr. 8-10 din aug.-oct.

¹⁵ *Dacia Nouă*, I, 1922 nr. 1 din 23 dec.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 2 din 30 dec.

¹⁷ Textul Comunicatului în *Dacia Nouă*, I, 1923, nr. 4 din 13 ian.

aceștia din urmă circula un zvon identic, referitor la clujeni. În fața acestei noi situații, în rândurile studențimii se conturează două curente de opinie. Președintele Centrului studențesc, Alexa, prezintă într-o ședință de comitet cele două puncte de vedere, între care ar urma să se decidă: "1. În cazul când Universitățile se redeschid să urmăm regulat și în liniște la cursuri, lupta însă să nu o cedăm, ci prin conferințe și șezători literare să pregătim poporul pentru o acțiune viitoare. În cazul acesta s-ar putea crede că intimidat de amenințările guvernului ne-am retras din luptă. [2.] O a doua cale pe care o-am urma, ar fi calea perseverenței, adică ducerea luptei și pe mai departe în felul în care o-am dus-o până în prezent. Prin aceasta s-ar mări prestigiu studenției în fața poporului și ar putea aduce eventual un succes imediat. În acest caz însă va trebui să ținem seama de eventualele deraieri din partea unor studenți."¹⁸

I.I.Moța, împreună cu C.Georgescu se situau pe poziția grupării ce dorește continuarea luptei, indiferent de sacrificiile care ar fi obligați să le facă.

După o nouă întâlnire a reprezentanților centrelor studențești din țară (la sfârșitul lunii februarie), la care participă însuși președintele G.Alexa, dar printre alții și Corneliu Zelea Codreanu, se conturau în fața mișcării, patru căi de continuare a luptei: "1) A persista în atitudinea de până acuma. Faptul acesta ar aduce închiderea Universităților și risipirea studenților pe la țară, unde ar urma să lămurească opinia publică asupra adevăratului caracter al Mișcării studențești.

2) A persista în pasivitatea dârză, care după părerea mea (n.n.-Alexa) ar duce la demoralizarea spiritelor.

3) Organizarea studențimii întregi într-un partid politic cu un program precis în care să se cuprindă și cererile studențești. Organizarea acestora ar cere foarte multă muncă și un timp mai îndelungat. Cât privește părerea mea personală -spunea Alexa-, eu nu pot să-mi iau răspunderea de a aventura studențimea într-un partid și de a [o] sustrage astfel de la adevăratul ei rol - adică de studii - pentru lungă vreme.

4) Participarea la cursuri și susținerea și pe mai departe a dezideratelor studențești, luând cheazășie autoritățile noastre superioare pentru satisfacerea lor. Ministrul a făcut promisiunea solemnă, că va ține cont de principiul "numerus clausus" și credem că se ține de cuvânt."¹⁹ Spre această ultimă soluție ar înclina președintele studențimii clujene. Au

¹⁸ B.C.U. "Lucian Blaga" - Cluj-Napoca, Col.speciale, Fond Societatea Petru Maior, p.v. ședința Comitetului din 17 febr.1923 mai departe cităm BCU-FSSPM...

¹⁹ BCU-FSSPM, p.v. ședința Comitetului din 25 febr.

loc discuții aprinse pe marginea acestei probleme, dar la care Moța nu ia parte. Aflat la București, ca delegat cu mandat nelimitat, el semnează din partea clujenilor un Comunicat, emis de toți reprezentanții studenților, în care este atacată atitudinea guvernului, acuzându-l printre altele că s-a limitat doar la promisiuni. Faptul că acest comunicat a fost ratificat în unanimitate de bucureșteni, în timp ce la Cluj se tindea spre o acceptare a celei de-a patra soluții, pune în dificultate Comitetul Centrului studentesc. Se făcea trimitere tot mai des la respectarea solidarității întregii mișcări. Moța își justifică demersul său - și al celorlalți delegați - prin nerespectarea angajamentelor asumate de parlamentari și de Guvern. El se considera astfel, dezlegat de hotărârea luată în ultima ședință a Comitetului.²⁰

(Ședința Comitetului, care are loc în data de 6 martie, împarte Comitetul în două tabere, se pare ireconciliabil, ceea ce va duce la unele modificări în conducerea studențimii clujene. Astfel, de-o parte se aflau cei care susțineau "armistițiul onorabil", iar de cealaltă parte erau cei care cereau anularea oricărei hotărâri de intrare la cursuri și erau pentru subscrierea la ideile cuprinse în Comunicatul emis la București de reprezentanții tuturor centrelor. De altfel, acest comunicat avea la bază Memoriul din 10 decembrie 1922 și presupunea continuarea luptei în aceeași formă. Dintre toți delegații studențimii din țară, prezenți la București, doar unul nu a fost de acord cu forma de luptă aleasă.²¹)

După evenimentele de la începutul luni aprilie, în mișcarea studentească apar tot mai insistent voci care atrag atenția "asupra caracterului național al mișcării, căci a face numai antisemitism, ar fi să rămânem noi studenții - zicea Alexa - izolați și sub drapelul desfășurat de noi nu am avea bucuria să-i vedem adunați pe toți bunii români."²² Bucureștenii îi acuză pe cei din Cernăuți și Iași că se lasă influențați de A.C.Cuza.²³ În aceste condiții, secretarul general al Centrului, Victor Șuiaga își prezintă demisia, fapt care slăbește aripa moderată condusă de Alexa.²⁴ Dialogul dintre cele două tabere este tot mai greu de realizat și ca o urmare firească demisionează și președintele G. Alexa. Acesta își motivează gestul astfel: "fiind obosit și ne mai având speranță de victorie", cu mijloacele folosite la acea dată, dar și datorită faptului că "studențimea începe să devieze de la calea cea dreaptă, intrând în

²⁰ Loc.cit, p.v. ședința din 6 martie

²¹ Loc.cit., p.v. ședința din 7 martie

²² Loc.cit, p.v. ședința din 12 martie

²³ Loc.cit., p.v. din 15 apr.

²⁴ Loc.cit, p.v. Adunarea generală din 18 apr.

organizațiunile d-lui Cuza, cari nu servesc decât la satisfacerea intereselor personale și politice. Am convingerea -declara Alexa în fața studenților- că a duce lupta mai departe înseamnă a te compromite. Am încercat să opresc studențimea clujeană de a mai urmări o himeră, nu am izbutit, deci trebuie să sufăr consecințele înaintându-mi demisia (...) Continuând lupta mai departe vom împărți studențimea în tabere ostile."²⁵ Nu era mai puțin adevărat că influența lui Cuza începea să se facă simțită, dar liga sa era concurată la Cluj de *Acțiunea Românească*, organizație naționalistă fondată în primăvara anului 1923. Printre fondatori se numărau o serie de cadre universitare și avocați cunoscuți din orașul de pe Someș: dr. Iuliu Hațiegan, Aurel Ciorța (rectorul Academiei Comerciale), I. Minea, I. Cătuneanu, C. Moldovan, C. Tătaru, Valer Roman, Valer Pop ș.a.²⁶

Intuind momentul favorabil ce s-a creat, Moța, deși insistă ca Alexa să revină asupra hotărârii, atacă din opoziție argumentația acestuia, declarând: "Sunt pentru reintrarea la cursuri, dar atâta vreme cât studenții celorlalte Centre universitare se abțin de la cursuri, nu putem face nici noi altceva."²⁷

Demisiile lui Șuiaga și Alexa, slăbesc curentul moderat, care susținea intrarea la cursuri, și îi deschid perspective de ascensiune "radicalului" Ioan I. Moța. În ședința plenară din 1 mai 1923, acesta este ales președinte interimar al Centrului studențesc "Petru Maior". Un motiv al retragerii președintelui Alexa și a secretarului Șuiaga, a fost și controlul pe care A.C. Cuza îl avea asupra ieșenilor, dar și a unei părți a studențimii din celelalte centre universitare. Încercarea de politizare, de transformare a studenților în masă de manevră era evidentă. Chiar și I. I. Moța frecvența *Acțiunea Românească*, asociație naționalistă fondată printre alții de profesorii I. C. Cătuneanu, A. Ciorța, Iuliu Hațieganu, avocat E. Vasiliu-Cluj ș.a.

După demisia lui Alexa, noul Comitet încearcă stabilirea unor priorități pentru acțiunile studenților. Astfel se propune redactarea unui manifest către popor, în care să se sublinieze caracterul național al mișcării, scopul fiind de "regenerare morală a neamului românesc"; convocarea președinților cercurilor regionale,²⁸ care să-și ia

²⁵ P.v. din 26 apr.

²⁶ Ideea Națională, I, 1923, nr. 1 din 1 dec.

²⁷ Ibidem, pv din 26 apr.

²⁸ Cercurile regionale erau societăți ale studenților proveniți dintr-un oraș, județ sau regiune (ex.: Cercul studenților hunedoreni, Cercul studenților sătmăreni etc.). Situația acestora în raport cu Centrul studențesc a fost pe întreaga perioadă interbelică destul de neclară. Ele au activat cel mai adesea independent, dar au existat momente în care conducerea Centrului a

angajamentul în numele cercurilor de a propaga ideile mișcării în toate colțurile țării; rezolvarea problemelor legate de statutele Centrului, a statutului Fondului "Petru Maior"; informarea Rectoratului asupra situației la zi; adresarea unui protest scris, fiecărui profesor în parte, pentru inițiativa Rectorului de a aduce poliția în Universitate, dar și pentru tratamentul aplicat studenților cu ocazia recepției oferite în onoarea A.S.R.Principele Carol.²⁹

Autoritățile universitare recurg la presiuni asupra studentelor, cerându-le să declare "în scris că se vor abține de la mișcare și se vor prezenta la cursuri" fiind amenințate că în cazul refuzului de a subscrie, vor fi date afară din cămin.³⁰ Studenții de la Academia agricolă, precum și cei de la Academia de comerț au părăsit Universitatea și căminele declarând că preferă acest gest decât să participe la cursuri alături de evrei.³¹ De la Rectorat se încearcă impunerea convocării unei adunări generale, după un plan propus de profesori, dar Comitetul se opune convocării adunării.³²

La scurtă vreme s-a afișat în Cluj ordonanța referitoare la instituirea stării de asediu în oraș. La Universitate a fost adusă armata, care avea ordin să împrăștie orice grup mai mare de 4 persoane. Senatul universitar a hotărât să ia cele mai severe măsuri pentru a putea deschide cursurile, a decis eliminarea tuturor celor care agită pentru boicotarea cursurilor la care erau primiți studenții evrei și destituirea celor aflați în serviciul instituției. Rectoratul era hotărât să înfrângă agitațiile antisemite chiar cu introducerea forțelor de ordine.³³

În 28 aprilie are loc o primă izbucnire: toți evreii au fost izgoniți de la cursuri. Duminică urma să sosească Principele moștenitor la Cluj pentru un miting sportiv. Centrul studențesc urma să stabilească unele aspecte legate de o intervenție la acesta, fapt pentru care trebuia să aibă loc o ședință. Rectoratul refuză să autorizeze o asemenea adunare, interzice oricărui student de a intra în universitate în acea zi, mai mult aducând și forțe armate. În seara aceleiași zile câteva sute (după *Cuvântul studențesc*) de studenți fac o manifestație la locuința Rectorului,

reușit să le aducă pe cele mai multe sub controlul său. Problemele pe care Centrul le avea cu Rectoratul făceau din aceste Cercuri regionale cadrele de manifestare legală a studențimii.

²⁹ BCU-FSPM, p.v. din 13 mai 1923

³⁰ Ibidem

³¹ Cuvântul studențesc, I, 1923, nr.14 din 13 mai

³² BCU-FSPM, p.v. 13 mai 1923

³³ Gazeta Voluntarilor, I, 1923, nr.11 din 18 mai

huiduindu-l copios. Gestul nu rămâne nesancționat, studențimii îi este interzisă participarea la recepția oferită de Principe. Acesta din urmă repară parțial nedreptatea, fapt ce determină studențimea să-și manifeste simpatia și atașamentul pentru Casa regală. Ba chiar tinerii obțin o audiență specială la Principele Carol. După această mică victorie, studențimea hotărăște într-o ședință a Centrului studențesc să rămână solidară cu celelalte centre studențești, abținându-se pe mai departe de la cursuri, dar împiedicându-i în același timp și pe studenții evrei să intre în universitate. Tot cu această ocazie, conducerea radicală a Centrului provoacă debarcarea comitetului Societății studențești de la medicină condus de Zeană, considerându-l prea împăciuitor și înclinat spre intrare la cursuri.³⁴ În 2 mai apare comunicatul reprezentanților studențimii de la București,³⁵ dar încă din 1 mai studenții având în frunte membrii Comitetului Centrului baricadează toate intrările în localurile universitare, împiedicând ținerea oricărui curs. A doua zi lucrurile se repetă spre marea îngrijorare a conducerii Universității. Se întrunește Senatul universitar, care hotărăște suspendarea cursurilor până în 4 mai, când se vor relua cu asistența armatei.³⁶ În 3 mai se hotărăște instituirea stării de asediu, în timp ce la Rectorat se decide: studenții bursieri, care vor lipsi mai mult de

³⁴ Cuvântul studențesc, I, 1923, nr.14 din 13 mai

³⁵ Comunicat: Reprezentanții oficiali ai studențimei din întreaga țară întruniți în ședință extraordinară în noaptea de 1-2 Mai a.c. după lungi dezbateri au stabilit: 1). Având în vedere că centrele universitare din Cluj, Iași, Cernăuți, Timișoara și Oradea Mare au hotărât în mod categoric și unanim, abținerea totală de la cursuri și continuarea luptei; 2). Având în vedere că intervențiunile studențimei bucureștene pentru obținerea de întruniri generale sau pe facultăți în prezența corpului profesoral, au rămas zadarnice, iar prin măsurile inaugurate de rectorat s-a știrbit demnitățile și autonomia universității din București sub presiunea baionetelor, și că studenții împreună cu majoritatea profesorilor nu înțeleg a ține cursurile în acest fel. 3). Având în vedere că guvernul nu a început înfăptuirile nici a uneia din măsurile pozitive (laboratorii, clinici etc.) 4). Având în vedere că fără proporționarea numărului Evreilor în Universități și școli speciale, cultura națională și propășirea elementului românesc rămân sub aceeași gravă amenințare. Studențimea convinsă de dreptatea cauzei pentru care luptă și nevoia unor soluții radicale și grabnice, conștientă de reponsabilitatea națională ce își asumă, neprecupețind sacrificiile cari se opun izbândeii totale, a luat următoarea hotărâre: 1. Abținerea întregii studențimi române de la toate universitățile și școlile speciale, de la orice cursuri, lucrări practice și examene. 2. Lupta energetică cu orice sacrificii pentru realizarea proporționalității Evreilor în Universități. 3. Un manifest către țară expunând pe larg motivele care au determinat aceste hotărâri, forma de organizare a studențimei și modalitățile sub care lupta va fi continuată. Pentru conformitate: H.Roverța (București), G.Grigorescu (Iași), E.Pascu (Cluj), T.Popescu (Cernăuți), Vlădescu (Timișoara)

³⁶ Arhivele Naționale - Direcția Județeană Cluj, Fond Universitate, Registrul proceselor verbale ale ședințelor Senatului universitar 1922/23, p.v. din 1.05.1923

5 zile vor pierde bursa și vor fi scoși din cămin, intrarea în universitate se va face pe baza unor legitimații speciale eliberate doar pentru studenții cu comportament pașnic și eliminarea celor mai recalitranti studenți.³⁷ Rectorul trimite o adresă prim-procurorului în care îi solicită să intervină pe motiv că "faptele comise nu mai aparțin Universității, ci vieții publice".³⁸ Cu toate acestea, liderii studențimii, Moța, Mocanu, Boieriu ș.a. încearcă să împiedice studenții să intre la cursuri, răspândind un manifest ce chema la solidaritate și îi invita să participe într-un număr cât mai mare în vestibulul Universității la o demonstrație de simpatie pentru profesorii care urmau să participe la Colegiul universitar.³⁹ Sunt exmatriculați pentru totdeauna din Universitatea clujeană: Ioan I, Moța, președintele provizor al Centrului studențesc "Petru Maior", Isac Mocanu, membru în Comitetul Centrului și președintele Societății Studenților în Științe, Olimpiu Boeriu, membru în comitet, Virgil Moldovan, Ioan Silaghi, Augustin Bidian, Victor Nicolae. A doua zi au fost chemați pentru interogatorii mai mulți studenți, unii dintre ei fiind în pericol de eliminare.⁴⁰ Pentru cei exmatriculați, conducerea Universității cere Ministrului Instrucțiunii Publice să interzică reinmatricularea lor la vreuna din instituțiile de învățământ din țară.

I.I. Moța a publicat, la scurt timp după eliminare, un articol în *Dacia Nouă*, în care făcea o analiză a situației mișcării studențești la Cluj. "O culme - scria el - adesea nu se urcă dintr-un singur pas. Dacă povârnișul e greu, după primul efort chibzuit și spornic, faci un popas, pleci pe urmă din nou, și tot astfel mergând ajungi la culmea dorită. Noi n-am pornit lupta având ca țel de căpetenie îmbunătățirile materiale imediate, ci pentru a pune temeliiile unui zid de stavilă contra străinilor pentru viitor. Numărul proporțional e și rămâne pentru noi un principiu sfânt și la care nu vom renunța niciodată. (...) Numerus clausus e prima culme spre care tindem. Că nu o putem urca dintr-un singur salt, că nu îl putem obține acum îndată pentru a satisface dorul de <<rezultat palpabil>> al celor ce ne caută nod în papură, e explicabil. Dar această aparentă lipsă de câștig actual, nu însemnează că lupta, această primă fază a luptei ne-a fost inutilă. E cert că suntem astăzi mai aproape de formula echitabilă și salvatoare a numărului proporțional, decât în noiembrie 1922, și acest rezultat e suficient pentru a ne justifica <<svârcolirea

³⁷ Dacia Nouă, II, 1923, nr.9 din 10 mai

³⁸ Loc.cit., Rectorat, adresa 1.107/1922-23 din 2 mai 1923

³⁹ St.Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol.I, Dacia, 1980, p.207

⁴⁰ Dacia Nouă, 1923, nr.9 din 10 mai; Cuvântul studențesc, 1923, nr.14 din 13 mai

tinerească>>. (...)Deci lupta noastră se întinde poate în timpul mai multor ani. Datoria noastră de acum e însă să facem posibilă reînbucnirea ei mai târziu, înainte de a ne hotărâ să facem vreun popas..."⁴¹

După măsurile drastice luate la Cluj are loc o altă întrunire a reprezentanților Centrelor studențești, cu care ocazie se face apel la studenții bucureșteni ce au intrat la cursuri pentru a li se alătura. Semnatarii apelului sunt G.P.Grigorescu (Iași), I.I.Moța, V.Șuiaga, Moga (Cluj), T.Popescu (Cernăuți).⁴²

Între timp, la nivel național se hotărâse ținerea în vară a unui Congres general al studențimii, dar existau semne de întrebare asupra autorizării organizării acestuia. În București are loc o întâlnire a reprezentanților mai multor centre și societăți studențești, la care participă, în numele clujenilor, Ioan I.Moța. Cu această ocazie se pune cu insistență problema creării unei organizații studențești, pornind mai ales de la iminenta intrare la cursuri. Se preconiza realizarea acestui deziderat, până cel târziu în toamnă, ca singura soluție pentru reluarea luptei. Mai exact, aceasta trebuia să fie înființată înainte de congres, pentru a putea fi validată cu această ocazie.

Proiectul "Consiliului suprauniversitar" (cum se propusese să se numească noua organizație), preciza încă de la început că acesta va fi o organizație de luptă doctrinară, de propagandă, care însă nu poate ordona atitudinea ce trebuia urmată de fiecare centru studențesc. Fiecare organizație urma să delege reprezentanți, câte un student și un profesor, care să formeze consiliul de organizare, care însă nu se va amesteca în chestiuni amănunțite. În cadrul acestei organizații urma să se înființeze și o direcție a "*Culturii naționale*". Scopul acesteia era de a atrage susținere materială pentru elevii din licee, și urma să aibă o structură organizatorică pe diferite nivele corespunzătoare unităților administrative (județe, orașe, comune, sate). Toate acestea urmau să adune bani pentru elevii români⁴³ susținându-se astfel elementul românesc.

Tot atunci, s-a stabilit că cea mai potrivită pentru desfășurarea congresului, este luna august, iar localitatea urma să se desemneze între: Iași, Cernăuți, București și Cluj. Clujenii își desemnează o comisie "care să-și asume chestia tehnică a congresului".⁴⁴ Moța pune la dispoziție locuința unde stătea în gazdă, pentru desfășurarea ședințelor comitetului,

⁴¹ Dacia Nouă, 1923, nr.9 din 10 mai

⁴² Cuvântul studențesc, 1923, nr.16 din 30 mai

⁴³ BCU-FSSPM, p.v. 23 mai 1923

⁴⁴ Ibidem, 23 mai

având în vedere situația Centrului studențesc. În cele din urmă s-a stabilit: congresul se va ține la Iași în 20 august. 1923

Cu ocazia ședinței Comitetului Centrului "Petru Maior", din 10 iulie 1923, la care participă și reprezentanții studenților din Timișoara, Iași și Cernăuți, este prezentată propunerea clujenilor pentru programul congresului. Toți sunt de acord cu propunerea gazdelor. Cu această ocazie Moța face câteva precizări, afirmând că "acest congres trebuie să fie o manifestație a studențimei în fața opiniei publice, iar nu un prilej de certuri și șicane." Este de părere că e necesar să se evite chestiunile asupra cărora eventual nu s-ar putea cădea de acord. "Cu toții suntem de acord - aprecia acesta- în acțiunile de protestare contra noului regulament. Ne vom feri să ne angajăm în privința cursurilor de la toamnă. Cel mult vom fixa atitudinea comitetelor, care urmează să fie ratificate de plen în toamnă. (...) Vom demonstra mișcarea noastră din punct de vedere doctrinar. Nu renunțăm nici la principiul "numerus clausus", pentru care vom pleda mai departe, până la înfăptuirea lui legală." Președintele Centrului "Petru Maior" anunță intenția de a propune organizarea într-o formulă unitară a studențimii, (de altfel nu este primul-n.n.) iar în privința modului de desfășurare a congresului propune două genuri de ședințe: a) pur studențești -la care vor fi invitați și profesorii; b) ședințe publice, la care să participe oricine dorește din afara universității.⁴⁵ Urmează ca pentru stabilirea programului definitiv, reprezentanții centrelor studențești să se întâlnească cu o săptămână înainte de data congresului, la Cluj.⁴⁶

În 19 august, are loc la Comitetul Centrului studențesc "Petru Maior", o ședință pentru stabilirea celor 10 delegați clujeni, care să participe la congresul de la Iași. Cu această ocazie Moța își exprima părerea că "dacă congresul din Iași va reuși să reorganizeze studențimea, va fi un succes foarte mare."⁴⁷ Delegații studențimii clujene urmau să susțină punctul de vedere potrivit căruia: "dacă se poate face și mișcare și școală se va schimba tactica, dacă nu, (...) mișcarea trebuia continuată cu aceeași tactică."⁴⁸ Acest lucru era cam greu de impus, dată fiind intransigența noului regulament universitar. Moța promite colegilor săi că va milita la congres, pentru reorganizarea centrelor studențești pe baze naționale⁴⁹ (idee susținută încă de la Congresul general studențesc din 1920).

⁴⁵ Loc.cit., p.v.din 10 iulie 1923

⁴⁶ Loc.cit., p.v. din 10 iulie

⁴⁷ Loc.cit., p.v. din 19 aug.

⁴⁸ Lo.cit., p.v.din 19 aug.1923

⁴⁹ Ibidem

După trecerea în revistă a tuturor chestiunilor asupra cărora se va discuta la Iași, expunându-și în fața comitetului poziția pe care o va adopta, Moța se angajează că, în cazul altor probleme ce se vor ridica, "va vota provizoriu sub rezerva aprobării (ulterioare-n.n.) comitetului."⁵⁰

La Congresul de la Iași, desfășurat cu peripeții sub președinția lui Moța,⁵¹ se votează abținerea pe mai departe de la cursuri, declarându-se "luptă activă împotriva guvernului și a tuturor dușmanilor" studențimii. Pentru o mai bună colaborare pe viitor, ar urma organizarea "congreselor de delegați" la perioade de timp mult mai mici.⁵²

După Congres studenții au dat un comunicat, prin care își anunțau hotărârile: 1) Menținerea pretențiunii "Numerus Clausus" și accelerarea luptei pentru obținerea lui; 2) Nu va intra nici un student la cursuri sub noul regulament universitar, care suprimă complet toate libertățile academice; 3) Reorganizarea Centrelor studențești pe baze naționale, susținându-se ideea ca studenții minoritari să aibă și ei centre spre a li se putea controla activitatea, care însă nu trebuie să fie împotriva ideii naționale.

Ei au ținut să arate că, "Pentru satisfacerea desideratelor juste ale studențimii (căminuri, taxe, laboratoare, etc.) nu s-a făcut nimic, deși suntem în pragul deschiderii noului an școlar. Va fi aceeași mizerie, aceeași îmbulzeală, aceeași lipsă de mijloace tehnice necesare învățământului universitar. În ce privește postulatele de alt ordin ale studenților, guvernul n-a rezolvat nimic, ci i-a încurcat și mai mult, ducând o politică de duplicitate".⁵³

Tot cu această ocazie s-a hotărât proclamarea zilei de 10 Decembrie, ca sărbătoare națională a studențimii române, și s-a constituit un comitet care să stabilească directivele de acțiune ale mișcării. Din acest comitet făceau parte: C.Z.Codreanu, Ilie Gârneață, I.I.Moța, Tudose Popescu, și Simionescu. Codreanu avea să scrie după un deceniu de la acest eveniment, referindu-se la tânărul orăștian: "Mă bucuram de toate hotărârile aceluia Congres, care era spiritul vederilor noastre, dar mai ales pentru că în grupul nostru câștigasem un om: pe Ionel Moța, președintele Centrului studențesc din Cluj".⁵⁴ Este ales cu această ocazie un comitet de acțiune din cinci membri, care urma să elaboreze directive de acțiune

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ Pe larg la C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.161-163

⁵² BCU-FSPM, p.v. din 1 sept.1923

⁵³ *Patria*, 1923, nr.185 din 26 aug.

⁵⁴ C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.163

întregii mișcări studențești.⁵⁵ În componența acestui comitet intra alături de reprezentantul clujenilor I.I.Moța (Cluj), Teodosie Popescu (Cernăuți), Ilie Gârneață (Iași), Simionescu (București) și Corneliu Codreanu, care nu mai era la acea dată student.

Decizia lor de a continua lupta a fost, se pare, pecetluită prin jurământ sfânt, căci iată ce relatează Moța în ziarul său: "Într-o zi ne-am trezit cu el venind din Moldova (după congresul de la Iași) și având geamantanul său mic de mână, plin de fiare ruginite. Ne-a dus și ni le-a arătat cu evlavie: <<Uite mamă, ăstai obuz din tranșeele de la Mărășești, asta e o cască pe care a purtat-o oarecare erou și ceva șrapnelă dușmană i-a crăpat-o în două cu capul lui cu tot; asta e grenată de mână descărcată, - iar asta, uite, mamă, e iarbă crescută acolo în tranșee, hrănită cu sânge de eroi! Mi-am luat-o ca un "talisman" și o port la mine ca să mă păzească de rău!... Și-i străluceau ochii vorbind de acele relicve culese din locuri sfințite de eroii neamului>>.

Pe aceste lucruri se vede că își făcuseră și jurământul lor, pe relicve de la Mărășești și pe iarbă crescută din sânge de eroi...

Și le-a închis iară, ca lucruri sfinte, în geamantan."⁵⁶

În toamnă, înainte de începerea cursurilor, comitetul își afirma hotărârea de a conduce studenții, "atât cât aceștia vor asculta și executa dispozițiile (...) în vederea reușitei mandatului primit."⁵⁷

[Autoritățile universitare de la Cluj fac misiunea comitetului mult mai dificilă, hotărând să deschidă cursurile la date diferite pentru fiecare facultate. Totuși liderii studenților sperau că vor fi urmați de marea majoritate a acestora, ceea ce îi face să-și stabilească un program de acțiune, care să atragă și să ofere ocupații greviștilor.

Pentru a-și ușura activitatea, pentru a putea ține legătura cu studenții, dar și pentru a face cunoscute opiniei publice gândurile și idealurile lor, comitetul avea nevoie de un ziar local care să le găzduiască propaganda. Moța propune *Clujul*, cerând libertatea de a negocia cu directorul acestuia⁵⁸. Propunerea este susținută de mai mulți membri ai comitetului, care îl împuternicesc să poarte tratative în acest scop.

În 23 septembrie 1923 se deschide la Iași Congresul Uniunii Generale a Profesorilor Universitari. Cu această ocazie Moța scrie un articol: *Scrisoare către părinți...* în care le cere participanților să li se

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Libertatea, 1923, nr.42 din 18 oct.; Cuvântul Studențesc, XII, 1937, nr.1-4 din ian.febr.

⁵⁷ F.S.S."P.M."; p.v.din 1 sept 1923; vezi și declarația lui I.I.Moța în fața organelor de instrucție din 9 octombrie 1923, cf. *Totalitarismul de dreapta...*, p.379

⁵⁸ Director era avocatul Adam Popa, fost președinte al Societății "Petru Maior"

alături lor în solicitarea principiului *Numerus clausus*. "Cuvântul vostru poate aduce, deci, izbânda acum, fără întârziere! Nu spunem că fără el nu vom izbândi. Nu! Dar, pe această cale stingheră, calvarul ce ne așteaptă va fi mult mai mare și mai lung, până sus, la aceeași culme, pe care o vom atinge oricum, dar pe care cuvântul vostru o poate apropia fără noi și într-adevăr scumpe jertfe, scumpe pentru țară, nu pentru noi. (...) Cuvântul vostru ne e scump, deoarece el ne va aduce strigătul de izbândă sau sunetul de alarmă pentru atacul suprem. Noi vom rămâne aceiași! Scumpi părinți: acum ori niciodată!"⁵⁹ Firesc, Congresul nu a luat o hotărâre care să-i bucure pe studenți, dar s-a discutat în contradictoriu, înregistrându-se momente de dură confruntare.

Autoritățile refuzau să satisfacă în întregime revendicările răzvrătiților, declanșând concomitent o prigoană împotriva liderilor. În aceste condiții, Ionel Moța îi face o vizită lui Codreanu, pe Rarău și încearcă să-l convingă de necesitatea schimbării tacticii: "Studenții nu mai pot rezista în toamnă și, decât o capitulare rușinoasă, a noastră a tuturor, după un an de lupte, mai bine să-i îndemnăm să intre la cursuri, iar noi, cari i-am condus, să terminăm frumos mișcarea sacrificându-ne, dar făcând să cadă alături de noi, toți acei pe cari îi găsim mai vinovați de trădarea intereselor românești. Să ne procurăm revolvere și să tragem în ei, dând un exemplu groaznic, care să rămână de-a lungul istoriei noastre românești. Ce se va alege după aceasta, de noi, vom muri sau vom rămâne toată viața în închisoare, nu mai interesează".⁶⁰ Se pare că nici Codreanu și nici ceilalți conducători ai studențimii nu au fost greu de convins. Mișcarea, cuprinsă de oboseală, era pe cale să se stingă. N-o mai poate relansa decât un act care să ateste gravitatea motivelor pentru care se declanșase.

Ideea sacrificiului poate fi surprinsă încă din *Scrisoarea către părinți*.... Moța scrisese atunci: "Știm că o luptă poate duce și la înfrângere. Înfrângerea e rușinoasă într-un singur caz: când vina o poartă cel înfrânt și mai ales când acesta nu și-a făcut pe deplin datoria. Ei bine, aflați iubiți părinți, că noi socotim că, azi nu ni-am făcut toată datoria. Azi, acum, nu ne putem da învinși, căci ne-am batjocori fețele tinere și curate. (...) Zac în noi, greu înăbușite, energiile nebănuite, care se nasc, în clipa supremă, în sufletele făcute pentru jertfă. Aceste energii n-au izbucnit, vor izbucni însă cu siguranță, dacă izbânda nu le va potoli în curând. (...) Cu jertfa noastră personală, vom trece prin iureșul oricât de

⁵⁹ Cuvântul Studențesc, I, 1923, nr.34 din 25 sept.

⁶⁰ C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.168

cumplit al ultimului atac, al încordării năstrușnice a ultimelor noastre energii, a celor sfinte, a celor nebănuite..."⁶¹

La scurt timp după vizita de pe Rarău avusese loc o întâlnire la Iași, în locuința închiriată de Moța, unde se conturase grupul hotărât pentru sacrificiu: Gârneață, Codreanu, Leonida Bandac (ieșeni), Moța, Georgescu, Vernichescu, Breazu (din Cluj), Tudose Popescu (Cernăuți). Tot atunci s-a discutat și lista celor vizați: frații Blank, directorii de ziare Rosenthal (Dimineața), Filderman (Adevărul), Honigman/Fagure (Lupta), politicianii Gh.Mârzescu, I.Th.Florescu etc.⁶² Astfel că, în ziua de 10 octombrie 1923, opinia publică afla cu stupeoare că, un grup "fascisto-antisemit" a pus la cale un complot împotriva guvernului. Cele mai alarmante știri le-a transmis *Adevărul*, *Lupta* și *Dimineața*. Se vorbea de 11 atentatori și despre un depozit de arme, revolvere și stilette. Primii pe liste erau consemnați, când ministrul Constantinescu, când Duca, primul ministru sau gen. Văitoianu, ș.a.

Printre arestați, în București, se aflau Corneliu Codreanu, I.I.Moța, Vernichescu, N.Dragoș, T.Popescu, R.Mironovici, C.Georgescu, Tr. Breazu (acesta arestat la Cluj). Ilie Gârneață se va preda singur mai târziu, în spirit de solidaritate.

După domolirea spiritelor și creșterea cantității de informație, *Patria* (organ de presă al PNR), nota: "Acestea fiind faptele, ni se pare că logic și cinstit este ca să reducem faptul la persoana celor implicați cu numele și să așteptăm rezultatul justiției". Acesta era un răspuns la modul în care era aruncată vina morală asupra diverselor persoane: "În orice caz, a atribui complotul de la București, când dlui A.C.Cuza, când Centrului studentesc, când cutărei Ligi, când aceluși vag fascism, este dovada că nici presa alarmată de la București nu este clarificată asupra originii și răspunderii celor ce erau să se întâmple...".⁶³ Redactorii ziarului clujean au mai surprins și alte două aspecte, aflate în legătură cu această problemă: "alarmă nechibzuită a unei părți din presă, și slăbirea autorității publice. În adevăr, presa care a vorbit de ecrazită, în loc de bricege, de o adevărată revoluție în perspectivă, demascându-și o slăbiciune puerilă, n-a venit decât să aducă apă la moara guvernului, care înseamnă falimentarea autorității în lăuntru". În opinia aceluiași ziar, toate mișcărilor

⁶¹ Cuvântul studentesc, 1923, nr.34 din 25 sept.

⁶² Gr.Tr.Pop, *Garda, Căpitanul și arhanghelul din cer*, București, 1996., vol.II, p.59; vezi și declarația lui I.I.Moța din 9 octombrie 1923, cf. *Totalitarismul de dreapta...*, p.380-381

⁶³ *Patria*, 1923, nr.222 din 13 oct.

radicale existente converg spre aceeași matcă a nemulțumirii populare de felul cum este guvernată țara.⁶⁴

În timp ce în presă, ori la tribuna Parlamentului s-au spus multe, pro și contra acestor tineri, interesantă ne apare însă atitudinea colegilor lui Moța, din Cluj, care la câteva zile după arestarea acestuia s-au întâlnit într-o ședință, solidarizându-se cu liderul lor. Ei au ales un vicepreședinte, (instituind astfel o funcție nouă în comitet) care să-i țină locul, păstrându-l pe mai departe în fruntea Centrului studentesc "Petru Maior". Tot atunci s-a constituit un comitet din 15 persoane, care să conducă lupta și s-a hotărât trimiterea unui memoriu Regelui Ferdinand, prin care să ceară eliberarea celor arestați și un memoriu către guvern, anunțând că studențimea este dispusă să-și ducă lupta până la capăt.⁶⁵

La rândul său, Moța le trimite celor de la "Petru Maior" o scrisoare, la finele lunii ianuarie 1924, în care încurajează continuarea luptei, evidențiind măreția idealului pentru care studențimea s-a pornit la luptă. Pentru ei, întemnițarea lor la Văcărești nu făcea altceva decât să scoată în evidență două aspecte: pe de-o parte "stăpânirea jidanilor și a jidăniților" care duc regatul pe "calea pieirii naționale", iar pe de altă parte se dovedește tenacitatea și perseverența în luptă a studențimii.⁶⁶

Gestul clujenilor, precum și cele care au urmat în zilele procesului, l-au determinat pe Octavian Goga, să scrie: "Ce e mai interesant, însă, băieții de la Văcărești erau într-o strânsă legătură de credință cu zeci de mii de colegi de-ai lor, care la toate Universitățile, înfățișează întreaga noastră pătură intelectuală de mâine, cu puternice ramificații sufletești pe suprafața țării. Aceste zeci de mii și-au manifestat zgomotos solidaritatea lor cu inculpații pe care-i socoteau expresia unei simțiri unanime. Adăugați la avalanșa considerabilă, faptul că o întreagă pleiadă de fruntași ai legilor s-a grăbit să ia apărarea celor de pe banca acuzaților. Procesul s-a judecat într-o radiatiune de caldă simpatie a celor prezenți, pledoariile au mișcat asistența până la lacrimi, iar jurații în unanimitate au adus verdictul de achitare. Când s-a dat sentința, de la un capăt al țării la altul o vie mulțumire a înseninat frunțile și în multe părți s-au produs manifestații de aprobare.

Adevărul e deci că nu ne găsim în fața unui fenomen izolat de înfierbântare a câtorva singurateci, ci în plin curent de mulțime care

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ Ibidem, nr.223 din 14 oct.

⁶⁶ Scrisoare lui I.I.Moța către Comitetul CS"P.M.", Văcărești, 24 ian.1924, reprodusă în Ideea Națională, I, 1924, nr.14 din 15 mart. 1924

angajează conștiința publică."⁶⁷ Interesantă este și atitudinea decanului Facultății de Drept, care face demersuri către Rectorat în "vederea satisfacerii dorinței Societății studenților în drept (...) să se intervină la cei în drept pentru accelerarea instrucției celor arestați la Văcărești."⁶⁸

La cumpăna dintre ani (1923/1924), colegii celor întemnițați țin să le aducă aminte acestora că nu sunt singuri. Astfel că, Centrul studentesc din București înaintează un memoriu către Ministerul Justiției (Gh.Mârzescu) în care solicită eliberarea "văcăreștenilor". De Crăciun, grupuri de studenți merg la Văcărești pentru a-i colinda, manifestând astfel la poarta închisorii, în timp ce, la Cluj se pornise o campanie de colectare a ajutoarelor pentru sărbătorile de iarnă a celor închiși. Preotul Moța deschide și el la ziar o listă de subscripții, al cărei rezultat va însemna aproximativ 26.000 lei.

Acuzați de complot împotriva guvernului, atât în presă, cât și de la tribuna Parlamentului, tinerii încercau să lămurească adevărul. Acțiunea lor nu era îndreptată împotriva guvernului și a ordinii de stat, ci împotriva dușmanilor cauzei studentești. Ionel Moța îi scria în acest sens tatălui său: "Doresc să știi tată, că, comunicatul guvernului după care s-ar fi descoperit la noi un complot împotriva vieții mai multor miniștrii, *nu e deloc adevărat!* [s.a.] Noi n-am mărturisit niciodată așa ceva! Căci nu contra guvernului era îndreptată pomirea noastră. Și mă mir că guvernul care cunoaște mărturisirile noastre, nu desminte acel comunicat! Îl vom desminti noi când vom avea puțință.

Pomirea noastră era îndreptată împotriva dușmanilor cauzei noastre studentești, cari sunt în același timp și dușmanii țării și a-i neamului nostru!"⁶⁹

În așteptarea procesului, cu gândul la imaginea pe care o vor face cei șase înprocesuați, Moța scria părinților săi, cerându-le să-i trimită un costum național: "...Și acum o rugăminte mare de tot mai am către mama: Să-mi facă și mie un costum național, port țărănesc, așa cum e pe la noi.

Căci dorința noastră este ca la proces să ne înfățișăm toți în costume naționale, cari sunt de altfel uniforma oficială studentescă, după hotărârile luate la Congresul de la Iași.

Dar nu numai pentru proces, ci și pentru mai târziu, sufletul mă îndeamnă să iau pildă de la frații mei moldoveni și bucovineni, cari, din

⁶⁷ O.Goga, *Mustul care fierbe*, București, 1992, p.74-75

⁶⁸ Arhivele Naționale - Direcția Județeană Cluj, Fond Universitate, Rectorat, adresa nr.628/ 1923-1924

⁶⁹ Cuvântul Studentesc, XII, 1937, nr.1-4; Libertatea, 1923, nr. din 30 oct.

adevărată iubire de țărâtime, poartă ȋțari, suman și căciulă de miel (...)
Doresc să-l am și eu costumul meu, cu ȋțari subțiri de lână alb-gălbuie,
cămașă cu cusături ca pe la noi, șerpar-brău de piele cu ținte și cu cuțitaș
(dacă nu e cu supărare și cu spăriere) și-o căciulă de miel neagră, simplă.
Ar mai trebui și un pieptar și un suman, - toate ca pe la noi, căci fiecare
vrem să închipuim ținutul din care suntem. După umblarea în atâtea haine
negre, de oraș, în sufletul nostru e dor de opincă, de obială românească!
Da, da! Să ne întorcem la opincă, căci prea ne-am înstrăinat de cele
sfinte și frumoase ale neamului..."⁷⁰

Programat să se judece începând cu 29 martie, procesul era
așteptat cu nerăbdare de opinia publică. În jurul acestuia s-a făcut o
imensă agitație de către ziarele și formațiunile politice naționaliste.
Studentii clujeni, implicați în mișcările înregistrate în acea perioadă,
formulează un Memoriu, în zilele premergătoare procesului (26 martie),
în patru puncte: "1.Studentii de la Văcărești sunt reprezentanții și
camarazii noștri; 2.Ei au luptat pentru problema vieții, a tuturor românilor
deci și a noastră; 3.Ei se află pe calea apostolatului -pe care l-a impus
conștiința lor curată- pentru salvarea neamului românesc; ca atare
4.Studentimea clujeană se solidarizează cu totul cu ei!"⁷¹

Complotul din 1923 a fost, și este încă, pentru mulți, un
eveniment straniu, greu explicabil, amestec de aventură adolescentină - a
unor adolescenți întârziați, e drept - patimă politică lipsită de cel mai
elementar discernământ. "O joacă dementă" sau "disperare izvorâtă din
puritatea inimei și cugetului" unor tineri, s-a mai spus că ar fi fost
complotul din 1923.⁷²

În așteptarea procesului, opinia publică interesată de acesta, este
zguduită de vestea că unul dintre inculpați, I.I.Moța, a atentat la viața
colegului lor Vernichescu, bănuind de aceștia că ar fi trădat complotul; el
fiind în opinia grupului întemnițat - idee susținută cu insistență în toate
scrierile legionare - agent plătit de Siguranță. Înfăptuit în ajunul
procesului, gestul a fost unul de curaj sau de nesăbuintă, căci ar fi putut
avea o influență negativă asupra desfășurării judecății. Curajul autorului a
mers însă mai departe susținând că "a săvârșit fapta conștient, căci
Vernichescu făcea îndoită operație de laș trădător și de membru activ în
viața studentescă".⁷³

⁷⁰ Libertatea, 1923, nr. din 30 oct.

⁷¹ Patria, 1924, nr.85 din 28 mart.

⁷² după Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.63

⁷³ Cuvântul Studentesc, 1937, nr.1-4, p.8

Astfel că, după procesul ce abia începea, se prefigura un altul, tinerii rebeli continuând să rețină atenția opiniei publice pentru încă o perioadă bună de timp. Achitarea "grupului de la Văcărești" a însemnat o victorie, ce a dat un imbold nou mișcării studențești. Entuziasmul ce a cuprins studențimea naționalistă a început însă să fie exploatat de mișcările extremiste mai vechi sau mai noi.

Bucuria achitării nu a fost însă deplină, căci Moța rămânea pe mai departe (pentru încă 6 luni) închis la Văcărești, pentru noul act de violență. El va fi întovărășit de colegul său de la Cluj, Leonida Vlad, cel care îi adusese arma.

Nu puțini erau cei care speculau achitarea pronunțată în primul proces, pentru a le crea celor doi o atmosferă și o opinie favorabilă în rândurile populației. Actul lui Moța era considerat unul al pedepsirii trădării, fapt mărturisit judecătorului de instrucție, instanței și publicului. Pe acest motiv și-a brodat apărarea - foarte numeroasă - întreaga pledoarie.

Ideea pedepsirii trădătorului încolțise mai târziu în mintea lui Ionel, după cum declara și Codreanu: "Pe Moța îl vedeam îngândurat. El mereu ne spunea că de vom ieși de aici nu vom putea face nici un pas înainte fără pedepsirea trădătorului. Trădărea ne-a măcinat puterile neamului. Noi, românii, nu ne-am așezat niciodată cu arma în mână în fața ei; de aceea a prins rădăcini, de aceea trădătorii s-au înmulțit pe toate cărările (...) Dacă nu rezolvăm problema trădării, opera noastră va fi compromisă".⁷⁴ În cartea sa, *Căpitanul* descriese o scenă în care încercase să-l facă pe trădător să se deconspire, și care se asemena cu cea în care Iisus arătase apostolilor pe vânzătorul său.⁷⁵ Moța își asumase pedepsirea trădătorului și datorită faptului că se simțea vinovat față de ceilalți, căci el îl adusese în grup pe Vernichescu.

Deși își recunoșteau vina, cazul celor doi a fost mereu amânat, judecându-se în final în septembrie 1924. În timpul instrumentării cazului, Moța i-a declarat judecătorului de instrucție, în relatarea evenimentelor: "Recunosc faptele ce mi se impută. Am premeditat să omor pe Vernichescu și așa fi dorit să moară. (...) Am reflectat mai multă vreme după aceea dacă planul meu, din punctul meu de vedere, era moral și necesar și mi-a întărit hotărârea și mai mult atunci m-am gândit cum așa putea să ajung mai degrabă la omorârea lui Vernichescu."⁷⁶ Intuiția și

⁷⁴ C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*., p.191

⁷⁵ Ibidem., p.180

⁷⁶ ASRI, fond P., dos.111.041, vol.II, f.80, după Gr.TR.Pop,*op.cit.*, vol.II, p.70; declarație reprodusă integral în volumul *Totalitarismul de dreapta...*, p.391-392

"anumite coincidențe" îl făcuseră să-l bănuiască pe Vernichescu de trădare. Faptul că el fusese scos de sub acuzare, deși era la fel de vinovat ca toți ceilalți și fusese eliberat împreună cu alți trei arestați în aceeași cauză, le întărise bănuiala. Nu trebuie omisă nici afirmația potrivit căreia N.Dragoș (fiu de ofițer) ar fi văzut o notă informativă semnată de acesta la Siguranță. "Am rugat pe studentul Dragoș - mărturisea Moța la instrucție - aceasta numai după ce dosarul instrucțiunii complotului devenise public, să-mi aducă o copie după declarația dată de Vernichescu la instrucție; mi-a fost adusă această copie și atunci m-am convins că într-adevăr Vernichescu trădase planurile noastre și din acel moment m-am hotărât să-l omor. Am reflectat mai multă vreme după aceea dacă planul meu, din punctul meu de vedere, era moral și necesar și mi-am întărit hotărârea și mai mult..." Atunci când ajunge la momentul procurării armei încearcă să-l acopere pe colegul său.⁷⁷ L.Vlad fusese cel care i-a adus arma colegului său, și care după ce a avut loc atentatul asupra lui Vernichescu, în scurt timp s-a predat. E surprinzător cum Moța sfidează atunci când recunoaște actul de premeditare și, prin declarația sa, taie posibilitatea apărării de a crea circumstanțe atenuante. (Era, prin urmare, hotărât să se sacrifice pentru cauza lor. În cele din urmă, procesul din 26 septembrie a avut același deznodământ: achitarea inculpaților.

În timpul procesului Moța și-a susținut cu tărie ideea, și anume că trădarea trebuia pedepsită. Apărarea și-a construit pledoaria pe acest mobil. O.Goga scria cu ocazia procesului: "Gestul n-a venit dintr-o revoltă spontană a unei clipe, ci s-a urzit cu încetul, zi de zi, noapte cu noapte, după dovezile palpabile ale prieteniei batjocorite. Studentul Moța a trecut printr-un lung calvar moral. Între zidurile de la Văcărești, acest băiat dusesese cu el un crez fanatic, care poate fi împărțit sau nu, dar care era dincolo de raza oricărui interes individual. Rob al ideii, el își pierduse libertatea, fără să murmure, până în ceasul când l-a izbit în obraz trădarea..."

Un lucru e cert, studentul de la Văcărești deschide o portiță spre psihologia Ardealului nostru, în care, ca într-un cazan bătrân și ruginit, clocotesc patimi adânci. Treceți prin satele noastre, cântăriți puțin ce e după privirea îngândurată a țăranilor cari adăpostesc mistere de demult! (...) Veți înțelege degrabă, că o lume aspră, tare în credința ei, cu accente de energie nebănuită și cu note de austeritate patriarhală, e pe cale să-și strige evanghelia ei."⁷⁸

⁷⁷ Ibidem

⁷⁸ O.Goga, *Mustul care fierbe*, p.69-70

La rândul său, Em D.B.Vasiliu,⁷⁹ recunoștea deschis că proslăvește "curajul, credința și sinceritatea cu care, peste perspectiva înfiorătoare a prăbușirii unei cariere în întunecul oanei, Moța își apără țara și neamul. (...) Și cu atât mai semnificativ este acest gest, - scria avocatul clujean - cu cât nu e al unui temperament impulsiv și nici a unei minți dezzechilibrate. Tradiția nedesmințită a unei familii cinstite și fanatice în iubirea de neam și lege, tovarășia senină și netulburată cu toți camarazii săi, studiile sale eminente în toate școlile urmate în țară și străinătate, stau să mărturisească, fără putință de desmintire, un suflet blând și o minte chibzuită, care nu poate radia violența. Astfel, gestul său nu este decât un reflex. Un reflex al provocărilor pe care le fac acei cari, continuu și progresiv, prin nemernicia lor, în numele ordinii formale, sapă mormânt acestui neam".⁸⁰ Aceste două păreri aveau să contribuie - alături de multe altele, semnate de condeie mai mult sau mai puțin consacrate - la conturarea profilului de eroi a "văcăreștenilor".

"Acțiunea Românească" a declanșat o amplă campanie, atât prin ziarul propriu - Ideea Națională - cât și prin foi volante, arătând că țara este primejduită de jidani și români jidoviți, declarând că "se solidarizează cu fapta studenților Moța și Vlad, care recunoscând acest pericol au luptat pentru mântuirea țării".⁸¹ Dar, poate cea mai eficientă propagandă o fac studenții creștini, care-l martirizează pe colegul lor. Ei tipăresc și pun în vânzare - urmărind beneficiul pentru mișcare - mii de cărți poștale cu chipul lui Moța și al lui L.Vlad, "doi dintre cei care luptă pentru propășirea neamului." Pe avers, e tipărit un text ce dorește să sensibilizeze și să mobilizeze opinia publică în favoarea celor doi, dar și împotriva evreilor. Mai putea fi întâlnit în același timp și un afiș, cu fotografia lui Moța, îmbrăcat în costum național, însoțit de un text care-l prezenta ca pe o victimă a autorităților vândute dușmanilor neamului.⁸² Studentimea naționalistă își asumă totodată fapta frunțașului ei, solidarizându-se cu acesta: "Fapta lui Moța e a noastră a tuturor; el n-a fost decât solul revoltei noastre și hotărât executor al unei pedepse care prea întârziase. Sângele în care canaliala sperjură se scaldă, nu ne mișcă și calificativul de crimă dat faptei lui Moța nu e o rușine pentru noi, căci nu e crimă să zdrobești țeasta șarpelui ce-l strângi la sân și te mușcă. Dacă Moța e un criminal pentru că a căutat să suprimă o creatură care n-are nimic bun și sfânt, noi care îl înțelegem și-l aprobăm nu ne dăm în lături să fim alături

⁷⁹ Avocat în Cluj și director al ziarului Ideea Națională

⁸⁰ Ideea Națională, I, 1924, nr. 16 din 7 apr.

⁸¹ Gazeta Voluntarilor, II, 1924, nr.35 din 28 sept.

⁸² Conținutul textului la Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.72

să fim numiți criminali. La moartea trădătorilor noi nu ne facem nici semnul crucii, iar celui pus în lanțuri la Văcărești îi strigăm din tot sufletul: Trăiască Moța al nostru!"⁸³

La proces Codreanu declară: "Moța nu mi-a spus nimic; n-am știut de premeditare. Regret însă că nu am tras eu, pentru că ocheam mai bine." Din afirmația acestuia se poate desprinde concluzia că deși se căzuse de acord asupra trădătorului și faptul că el trebuia să fie pedepsit, dar nu s-a discutat despre modul în care urma să fie pedepsit și cine o va face.

Printre apărătorii care au cerut să pledeze în favoarea sa se numărau și Paul Iliescu, Tache Policrat, Radu D.Rosetti, Ionescu Gregorian, Amos Frâncu, Valer Roman, Valer Pop, Em.D.B.Vasilii. Avocatul clujean Valer Roman sublinia în pledoaria sa aspectul privind spiritul de sacrificiu și al credinței celui în procesuat: "Moța nu vine să-și câștige judecata iertătoare. El vine și se încarcă prin ce mărturisește, nu caută să se ușureze -atât de adâncă este credința lui, în curățenia faptei sale."⁸⁴

Deși asupra sa plana o pedeapsă de cel puțin 5 ani de închisoare, Moța și-a permis să afirme în fața juraților: "Noi voim liberarea poporului nostru (...) cu orice preț! Când altfel nu s-a putea: chiar cu lovituri sângeroase. Căci nu orice faptă sângeroasă e și diabolică. Nu din ură pentru un neam străin voim asta, ci din iubire pentru neamul nostru. Și când spre așa ceva ne pregătim, nu putem începe fundamentul muncii noastre, îngăduind trădarea lângă noi, între noi.

Voim reînvierea virtuților străbune și dacă stările bolnave de azi, care ne duc neamul la moarte, nu le vom putea înlătura altfel, ne vom folosi de orice mijloace. Aceasta ne e credința. Dumneavoastră judecați-ni-o după inima dumneavoastră."⁸⁵

După două zile de dezbateri, Moța este achitat și părăsește închisoarea cu două săptămâni înainte de împlinirea unui an de la arestarea sa.

În fața acestui verdict poziția opiniei publice, dar mai ales a presei a fost diferită. Nu puține au fost ziarele care au salutat achitarea, descriind reacția de bucurie și entuziasm ce a cuprins întreaga țară. De partea cealaltă, eliberarea sa a fost ignorată sau condamnată cu vehemență.⁸⁶

⁸³ Vezi Gr.Pop, *op.cit.*, II, p.73; Cuvânt studentesc, 1924, nr.13 din 29 mart.

⁸⁴ Libertatea, 1924, nr.40 din 2 oct.

⁸⁵ Libertatea, XXIII, 1924, nr.40

⁸⁶ Vezi Dimineața, Adevărul

NOTI VE SA SITE LE OR...
1901-1911...
Atitudinea juraților a fost și rezultatul campaniei deosebit de agresive a extremiștilor, dar mai ales a modului în care avocații apărării (din nou foarte numeroși) au știut să apeleze la conștiința națională, la simțămintele lor patriotice, persuasiv, invocând argumente și scopuri ce privesc națiunea (periclitată) în ansamblul ei și nu vinovăția sau nevinovăția unui grup sau individ.⁷

Nu ne vom strădui să dăm dreptate uneia sau alteia dintre părți; ne oprim doar asupra primirii pe care i-a făcut-o studențimea clujeană la întoarcerea lui Moța în mijlocul "petru-maioriștilor". Aceștia i-au organizat o manifestație, care deși inițial avusese asentimentul autorităților, este permisă doar cu condiția unei participări reduse și numai pe peronul gării. Totuși, el este purtat prin oraș de foștii săi colegi, cu cântece patriotice. La ședința Centrului studențesc "Petru Maior", Moța demisionează din funcția de președinte al acestuia, motivând decizia cu stabilirea sa în viitor la Iași. Îi este acceptată demisia, dar este ales președinte de onoare al Centrului.⁸⁷

După ce își vizitează foștii colegi de la Cluj, părinții la Orăștie, și după un scurt turneu prin Moldova și Bucovina la sfârșitul lunii octombrie, Ionel Moța se stabilește la Iași, unde, în ciuda faptului că fusese exclus din toate facultățile din țară, A.C. Cuza îl înscrie la Facultatea de Drept, al cărui Decan era. Această decizie avea să acutizeze conflictul existent de mai multă vreme, între Cuza și Senatul Universității.

Dar libertatea a durat doar o lună, căci în urma împușcării prefectului poliției, Manciu,⁸⁸ de către C.Z. Codreanu, au fost arestați toți cei apropiați lui, printre care și cei șase "văcăreșteni".⁸⁹ În semn de protest, I.I. Moța, T.Popescu, R.Mironovici și C.Georgescu declară greva foamei cerând eliberarea imediată. După 11 zile de grevă sunt eliberați toți, cu excepția lui C.Z. Codreanu. În acest timp, I.I. Moța redactase un memoriu adresat Regelui Ferdinand (29 nov. 1925), act care va fi scris apoi de studențimea nemulțumită.⁹⁰ Opinia publică este din nou sensibilizată prin intermediul presei și a adunărilor publice organizate de adepții lui Cuza și de societățile studențești, prin elementele lor radicale. Conform notelor informative ale Siguranței Generale, manifestele

⁸⁷ Libertatea, 1924, nr.42, din 15 oct.

⁸⁸ Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.79-95; C.Z.Codreanu, *op.cit.*, p.231-249, Veiga, *op.cit.*

⁸⁹ Au fost arestați C.Z.Codreanu, I.I.Moța, Il.Gârneață, T.Popescu, C.Georgescu, D.Comerzan, Iordache Rugină, Eug.Bițescu, D.Brânișteanu, V.V.Nica. Toți, cu excepția lui Codreanu, erau în acel moment studenți ai Iașului universitar. În cele din urmă acuzații de complicitate se rețin doar pentru Moța, Mironovici, Gârneață, Popescu și Georgescu

⁹⁰ Cuvânt studențesc, 1937, nr.1-4, p.9

adresate națiunii și guvernului de către studențimea română au fost tipărite la Orăștie în Tipografia preotului Moța.⁹¹

În urma consumării procesului intentat lui Corneliu Codreanu în "cazul Manciu", foștilor lideri ai studențimii răzvrătiți le-a crescut și mai mult cota, bucurându-se de o tot mai mare popularitate.

După ce mișcările studențești reușiseră să acrediteze ideile renașterii naționale, ale necesității purificării morăvurilor, eradicării corupției și românizării școlii și societății, procesele intentate, în cele 3 cazuri, fruntașilor mișcării, au creat opiniei publice imaginea unor eroi, oferindu-i soluția unei asanări morale a societății: tineretul singura speranță. În opoziție, încercarea autorităților de a impune un regim de mână forte, a fost percepută ca o acțiune împotriva intereselor naționale, iar unele acțiuni ale justiției, ca încercări de eliminare a adversarilor regimului (mult prea corupt).

Eliberați din închisoarea de la Văcărești, foștii conducători ai studențimii își propun să demonstreze că nu sunt o adunătură "fără căpătâi", pusă doar pe agitații, ci sunt în stare să facă ceva constructiv. Prin urmare ei strâng în jurul lor numeroși tineri - nu doar studenți - și pornesc ridicarea la Iași a unui Cămin cultural creștin. Acest proiect avea și un alt substrat, acela de a reține pe mai departe atenția opiniei publice, în conștiința căreia "grupul de la Văcărești" trebuia să crească tot mai mult, și în același timp trebuia să adune în jurul lor tot mai mulți tineri, care să-i accepte ca model și de ce nu, ca lideri.

De acum putem afirma că acesta este momentul în care, Codreanu e acceptat ca lider al tineretului naționalist. Este abandonat defetismul, iar tinerii conștientizează noua dimensiune a idealurilor lor. Mai mult, ei realizează posibilitățile de materializare a acestuia. Încă de la amânarea procesului și după decizia achitării lui la Turnu Severin, devine clar că o eventuală condamnare a inculpatului ar fi declanșat mari tulburări, al căror deznodământ ar fi fost greu de anticipat. Noii dușmani ai tineretului și implicit ai țării, nu mai erau guvernanții la zi, ci întreaga clasă politică, sistemul parlamentarismului, generator al corupției și slăbiciunii statului.

Ionel Moța este însărcinat cu conducerea taberei de muncă. În procesul verbal festiv, semnat printre alții și de acesta, se scria: "Astăzi 6 iulie 1925, cu ajutorul lui Dumnezeu și pe voința <<Generației Noi>>, s-a început la ceasurile 4 dimineața lucrările de săpătură pentru temeliele Căminului Cultural Creștin, făcând prin aceasta întâiul pas în era nouă a luptei noastre sfinte, spre zorii izbânzii." În această tabără de muncă s-au întâlnit studenții de la Cluj, din Basarabia, din Bucovina și din București,

⁹¹ Cf. *Totalitarismul de dreapta...*, p.117

membrii "Frățiilor de Cruce" organizate în diferite orașe sub conducerea lui Moța.⁹²

În vara anului 1925, Moța îi însoțește pe profesorii A.C.Cuza și C.Șumuleanu, la Congresul mondial antisemit, ce s-a desfășurat la Budapesta. Aici, el reprezenta tinerimea română, fiind, după *Cuvântul Studentesc*, redactorul statutului secțiunii pentru tineret al mișcării.⁹³

Moța, și cu el întreg grupul de la Văcărești se aflau sub influența "cuzismului". Nu putem afirma cu exactitate în ce măsură putem vorbi de o extindere a acestei influențe asupra întregii mișcări studentești. Ea exista, considerăm noi, cel puțin la Iași, Cernăuți și Cluj (parțial). Fostul președinte al Centrului studentesc "Petru Maior" dobândise o venerație deosebită față de bătrânul profesor, considerându-l "părinte sufletesc" al tineretului. E drept că A.C.Cuza l-a reînmatriculat la Universitatea din Iași după ce fusese exmatriculat de la Cluj, îndatorându-l și mai mult. Semnificativă considerăm că este în acest sens, scrisoarea trimisă către mentorul său, în timp ce se afla închis la Văcărești: "La lumina cuvântului scris de Domnia-Voastră, am ajuns să înțelegem semnificația <<istorică>> a mișcării noastre, pornită la început mai mult din instinct de conservare națională, decât din o conștiință născută dintr-o științifică înțelegere a problemei (...) Și vom merge astfel - scria Moța în așteptarea sentinței - urmându-vă, până la capăt, fără șovăire și slăbiciuni, până la izbândă! Credem în ea neclintit, și rugăm pe Dumnezeu să vă păstreze încă mulți ani, spre a ne conduce, a ne da tărie și lumină și de acum înainte și spre a vă bucura de fericirea către care ați îndreptat neamul nostru rătăcit o clipă, clipă care azi durează."⁹⁴

Dincolo de tonul de prosternare al acestei scrisori, cert este că profesorul Cuza și formațiunea sa politică s-a folosit de mișcarea studenților, mai cu seamă după 1923, pentru a-și crește popularitatea. Astfel, Cuza pozează în apărător al studențimii, prin presă, în Parlament și adunări publice, iar mai apoi în instanță. Scrisori de acest gen vor fi publicate de ziare purtând și alte semnături ale fruntașilor mișcării. Prin atitudinea avută față de tinerii porniți la luptă, dar dezorientați la un moment dat, profesorul ieșean atrage fruntașii acestora în formațiunea sa politică.

În septembrie 1925, Moța este arestat și judecat în baza legii Mărzescu, primind o condamnare de o lună pentru organizarea unei manifestații. Este prima condamnare dintr-o serie de patru procese. Dacă

⁹² C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.257

⁹³ *Cuvântul Studentesc*, 1937, nr1-4, p.10

⁹⁴ I.I.Moța către A.C.Cuza, Văcărești, 14 mai 1924, după *Ideea Națională*, I, 1924, nr.24 din 1 iunie

am lua în considerare evenimentele și informațiile furnizate de presă, condamnarea sa este legată mai degrabă de incidentul petrecut la începutul lunii august la Iași. Atunci profesorul A.C.Cuza este agresat de un evreu. Studentul Urziceanu se simte obligat să-l pedepsească pe morarul Grünspan, considerat autorul moral al acțiunii. El trage 4 focuri de armă asupra acestuia, cu un pistol ce-l primise de la Moța. Sunt arestați imediat mai mulți tineri, printre care și I.I. Moța, Sârbu și Eremia, singurii care vor fi condamnați la 2 luni de închisoare. Pedepsa va fi redusă la jumătate în urma recursului.⁹⁵

Eliberat din închisoare, Moța pleacă împreună cu Codreanu, la Grenoble, pentru a-și completa studiile, în timp ce prietenul său se înscriesese pentru doctorat. Dacă pe camaradul său neastâmpărul politiciii îl aduce în țară foarte repede, în mai 1926, fiul preotului orăștian continuă studiile până la obținerea licenței. La 15 iunie 1927, el își susține teza în științe juridice: "*La securité juridique dans la Société de Nations*".⁹⁶

Reîntors în țară, acesta recrutează și urmează școala de ofițeri în rezervă (infanterie) din București, pe care o încheie în postură de șef de promoție.⁹⁷

Criza prin care trecea la începutul anului 1927 LANC, ruperea sa în două, despărțirea lui A.C.Cuza de o mare parte din piesele grele ale formațiunii politice pe care o prezida, îl determină pe Codreanu să apuce o altă cale. La mijloc se pare că a stat și poziția pe care viitorul "Căpitan" a pierdut-o în relația cu tineretul LANC.⁹⁸ Rămas cu foarte puțini în jurul său, doar vechii tovarăși de la Văcărești și încă alți 10-12 studenți, Codreanu își va crea propria formațiune politică, la 24 iunie 1927: Legiunea Arhanghelui Mihail.⁹⁹

2. Ioan I. Moța și mișcarea legionară.

Nu vom insista aici asupra a ceea ce a însemnat pentru ei sau pentru contemporanii lor Legiunea, și nici asupra considerațiilor sau analizelor făcute peste timp de istorici și politicieni. Ne vom opri și de această dată doar asupra unor momente legate de persoana lui Ioan

⁹⁵ Libertatea, 1925, nr.32 din 6 august

⁹⁶ Există mai multe păreri asupra acestei lucrări. Unii, în special cei ce vin cu scrisul dinspre Legiune, au acreditat ideea că aceasta este teza lui de doctorat, în timp ce alții susțin că aceasta este doar lucrarea lui de licență. Ediția din 1932 are menționat pe coperta I că reprezintă teza de doctorat la Universitatea din Grenoble.

⁹⁷ Pământ Strămoșesc, I, 1927, nr.2 din 15 aug., p.13

⁹⁸ C.Z.Codreanu, *Pentru legionari.*, p.290

⁹⁹ Ibidem, 295-297

I. Moța. Merită punctată o afirmație a lui Codreanu cu privire la ceea ce își propuneau ei: "piatra unghiulară de la care pornește Legiunea este omul; nu programul politic. Reforma omului, nu reforma programelor politice. Legiunea Arhanghelului Mihail va fi, prin urmare, mai mult o școală și o oaste decât un partid politic".¹⁰⁰ Ei au mai stabilit clar încă de la început: "Vom merge pe linia legilor țării, ocolind orice provocare, nerăspunzând la nici o provocare. Când însă nu vom mai putea suferi, sau când piedici de netrecut ni se vor pune în cale, drumul nostru va trebui să fie spre munte.

Nu e bine să încercăm răscoale de mase, căci astăzi ar fi măcinate cu tunul și ar fi să împrăștiem numai nenorocire și jale. Trebuie, din contră, să lucrăm singuri, în număr restrâns și numai pe a noastră întreagă răspundere."¹⁰¹

Ioan I. Moța scria la rândul său, pe un ton dominat de misticism: "Credem neclintit și vedem în zare, în lungul căii noastre, nebănuite biruinți și minuni cerești. Nu le anunțăm acum aici, pentru a fi crezuți deodată (știu că poate va fi contrarul), ci pentru că mâne, când ele se vor împlini, când asupra noastră se vor răspândi neînchipuite daruri ale milei cerești aducătoare de mântuire, atunci să avem o dovadă, că le-am prevăzut și că le judecăm bine."¹⁰²

Pentru a-și lărgi mediul de influență, pentru a-și putea face cunoscute normele de viață și formele de organizare, noua grupare își fondează și o publicație proprie: *Fământ Strămoșesc*. Cum lipsa banilor era o problemă ce i-ar fi împiedicat să-și editeze ziarul, părintele Moța îi va ajuta, tipărint-o la Orăștie. Astfel că, la 1 august 1927 va apare primul număr, al unui ziar ce se dorea a fi un bilunar.

În articolul ce are ca titlu tocmai numele publicației, "văcăreștenii" analizează situația din mișcarea națională după conflictul din LANC și încearcă să justifice noul drum pe care ei au pornit.¹⁰³ În același număr I.I. Moța are un articol ce s-a impus în literatura legionară: "La icoană".¹⁰⁴

Peste ani, în volumul "*Pentru legionari*", Codreanu va afirma că între el și ceilalți "văcăreșteni" - care făcuseră dreptul - se produsese o înțelegere: în timp ce camarazii săi vor practica avocatura, deschizând

¹⁰⁰ Ibidem, p.307

¹⁰¹ Ibidem p.312-313

¹⁰² După Cuvânt studentesc, 1937, nr.1-4

¹⁰³ Pământ Strămoșesc., I, 1927, nr.1 din 1 aug.

¹⁰⁴ Articol reprodus și în vol. I.I. Moța, *Cranii de lemn*

cabinete particulare, Căpitanul urma să se ocupe singur de organizarea Legiunii.¹⁰⁵

Pentru a puncta, ca idee, locul pe care îl avea Ionel Moța în noua organizație, merită să amintim aici două amănunte: atunci când, la 8 noiembrie '27, primii legionari depun jurământul, el este cel care îi ia jurământul lui Codreanu și îi înmânează săcușorul cu țărână, pentru ca mai apoi cei doi să își schimbe rolurile; pe de altă parte, tânărul oraștian s-a căsătorit (18 august '27) cu una dintre surorile prietenului și șefului său; Iridenda Codreanu. Spre deosebire de nunta camaradului său, aceasta s-a desfășurat la Mănăstirea Neamțului, în prezența a 30 de persoane, printre care multe fețe bisericești: P.S. Episcop Nicodim, Arhimandritul Daniel Ciobotaru - starețul Mănăstirii, Părintele Știrbei de la Iași.¹⁰⁶ Se pare, însă, că această căsătorie nu a fost agreată în totalitate de familia sa. În toastul făcut Moța a spus: "Eu nu vă voi înșela în ceea ce așteptați de la mine!..."¹⁰⁷

Tânărul avocat începe, între timp, să-și practice meseria. Astfel după o scurtă perioadă petrecută la Sibiu, el își deschide birou avocațial în Orăștie, după care se va muta în Deva (1929-1930), revenind în orașul natal în 1931, de unde va pleca la București unde își deschide birou de la 1 octombrie 1932.¹⁰⁸ În calitate de avocat va pleda în mai multe procese printre care și împotriva evreilor. De pildă în 1930 este solicitat avocat de doi preoți și cinci studenți în cazul tulburărilor de la Borșa (Maramureș), unde va pleda alături de Amos Frâncu, Ilie Gârneață ș.a.¹⁰⁹ Va mai pleda în cazul unui tânăr român ucis de un evreu, obținând în cazul celui din urmă o pedeapsă de 6 ani temniță, redusă însă la recurs.¹¹⁰ Își va mai apăra camarazii în diferite procese, chiar și pe Corneliu Codreanu. În calitate de avocat și ziarist totodată, va face parte dintre consilierii *Sindicatului ziarștilor români din Ardeal și Banat*, alături de vechiul său coleg din studenție, Justin Ilieșiu, în perioada în care destinele acestuia erau conduse de cumnatul său, dr. Sebastian Bornemisa.¹¹¹

Reținem aici faptul că la începutul anului 1928, Moța semnează câteva articole cu precizarea "student-doctorand în Drept",¹¹² iar în

¹⁰⁵ C.Z.Codreanu, *Pentru legionari*, p.346

¹⁰⁶ Pământul Strămoșesc, 1927, nr.3 din 1 sept.

¹⁰⁷ Ibidem

¹⁰⁸ În acești ani Moța va lipsi pentru perioade scurte din țară.

¹⁰⁹ Libertatean 1930, nr35 din 21 aug.

¹¹⁰ Ibidem, 1929, nr.28 din 4 iul.

¹¹¹ Ibidem, 1936, nr.26 din 4 oct.

¹¹² Pământ Strămoșesc, II, 1928, nr.1,1928 din 1 ian.

paginile ziarului Legiunii este menționat la donatorii "Comitetului de 100" cu 600 lei, pentru 6 luni, cu specificația că i-a trimis din Franța, unde se află la studii.¹¹³ Tot *Fământul Strămoșesc* anunța la jumătatea lunii aprilie 1928 că acesta a promovat cu "foarte bine" examenele anului I de doctorat în Franța.¹¹⁴ Se poate observa din simpla răsfoire a ziarului că timp de patru luni a lipsit semnătura sa, dovadă că acesta a fost într-adevăr plecat. Nu punem la îndoială înscrierea sa pentru obținerea titlului de doctor în științe juridice, dar lipsa de informații scrise, or de la persoane cu mare credibilitate ne face să ne oprim la această fază cu discuțiile asupra problemei.

În răstimpul scurs de la înființarea Legiunii lucrează la teza sa de licență (sau doctorat?) pe care o pregătește pentru publicare. Astfel, în 1932, va apare volumul, "*La sécurité juridique dans la Societe des Nations*". Iată ce scria în recenzie sa, Romulus A. Stănculescu, publicată în, *Acțiunea Românească* : "De la începutul și până la sfârșitul cărții, am avut plăcuta impresiune de a fi antrenați de puterea unor argumente pe cât de fine, pe atât de temeinice, care trădau, nu numai hotărârea îndărătnică și energia nestrămutată a naționalismului, dar și subtilitatea gândirii, unită cu rigiditatea argumentării sale. Citatele din juriști consacrați, abundă până la abuz. Printre ele însă, linia dreaptă, a unei logici inflexibile, răzbate învingătoare. Și această logică, te conduce obiectiv și sigur, către concluzia, că în Societatea Națiunilor nu există securitate juridică." Pentru Moța, aceasta nu era altceva decât un supra-stat cu tendințe dominante, care prin pretențiile sale și prin acțiunile întreprinse știrbește suveranitatea statelor membre. Neîmpăcat adversar al semitismului, având la îndemână ca argument, tratamentul rezervat României în problema evreiască, acesta se declară împotriva regimului autoritar al protecției minorităților. El merge până acolo încât acuză influența evreilor asupra președintelui SUA, W.Wilson. Fără a respinge importanța unei asemenea instituții suprastatale, îndoiindu-se de posibilitățile acesteia de a asigura securitatea internațională, Moța considera că progresul justiției este în ultimă instanță determinat de evoluția moravurilor. Ca urmare, dată fiind și educația sa, era de părere că pentru realizarea unei păci durabile și a unei uniuni frățești, se impunea declanșarea unei vaste opere de inițiativă moralizatoare, cu concursul religiei creștine. "Spiritul de la Geneva trebuie să înțeleagă, că nu se va putea realiza acolo nimic temeinic, dacă

¹¹³ Ibidem, nr.6 din 15 mart.

¹¹⁴ Ibidem, nr.8 din 15 apr.

nu se va veni mai întâi și se va îngenunchia umil în altarul Bisericii lui Christ și dacă nu se va porni de acolo, cu chipul Lui în inimă."¹¹⁵

Se pare că în această perioadă, I.I. Moța, se bucura în rândurile studențimii naționaliste de o popularitate mult mai mare decât ceilalți camarazi ai săi. Invitat fiind să participe la Congresul general studentesc de la Oradea Mare, ce s-a desfășurat în decembrie 1927, el nu poate onora invitația și prin urmare le scria delegaților o scrisoare în care le amintește despre datoria studenților de a continua lupta împotriva dușmanilor nației române. El insistă pentru respingerea categorică a formulei ce ar reduce pe studenți doar la activitatea didactică, ceea ce ar însemna izolarea acestei categorii sociale de viața societății.¹¹⁶ Ionel Moța va lua parte ca avocat al apărării studenților arestați în urma evenimentelor prilejuite de organizarea și desfășurarea Congresului. El va pleda alături de A.C.Cuza, Em.Vasilii-Cluj, Tache Policrat, Radu Teodorescu, prof.Sim.Mândrescu, C.Z.Codreanu, T.Popescu ș.a.¹¹⁷ Va participa, alături de ceilalți camarazi ai săi la diferite procese ca apărători, în care erau inculpați studenții antisemiți sau în procesele românilor împotriva evreilor.

În 15 decembrie 1929, este invitat să inaugureze Cercul de studii al Centrului studentesc București, unde conferențiază pe tema "*Liga națiunilor, idealul, viciile și primejdiile ei*". La Congresul de la Craiova, din 17-19 aprilie 1935, este proclamat președinte de onoare al UNSCR, dovadă a popularității de care se bucura între studenți.

Pentru această perioadă putem afirma că Moța era purtătorul de cuvânt al noii formațiuni, chiar doctrinarul ei - atât cât se poate vorbi de doctrină la acea vreme. Talentul său jurnalistice, pregătirea pe care o avea, formația sa intelectuală, bogăția de teme și motive religioase folosite în scrierile sale, înclinația sa spre misticism, făcea ca articolele să aibă succes la cititorii publicațiilor tot mai numeroase, editate de legionari. Totuși, scrisul său va avea de concurat cu alte condeie, talentate și îndrumate de personalități ale lumii culturale, mai ales după apropierea mișcării de Nichifor Crainic.

Implicarea lui Crainic, dar și alte schimbări petrecute în evoluția formațiunii conduse de Codreanu, determină mutarea centrului de acțiune la București. Acest lucru îl determină și pe Ionel Moța, să-și stabilească domiciliul în Capitală. Aici va lucra la Casa Autonomă a Monopolului, ca jurist, până după procesul din 1933 al Gărzii de Fier.¹¹⁸

¹¹⁵ După Cuvântul Studentesc, XII, 1937, nr.1-4, p.12-13

¹¹⁶ Pământ Strămoșesc, I, 1935, nr.1 din 1 ian.

¹¹⁷ Cuvântul studentesc, IV, 1927, nr.5 din 25 dec.

¹¹⁸ Ibidem. XII, 1937, p.14

La 12 aprilie 1930 ia ființă la București, Garda de Fier. Actul nu însemna doar o transferare a centrului de comandă a Legiunii de la Iași în capitala țării, ci semnifică mai ales transformarea unor idei din planul moralei în cel al politicii. Acest pas îl putem considera o etapă superioară în maturizarea politică a organizației și implicit a lideilor ei. Nu trebuie uitat însă faptul că această mutație aduce lupta Legiunii împotriva politicianismului tocmai în sfera politicului. În cele din urmă înființarea Gărzii este un fenomen politic și prin urmare nu e altceva decât o adaptare a mișcării legionare la realitățile românești.

Garda de Fier nu vine cu principii noi, dar dă veșmânt politic mișcării, valorifică politic marele capital pe care îl deține și care este în continuă creștere. Nu e un partid în sens tradițional, cum nu va fi mai târziu nici formațiunea "Totul pentru Țară", dar aceasta devine o organizație politică de uz electoral, ce are ca principal scop prozelitismul legionar în forme care să nu vină prea mult în contradicție cu obișnuința.¹¹⁹ În concluzie putem spune că Garda este alternativa politică a legiunii, la ceea ce ei au combătut până atunci: politicianismul. Din perspectiva autorităților putem afirma că validarea ei ca partid a însemnat o punere a Legiunii în "rând cu lumea".

Dar, înlocuirea la interne a lui Vaida Voevod (considerat nașul Gărzii), cu I.Mihalache, aduce după sine și dizolvarea partidului condus de Codreanu (11 iunie 1931). La aceasta a contribuit și atentatul studentului macedonean Beza asupra ministrului Constantin Angelescu (iulie 1930) sau tentativa de asasinat a lui Dumitrescu Zăpădă, momente pe care legionarii le trec cu bine prin instanță.

Cum alegerile parlamentare se apropiau, mișcarea legionară vine din nou în rând cu lumea și se înscrie la comisia electorală sub denumirea de "Gruparea C.Z.Codreanu", alegându-și ca semn electoral gratiile închisorii.

Cu cele 34.000 de voturi primite, legionarii rămân în afara Parlamentului, dar pentru puțin timp, căci rămas vacant un loc la Neamț, Codreanu reușește, în competiție cu averescanii, liberalii, național-țărăniștii, să intre în Camera Deputaților.

În ajunul alegerilor pentru un alt loc vacant la Tutova, guvernul Iorga-Argetoianu dizolvă pentru a doua oară Garda de Fier. Actul nu face altceva decât să-i martirizeze pe legionari și ca rezultat, în Cameră intră și Ioan Z.Codreanu.

¹¹⁹ Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.II, p.146

Popularitatea Legiunii crește, fapt care în relație cu ascensiunea mișcărilor de dreapta din Europa îi îngrijorează pe politicienii democrați. Prin urmare se impuneau măsuri hotărâte care să stopeze această ascensiune. Venit la putere, I.G.Duca se dovedește omul hotărât să acționeze în acest sens. El hotărăște dizolvarea formațiunii politice conduse de C.Z.Codreanu.

După dizolvarea Gărzii de Fier, în noaptea de 9/10 decembrie 1933, Moța este arestat, împreună cu alți legionari, fiind închiși la Jilava, în celebrul "Fort 13", devenit pentru ei, cu timpul, "academia eroică". Aici, acesta va redacta, împreună cu alți fruntași ai mișcării, un Memoriu către regele Carol (21 dec.). La două zile de la înaintarea Memoriului se produce eliberarea tuturor, mai puțin a sa și a altor doi camarazi, Sterie Ciumetti și Vasile Marin. Cei trei vor rămâne între zidurile închisorii până în 29 decembrie.

În seara aceleiași zile are loc asasinarea primului ministru I.G.Duca, pe peronul gării din Sinaia, în timp ce la București era ucis Sterie Ciumetti.

Procesul care a urmat, prin deznodământul său, a șocat, rămânând un etern prilej de uimire pentru cei ce s-au aplecat asupra frontului larg al apărării împrorocuațiilor - făptași și autori morali ai asasinatului - compus din avocați și martori cu orientări politice diferite de ale legionarilor: Radu Budișteanu și C.C. Brăescu (liberali georgiști), Em.Antonescu (gruparea Argetoianu), Fl.Zaharia (gruparea Manoilescu), C.R.Sturdza (Partidul Conservator), D.Vasilii și Gr.Trancu-Iași (Partidul Poporului), Gr.Iunian (Partidul Radical Țărănesc), N.Furtună (gruparea Goga, fost liberal), Hans Brikner (național-socialist), Ioan Leon (gruparea N.Lupu), Gr.Odobescu (gruparea Goga), Victor Bianu (manist), V.Rădulescu-Mehedinți și Il.Lazăr (naționali-țărăniști).¹²⁰ În cele din urmă Moța, la fel ca și ceilalți lideri ai mișcării sunt eliberați.

În perioada 16-17 decembrie 1934, Ionel Moța participă la Montreux (Elveția), în calitate de delegat al Gărzii de Fier, la Congresul anual organizat de "Comitetul de Acțiune pentru Universalitatea Romei", condus de deputatul italian (fascist) gen.Coselschi. La Congres participă reprezentanți ai mișcărilor de dreapta din 16 țări. Ionel Moța va interveni în plen, militând pentru unificarea mișcărilor de tip fascist, într-un bloc european, chiar mondial, îndemnând la găsirea unui teren comun de înțelegere pe care această mișcare unificată să se poată baza în viitor. Totuși va insista pentru asigurarea dreptului fiecărui popor de a-și

¹²⁰ după Gr.Tr.Pop, *op.cit.*, vol.I, p.171

"rezerva facultatea de privire a problemelor speciale, în care noi nu avem dreptul să ne amestecăm."¹²¹ Este arestat de poliția elvețiană, la îndemnul lui N. Titulescu.¹²² În urma acestei întâmplări îi va trimite diplomatului român o scrisoare în care îl acuză de trădare și pe care o încheie cu avertismentul: "România de mâine, a noastră, a tinerilor, care se va înstăpâni cu siguranță, și în curând, va ști să spele toate aceste ofense de pe obrazul țării".¹²³

Anul 1935 îi aduce o nouă recunoaștere a popularității de care se bucura în rândurile tinerilor. În luna aprilie ia ființă asociația "*Generația mișcării studențești de la 1922*", iar Moța este ales președinte, la concurență cu dr. Ioan Simionescu, fostul președinte al Centrului studențesc București (în 1923). Vorbind despre mișcarea pornită în 1922, a spus printre altele, exprimându-și totodată speranța: "Când această mișcare va fi ajuns la biruință, iar fața României se va schimba ca prin farmec, se va putea spune și despre tineretul acestei mișcări studențești: <<ai despicat în două istoria...>> Fericită sfârșimare a unei unități de moarte, a unei solidarități de înjosire."¹²⁴ Cu ocazia Congresului următor (18-19 aprilie 1936), el va fi reales în funcția de președinte pentru încă un an.

Tot în primăvara anului 1936, I. I. Moța își asumă sarcina editării "bătrânei" *Libertății*, de la Orăștie, proprietatea tatălui său. Deși nu o transformă în oficios al mișcării, îi dă un caracter militant legionar.¹²⁵

Activitatea sa publicistică este deosebit de bogată, completând-o tot mai des cu turnee prin țară. "Nu de puține ori, între două trenuri, - scria I. Banea - trebuia să redacteze articolele cerute de către diversele reviste și ziare, sau să-și schițeze o nouă lucrare".¹²⁵ Colabora sistematic, în afara *Libertății*, la *Revista Mea*, *Cuvântul Studențesc*, *Pământ Strămoșesc*, *România Creștină*, *Crai Nou*, *Vestitorii ș.a.*

Dez număratoarele articole de presă apărute până în 1935, fruntașul mișcării legionare, face o selecție și editează un volum, pe care îl intitulează "*Cranii de lemn*", tipărindu-l la Sibiu, în editura "Totul

¹²¹ Cuvântul studențesc, XII, 1937, nr.1-4, p.16, citând "Comités d'action pour l'universalité de Rome - Reunion de Montreux", nr.16-17/1934, p.48

¹²² La banchetul final este prezent și N. Titulescu, care persiflează acțiunile și suferințele legionarilor români, fapt ce-i prilejuiește lui Moța un răspuns mai dur, considerat de diplomatul român ca jignitor. (vezi I. Motza, *Correspondenza coi Welt-Dienst (1934-1936)*, Parma, 1996, p.10; p.24)

¹²³ Șt. Palaghita, *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, 1993, p.23

¹²⁴ Cuvântul studențesc, XII, 1937, nr.1-4, p.17

¹²⁵ Glasul strămoșesc, an IV, 1941, nr.1

pentru Țară". Acesta îi anunță conținutul astfel: "Câteva imagini și mărturii din 13 ani de frământări, lupte și biruințe sub comanda Căpitanului." Cartea a apărut cu greu, trecând de cenzură sub pseudonimul Nuțu Danciu.

Titlul volumului, după cum mărturisește însuși autorul în *Autobiografie*, este dat după "titlul articolului care amintește una dintre cele mai intense trăiri sufletești ale unei oști luptătoare: îngroparea camaradului mort în luptă."¹²⁶ *Cranii de lemn* era considerată de legionari, expresia suferințelor și victoriilor tineretului român, devenind alături de volumul *Pentru legionari*, a lui Codreanu, catehismul tineretului legionar.

Referitor la publicistica lui I.I.Moța cercetătorul E.Weber aprecia că are parfumul stilului lui Péguy, dar sunt în mod deosebit marcate de un sălbatic antisemitism. Ele însă îi aduc o deosebită faimă atât printre dușmani, cât și printre susținători.¹²⁷ S.Alexandrescu caracteriza scrierile lui Moța ca excelând printr-o accentuată notă mistică și adesea printr-o remarcabilă forță poetică.¹²⁸

Poziția pe care o are Moța în cadrul Legiunii, îl obligă să ia atitudine la atacurile ce se dezlănțuiseră începând cu vara anului 1936. El ia apărarea mișcării, al cărei fondator era, acuzată de anarhie: "*Tineretul naționalist, legionar, nu e nici decum anarhic*. El nu practică violența în virtutea unui principiu nihilist și nici măcar ca metodă normală de luptă. *Tineretul nostru e un tineret strâns legat de ideea de ordine, ordine morală în rândul întâi, ordine națională în rândul al doilea, și chiar ordine legală*. Dovadă că se prezintă de bună voie în fața autorităților, spre a se supune prevederilor legale (pe care le-ar fi putut poate eluda). Tineretul acesta declară că îi sunt absolut suficiente cadrele legale pentru a-și împlini misiunea sa istorică și pentru a birui." El nu exclude însă riposta dură a acestor tineri: "Dar dacă violențele și uneltirile lor (ale autorităților) vor continua, vor trebui să se isbească în plin de acest tineret care-și apără, chiar cu sălbăticie, misiunea și idealul său".¹²⁹

[La 22 noiembrie 1936, în urma hotărârii¹³⁰ de a merge în Spania, I.I.Moța trimite două scrisori, una părinților și alta șefului său politic,

¹²⁶ I.I.Moța, *Cranii de lemn*, p.9

¹²⁷ E.Weber, *Creația românească*, p.62

¹²⁸ S.Alexandrescu, *Paradoxul Român*, București, 1998, p.265

¹²⁹ Cuvântul studentesc, 1937, nr.1-4, p.18

¹³⁰ Ideea plecării în Spania îi aparține lui Moța care îl convinge pe Codreanu să trimită o echipă cu sabia pentru generalul Moscardo. Hoărârea finală aparține celor doi, la care se adăugase și Alexandru Cantacuzino. Căpitanul ar fi insistat pe lângă Moța să nu plece, idee

Corneliu Codreanu. Peste două zile, în seara de 24 noiembrie grupul legionarilor, condus de gen.Gh. "Zizi" Cantacuzino Grănicerul părăsește țara cu misiunea de a-i înmâna gen.Moscardo o sabie de Toledo, ca semn de prețuire a curajului pe care acesta l-a arătat pe câmpul de luptă împotriva comuniștilor. În 4 decembrie pun pentru prima oară piciorul pe pământ spaniol. După ceromonia de predare a sabiei, echipa se stabilește la Talavera de la Reina. Aici, începând cu data de 10 decembrie, se înrolează în *Legiunea străină*, condusă de col.Iague. "Au venit să lupte și să moară pentru Spania", ar fi spus generalul Cantacuzino în momentul când i-a prezentat comandanților naționaliștilor spanioli.¹³¹ Înrolați în trupele gen.Franco, grupul de legionari, mai puțin bătrânul Cantacuzino, își continuă ritmul de viață spirituală proprie cuibului legionar, sub conducerea lui Moța. Acesta avea o singură preocupare: prestigiul Legiunii. Ei trăiesc însă din plin viața de front, participând la lupte. Botezul focului a avut loc pe 19 decembrie.¹³² Iată cum povestește preotul I.Dumitrescu Borșa, participarea lor la un asalt: "Ce s-a petrecut cu Moța? Deodată sare în sus și strigă puternic către noi: <<Înainte! - apoi și mai tare: A mi la Legion!>> Nu-l mai recunosc. E înspăimântător. A pornit nebun înainte. Marin după el. Ce s-a petrecut cu noi, nu știu. Am uitat totul și neam pomenit fugind după ei..."

Culcă-te, mai tragi câteva focuri, pune baioneta la armă, ridică-te și fugi iară... și iar...

Ortigoza a înțeles gestul lui Moța. A făcut semne desperate în toate părțile. Toată compania, întreaga Banderă a pornit electrizată, tot ce a mai rămas, a ieșit afară și a pornit la moarte sau la victorie... Răcnim, strângem din dinți... Suntem nebuni... fiare... Ortigoza, Felicindo, legionari vin în urma noastră, se apropie de noi. Moța tot în frunte face semne în dreapta, în stânga de înaintare... Rândurile alor noștri încep să se îndesească. Tragem, tragem fără țintă... nu mai ochim..."¹³³

la care acesta nu renunță. Există mărturii potrivit cărora misiunea echipei era doar de a înmâna sabia, după care urma să revină în țară. De ce ar fi insistat Codreanu ca Moța să nu plece, dacă misiunea era redusă doar la acest gest? Posibil că a existat o înțelegere ca echipa să participe și la lupte. Apare, în scrierile legionare, chiar ideea că după o perioadă cei ce luptau deja pe front, urmau să fie înlocuiți cu o altă echipă. Există mărturii potrivit cărora, ajunși în Spania, legionarii se înrolează fără a avea acordul Căpitanului. E greu de stabilit adevărul, mai ales în condițiile în care faptele au suferit transcrieri de la o epocă la alta în scrierile legionare.

¹³¹ Dumitrescu-Borșa, *Cea mai mare jertfă legionară*, în *Gazeta de Vest*, 1993, nr.17 (ianuarie), p.2

¹³² Axa, X, 1941, nr.56 din 14 ian.

¹³³ Dumitrescu Borșa, loc.cit., p.22

În timp ce se afla pe frontul spaniol, Moța, și alături de el, ing.Clîme, Radu Mironovici, C.Georgescu, Il.Gârneață, Mile Lefter și Ioan Blănaru sunt ridicați la gradul de comandanți ai "Bunei Vestiri", ordin nou înființat de Codreanu pentru a-i individualiza pe colaboratorii săi cei mai vechi și mai apropiați, dintre comandanții legionari, deveniți mai numeroși după avântul pe care îl ia Legiunea.

La scurt timp după aceasta, Moța este numit vicepreședinte al partidului "Total pentru Țară", președinte fiind gen. Zizi Cantacuzino.

Dacă în țară cariera sa politică atingea noi cote, pe front este urmărit de ghinion. Armatele naționaliste, în marș spre capitala țării, ocupaseră Majadahonda, care se afla pe linia Escorial - Madrid și care era considerat punct strategic de ambele părți. Bandera a 6-a, din care făceau parte și legionarii români a fost dislocată din scopuri strategice în această zonă. La un asalt al trupelor comuniste este rănit Bănică Dobre (4 ianuarie), pentru ca în 13 ianuarie să cadă Moța și Marin. Primul avea piciorul stâng despicat și pieptul ciuruit de schije, iar Marin capul și pieptul.¹³⁴

Trupurile neînsuflețite ale celor doi sunt aduse cu mare pompă și înmormântate la Casa Verde, sediul Legiunii. Aici se ridică un mausoleu în cinstea lor. Înmormântarea are loc în 13 februarie 1937. Gen.Franco îi decorează *post mortem* pe cei doi cu ordinul "Crucea de război", în timp ce, pe camarazii lor participanți și ei la luptele din Spania îi distinge cu ordinul "Crucea Roșie".

Armand Călinescu, un adversar declarat și recunoscut al legionarilor, nota în ale sale "*Însemnări politice*" la aflarea veștii despre moartea celor doi: "Mari manifestații gardiste. Ies la iveală adeziuni numeroase în lumea bună, ofițerime, profesori. Se strâng bani pentru aducerea cadavrelor." El nota pentru zilele de 10-13 februarie, făcând referire la momentul aducerii în țară a corpurilor neînsuflețite ale celor doi eroi legionari: "Un tren special le plimbă în țară pe ruta Cernăuți - Bacău - Cluj - Orăștie - Sibiu - Piatra Olt - București. Pretutindeni în gări manifestațiuni. Participă preoți și episcopi. O circulară a Patriarhului i-a autorizat. În București cortegiul parcurge străzile de la gară la biserica Sf.Ilie Gorganul. Circa 2000 de legionari în cămăși verzi. Un număr mare de cetățeni vizitează în pelerinaj biserica. Impresie puternică în opinia publică. Guvernul alarmat, se simte depășit."¹³⁵

La ceremonia funerară au participat o serie de personalități, printre care Mitropoliții Gurie și Bălan, Episcopul Vartolomeu, precum și

¹³⁴ Loc.cit., p.39

¹³⁵ A.Călinescu, *Însemnări zilnice, București*, 1990, p. 332, 334.

miniștrii acreditați la București ai Germaniei, Italiei, Portugaliei, Japoniei și un reprezentant al gen. Franco.

În cinstea celor doi, dar și din motive propagandistice, Codreanu înființează în cadrul mișcării legionare, "Corpul legionar Moța - Marin", care avea ca deviză "Gata de moarte", și al cărui număr era limitat la 10.000 de membri.] INTERPRETARE

TE Dacă urmărim cu atenție scrierile lui Ionel Moța, ne vom întâlni adesea cu ideea jertfei, a sacrificiului de sine, spre binele grupului social căruia îi aparține, a neamului sau a patriei. Această idee este o reluare a modelului Christic al jertfei. Asemeni lui Isus, care s-a jertfit pentru cei ce cred în răscumpărarea păcatelor lumii, generația tânără, în special mișcarea legionară, trebuia să accepte jertfa pentru salvarea României.] Moța scria în această idee: "Căci așa a vrut și Dumnezeu: germele unei înnoiri să nu poată crește decât în moarte, din suferință. Trebuie să plătească cineva, cu suferință păcatele care au înăbușit un neam, trebuie să răscumpere cineva prin durere mântuirea de mâine. (...) Mântuitorul însuși, primind cu seninătate moartea pe Cruce, nu s-a putut smulge durerii (...) Simțrea vie a durerilor noastre și chiar mărturisirea lor nu întunecă onoarea unui legionar. Dimpotrivă, face vădită trăirea vie și eroică a jertfei legionare."¹³⁶ Spiritul de jertfă a fost propriu întregii mișcări legionare, și putem spune că prin ceea ce a scris, dar mai ales prin exemplul personal, încă din primii ani ai mișcărilor studențești și până la jertfa sa din Spania, Moța a contribuit în modul cel mai consistent la impregnarea sufletului legionarilor în acest spirit, până la fanatism. Articolele sale din *Dacia Nouă*, intervențiile sale în ședințele comitetului Centrului studențesc "Petru Maior", militează pentru asumarea riscului de către studenți, de a pierde anul universitar pentru continuarea luptei. Era în cele din urmă și acesta o jertfă făcută de întreaga studențime. În toamna anului 1923 el a fost cel care a propus jertfa, sacrificarea tinereții lor, doar pentru a încheia un an întreg de luptă al studențimii, deja obosite, pentru a salva - în concepția sa - onoarea tinerimii universitare. De la exaltarea anilor de studenție petrecuți la Cluj, Ionel Moța parcurge o perioadă de maturizare, asumându-și cu responsabilitate imaginea și rolul de conducător al unei mișcări politice, devenind "omul care-și rânduia sever manifestările exterioare."¹³⁷ Arestările și zilele petrecute în închisoare le accepta cu ușurință, împărțind momentele acelea cu adepții ideologiei legionare, ca un adevărat lider. În februarie 1934, când s-au efectuat arestări în rândurile legionarilor, Moța a fost arestat după eforturi îndelungate.

¹³⁶ I.I. Moța, *Cranii de lemn*, p.20

¹³⁷ N. Roșu, *Un ziarist de luptă*, în *Convorbiri Literare*, 1936, nr.8-10 (oct.-nov.), p.380

Amânarea arestării s-a datorat nevoii de timp pentru a rânduî probleme de familie. Odată rezolvate, drumul către locul unde se aflau camarazii săi era ceva firesc. Ziaristul legionar N.Roșu povestea sosirea acestuia printre ei: "Închisoarea este un drum lung, și cu un sfârșit întotdeauna ipotetic. Am verificat acest lucru, când l-am văzut pe I.I.Moța desfăcând din geamantan o plapumă și o pernă pe care am dormit împreună mai multe nopți. (...) Asemenea strămoșilor săi, cari odinioară porneau la închisorile din Seghedin sau din Vacz pentru un timp care nu se știa când se va sfârși, Ioan I.Moța, prevăzător, își luase toate cele necesare pentru odihna trupului. L-am văzut apoi scoțând din geamantan o Biblie și codurile lui Hamangiu."¹³⁸

ARHIVĂ

Sugestive pentru modul de gândire al lui Moța, precum și pentru percepția jertfei sale de către legionari, sunt cele scrise de Nae Ionescu în 1937: "Ioan Moța s-a dus să moară."

Coborâse adânc în el încrederea că mântuirea Neamului nostru are nevoie de Jertfa patetică a ființei lui trupești; și a plecat într-o transfigurantă hotărâre; nu ca să lupte; nu ca să învingă; ci pentru ca, cu moartea lui, să calce moartea noastră.

Dacă Moța s-ar fi întors nevătămat din război, bucuria omenească a noastră, a celor care l-am cunoscut, ar fi stat alături de îndoiala lui Moța, care se va fi gândit că, pentru păcatele cuiva, Dumnezeu i-a refuzat jertfa.

Oricât de groaznic ar fi omenește gândul acesta, eu sunt astăzi încredințat că pentru mântuirea nației noastre, Dumnezeu trebuia să accepte *Jertfa lui Moța*, așa după cum, pentru mântuirea neamului omenesc, a acceptat jertfa mielului.¹³⁹

El însuși, în testament către Căpitan scria: "Mor, Corneliu, cu tot elanul și toată fericirea, pentru Hristos și Legiune. Nu cer nici răsplată, nimic, ci doar biruința." Părinților le transmitea în aceeași notă: "Biruința morală pe care noi o vom câștiga în Spania - cu orice jertfă! - va fi mai mare pentru lupta națională, decât tot ceea ce am mai putea face în restul vieții noastre, ba și dincolo de ea... Omul doar nu a fost născut pentru a trăi numai decât un număr nu știu cât de ani, ci pentru a se apropia de Dumnezeu prin faptele vieții sale!"¹⁴⁰ Nu trebuie uitat că Moța făcea adesea apel la Seneca, citându-l: "Cine știe să moară, nu va fi rob niciodată".¹⁴¹

¹³⁸ Ibidem, p.381

¹³⁹ N.Ionescu în prefața la vol.V.Marin, *Trez de generație*, 1937, după *Învierea*, II, 1993, nr.3 (iulie-septembrie)

¹⁴⁰ După ediția Gordian.

¹⁴¹ Cf. V.Isac, dr.Șerban Milcoveanu, Dumitru Groza

sta iolico ale patra

Mai rațional, deși a fost în conflict și în opoziție cu manifestările legionarilor, istoricul Nicolae Iorga avea să scrie despre jertfa celor doi: "Luptând pentru credința lor creștină și pentru cinstea poporului lor, pentru ce este etern, scump și curat în latinitatea nebolșevizată, doi tineri români, doi băieți viteji, Moța și Marin, au căzut înaintea Madridului apărat de Roșii (...)"

Prinși de un entuziasm care se cere condus și nu înăbușit, pentru că altfel rămâne *celălalt* entuziasm, contra căruia Statul nu poate lupta îndeajuns și mai ales singur, încălziți de ideea căreia i se închinaseră întregi, ei și-au zis că e preferabil, decât să facă în România însași o agitație care nu-i aduce totdeauna bine, să meargă acolo unde nu sunt discursuri și demonstrații de stradă, ci acolo unde omul stă în fiecare clipă în fața morții pentru ce crede el că e sfânt și mare. Și-au căzut.¹⁴²

În cele din urmă, moartea celor doi a împlinit un rol major în afirmarea Mișcării legionare sporindu-i popularitatea și evidențindu-i caracterul antibolșevic.¹⁴³ Nu trebuie omis aspectul popularității pe care Moța o dobândise în timp datorită actelor sale de curaj ieșit din comun, vecine, adesea, cu inconștiența, popularitate care a depășit cadrele legiunii. Poate acest aspect a început să-l deranjeze pe Căpitan, care se temea de o eventuală concurență în fața camarazilor, având în vedere calea pe care acesta o apucase în viața politică. Moartea lui Moța a adus acel plus de popularitate a legiunii, capitalul politic nesperat, așa după cum moartea lui Codreanu o pietrificare a ideii sacrificiului, a jertfei supreme în sufletul legionarilor. Nichifor Crainic a surprins această stare de fapt: "Legionarii sunt ca fântânile: în adâncul fiecăreia se reflectă identic chipul aceluiași soare. Pușcăria asta a devenit, un templu straniu unde nu se oficiază decât cultul Căpitanului. Chiar dacă el ar pieri, cultul ar continua, iar dacă ar fi osândit pe viață, cultul ar spori în chip mitologic."¹⁴⁴

Dacă cei mai mulți politicieni ai acelor vremi și analiști sau istorici de mai târziu, au văzut în participarea legionarilor în Spania doar un gest simbolic, ce urmărea strângerea de capital politic, moartea lui Moța și Marin a transformat-o într-un fapt real, într-o contribuție frățească și o solidaritate deplină cu lupta poporului spaniol.

Au existat, de asemenea, păreri potrivit cărora, Corneliu Codreanu a încurajat participarea unei echipe, din care era sigur că va

¹⁴² N.Iorga, *Doi băieți viteji: Moța și Marin*, în *Oameni care au fost*, vol.IV, București, 1939, p. 200

¹⁴³ Vezi și la Victor Isac, *O istorie obiectivă a Mișcării legionare*, Deva, 1998, p.43

¹⁴⁴ N.Crainic, op.cit., p.262

face parte și Moța, pe frontul spaniol, pentru a-l îndepărta pe acesta o vreme, căci devenise incomod de popular și în același timp nu-i împărtășea întotdeauna ațele și opiniile. Dacă despre popularitate am pomenit mai sus, vorbind despre prezența lui Moța la diverse congrese sau conferințe, în fruntea unor organizații sau societăți, la care se mai adăuga activitatea jurnalistică mult mai bogată decât a Căpitanului, merită să ne oprim asupra celuilalt aspect: acordul asupra actelor decizionale. Se pare că, deși cu o treaptă mai sus în ierarhie, Codreanu acorda prietenului și principalului său colaborator un deosebit respect, consultându-l în problemele importante ale Mișcării. Acesta îi datora într-o oarecare măsură familiei Moța ajutorul material din perioada studiilor de la Grenoble, iar bătrânului preot susținerea financiară și morală din perioada întemnițării grupului la Văcărești sau de la începuturile Legiunii. După relatările dr. Șerban Milcoveanu,¹⁴⁵ Ionel Moța a contribuit foarte mult la consolidarea poziției Căpitanului în cadrul mișcării.¹⁴⁶ Prin scrierile sale Moța a contribuit poate cel mai mult la crearea imaginii și de ce nu a cultului legionarilor pentru Codreanu.¹⁴⁷ În opinia dr. Milcoveanu, Moța era un intelectual de marcă, fin, în timp ce Codreanu era factorul creator, cu mare putere de organizare. Moța era mai mult un cenzor spiritual al mișcării legionare, care avea simț realist și care avea judecată logică și înțelepciune. Corneliu Codreanu, povestește dr. Milcoveanu, nu ieșea din cuvântul lui Moța. Împreună discutau orice privea Legiunea: "Dacă Moța demonstra că e alb, Căpitanul făcea alb, dacă zicea negru, era negru." Codreanu era factorul de dinamism, în timp ce Moța asigura echilibrul.¹⁴⁸ Dincolo de această (pseudocenzură) efectuată de Moța datorită ascendentului pe care îl avea în fața șefului și cumnatului său, cei doi se pare că aveau afinități diferite pentru regimurile politice totalitare din Europa: Codreanu era impresionat de modelul german, în timp ce camaradul său înclina spre corporatismul italian. De aici poate, și apropierea lui Moța de Vasile Marin ș.a. Acest aspect nu era însă un punct

¹⁴⁵ Dr. Șerban Milcoveanu îndeplinise în 1936-1937 funcția de președinte al Uniunii Naționale a Studenților Creștini din România și venise în contact direct cu liderii Mișcării, făcând parte din aceasta. El i-a cunoscut personal pe amândoi și a participat la unele discuții ale acestora. Acum, acesta se consideră "codrenist", acuzându-l mereu pe H. Sima de distrugerea Legiunii, în timp ce reprezentanții ai ambelor curente îl contestă.

¹⁴⁶ Pentru informații reținem discuția din aprilie 1994 ce am purtat-o la București cu Ș. Milcoveanu. Moța ar fi spus la înființarea Legiunii: "Tu ești Căpitanul, tu iei conducerea."

¹⁴⁷ Vezi ideea și la E. Weber, *Creapta românească*, p. 61

¹⁴⁸ Conf. discuției cu dr. Șerban Milcoveanu; Și Mihai F. Enescu susține existența unui ascendent a lui Mota față de Căpitan, afirmând că primul era: "creierul lui Codreanu".

de divergență major, mai ales că Mișcarea legionară era cu totul altceva.¹⁴⁹

Divergențe de opinie apar, se pare, și în problemele ce-l vizau pe Carol al II-lea ori pe Elena Lupescu. Este clar pentru toată lumea că pe diferite căi Codreanu a fost atras pentru o perioadă în sfera de interese ale Palatului. Atitudinea sa față de Elena Lupescu s-a calmat într-o bună măsură, fapt ce nu era împărțit de o parte dintre apropiații săi. Iată ce consemna un raport al unui birou înființat și finanțat de metresa regelui, condus de directorul P.T.T., Pitulescu: "Cu toată apropierea ce ați reușit a realiza pe lângă Corneliu Codreanu, vă aducem la cunoștință că Moța, preotul Dumitrescu (Borșa - n.n.) și Voicu luptă ca să renască în mijlocul Gărzii de Fier același vechi spirit de dușmănie contra Dumneavoastră. (...) Datorită acestor lucruri studențimea a început să se agite din nou contra Dumneavoastră, spiritele clocotesc...".¹⁵⁰ În privința atitudinii față de Carol al II-lea, cei doi aveau opinii diferite: Moța era pentru raporturi și demersuri legale: memorii, audiențe, campanii de presă, era pentru o politică de persuasiune, în timp ce Codreanu era mai categoric, înclinând spre o politică mai dură, fiind de părere că regele nu mai asculta de nimeni și nu mai poate fi îndreptat de pe drumul greșit.¹⁵¹

Între cei doi-au existat probabil și alte divergențe de opinie, dar care n-au depășit perimetrul biroului în care cei doi discutau sau cel mult cadrele Legiunii. Așa de pildă s-a întâmplat cu "Memoriul de politică externă" pe care Codreanu l-a depus la Palat, dar cu care Moța n-a fost de acord, datorită unor formulări, așa după cum n-a împărțit uciderea lui Stelescu, gest pe care Căpitanul l-a aprobat după săvârșire (poate și înainte). El era de părere că fostul lor camarad trebuia ignorat.¹⁵²

Prin urmare, e greu de crezut că aceste diferende ar fi fost în măsură să-l facă pe Corneliu Codreanu să-și dorească îndepărtarea periodică sau eliminarea lui Moța. Nu trebuie uitat că acesta din urmă devenise, după plecarea în Spania, vicepreședinte al partidului "Totul pentru Țară", susținut / numit fiind de Căpitan.

Moța scria părinților săi referitor la decizia sa de a pleca în Spania: "Trebuie să mai adaug, spre a înlătura orice judecăți greșite, că eu

ARGUMENT

¹⁴⁹ Vezi D.Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelului Mihail între mit și realitate*, capitolul "Legionarismul românesc - specificul unei mișcări extremiste europene", p.44-75, unde face o pertinentă comparație a mișcării legionare, a ideologiei acesteia cu celelalte mișcări de extremă dreaptă din Europa.

¹⁵⁰ A.Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987, p.102

¹⁵¹ Cf. mărturia dr.Ș.Milcoveanu

¹⁵² Ibidem

OPINIA

n-am fost trimis de nimenea în Spania ca să i se facă o răspundere pentru asta, ci că eu singur am avut, cel dintâi gând și dorința de a lua parte la aceste lupte, pentru care am cerut și am primit aprobarea șefului nostru, mărgininnd el această plecare la o lună de zile. Nici odată n-aș fi primit să fiu înlocuit prin altcineva, căci sufletul meu îmi cerea împlinirea acestei datorii, pe care am și dus-o la îndeplinire.¹⁵³ Mircea Vulcănescu credea că adevărata-cauză a plecării lui Moța în Spania era căința-lui pentru împușcarea lui Vernichescu.; el ar fi plecat "la judecata lui Dumnezeu. Ca să răzbune o trădare ucisese (Vulcănescu exagerează - n.n./V.O.). Și oricât ar fi fost achitat de jurați și oricât ar fi socotit justificat faptul, dacă omul credea în Dumnezeu - și sunt dovezi că Moța credea cu adevărat - nu se poate ca faptul să nu-i fi dat căințe amare."¹⁵⁴

Fără a se ridica la valoarea marilor condeie ale perioadei în care a trăit, Ionel Moța s-a impus totuși prin scrisul său. A atras atenția mai întâi prin actele sale și apoi a reținut-o prin scrisul său. De la gestul de sacrificiu, la a scrie despre necesitatea jertfei este un drum mult mai scurt și mai simplu decât invers. El acest drum l-a parcurs, de la faptă către scris. Dacă în faptă el a încercat să antreneze și grupul social căruia îi aparținea, prin scris jertfa era cerută tuturor, pentru salvarea neamului și a țării. Pentru el jertfa era văzută prin modelul Christic. Un om care și-a periclitat propria-i viață, care a pus mai presus idealul decât existența sa era mult mai ușor de crezut și mai ispășitor atunci când vorbea de sacrificiu sau de luptă pentru idealurile naționale și creștine.

"Vom urca Golgota, - scria Moța. - oricât de grozavă ar fi, vom căuta să urcăm întregul neam pe Ea, siguri fiind (căci credința ne e neclintită) că vom învia, biruind desăvârșit, chiar de ar fi să "murim". Căci de nu va fi așa, n-a avut rost Învierea lui Isus, de n-ar fi așa, însemnează că cerul e gol de atotputernica forță divină.¹⁵⁵ Încă din 1928, Moța intuia calea martirajului pentru deșteptarea și chiar pentru mântuirea neamului. Ideea va fi perpetuată în toate scrierile sale ulterioare.

Prin scrierile sale, prin teme abordate Moța a fost considerat de mulți, cel puțin până în 1930-1933, ca fiind ideologul mișcării (atât cât poate fi vorba de o ideologie). El a contribuit substanțial la influențarea publicațiilor mișcării legionare. Ideea că generația lor trebuie să sufere și suferă pentru țară, că această suferință nu trebuie să-i chinuie, pe ei cei tineri, întrucât ea este o asumare de bună voie a jertfei. După 1933, parcă

¹⁵³ Libertatea, XXXIII, 196, nr.38-39

¹⁵⁴ M. Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, București, 1992

¹⁵⁵ I.I. Moța, *Crâni de lemn*, p.80

pe lângă nota de romantism revoluționar, apar accente ale realismului, ale pragmatismului politic. Să nu uităm că în acea perioadă centrul de comandă al Mișcării s-a mutat la București, frunțașii acesteia apar tot mai des în costume și tot mai rar în port țărănesc. În acei ani scrie articolul "*Excesul de abstracțiune*", în care invită și se invită, la contactul cu realitatea, recunoscând astfel necesitatea cunoașterii rostului vieții. Regula abstractă "trebuie să fie cât mai apropiată de realități, păstrând o legătură directă și cât mai strânsă cu realitățile pe care să le diformeze cât mai puțin."¹⁵⁶

Dacă până atunci se gândea doar la o asanare morală a vieții politice, la o reformare a statului, de acum vorbește despre schimbarea acestuia: "Structura noului Stat românesc, care va trebui să înlocuiască mâine actualul Stat democratic, va trebui să pornească de la o desfășurare a acestui exces de abstracțiune de la o generală înapoiere la realități."¹⁵⁷

Nu renunță însă la ideea romantică a jertfei, pentru atingerea acestui deziderat: "Avem cu toții la dispoziție cea mai formidabilă dinamită, cel mai rezistibil instrument de luptă, mai puternic decât tancurile și mitralierele: *este propria noastră cenușă!* (s.a.) Nici o putere din lume nu va putea evita prăbușirea atunci când se menține pe cenușa unor luptători viteji, căzuți pentru Dreptate și Dumnezeu!"¹⁵⁸

Prin scrisul său, dar mai ales prin jertfa sa Ioan I. Moța a contribuit esențial la conturarea spiritului de jertfă al legionarilor și, deopotrivă, la creșterea prestigiului Legiunii. A fost după cum scria Bănică Dobre: "Tunul cel mai formidabil al Legiunii!"

A murit la doar 34 de ani și a fost primul dintr-un lung șir de morți ai Legiunii, pierderi care au subțiat atât de mult elita Mișcării, încât atunci când a ajuns la guvernare s-a văzut lipsită de lideri. Nii conducători, ce au urmat, au fost dominați de ambiții personale, dar mai ales au fost inferiori personalității și firii autoritare a lui Antonescu.

¹⁵⁶ Ibidem, p.100

¹⁵⁷ Ibidem

¹⁵⁸ Ibidem, p.174

FONDURI ARHIVISTICE

- Biblioteca Centrală Universală, Colecții speciale
- Fond Francisc Hossu-Longin
 - Fond Gheorghe Pop de Băsești
 - Fond Societatea studențească "Petru Maior"
- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj
- Fond Universitate
- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Deva-Hunedoara
- Fond Primăria Orăștie
- Arhiva Muzeului Național al Unirii - Alba Iulia
- Fond Gavril Todică
- Arhiva Protopopiatului Ortodox Orăștie
- Arhiva personală a ing.Mircea Vlad (Germania)

SURSE ORALE

1. Ing.Mircea Vlad, fiul lui Aurel Vlad, născut în 4 decembrie 1913 la Orăștie (Bobâlna), actualmente stabilit în Germania, la Essen. A făcut studiile la Viena (licența în 1937). După 23 august 1944 este ales președintele organizației Orăștie a PNT, iar apoi secretarul organizației județene Hunedoara. Am purtat discuții în octombrie 1997 și în iulie-august 1998.

2. Dr.Șerban Milcoveanu, medic, legionar, fost președinte al Uniunii Asociațiilor Studenților Creștini din România în perioada 1937-1938. I-a cunoscut personal pe Ionel I.Moța și Corneliu Codreanu. A editat după 1990 periodicul *Învierea*. Am purtat discuții în aprilie 1994, la București.

3. Col.(r) Viorel Cugereanu, ofițer superior în Armata Regală, rănit pe frontul de est a fost trecut instructor la Școala Superioară de Război. Va fi închis de autoritățile comuniste. Reîntors în Orăștie devine liderul de opinie al generației sale și desfășoară o complexă activitate mai ales după 1990, în folosul urbei. Am avut mai multe întâlniri (în perioada 1992-1995) în care mi-a vorbit despre viața din Orăștie în anii dinainte de război și mai ales despre ceea ce însemna preotul Moța pentru orăștieni.

4. Preotul Ioan Sabău din Bobâlna, fostul secretar al protopopului Moța (1940).

BIBLIOGRAFIE

- Agârbiceanu, Ion - *Greutățile presei românești din Ardeal*, în Almanahul Presei Române, 1926
- Alexandrescu, Sorin - *Paradoxul român*, București, 1998, 336 p.
- Andruș, Rodica - *Din activitatea bibliotecilor înființate de ASTRA în județul Hunedoara*, în Sargeția, XX, 1986-1987
- Andruș, Rodica - *Periodice hunedorene din colecțiile muzeului județean Deva (1876-1948)*, în Sargeția, XVIII-XIX, 1984-1985, p.403-434
- Basarab, Maria - *Consemnări etnografice hunedorene în revistele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sargeția, XV, 1981, p.493-498
- Boia, Lucian - *Criza Partidului Național Român și trecerea la activism (1893-1905)*, în Studii - revistă de istorie, T.24, 1971, nr.5
- Boia, Lucian - *Eugen Brote (1850-1912)*, București, 1974, 212p.
- Bornemisa, Sebastian - *Gazetele populare din Transilvania și Banat, în Frașilor Alexandru și Ioan I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p.136-142
- Botezan, Liviu - *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei, din anii 1895-1898*, în AIIA-Cluj, VIII, 1970
- Botezan, L., Cordoș, N. - *Din frământările Partidului Național Român transilvănean în anul 1897*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie - Cluj, XV, 1972, p.285-325
- Botezan, L., Cordoș, N. - *Frământările din partidul național transilvănean în anul 1898*, în AIIA-Cluj, XVI, 1973, p.231-258
- Botezan, L., Cordoș, N. - *Încercări de revitalizare a activității P.N.R. în anul 1899 (I-II)*, în AIIA-Cluj, XXI, 1978, p.209-231; XXII, 1979, p.227-243
- Botezan, L., Cordoș, N. - *Politica guvernului Bánffy în Transilvania din anii 1897-1898*, în AIIA-Cluj, XIV, 1971, p.173-193
- Călinescu, Armand - *Însemnări zilnice*, București, 1990
- Ciorogariu, Romul - *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi "Speranția" (1869), "Lumina" (1872), "Biserica și Școala" (1887), "Tribuna" (1884-1912)*, Cluj, 1934
- Ciumașiu, L., Vlad, M. - *Orăștia în viața și istoria Partidului Național Țărănesc c.d.*, Simeria, 1993
- Codreanu, Corneliu Zelea - *Pentru legionari*, vol.I, Miami Beach (SUA), 1990, 492 p.
- Corespondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol.I, ed. îngrijită de Ș.Polverejan, Cluj-Napoca, 1981
- Cugereanu, Viorel - *Ignoranța profanatorilor*, în Palia, 1990, nr.6
- Dăianu, Elie - *I.N.Roman*, în Almanahul Presei Române, Cluj, 1926

- Demşea, Dan** - *Dr. Aurel Vlad - note biografice comprehensive*, în Corvineana, I, 1995
- Dobrescu, Vasile** - *Elita românească în lumea satului transilvan. 1867-1918*, Tg. Mureş, 1996, 302 p.
- Dobrescu, Vasile** - *Făurirea unei vieţi economice naţionale*, în Apulum, 1980
- Dobrescu, V., Kovacs, I.** - *Presa românească despre cooperarea din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în AIIA-Cluj, XVIII, 1974, p.305-316
- Dr. Vasile Lucaciu** - *luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj-Napoca, 1988
- Enescu, Iuliu, Enescu, Ioan** - *Ardealul, Banatul, Crişana şi Maramureşul din punct de vedere agricol, cultural şi economic*, Bucureşti, 1915
- Frătilă, Ion** - *Prefectura judeţului Hunedoara*, în Sargeţia, VIII, 1971
- Ghibu, Octavian O.** - *"Tribuna" de la Bucureşti (1915-1916) - cea de-a treia "Tribună"*, Reperc sibiene. Studii şi referate, vol. II, Sibiu, 1980, 282-286
- Goga, Octavian** - *Mustul care fierbe*, Bucureşti, Ed. Scripta, 1992
- Hitchins, Keith** - *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1970
- Hossu-Longin, Francisc** - *Amintiri din viaţa mea*, Cluj-Napoca, 1986
- Iorga, Nicoale** - *Oameni care au fost*, vol. IV, Bucureşti, 1939
- Iliescu, Ion, Istrate, Tiberiu** - *Orăştie - 750 de ani*, Deva, 1974, 384 p.
- Isac, Victor** - *O istorie obiectivă a Mişcării legionare*, Deva, 1998
- Lapedatu, Ioan I.**, *Memorii şi amintiri*, Iaşi, 1998
- Lapedatu, Ioan I.** - *Monografia Institutului de credit şi economii "Ardeleana" societate pe acţii. 1885-1910*, Sibiu, 1912, 212 p.
- Lazăr, Ioachim** - *Acţiuni de masă antirevizioniste, antirăzboinice în judeţul Hunedoara (1932-1936)*, Sargeţia, XVIII-XIX, 1984-1985
- Lupaş, Ioan** - *Epocele istorice ale ziaristicii româneşti transilvănene*, în Studii istorice, vol. V, Sibiu, Cluj, 1945-1946
- Maior, Liviu** - *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiţionarismului românesc*, Cluj-Napoca, 1992
- Maior, Liviu** - *Mişcarea naţională românească din Transilvania 190-1914*, Cluj-Napoca, 1986
- Mamina, Ioan** - *Consiliile de coroană*, Bucureşti, 1997
- Mândruţ, Stelian** - *Mişcarea naţională şi activitatea parlamentară a deputaţilor partidului naţional român din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, 1995, 174 p.
- Mihu, Ioan** - *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, studiu introductiv Silviu Dragomir, Sibiu, 1938
- Moţa, Ioan** - *42 de ani de gazetărie. Contribuţii la istoria gazetăriei populare din Ardeal şi Banat*, Orăştie, 1935
- Moţa, Ioan I.** - *Cranii de lemn*, Sibiu, 1935

- Motza, Ion I.** - *Corrispondenza col Welt-Dienst (1934-1936)*, Prefazione Claudio Mutti, Parma, 1996, 102 p.
- Muşlea, Ioan** - *Din istoria tipografiei, editurei și librăriei românești în Ardeal (1830-1918)*, în *Gând Românesc*, VII, 1939, nr.10-12
- Mutti, Claudio** - *Penele Arhanghelului. Intelectualii români și Garda de Fier*, București, 1997, 156 p.
- Neamțu, Gelu** - *În America pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997
- Orga, Valentin** - *Asociaționism românesc în Orăștie până la unire*, lucrare în manuscris, redactată 1999
- Orga, Valentin** - *Aurel Vlad student la Budapesta*, în *Sargeția*, 1998 (sub tipar)
- Orga, Valentin** - *Câteva aspecte ale colaborării dintre I. Moța și Vasile C.Osvadă*, în *Corvineana*, I, 1995, p.209-218
- Orga, Valentin** - *Ioan Moța - tabloul interzis al unui naționalist ardelean (I)*, în *Sargeția*, XXV, 1992-1994, p.669-690
- Orga, Valentin** - *Sfârșit de veac la Orăștie - frânturi din cronica luptei naționale (1895-1899)*, în *Restituiri*, III, Deva, 1995, p.161-178
- Păcățianu, T.V.** - *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, VII-VIII, Sibiu, 1913, 1915
- Palaghiță Ștefan** - *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, Ed.Roza Vânturilor, 1993
- Pascu, Ștefan** - *Făurirea statului național unitar român*, vol.I-II, București, 1983
- Pascu, Șt., Giurescu, C.C., Kovacs, I., Vajda, L.** - *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900-1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900-1918*, București, 1964
- Pavel, D.** - *Folclorul poetic în Revista Orăștiei (1895-1899)*, în *Sargeția*, XIV, 1979, p.453-464
- Plămădeală, Antonie** - *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987
- Pop, Dumitru** - *Folclorul literar al Tribunei*, în *Studii de istorie literară și folclor*, Ed.Academiei - filiala Cluj, 1964
- Pop, Grigore-Traian** - *Garda, Căpitanul și Arhanghelul din cer*, București, 1995, 1996, vol.I-II
- Pop, Valer** - *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1992
- Popeangă, V.** - *Romul Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.752-760
- Popescu, Stelian** - *Emigrația română din America de Nord*, în *Apulum*, XV, 1977
- Radu, A.** - *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, 1982

N.Roșu - *Un ziarist de luptă: Ion I. Moța*, în *Convorbiri Literare*, LXIX, 1936, nr. 8-10, p.377-381

Russu-Șirianu, Ioan - *Românii din regatul ungar*, Arad, 1904

Șerban, Ioan I. - *Contribuția presei din Orăștie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)*, în *Apulum*, XII, 1974, p.448-465

Șerban, Ioan I., Oargă, Cornelia - *Gavril Todică (1877-1946). Un răspânditor al științei și culturii românești din Transilvania*, în *Apulum*, XV, 1977, p.517-540

Șerban, I.I., Rotche, Horia - *Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în lupta pentru eliberare națională (1895-1918)* (I), în *Apulum*, XXII, 1985, p.250-264; (II), XXVII-XXX, 1990-1993, p.501-519

Stoica, Vasile - *În America pentru cauza românească*, București, 1926

Surdu, Bujor - *Conferința de constituire a partidului Național Român din Ungaria (1881)*, în *AIIA-Cluj*, XI, 1968, p.307-325

Tulbure, George - *A murit o presă*, în *Almanahul Presei Române*, 1926

Vaida-Voevod, Alexandru - *Cum e fata și răsplata*, în *Almanahul Presei Române*, 1926

Veiga, Francisco - *Istoria Gărzii de Fier 1919-194. Mistica naționalismului*, București, 1993, 384 p.

Weber, Eugen - *Dreapta românească*, Cluj-Napoca, 1999, 120 p.

Zamfirescu, Dragoș - *Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*, București, Ed.Enciclopedică, 1997

PERIODICE

Activitatea (Orăștie) - 1901-1904

Almanahul Presei Române, Cluj, 1926

Almanahul scriitorilor de la noi, Orăștie, 1911

Anuarul I al Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc pe anul 18897-98, Brașov, T-fia Mureșianu

Anuarul institutului pedagogico-teologic al Archidiecesei ortodoxe române din Transilvania, în Sibiu, pentru anul scolastic 1887/8, Sibiu, T-fia arhidiecezană, 1888; [...] pe anul scolastic 1888/9; [...] pe anul scolastic 1893/94

Axa (București) 1940-1941

Bobârnaci (Orăștie) numere răslețe

Cuvânt Studentesc (București) - 1923-1927; 1936-1938; 1940-1941

Dacia Nouă (Cluj) - 1922-1923

Foaia Poporului (Sibiu) - 1893-1895

Foaie Interesantă (Orăștie) - 1906-1910 / 1920-1922

Înfrățirea Românească (Cluj) - 1924-1925

Gazeta de Vest (Timișoara) - 1991-1996

Libertatea (Orăștie) - 1902-1940

Neamul Românesc (București) - 1917

Pământ Strămoșesc (Iași - București) - 1927-19

Raportu despre gimnasiu superior greco-catolic de Beiușiu, editat de P.Mihuțiu, Beiuș, 1886; 1887

Revista Orăștiei (Orăștie) - 1895-1899

Tovărășia (1906-1911)

Tribuna Poporului / Tribuna (Arad) - 1897-

Tribuna (Sibiu) 1887-1888; 1894-1897

Universul (București) - 1940

Universul Literar (Cluj) - 1927

INDICI

- Acker, F. (primar)-59
 Adam, George-104
 Adam, Ioan-131
 Agârbiceanu, Ioan-15; 131; 135
 Albani, Tit Liviu-17; 43-45; 49; 65
 Albani, Septimiu-16; 17; 43; 65
 Albu, Pompiliu-131
 Alecsandri, Vasile-75
 Alexa, George-172; 175; 177
 Alexandrescu, Sorin-205
 Andrei, Nicolae-85; 121
 Andrews, I.-139
 Antonescu, Em.-203
 Antonescu, Ion gen.-214
 Apponyi (ministrul)-11; 121
 Ardelean, I. (Deva)-83
 Argetoianu, C-tin-202
 Averescu, Al.-146
 Augustini, Gustav-20; 43

 Babeș, Vicențiu-18
 Baci, Miți -74
 Baicu, Constantin-79; 119; 143
 Baci, George-78
 Baker, Newton-139
 Bălan, Mitropolit-207
 Balif-163
 Bandac, Leonida-186
 Banea, Ioan-204
 Banffy (prim ministru)-13; 14
 Bănică, Dobre-207; 214
 Bărbat, Virgil-173
 Barret, John-140
 Bârseanu, Zaharia-34; 131; 136
 Barișiu, George-14; 91
 Barișiu, Petre P.-32; 74
 Basarabescu, I.A.-80; 131
 Becescu, Fl.I.-81
 Bercean, Laurean-32; 53; 72; 78; 88
 Beza-202
 Bianu, Victor-203
 Bibicescu, I.G.-49
 Bidian, Augustin-180
 Blaga, Isidor-45
 Blaga, Iosif-45; 80
 Blaga, Tit Liviu-131

 Blănar, Ioan-207
 Blank, frații-186
 Boca, Romul-21
 Bocu, Sever-135; 136
 Bogdan-Duică, Gh-17; 20; 43-45; 65; 131
 Boieru, O.-180
 Bonamour, G.-68
 Bontescu, Mihai-91
 Bontescu, Victor-92; 104; 131
 Borcea, Ermil-74; 131, 132; 144
 Bornemisa, S.-114; 130-133; 135; 137; 144; 156; 199
 Brăescu, C.C.-203
 Branga, Ioan-71; 85; 143
 Braniște, Valeriu-16; 49; 135
 Brătescu-Voinești-81
 Brătianu, I.I.C.-146
 Breazu, Traian-172; 186
 Brikner, Hans-203
 Brote, Eugen-16; 17; 20; 42; 43; 46-48; 60; 63; 65
 Bucșan, C-tin-136
 Budișteanu, Radu-163; 203
 Budoiu, I.-76
 Burleson, Albert-140
 Buzdugan, Ilie-78

 Călinescu, Armand-208
 Cantacuzino, Alexandru-206
 Cantacuzino, Zizi-206; 207
 Caracostea, D.-163
 Caragiale, I.L.-68; 80
 Carol I, Regele-62; 115; 125
 Carol II, Regele-115; 177-179; 203; 212
 Castel, Robert-68
 Cătuneanu, I.C.-152; 177
 Cazaban, Al.-131
 Chendi, Ilarie-33; 34; 68; 80; 92-94; 102; 114; 131
 Chirtop, Zosim-104
 Cicio-Pop, Șt.-20; 87; 104
 Ciobotariu (Arhim.)-199
 Ciontea, Ioan-144
 Ciorte, Aurel-177
 Ciorogariu, Roman-20; 87; 99; 125

- Ciotori, D.N.-136
 Ciufudean, I.M.-110
 Ciumetti, Sterie-203
 Ciura, Al.-102; 132
 Clime, Gh.-207
 Clintocu, Ioan-33
 Cocea, N.D.-135
 Codreanu, C.Z.-27; 153-157; 175;
 183-186; 190; 194; 195; 197; 199;
 201-203; 206; 208-211
 Codreanu, Horia-163
 Codreanu, Ioan Zelea-202
 Codreanu, Iridenda-164
 Coltor (manist)-152;
 Coroian, Iuliu-18
 Comșa, Demetriu-18; 33; 35; 44; 80
 Comșa, Nicolae-20; 67; 92; 103; 104
 Constantinescu, Al.-138; 156; 186
 Corvin, Artemiu-78
 Corvin, I.M.-32
 Corvin, Sim. Junior-21; 78
 Corvin, Sim. Senior-21; 78
 Coșbuc, George-34; 68; 80
 Coselski, general-203
 Cotruș, Aron-132
 Cosma, Aurel-93; 104
 Cosma, Partenie-74
 Crainic, Nichifor-22; 25; 26; 163; 201;
 210
 Creangă, I.-81; 114
 Cristea, Elie Miron-33; 75; 77; 163
 Cristea, Nicolae-18; 44
 Cugereanu, Viorel-165
 Cunțanu, D.-33
 Cunțanu, Lenți-74
 Cunțanu, Maria-34
 Cuza, Alexandru-151
 Cuza, A.C.-21; 26; 150-152; 154; 157;
 172; 175; 177; 186; 194; 196; 197;
 201
 Dăianu, Elie-91
 Damian, Nicolae-131; 133
 Damian, V.-104
 Danciu, Aurel-17
 Danciu, Nuțu (I.I.Moța)-205
 David, Cornel-21
 David, Daniil-20; 79; 119
 Delamarina, Victor-131
 Delavrancea (Ștefănescu-)-135
 Dima, George-33
 Dimitrescu, I.Pr.-49
 Dobo, Romul-21; 107; 119; 121
 Dobre, I.-76
 Doleanu, I.-35
 Domșa, Vasile-21; 70; 78; 83; 88; 89;
 97; 121; 133; 144
 Dragomir, Silviu-29; 112; 156
 Dragoș, N.-186; 191
 Dragoslav, I.-132
 Duca, I.G.162; 186; 203
 Dulfu, P.-34; 80; 131
 Dumitrescu Zăpadă-202
 Dumitrescu-Borșa, I.-206; 212
 Eftimiu, Victor-132
 Elena din Ardeal-68
 Eliade, Mircea-24
 Elisabeta Regina-115; 117
 Enescu, Iuliu-136
 Erdelyi, Șt.-20; 32; 41; 79
 Eremia (student)-197
 Farago, Elena-131
 Farkas (avocat)-98; 130
 Felicindo, franchist-206
 Ferdinand, Regele-115; 194
 Filderman-186
 Filipescu, N.-135; 136
 Fleșeriu, Ioan-83; 119
 Florescu, I.Th.-186
 Flueraș, I.-156
 Fodor, Alexandru-44
 Fodor, Vasile-18; 104
 Franasovici-152
 Franco, general-206; 208
 Frâncu, Amos-49; 65; 67; 109; 115;
 199
 Furtună-203
 Gârmeață, Ilie-183; 184; 186; 199; 207
 George, Al.-136
 Georgescu, Corneliu-172; 175; 186;
 194; 207
 Giugurtu-163
 Ghibu, O.-135

- Ghili, Gh.-173
 Goga, O.-22; 24; 25; 102; 114; 131;
 135; 146; 147; 149; 187
 Goldiș, Iosif-67
 Goldiș, Vasile-20; 45; 67; 87; 112;
 125
 Gomoiu-163
 Gorovei, Artur-81
 Gorun, I.-68; 80; 131
 Grigorescu, G.-179; 181
 Groza, Petru-156
 Gruia-163
 Gurie, Mitropolit-207

 Halipa, Pan-142
 Hamangiu, codurile lui-209
 Hania, I.-33
 Hațieganu, Iuliu-23; 25; 152
 Hațieganu, Emil-171; 177
 Héderváry (ministru)-125
 Hitchcock, Gilbert-140
 Hitler, A.-27
 Hodza, Milan-105
 Honigham/Fagure-186
 Hossu-Longin, Fr.-14; 33; 52; 58; 63;
 65; 91

 Iague, colonel-206
 Iancu, Avram-49; 115
 Iliescu, Paul-193
 Ilieșiu, Justin-173; 199
 Imbroane, A.-135
 Ioanovici, Iuliu V.-109; 110; 140; 141
 Ionescu, Nae-26; 209
 Ionescu, Take-46
 Iorga, N-21; 25; 26; 68; 135; 141;
 202; 2210
 Iosif, Șt.O.-68; 80; 131
 Iozon, Al.-110; 130
 Ivan, Nicolae-32; 41
 Iunian, Gr.-203

 Lane, Franklin-140
 Lang, Ianoș-145
 Lansing, Robert-139
 Lapedatu, Ioan I.-121; 129; 165
 Lázár, Árpád-98
 Lazăr, George-162

 Lazăr, Ilie-203
 Lăzărescu (Șiria)-49
 Lefter, Mile-207
 Lemeny, E.-45
 Lewis, Hamilton-140
 Lucaciu, Vasile-10; 15; 17; 18; 35; 42;
 44; 46; 48; 49; 80; 87; 104; 105; 137;
 138; 141
 Lupaș, Ioan-102; 114
 Lupescu, Elena-157; 212

 Macovei-163
 Macridescu, general-152; 157
 Magda, Alexandru-171
 Maier, Nicolae-45
 Maior, George-33
 Mălăiu, Tit-92
 Mândrescu, Sim.-201
 Mangra, Vasile-17; 20; 45-49; 87; 99;
 112; 141; 146
 Manciu-153; 154; 194; 195
 Maniu, Iuliu-20; 67; 91; 93; 103; 104;
 148; 153; 157
 Marian, S.Fl.-131
 Marin, Vasile-203; 206; 207; 210; 211
 Mârzescu, Gh.-186, 192
 Mateiu, I.-135; 152
 Mihail, general-163
 Mihaiu, Ioan-20; 70; 73; 78; 79; 83
 Mihalache, I.-202
 Mihali (Mihalyi), T.-9; 18; 103; 105;
 112; 146
 Mișu, Ioan-9; 20; 31; 38; 43; 44; 52;
 53; 59; 60; 63; 66; 67; 70; 72; 73; 75-
 80; 82-85; 88; 89; 91; 94-96; 98; 101;
 104; 110; 118; 119; 124; 125
 Milcoveanu, Șerban-211
 Minea, I.-177
 Mironovici, Radu-186; 194; 207
 Mocanu, Isac-180
 Mocionești-9
 Mocioni, Al.-43; 65
 Moldovan, C.-177
 Moldovan, Gerlgely-49
 Moldovan, Silviu-20; 32; 41; 45; 59;
 70-73; 83; 129
 Moldovan, Valer-93; 102; 121

Moldovan, Vasile E.-102; 109; 110;
130; 140
Moldovan, Virgil-180
Moscardo, general-206
Mosora, D.A.-80
Moța, Maria-144
Muntean, Aurel-20; 66; 67; 70; 73;
75; 76; 78; 83; 88-90; 92; 96-99; 102;
111; 121
Muntean, Casian R.-135
Muntean, Ioachim-32; 97; 110
Mureșianu, A.A.-43; 65
Murnu, George-68
Mussolini-27; 159

Nansen, P.-68
Nicoară, August-83
Nicoară, George-83
Nicodem, Episcop-199
Nicolae, Victor-180
Nistor, I.-33; 138
Nișescu, Voicu-135
Novacovici, Em.-102
Novacu, Aurel-104
Noveanu-163

Odobescu, Gr.-203
Oncu, Nicolae-20; 87; 125
Onișor, Victor-93
Olteanu, Aurel-104
Oprișiu, Nicolae-110
Orbonaș, Iosif-29; 83
Ordean, Simoin-144; 159
Ortigoza, franchist-206
Osvadă, Vasile C.-80; 111; 116-120;
131; 135; 144

Păcățianu, T.V.-102
Păcurariu, Nicolae-17
Păcurariu, Victor-144
Pascu, Emil-179
Patița, R.-18
Pavlovici, Ljubomir-105
Paulescu, Nicolae-26; 152; 172
Pazmany, Denes-14
Péguy-205
Petra-Petrescu, H.-131
Pitiș, Ecaterina-131

Pitulescu, director PTT-21
Philips, W.-139; 140
Policrta, Tache-193; 201
Poni, Matilda-68
Pop, Dumitru-34
Pop, D.-45
Pop, Ghiță-130; 136
Pop, Justin-93
Pop. Samuil-20
Pop, Ștefan-110
Pop, Valer-152; 163; 171; 193
Pop de Băsești, G.-18; 112
Pop-Păcurariu, C.-35
Popa, Adam-172
Popescu, Lucreția-74
Popescu, Stelian-160
Popovic, A.C.-16; 17; 47
Popovic, Elie-21
Popovici, Iuliu-121
Popovic-Bănățanu I.-34
Popovici-Bărceanu, A.-17; 20; 32; 41;
45; 50; 59; 70; 73; 79; 82; 83; 118; 119
Popovici-Bărceanu, C.-83
Popovici-Bărceanu, D.-18; 33; 35; 44
Popescu, Tudose-179; 181; 183; 186;
194; 201
Popescu-Voietști-173
Priboianu-163
Putney, A.-139

Radu, Ioan-45
Rădulescu-Mehedinți, V.-203
Rădulescu-Niger, N.-68
Rațiu, Ioan-16-18; 43-48; 50; 59; 63-
66; 98
Rebreanu, L.-146
Roman, I.N.-68; 81
Roman, Savu-110
Roman, Valer-177; 193
Roșca, Letiția-74
Roșu, Nicolae-173; 209
Rosenthal-186
Rosetti, R.D.-68; 193
Roventța, H.-179
Russu-Șirianu, Ioan-16; 17; 20; 37;
43-45; 64; 65; 87; 99; 104

Sadoveanu, Mihai-114; 131

Saint-Aulaire-139

Sandor, Ioszef-161

Sârbu (student)-197

Schmidt, F.-34

Scrob, Carol-68

Scurtu, Cornel-35

Secărea, Simion-130

Sever, Axente-68

Sever, Dan-153

Silaghi, Ioan-180

Simionescu, Ioan-183; 184; 204

Slavici, Ioan-17; 20; 34; 45; 65

Speranția, T.B.-68; 80; 131

Stanculescu, R.A.-200

Stelescu, M.-212

Stavri, A.-68; 81

Stoica, Gh.-132; 136

Stoica, Vasile-10; 135; 138; 142

Sturdza, D.A.-16; 17; 64

Sturdz, C.R.-203

Suciu, Gavril-104

Suciu, George-83

Suciu, Ioan-20; 104; 112; 130; 146

Șandru, C-tin-131

Șinca, Petru-119

Șoricu, I.U.-136

Șpan, Petru-33; 34

Ștefănescu-Goangă-173

Știrbei, preot-199

Șuiaga, Victor-172; 175; 177; 181

Șumuleanu, C.-152; 157; 196

Tăslăuan, O.-102; 114; 135; 136

Tătărescu, Gh.-163

Tătaru, C.-177

Teleor, D.-68

Teodorescu, R.-201

Tisza, Coloman-10

Tisza, István-100; 104; 105; 125; 126

Titulescu, Nicolae-204

Todica, Gavril-120; 131

Tordășianu, V.-37

Trancu-Iași-203

Trifa, Viorel-164

Tripon, G.-18; 44

Truția, P.-20; 87

Tulbure, George-15

Vaida Voevod, Al.-9; 20; 91; 93; 103;

104; 148; 163; 202

Vartolomeu, Episcop-207

Vasilii, D.-177; 203

Vasilii, Em.-152; 156; 192; 193; 201

Vasiu, Ioan-131

Vasu, Octavian-104

Veliciu, M.-20

Vernichescu, Aurel-186; 189-191; 213

Vlad, Anuța-9; 94

Vlad, Aurel-9; 20; 21; 67; 91-105;

107; 108; 119-121; 132; 143; 148;

149; 156; 161; 163; 165

Vlad, Claudiu Al.-91

Vlad, Leonida-190-192

Vlădescu-179

Vlăduț, I. (Turda)-45

Vlahuță, Al.-68; 80; 131

Vlaicu, V.A.-74

Voicu-212

Vulcan, Iosif-68

Vulcănescu, Mircea-213

Vulcu, I.I.-21; 75; 107; 119; 121; 156;
167

Vulpe, Teodor-156; 165

Weber, Eugen-205

Wekerle (prim ministru)-13; 14

Wilson, W. (preș.SUA)-200

Zaharia, Fl.-203

Zamfirescu, Duiliu-68

Zeană-179

Zlătian, Andaluza-172

Zolla, E.-68

REDACȚIA "TRIBUNEI" DIN SIBIU 1895

De la stânga: Ioan Dordea, Ioan Moța, I. Rusu Șirianu, Gheorghe Moldovan, Ioan Dolean, Liviu Albini, Septimiu Albini, Gh. Bogdan-Duica, I. Augustini

Ioan Moța
1926

Ermil Borcia

Vasile C. Osvadă

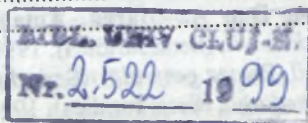
În centru:
Maria și Ioan Moța

Monumentul de la Majadahonda
ridicat pe locul unde a murit Moța și Marin

CUPRINS

INTRODUCERE	7
CAP.I: SFÂRȘIT DE VEAC ÎN ORĂȘTIE	29
1. Orăștie, centru al luptei naționale	29
2. Anii de studiu. Primii pași în presă.....	32
3. <i>Revista Orăștiei</i> , primul ziar românesc	
din comitatul Hunedoara	38
4. Ioan Moța - redactor la <i>Revista Orăștiei</i>	43
5. Promotor al asociaționismului economic și cultural	69
CAP.II: DOI ANI FĂRĂ POLITICĂ. REDACTOR	
LA REVISTA ORĂȘTIEI	77
CAP.III: GRUPUL NEOACTIST DE LA ORĂȘTIE	87
1. Criza grupului de la Orăștie. Primii pași spre activism	88
2. Constituirea grupului neoactivist. Apariția ziarului <i>Libertatea</i> ..	91
3. Triumful de la Dobra	98
4. Contribuția orăștienilor la reorganizarea PNR	101
CAP.IV: IOAN MOȚA ȘI PRESA POPORALĂ	107
1. Proprietar și editor al <i>Libertății</i>	107
2. Un "trust de presă" în slujba poporului	114
3. Aspecte ale unei colaborări: I.Moța - Vasile C.Osvadă	118
4. În apărarea identității naționale	121
5. Fermitate și demnitate	128
CAP.V: LIBERATATEA ÎN PRIBEGIE	135
1. Refugiat la București	135
2. În SUA - luptător pentru cauza națională	138
CAP.VI: LA RĂȘCRUCEA... VREMURILOR	143
1. Reîntoarcerea în Orăștie	143
2. În primul Parlament al României Mari	148
3. Din Partidul Național în Liga Apărării Național-Creștine	152
4. Senator al Uniunii Naționale	160
CAP.VII: IOAN I. MOȚA SAU JERTFA TINEREȚII	169
1. Ioan I.Moța și mișcările studentești de la Cluj	169
2. Ioan I.Moța și Mișcarea legionară	197
BIBLIOGRAFIE	215
INDICE	221
FOTO	226
CUPRINS	229

LUCRĂRI APĂRUTE LA EDITURA "ARGONAUT"

- Banciu, Maria, *Dreptul familiei* (Seria Juridica), vol.I, 1995.
- Banciu, Maria, *Dreptul familiei. Teorie și practică* (Seria Juridica), vol.II, 1997.
- Banciu, Maria, *Dreptul familiei. Teorie și practică*, Ediție revăzută și adăugită (Seria Juridica), 1998.
- Boboș, Gheorghe, Vlădica Rațiu, George, *Răspunderea, responsabilitatea și constrângerea în domeniul dreptului* (Seria Juridica), 1996.
- Boboș, Gheorghe, *Teoria generală a dreptului*, (Seria Juridica), 1999 .
- Bohățel, Teodor, *Compendiu practic de patologie animală*, 1996.
- Brătucu, Sebastian, Liviu, Uțiu, Ioana, Uțiu, Claudia, *Anatomia funcțională*, 1998.
- Buda, Laurențiu, *Clipa aceea* (Poezii postume), 1998.
- Buhățel, T., Popan, D.O., *Compediu de microbiologie aplicată*, 1998.
- Codoban, Aurel, *Introducere în filosofie*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1995.
- Constantinescu, Ion, *De pe masa de operații* (Epigrame), 1998
- Costin, N. Mircea, Costin M. Călin, *Dreptul comerțului internațional*, (Seria Juridica), vol.I, II, 1999.
- Derevenco, Petru, *Elemente de fiziologie ale efortului sportiv*, 1998
- Dorofteiu, Mircea, *Fiziologie. Coordonarea organismului uman*, 1992
- Duma, Eugen, *Controlul medical în activitatea de educație fizică și sport*, 1997.
- Duma, Eugen, *Deficiențele de dezvoltare fizică (etiopatogenie, diagnostic, tratament)*, 1997.
- Firoiu, V.Dumitru, *Istoria statului și dreptului românesc*, (Seria Juridica), vol.I, II, 1998.
- Firoiu, V.Dumitru, *Dreptul muncii și securității sociale* (Seria Juridica), vol.I, II, 1999.
- Funar, Sabina, Funar, Gheorghe, *Bazele contabilității*, 1998.
- Gliga, Ioan, *Dreptul financiar* (Seria Juridica), 1996.
- Hanga, Vladimir, *Drept privat roman* (Seria Juridica), 1996.
- *** *Hronicul lui "7 Artilerie". File de istorie: 1923-1998*, Secția de Istorie militară, Cluj-Napoca, 1998.
- Iliescu, Vasile, *Antropologie culturală germană: Antichitate, Evul Mediu, Renaștere, Umanism, Reformă*, vol.I, 1998.
- Iluț, Petru, *Familia. Cunoaștere și asistență*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1995.
- Lupan, Ernest, Popescu, Dan A., Marga, Amalia, *Drept civil român. Subiectele raportului juridic civil*, (Seria Juridica), 1996.
- Lupan, Ernest, *Drept civil. Partea generală*, (Seria Juridica), 1997.
- Lupan, Ernest, *Dreptul mediului*, (Seria Juridica), 1998.

- Mihu, Achim, *Sociologia dreptului*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1996.
- Minea, Ștefan Mircea, *Regimul juridic al finanțelor publice în România*, (Seria Juridica), 1998.
- Mureșan, S. Anton, Mureșan, Viorica, *Probleme date la concursuri de admitere în învățământul superior (enunțuri, răspunsuri, îndrumări metodice)*, 1991.
- Muscă, Vasile, *Introducere istorică în filosofie*, (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1996.
- Negru, Andrei, *Din istoria cercetării sociale românești. Institutul Social Banat-Crișana* (Seria Filosofie, Sociologie, Politologie), 1999.
- Nica, Henorel, Buzdugan, Dănuț, *Caietul meu de religie* (Carte de colorat pentru copii. Tipărită cu binecuvântarea Înalț Preasfințitului Arhiepiscop BARTOLOMEU al Vadului, Feleacului și Clujului), 1998.
- Niciu, I. Martian, Chivu, Gabriela, *Organizații internaționale guvernamentale*, (Seria Juridica), 1998.
- Ozunu, Dumitru, *Bazele psihologice ale educației*, 1994.
- Perju-Dumbravă, Dan, Mărginean, Vălean, *Teorie și practică medico-legală*, (Seria Juridica), 1996.
- Petcu, Marioara, *Psihologie juridică*, 1997.
- *** *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane* (Prezentate la sesiunile științifice anuale - 1995-1996 - ale I.C.S.U., Filiala Cluj Napoca a Academiei Române), 1997.
- *** *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane* (Prezentate la sesiunea științifică anuală 1997 - a I.C.S.U., Filiala Cluj Napoca a Academiei Române), 1998.
- Stan, Rodica, Ștefanovici, Anda, *Let's Play with Words*, 1996.
- Ștefanovici, Anda, Stan, Rodica, *Test Yourself on English Idioms*, 1996.
- Ungureanu, Ovidiu, *Nulitățile de procedură civilă. Drept român și comparat*, (Seria Juridica), 1997.
- Ungureanu, Ovidiu, Jugastru, Călina, *Manual de drept internațional privat român* (Seria Juridica), 1998.
- Ursa, Victor, *Criminologie* (Seria Juridica), 1996.
- Ursa, Victor, *Drepturile de autor și protecția lor juridică în România* (Seria Juridica), 1997.
- Uțiu, Ioana, *Metodica educației fizice școlare*, 1997.
- Uțiu, Ioana, Uțiu, Claudia, *Anatomie. Caiet de lucrări practice*, 1998.
- Vasiu, Ioana, *Drept penal. Partea specială* (Seria Juridica), vol. I, II, 1995.
- Vasiu, Ioana, *Drept penal. Partea specială* (Seria Juridica), 1996.
- Vida, Radu, *Harfa de ziua* (Versuri), 1997.

OFERTE: Editura "ARGONAUT", Cluj-Napoca, cod.3400, Str.Ciucașului, nr.5, bl.L-1, ap.15. Tel./fax: 064/425626 sau Căsuța Poștală - 190, O.P. nr.1

Catedrala Ortodoxă din Orăștie
ctitorită de Ioan Mota

